

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

BİR SES
Zeynep Oral

MİLLİYET YAYINLARI: 60
Yayın hakkı (Copyright): Milliyet Yayın A.Ş.

●
Kapak Düzeni: Gamze Baltaş
Kapak Fotoğrafı: Nermi Erdur

●
Birinci Baskı: Mayıs 1986
İkinci Baskı: Haziran 1986
Üçüncü Baskı: Temmuz 1986
Dördüncü Baskı: Temmuz 1986
Beşinci Baskı: Eylül 1986

Bu kitap Teknografik Matbaası'nda dizilmiş, Milliyet Yayın
A.Ş. Tarabya Ofset Tesisleri'nde basılmıştır.

SUNU

Reha İsvan'ı önce bir ses olarak tanıdım. Barış Derneği Davası'nda bir ses...

Önceden, Barış Derneği kurucuları ve yöneticileri tutuklanıp cezaevlerine sokulmadan önce, onu tanı mı yordum, ya da herkes kadar tanıyordum: Basından, bulunduğu görevlerdeki etkinliklerinden, Türkiye'yi temsil ettiği yabancı ülkelerdeki toplantılardan...

Aralarında birçok arkadaşımın bulunduğu; ressam, tiyatrocu, yazar, gazeteci ve bilim adamının yargılandığı Barış Derneği duruşmalarını elimden geldiğince izlemeye çalışıyordum. Ben basın bölümünde, onlar sanıklar bölümünde otururken, konuşmasak bile, göz göze gelebiliyorduk. Yüreklere ısıtmaya yetiyordu göz göze gelmek.

Sanıklar arasında tek kadın Reha İsvan'dı. Dikkatimi çeken, tek kadın olması değil, söz hakkı verildiğinde, söyledikleri ve söyleme biçimiydi. Baş hep dimdik...

Barış Derneği Davası sanıkları tahliye edildikten sonra, önce çalıştığım gazete «Milliyet»in, sonra «Milliyet Yayınevi»nin Reha İsvan'ın cezaevi anılarını ya

yınlama isteğini, geri çevirmek aklımın ucundan bile geçmedi. Çalışmaya koyuldum. O anlattı, ben dinledim. Sesi, artık hiç terketmeyecek içimi.

«Neden Reha İsvan da, bir başka tutuklu değil?»... «Neden bir başka davanın sanıkları, tutukluları, hükümlüleri değil de Barış Davası'nınki?» vb. gibi soruların kafamı karıştırmasına izin vermedim. Neden'lerin yanıtı öyle açık seçik ve berraktı ki benim için:

«Bir ses gelsin de, nereden, kimden gelirse gelsin» dedim.

Ülkemde sayısız cezaevi var. Sivil ve askeri cezaevleri... Her cezaevi, sayısız tutuklu ve hükümlüyle dolu... Metris Askeri Cezaevi, cezaevleri içinde bir cezaevi. Reha İsvan, onca tutuklu ve hükümlü arasında bir hükümsüz tutuklu... Benden o bir sese kulak vermem istenmişti. Bir sesin, binlerce sesi içinde taşıdığını biliyordum, hissediyordum.

Bana binlerce sesi ulaştırdığı için Reha İsvan'a teşekkür ediyorum. Olur olmaz sorularımı yanıtladığı için, bana vakit ayırdığı için de...

Ona, insan onurunu korumakta gösterdiği yüreklilik için, çaba için, dikkat için, özen için, süreklilik için, inanç için teşekkür ediyorum.

Ona, gençlere dört elle sarıldığı için, onları sevdiği için, anladığı ya da anlamaya çalıştığı için teşekkür ediyorum. Günümüzde toplumdan, yaşamdan, yakınlarından, güzelliklerden, sıcaklıklardan ve gençliklerinden kopartılmış birtakım gençlere sevgiyle ve anlayışla yaklaştığı için...

Ona, yaşama böylesine sağlıklı bir biçimde yürekten bağlı kalabildiği için teşekkür ediyorum. Acılara, kin ve öfke tohumlarına karşı geleceğin daha güzel, daha mutlu, daha insanca bir yaşam olacağına inancını yitirmediği için...

Teşekkür ederim Reha İsvan.

Sizin adınızı kullanarak, içerde ya da dışarda, insan onurunu, gençliği (yani geleceği) ve yaşamı savunanlara teşekkür ediyorum.

*Zeynep Oral
15 Nisan 1986*

Selimiye Kışlasının geniş merdivenlerinden aşağıya inerken, yanına çok güzel, gösterişli bir kadın polis yaklaştı. Sıcak bir gülümsemeyle, **«özür dilerim, size kelepçe takmak zorundayım»** dedi.

Mavi gözlü, kalın kaşlı, saçlarının önü belli belirsiz ağarmış kadın, kollarını uzattı, gülerek, **«buyrun, hemen kelepçeleysin»** deyip ekledi: **«Onlar benim onur bileziklerim.»**

1982 yılının 27 Şubat günüydü.

Reha İsvan'a, 57 yıllık yaşamında ilk kez kelepçe takılıyordu ve O, henüz, arkadan değil de, önden kelepçelenmenin ne büyük bir nimet olduğunu bilmiyordu.

Son birkaç basamağı elleri kelepçeli indi. Daha önce, iki cezaevi arabasının beklediğini görmüştü. Birinin içine onu yerleştirdiler. Tek başınaydı. Cezaevi arabasının küçük camından dışarıyı görebiliyordu. Beklemeye başladı.

İkinci vaktiydi. Elleri kelepçeli bekliyordu. Nereye götürüleceğini hiç merak etmiyordu. Biliyordu.

Avukatı, Turgut Kazan söylemişti: «Sizi Metris'e, öteki arkadaşlarınızı Maltepe'ye götürecekler.»...

Küçük camdan dışarıyı seyrediyor ve arabanın hareket etmesini bekliyordu. Selimiye'den zaman zaman gelen borazan seslerini, rap rap yürüyüp geçen askerlerin adımlarını dinliyordu. Duyduğu bütün bu sesler, çocukluğunun sesleriydi. Çocukluk günleri askerler arasında, garnizonlarda geçmişti. Beklemeyi, çocukluk çağrışımlarıyla sürdürdü.

Gün batımına henüz vakit vardı ama, ortalık şimdiden pespembeydi. Aylardan şubat olmasına karşın yine de sıcak bir gündü. Tıpkı bir önceki gün gibi...

Bir önceki gün, Mahmut Dikerdem'le birlikte öğle yemeği yemişlerdi. Mahmut Dikerdem, Türkiye Barış Derneği'nin başkanıydı. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı kararınca kapatılan Derneğin yöneticileri hakkında 27 Ekim 1980'de soruşturma açılmıştı. 23 Şubat 1982 günü, derneğin 44 yöneticisi hakkında gıyabi tutuklama kararı verilmişti... Reha İsvan'la Mahmut Dikerdem, ayda bir birlikte yemek yer, sohbet ederlerdi. Yemekten sonra Reha İsvan, İstanbul Barosu'na gidecekti; Disk davasından tutuklu bulunan eşi Ahmet İsvan'ın avukatlarıyla görüşmek için...

«Ben de Baro'ya gideceğim, ama önce uğramam gereken yerler var, siz önden gidin, orada buluşuruz» dedi Mahmut Dikerdem.

İstanbul Barosu'nda o gün yönetim kurulu toplantısı olduğunu bilmiyordu Reha İsvan. Öğrenince, tanıdığı pek çok avukatın orada bulunmasına şaşmadı. Toplantı öncesinde, sohbet sohbeti açıyordu ki, telefon çaldı. Telefona en yakın olan Orhan Apaydın ahizeyi kaldırdı. Dinledi, dinledi, dinledi, telefonu ka-

pattıktan sonra odadakilere döndü; bembeyaz bir yüzle, ama çok sakın bir sesle «Barış Derneği için tutukluluk kararı çıkmış» dedi.

O anda, herkes telefonlara sarıldı ve evlerine dağıldı.

Reha İsvan evine giderken, Baro Han'ın koridorlarında rastladığı «BBC» ve «Guardian» muhabirinin kararı bunca çabuk haber almasına şaşıyordu.

Bir süreden beri Reha İsvan, Amerika'da bulunan kızının ve damadının Etiler'deki evinde kalıyordu. Eve vardığında, çalmaya başlayan telefon, toplanma sırasında hiç susmayacaktı. Haberi alan arıyordu. Üniversite öğrencisi, oğlu Orhan, toplanmasına yardım etti. Bundan böyle Orhan'ı daha yükümlü bir yaşam bekliyordu: Babası bir tutukevinde, annesi bir başka tutukevinde olacaktı... Çanta hazırlanmış, telefonlar hâlâ kesilmemişti. Saatler ilerliyordu. Acaba ne zaman gelip alırlardı? Hayır, polisler kızının damadının evine gelsin istemiyordu. Onun resmi adresi Levent'te, annesinin adresiydi... Bunları düşünürken yine telefon: Sevin Dikerdem, «şimdi gelip Mahmut'u aldılar» diyordu... Sonra yine telefon: Sevim Özek, «Metin'i biraz önce gelip aldılar» diyordu...

Saatine baktı, akşamın 11.30'uydu. Hemen annesinin evine telefon etti. «Gelirlerse, kızımın evine yollamayın, ben şimdi oraya geliyorum» diyecekti. Ama diyemedi. Telefonu açan kızkardeşi, «buradalar» diye fısıldadı... «Geliyorum» dedi Reha İsvan ve evden fırladı.

Levent'te annesinin evine yaklaşırken, resmi tim minibüsünün kapının önünden uzaklaştığını gördü.

«Şimdi gittiler» dedi kızkardeşi: 'Sakın kaçmaya kalkışmasın, kötü olur' dediler. Ya bu akşam Gayret-

tepe'ye .Emniyete teslim olacaktımsın, ya da yarın Selimiye'ye...»

Hayır, bu gece teslim olmaya hiç niyeti yoktu. Bu gece ana-oğul gecesiydi...

Sabahın ilk saatlerine dek oturup konuştu ana oğul. Neden sonra, «**haydi yatma vakti**» deyip, odalarına çekildiler... On dakika geçmiş geçmemiştir ki, Reha İsvan'ın oda kapısı usulcacık vuruldu... Oğlu eşikte duruyordu: «**Anne, sonra çok geç olabilir. Gel, uyumayalım, oturalım.**»

... Öyle yaptılar.

Sabah aynaya baktığında, kendini 15 yaş yaşlanmış gibi gördü Reha İsvan. «**Beni böyle görürlerse, 'kadın, amma perişan olmuş' diye düşünürler**» diye geçti aklından. Kendini en yakın berbere attı. Sabahın sekiziydi ve dükkânda, çocuk yaşta bir çıraktan başka kimseler yoktu. Çırak «**ustamı bekleyelim**» diye direndiyse de sözünü geçiremedi... Saç baş halledildikten sonra, yine oğluyla birlikte avukatı Turgut Kazan'ın yazıhanesine gitti. Orada, avukatlar ve Barış Derneği üyeleri bir aradaydılar. Herkes son hazırlıkları tamamlıyor, bilenler bilmeyenlere önerilerde bulunuyordu: Sıcak tutacak giysiler almışlar mıydı yanlarına? Ya yün çorap?

Yok işte, akıl edememiştir yün çorabı. Derhal Sirkeci'ye inildi, o kendisine yün çorap alırken, Orhan da fırsattan istifade annesine bir transistörlü radyo alıp hediye edecekti. Bilenler öyle demişlerdi: İçerde, radyo, can kurtarandır... Ama önce, «**İçeride, kimseye borçlu kalmayayım**» diye, edilecek son telefonları etti Reha İsvan. Örneğin teşekkür borcu vardı Oğuz Aral'a. Ahmet İsvan için «**Avanak Avni**»yi yollamıştı kendisine. Edilecek tüm teşekkürleri etti... İçeriye aç girmesin diye, son bir kez ev yemeği ye-

sin diye Sirkeci'de de bir lokanta bulundu. Dolmalar, kabak tatlıları yedi. Neden sonra, yeniden avukat yazıhanesine döndü.

Kapıda, bir volkandan farksız, Avukat Turgut Kazan bekliyordu: «Siz! Siz, nasıl yaparsınız bunu! Hakkınızda tutuklama emri var ve siz Sirkeci'lerde dolaşıyorsunuz! Neler gelebilir başınıza! Kaçtı derler! Yakaladık derler!»

(Reha İsvan'a yöneltmeyeceği için yanındaki genç avukatlara yöneltmeye çalışıyordu bu «parlamayı.»)

Hakkında ilk kez tutuklama kararı alınmıştı. Nerden bilebilirdi ki... Bir yandan «volkan»ı yatıştırmaya çalışırken, bir yandan da «Henüz işim bitmedi, bir de dışıye gideceğim» diye fısıldadı, Kazan'ın kulağına.

En yakın dışıye gitti. Yemek üzerine, kendisine kahve hazırlıyordu dışı. Doğrusu işi biraz da ağırdan alıyordu. Neden sonra Reha İsvan'a dönüp, «evet efendim, şikayetiniz nedir?» diye sordu.

«Kocam içerde dışten çok çekti. Şimdi ben de Selimiye'ye tutuklanmaya gidiyorum. Onun için...»

Neye uğradığını şaşırان, kahvesini bir yana fırlatan dışı, telaştan eli ayağına dolanarak hekimlik görevini yerine getirmeye çalıştı.

Artık her işini bitiren Reha İsvan oğlu ve avukatıyla birlikte Selimiye'ye geldi. Saat 3.30 sularındaydı. Aynı sıralarda Orhan Apaydın da Selimiye'ye gelmişti. İstanbul'un sanki tüm gazetecileri oradaydı. Öylesine bir kalabalık, bir kargaşa...

Orhan, annesiyle birlikte Selimiye'den içeri girebileceğini sanıyordu. Kalabalıkta birbirlerinden kopular. Giremedi. Ve anne oğul, veda edemedi, öpüşmeden ayrıldılar.

İçerde öteki Barış Derneklileri de vardı. Herkes birarada konuşup duruyordu. Yanlarına bir kurmay yüzbaşı geldi, hepsini ayırdı. Reha İsvan'la gazeteci - yazar Ali Sirmen, tutuklama mahkemesine birlikte girdiler. Bir iki dakikada gıyabi tutuklama kararı vica-hiye çevrildi.

Görevliler, Reha İsvan'ı aldılar. Daha merdiven-leri inerken, iki cezaevi arabasını gördü. Ve yanına güzel bir kadın polis yaklaştı:

«Özür dilerim, size kelepçe takmak zorundayım.»

«Buyrun», dedi, «onlar benim onur bileziklerim.»

Reha İsvan'ı dinliyorum.

Saatlerce, günlerce, haftalarca dinliyorum. Gece dinliyorum, gündüz dinliyorum.

Dinlemeye başladığımda, mevsimlerden kıştı. Hâlâ baharı bekliyorum.

Bir insanın, belirli bir zaman parçası içinde (38 ayda), belirli koşullar içinde (Metris Askeri Cezaevi koşulları içinde) yaşadığı çok özel ve çok genel gerçeklerin gerisinde, bir değil binlerce insanın öyküsünü dinliyorum.

Gerçeklerin yanı sıra, düşleri, düşünceleri, endişeleri, umutları, tüm duyguları, geçmişi ve geleceği dinliyorum... Dinlediklerim, beynime, yüreğime çakılıyor; kimi yazıya dönüşüp kâğıda dökülüyor, kimi beynimin, yüreğimin derinliklerinde öbek öbek birikiyor. Öyle, ya da böyle tümü çoğalıyor.

Susuşlarını dinliyorum...

Çağrışımlar, beynin ve yüreğin kanat çırpın kuşları... Kuşlarımı özgür bırakıyorum: Diledikleri yana çırpınsınlar kanatlarını: Göğe ya da yere... Bulutlara, güneşe, çiçeğe ya da dikene.

Daha en başında, Metris Askeri Cezaevi'nden çık-

tığı gün, «anlatmadan ölürsem diye korkuyordum» demişti...

«Bir gerçeğin yalnız bir bölümünü bilerseniz, yanlış biliyorsunuz demektir. Yarisını anlatır, yarisını anlatmazsanız, yalan söylüyorsunuz demektir. İşte sırf onun için...» demişti.

İşte sırf onun için, Reha İsvan'ı dinliyorum.

İnsanı insan yapan değerleri arıyorum. Buldukça, yüreğimle, beynimle sarılıyorum. Sarıldıkça, başkalarıyla paylaşıyorum. Paylaştıkça, çoğalıyor insanı 'İnsan' yapan değerler.

Bir insanın onurunu koruma ve savunma çabası, tüm insanlık onurunu koruma ve savunma çabasından farklı değil.

Bu çabayı dinliyorum.

3

Reha İsvan'ı dinliyorum.

Nergis'i, Nevin'i, Nazlı'yı, Nilüfer'i, Şeyma'yı, Ayten'i, Fazilet'i, Leman'ı, Zeynep'i, Sevinç'i, Şermin'i, Fisun'u, Hülya'yı, Türkan'ı, Nezihe'yi, Güneş'i, Melahat'ı, Ugurcan'ı, Saffet'i, Zekiye'yi, Ayşe'yi, Berrin'i, Fatma'yı, Ayşe'yi, Mesude'yi, Kıymet'i, Zerrin'i, Şehnaz'ı, Nilgün'ü, Süheyla'yı, Dilek'i, Gülay'ı, Filiz'i, Seher'i, Süheyla'yı, Selda'yı, Saliha'yı, Gaye'yi, Nahide'yi, Deniz'i, Şadiye'yi, Gülsen'i, Neriman'ı, Derya'yı, Ugurcan'ı, Şükran'ı, Nuray'ı, Hatice'yi ve ötekileri dinliyorum...

Adlarını bildiklerimi ve adlarını bile bilmediklerimi dinliyorum.

İçerde ve dışarda, konuşma, anlatma, seslerini duyurma olanağı olmayanları dinliyorum.

Konuşsalar da, anlatsalar da, fısıldayarak ya da haykırarak söyleseler de seslerini duyuramayanları dinliyorum.

«Saatler geçiyor, arabanın hareket etmesini bekliyordum. Bir ara camın önünde, askerlere karavana taşıyan bir araç gördüm. Başında iki er konuşuyordu. ‘Bunlar hâlâ ne bekliyor yahu?’ dedi biri. Öteki, ‘bırak yahu içerde ak saçlı adamların saçlarını sakallarını kazıyorlar’ diye yanıt verdi. İçerde saçları sakalları kazınanlar Barış Derneği arkadaşlarımdı. O anda çok öfkelen dim... Çok öfkelen dim.»

Sessizlik.

«İkinci vakti taktıld ı kelepçeleri. Araba hareket edip, Metris’e geldiğimizde saat dokuz olmuştu... Metris’e vardığımızda, bana öyle geldi ki, sanki bir devlet konu ğu gibi karşılanıyorum. Bir yüzbaşı koşarak geldi. İki yanında, iki sıra asker dizilmişti. Benim bir şeyden haberim yok; babamın ve kocamın görevlerinden dolayı alışık olduğum için bana saygı çağrışımı yaptı. Sanki bir karşılama merasimiydi. Bu iki sıra askerin, yanlış bir davranışta bulunur sam beni coplamak için hazır beklediğini bilmiyordum... Sonra kelepçelerim çözüldü. Beni, albay odasına aldı. Sigara, kahve ikram etti. Çok nazıktı. ‘Rusça dahil, istediğiniz her kitabı alıp okuyabilirsiniz’ dedi. ‘Sizi rahat ettirmek için elimizden gele-

ni yaparız' dedi. Akşam yemeği yememiştim, derhal bana yemek ısmarladı... Ama sonradan, polis hanım, bana o yemeği yedirmedi .Yemeğim tam gelmişti ki... 'hadi yemek falan yok şimdi' deyip, beni doğru koğuşa götürdü.»

Reha İşvan, Metris Askeri Cezaevi'nde, kaçakçıların, mafyacaların, konsomatrislerin, «hayat kadınlarının», bulunduğu koğuşa girip, arkasından demir kapılar kapandığında, sürgüler çekildiğinde saat akşamın on buuğuydu.

38 ay sürecek tutukluluğunun ilk akşamıydı.

Günbatımında Selimiye'den duyduğu borazan sesleri, rap rap yürüyüp geçen askerlerin ayak sesleri çocukluğunun sesleriydi. Reha İşvan çocukluğunu askerler arasında, garnizonlarda geçirmişti. Galiba en çok da y reктen yüreğe babasıyla geçirmişti.

Korgeneral Kemal Doğan, «Korgeneral Kemal Doğan» olmadan çok önce, daha yedi, sekiz yaşında bir çocukken gönül vermişti askerlik mesleğine. 1879' da  şk p'te doğmuş, beş yaşına vardığında ailesiyle şimdiki Kırklareli, o günlerin Kırk Kilise'sine yerleşmişlerdi. Yarı dini bir eğitim görürken, evde ya da cami minaresinden yanık sesiyle ezan okurken civardaki bir manevrayı izlemesi, yedi, sekiz yaşında kararını vermesine yetecekti: Büyüyünce asker olacaktı. Mutlak ve mutlak topçu olacaktı. Büyümeyi beklemeden, on yaşında aile ocağından ayrılıp İstanbul'a ağabeyinin yanına geldi ve Soğukçeşme Rüştiyesi'ne yazıldı Kemal. Okulu bitirince Edirne'ye tayin olacak, orada İsmet İnönü'y  tanıyacaktı.

Orduda Kemal Kırkkilise adıyla tanınan Kemal, 1908'de, İstanbul'da 31 Mart gerici ayaklanmasını

bastırmak için Selanik'ten yürüyüşe geçen «Hareket Ordusu»ndadır.

I. Dünya Savaşı'nda, güney cephesinde, İngilizlere karşı savaşmaktadır. Kutülamare'de ağır yaralanır. İyileşir iyileşmez, Kafkas Cephesindedir.

Mondros Antlaşması sonrasında işgal İstanbul'undadır. Ve arayış içindedir. Bir gün İsmet İnönü kendisini çağırır, «Mustafa Kemal şöyle şöyle düşünüyor. Benden subaylar önermemi istedi, onunla gider misin?» diye sorar.

19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan subaylar arasında 9. Ordu Kıtaaatı Müfettişliği Topçu Kumandanı Kemal Kırkkilise de vardır.

Sivas Kongresi hazırlıklarına katıldıktan sonra, tüm Kilikya yöresinde Fransızlara karşı milli mücadeleliyi örgütlemekle görevlidir. «Doğan» kod adıyla (sonradan soyadı olarak alacaktır) bu görevi gerçekleştirir, işgalcilere karşı savaşır. Büyük Taarruzda cephenin topçu komutanıdır, ve birliklerinin başında İzmir'e girer.

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra milletvekilliği tekliflerini reddeden Albay Kemal Doğan, Cumhuriyetin ilanından sonra Metris Kışlası'nda görevlendirilir. Bir yıl sonra evlenir, ve 1925'de ilk çocuğu doğar.

Albay Kemal Doğan, kızına Cumhuriyet Reha adını verecekti: 29 Ekim'de doğduğu için Cumhuriyet, kurtuluş anlamına geldiği için Reha.

Şimdi, 27 Şubat 1982 akşamı, Cumhuriyet Reha, 38 ay sürecek tutukluluğunun ilk akşamındaydı.

27 Şubat - 23 Aralık 1982 arasındaki birinci, 14 Kasım 1983 - 17 Şubat 1986 arasındaki ikinci tutuklu-

luğunun, toplam 38 aylık tutukluluk döneminin ilk akşamındaydı.

«Hayır, ben kendime hiçbir zaman tutukluyum demedim. Tutsağım dedim. Çünkü aynen öyleydi. Çünkü bize Metris'de tutsak muamelesi yapıliyordu... Hani karşıdaki düşmandır, onu esir alırsınız, esir kampına sokarsınız, işte öyle...»

«Metris Askeri Cezaevi'nde olanak bulduğum her yetkiliye 38 ay boyunca anlatmaya çalıştım: Siz bize burada tutsak muamelesi yapıyorsunuz. Tamam, anladık. Ama bu, kin tohumları atmaktan başka bir şey değildir. Kaldı ki tutsaklığa ilişkin Cenevre Antlaşması'nın maddeleri bile uygulanmıyor. Tutsak muamelesi görsek bilé, İnsan Hakları Yasası'ndan yararlanmalıyız... Ve bir yetkiliye babamdan sık sık duyduğum, çok sonraları bir kez de İsmet Paşa'dan işittiğim şu olayı anlatırdım: Kurtuluş Savaşı boyunca, İsmet Paşa, zaten avucunda çok kısıtlı olan askerinin bir bölümünü, esir alınan Yunan askerlerin başına nöbetçi dikermiş. Sırf, savaşta Yunan askerinin mezalimini yakından gören, bilen halk, doğal bir tepkiyle bunların üzerine yürümesin diye. Düşünün savaştayız, elde avuçta asker yok, ya da çok kısıtlı ve İsmet Paşa, Yunan esirlerini olmayacak tepkilerden korumak için önlem alıyor, bu askerleri tutsakları korumakla görevlendiriyor. İşte bunu herkese anlatmaya, anlamını vurgulamaya çalıştım. Ve sık sık babamı ve İsmet Paşa'yı andım.»

«Babam çok konuşmazdı. Uzun uzun anılarını anlatmazdı. Yalnız Kurtuluş Savaşı'ndan belli 'resimler' imgeler, duygulu anlar yerleşmişti anıları arasına, bunları anlatırdı. Örneğin ordu ile geçerken, köylerde yakılmış, yıkılmış köylerin birinde, yerde yatan, iki saç örgüsü iki yanından uzanmış öldürül-

müş bir kız çocuğu... Savaşan askerlerin ne denli kinle, nefretle dolu olduğunu, bunun yanlışlığını, bu duyguları frenlemek gereğini her an hissettiğini anlatırdı... Örneğin İzmir'e girdiklerinde komutanlara, zengin İzmirliilerin evleri veriliyormuş. Babam verilen eve girdiğinde şu manzarayla karşılaşmış: Muh-teşem, kurulu bir sofra, üzerinde gümüşler, kristaller, tabaklarda yemekler... Bir tabakta, üzerine çatal batmış, yarısı yenmiş bir dolma... Düşünün ne halde bırakıp kaçmışlar. Bu görüntü çok etkilemiş babamı, evde ne var ne yoksa hepsini numaralatıp, demirbaşa kaydetmiş. Hepsini depolattırmış, bütün bunlar, ev sahibi Yunanlı aileye teslim edilecek diye... Sonra Büyük Taarruzda, topların tekerleklerinin dönüşü duyulmasın diye nasıl tekerleklerle çuvallar sardıklarını dinlerdim babamdan ve bu 'resim' Nazım'ın 'Kurtuluş Destanı'nı her okuyuşumda geri gelir... Taarruza geçecekleri o gece, o uzun bekleyişte Mustafa Kemal'in gökyüzünde hilalin karşısına bir yıldız rastlamasını nasıl hayra yordugunu da sık sık dinlemiştir babamdan...»

«Yalnız bu tür anılar değil, örneğin evde amcamla, beş yaş küçüğü kardeşiyle yaptığı tartışmalar sırasında söyledikleri de daha çok küçük yaşlarda benliğime oyulmuştu. Babam, padişaha baş kaldırmaktan ötürü idam fermanı giymişti; ağabeyisi ise, İzmir suikast davasında idamla yargılanmış, sonra beraat etmiş, sonuna dek liderlerine bağlı kalmış bir İttihatçıydı. Aralarındaki tartışmaları ilgiyle izlediğimi anımsıyorum. Bir de babamın orduyla siyasetin kesinle birbirinden ayrılması gerektiği konusundaki sonsuz inancı ve tavrı, farkında olmasam da, çok küçük yaşlarda beni etkiledi. Sık sık, Balkan Sava-

ş'ında başımıza ne geldiyse, ordunun içinde siyaset yapılmasından geldiğini vurgulardı...»

«Babam»... Bu sözcük öylesine büyük bir sevgiyle, bir hayranlıkla söyleniyordu ki her seferinde... Hayır şaşmıyordum... Yıllarca cepheden cepheye koştuktan evlenmeyi, çocuk çoluğu hiç düşünmeyen bir askerin, 45 yaşındayken bir kızının olması, ve onu sonsuz sevmesi, onu arkadaşı, neredeyse a'ranı gibi görmesi, hatta biraz da «erkek gibi» yetiştirmesi; o kız çocuğun da babasına hayran olması onu sonsuz sevmesi, ondan çok etkilenmesi ya da etkilendiğine inanması, beni şaşırtmıyordu.

Babasının görevi gereği, ister İstanbul'da olsunlar, ister Konya'da (Bir buçuk yaşındaydı Cumhuriyet Reha), ister Manisa'da (üç yaşındaydı), ister Erzurum'da (altı yaşındaydı), çocukluğunun bu ilk dönemlerini anlatırken bana Reha İsvan, «anne» sözcüğü hemen hemen hiç geçmedi.

«Beş yaşına dek ben tek çocuk olarak yaşadım. O ilk beş senede annemi hemen hemen hiç anımsamıyorum. Annemle babam arasında 22 yaş fark vardı. Çapa'dan mezundu, öğretmendi. Evlendiğinde, çok gençti ve yaşamdan, çoluk çocuktan başka beklentileri de vardı. O bakımdan kendini biraz haksızlığa uğramış sayardı... Çocukların şımartılmasından ödü kopardı annemin; (O beş yaşına geldiğinde kardeşi Ayfer doğmuştu). Uyguladığı sıkı disiplinin ne kadarı babamın o güçlü etkisini dengelemek içindi onu bilemiyorum... Ama şımarık bir çocuk olmadığımı biliyorum. Annem bunu hep kendi başarısı gibi görürdü. Gerçekten de öyleydi.»

27 Şubat akşamı kapatıldığı kaçakçılar koğuşunda, Reha İsvan, ne nedir, ne değildir, hiçbir şeyi tam anlamıyla kavrayamayacaktı.

O, bir milli m¼cadele kahramanının kızı; başarılı ve kişilikli bir öğrenci; Belediye Başkanlığı yapmış, saygı gören birinin eşı; ayakları üzerinde durmayı başarmış üç çocuğunun annesi; yurt içinde, yurt dışında ülkesini temsil etmiş bir meslek kadınıydı.

Mutlu bir çocukluk, gelecekte kendine güvenin ilk tohumuysa, evet, çok mutlu bir çocukluğu olmuştu.

Yaşamının hiçbir döneminde şımartılmamıştı. Ama öylesine sevilmiş ve saygı görmüştü ki... Kendisine güveni sonsuzdu.

Onun, tutuklanıp buraya sokulması ya bir «yanlışlık» ya da kötü bir «şaka» olabilirdi. Tıpkı, kendisini Metris'te karşılayan askerleri ihtiram kıtasına benzettiğı gibi, bu yanlışlığın da en kısa bir zamanda düzeleceğine inanıyordu.

Evet, mutlak bir yanlışlık olmuştu. Düzelecekti. Düzelmeliydi...

İlk akşamın sabahında Reha İsvan baktı ki, burası kaçakçılar koğuşu, Metris dilinde «Bağımsızlar koğuşu», hiç de fena değil.

Herkes, — koğuşta dokuz kişiydiler — ranzasında yan gelmiş yatıyor, bol bol dinleniyor. Birbirinin ranzasına çaya kahveye gidiliyor. Sabah kahvesi şu ranzada, ikindi çayı bu ranzada... Sohbetler ediliyor, fallar açılıyor, tavla oynanıyor, dedikodular yapılıyor... Yemek güzel. Ne istense, kantinden aldırılabilir... Örgü örülüyor, nakış işleniyor, gazetelerin bol renkli ekleri, fotoromanlar okunuyor. Televizyon bile var!

«İsteddiğiniz her dilde, Rusça dahil, dilediğiniz her kitabı okuyabilirsiniz.» dendiği halde, acaba neden oğlunun son anda armağan ettiği minicik radyoyu kendisine vermemişlerdi? Neden idare, radyoyu alıkoymuştu? Üstelik içerde televizyon bile varken... Bir türlü akıl erdiremedi.

Metris'deki ilk akşamının sabahında, Reha İsvan, yanından ayırmayacağı kareli «Lise Defteri»nin içine şu notları aldı: (Notların kimi eşi Ahmet İsvan'a,

kimi oğlu Orhan'a, kimi kızı Nurhan'a yönelik. Bel-
li ki, bunları mektuba dönüştürecek. Tümünde de
tarih aynı: 28 Şubat 1982).

«Orhan'a,

— Babana, Davutpaşa'ya bol muz gönder. Ben
çok göndermezdim, vitamini azdır diye. Ama burada
en özlenilen şeyin muz olduğunu duydum. Çok etki-
lendim.

— Ziyaret günü buraya kitap getirebilirsiniz.
Aman içinde çizik olmasın. 'Le Monde' ve 'Jour de
France' da gelebiliyor. Çamaşır da alıp verilebiliyor.

— Beni öyle sıcak ilgi ve saygıyla karşıladılar ki
bir bando mızıka eksikti. Hiç ilave yok. Tam V.İ.P.
muamelesi ile karşılandım.»

«Ahmet'e:

— Çok rahatım. Banyo koğuştta, duş biçiminde.
Her gün kısa süreler sıcak su var. Pazartesi banyo
günü, daha uzun akıyor.

— Yemekler nefis. Sıcak ve iyi pişmiş. Bakliyat,
bulgur pilavı ve hoşaf. Kayısı kompostosu nefisti.

— Tuvalet, duş ve musluklar bizim evdekinden
daha temiz. Sakın abartıyorum ya da amaçlı yazı-
yorum sanmayın. Birlikte kaldığımız arkadaşlar o
denli titiz ev hanımları ki, her an her yeri temizli-
yorlar.

— Oda 4 metreye yedi metre. Altı üstlü ran-
zalar. Onun için dönecek yer yok. Ama yatakhane
ile banyo tuvalet kısmı arasında bir hol var. İki ma-
sa, yeterli sayıda iskemle ve televizyon da orada.

— Kantinde plastik kapkacak, çatal bıçaktan tu-

tun da her çeşit peynire kadar yiyecek var. Bugün muz, portakal ye elma aldık. Sorun: Tuvalet kâğıdı, tırnak pensi.

— Cuma, cumartesi, pazar hariç her gün 40 dakika havalandırmaya çıkılıyormuş.

— Bütün bunlara karşın, Davutpaşa anıları bana bayağı görkemli görünmeye başladı.»

«Nurhan'a:

Kolej'de son sınıfta edebiyat hocamız tartışma konusu olarak ortaya bir soru attıydı. Trajedinin unsurlarını öğreniyorduk. Bir kötü son'un bilinen süreç içinde yavaş yavaş gelmesi mi, yoksa ansızın, bir şok gibi gelmesi mi daha yıkıcıdır diye...

Dün elime kelepçe takılıp, bir başıma hapishane arabasına kapatılınca, çok bekledik. Çünkü Profesör Melih Tümer ve öteki tutukluların saçı, bıyığı, sakalı kesiliyordu. Epeyce zaman aldı. Ben de demirli kovuktan kışla yaşamını izledim ve düşündüm biraz... Biliyor musun bu trajedi tartışması 36 yıldır hep zihnimi kurcalamıştır. İşte o zırhlı kamyonda kelepçelerime baka baka yanıtını buldum: Âni şok çok daha trajik. Ben uzun süredir beklediğim için, (Allah razı olsun Tercüman'da Ergun Göze iyice alıştırmış bu fikre beni) sarsıcı bile geçmedi. Oysa Ahmet'inki hiç kuşkusuz gerçek trajediydi.

Ömrümde hiç elma, portakal soyulup elime verilmemişti. Ne saltanat düşün. Burada adet böyle. Çok kapkacak kirlenmiyor. Haftada bir gün kendi nöbet günü dışında, herkes bu saltanatı yaşıyor. Nöbetçi arkadaş meyveleri soyup elimize vermek ve sonra ıslak elbezi getirmekle de yükümlü. Sofra kurulu-

yor, oturuyoruz. Çaylar bardakta tüter, elimize geliyor.

Kuaför gelip saçımızı kesiyormuş. Fön de yapıyor mu bilmem!»

Tam, defterine, büyük harflerle (yle ya her denetimde okunabilmeliydi bu yazılar) bu «not»ları bu sırayla yazmıştı ki, ii rahat etmedi, yeniden «Ahmet'e» diyerek yazmayı sürdürdü.

Oysa, Ahmet İşvan, zel duyguları başkalarının da okumasına karşıydı. Bu nedenle Davutpaşa'da o tutuklu, Reha İşvan dışardayken mektuplaşmaya taraftar değildi. Ama yine de Reha İşvan, dışarıdan içeriye, Davutpaşa'ya hep yazmayı sürdürmüş, hatta yemek torbasında bile eşine mektup yollamış, ondan yanıt gelmeyince de «sen benim ruhsal durumumu hiç düşünmüyorsun» diye sitem bile etmişti.

Son bir buçuk yıldır haftanın en az dört günü, (kimi kez her günü) Reha İşvan Davutpaşa'ya taşınıyordu. Belki her gidişinde eşini göremiyordu ama olsun, ayrılamıyordu oralardan. Haftada bir kez görüşe giderdi, üç kez perhiz yemeği götürmeye giderdi, (Ahmet İşvan'ın sağlık sorunları vardı), kimi kez avukatları götürmek için giderdi. (Yoo, avukatlara yardım ya da katkı olsun diye değil, sırf kendine katkı olsun, kendi oralara yakın düşsün diye.) Davutpaşa'ya gitmek isteyenleri götürmek için giderdi. Sokağa ıkma yasağı olduğu günlerde, erkenden sokağa iner, arabasına biner, motoru çalıştırır, yasak bittiği an fırlar giderdi. Oğlunu alır giderdi, yaşlı hasta anasını giderdi, yanına örgüsünü alır giderdi... Her fırsatta, olur olmaz bir sürü şey bahane eder giderdi. Davutpaşa'nın kapısından ayrılmazdı.

Bir ay, üç ay, beş ay değil, Ahmet İşvan'ın tutuklandığı 14 Kasım 1980'den beri sürüyordu Levent

- Davutpaşa arasındaki bu yoğun ama tek yönlü trafik.

Defterine «Ahmet'e» deyip yeniden yazmaya başladı:

«Görüyor musun, birbirimizden uzak da olsak, yine de aynı yaşamı paylaşıyoruz. Çıkınca asker emeklileri gibi 'ben Davutpaşa'dayken, ben Metris'deyken' diye başlayan anılarımızın karşılaştırmalı tartışmalarını yapacağız ve eminim ki 'bizim kışla', 'sizin kışla' gibi başlayan konuşmalarımız olacak...

Belki daha ilk günlerin ve buradaki karşılaşma biçiminin etkisiyle bana her şey çok ilginç ve bulunmaz bir fırsatmış gibi geliyor. Ne kadar samimi olduğumu anlayabilecek misin? Yaşamın, hiç aşinası olmadığım, ayrıca hayalimde dahi canlandıramadığım, ama var olan bir bölümünü yaşıyorum. Yabancıyı olduğum bir âlemi anlamaya çalışıyorum. Yorucu ama katlanılması çok anlamlı bir dönemi yaşamım.

(Not'lar halinde yazdığı koğuş koşullarını dile getirdikten sonra...)

Şimdilik maddi manevi tüm sorumluluklardan kurtulmuş olmanın dinginliği de iyi geliyor. Koğuş, toprağı, dünyayı görmüyor ama güneş vurduğu zaman pırıl pırıl. — Bir rivayete göre günde 40 dakika, bir söylentiye göre haftada 100 dakika açık havaya çıkıyormuşuz. Ama toprağa basmak yok. Avluda...

Yine de seni çok özlediğim için olacak, Davutpaşa'yı özliyorum. Akşam, sayıma, oradan tanıdığım bir subay geldi, akrabamı görmüş gibi oldum.

Ve canım kocacığım, gönlüm alabildiğine özgür.»

Tutuklular arasında «Kaçakçılar Koğuşu» diye bilinen, konuşulan koğuş, 5. koğuştu. Reha İsvan'ın deyişiyle «idareyle diyalog içinde olan tutukluların» bulunduğu koğuş.

Reha İsvan'ın Metris'e getirilip, 5. Koğuşa kapatıldığı akşamın üzerinden birkaç gün geçmişti ki...

«Bir yetkili beni çağırdı. Hal hatır sordu. Çok kısa bir sohbetten sonra, 'emirlerinizi, arzularınızı tesbit etmek istiyorum' dedi. Elinde kalem, önünde kâğıt vardı... 'Ne isteğim olabilir ki, beni devlet böyle münasip görmüş, buraya koymuş. Ben de buradaki insanlardan biriyim...' dedim.»

Hayır şaşmadı Reha İsvan. Çünkü:

«Herkesi çağırıp, bu pazarlık yolunu denediklerini anlamıştım... Ödün, ayrıcalık kabul etmekle, karşılığını borçlanacağımı sezmiştim. Ayrıca, bu yanıtımla, idare de benim tavrımı anlamış oldu.»

Havalandırmaya ilk çıktığı gün, Reha İsvan, havalandırma alanını çepeçevre saran altı üstlü sayısız koğuşun demir parmaklıklı pencerelerine yığılmış yüzler gördü.

Her yan «cıvıl cıvıl genç kız» doluydu. Yaş ortalamaları 22 - 23 olmalıydı.

«Güzel yüzlerini» gördü parmaklıklarda. «Hoşgeldin», «geçmiş olsun» diye sesleniyorlardı... Konuşmak, işaretleşmek yasaktı ama yine de sesleniyorlardı... «Hocam, Yalova'dan öğrencinizim» diye bağırırdı biri. İçi burkuldu, un ufak oldu 12 yıllık öğretmenin.

Öğretmenlik hem en güzel, hem de en güç meslekti.

O akşam, koğuşta, çok uzaktan gelen bir ses duyuldu... Uzak bir koğuştan, genç sesler «umudunu kesme yarından» diye bir şarkı söylüyordu. (Sanki umudu kesmek mümkünmüş gibi...) Gençler, «yeni gelen hocamıza bir armağanımız var» demişlerdi. Sonra söylemişlerdi şarkıyı...

«Öğretmenlik hem en güzel hem de en güç meslek» diye yazacaktı o gece defterine...

1968'de Yalova Lisesi'nde başlamıştı öğretmenliğe. 1974'de Yeşilköy Lisesi'ne tayin edilinceye dek, Yalova'da yalnız İngilizce dersi vermekle kalmayacak, her hafta sonu öğrencilerini, İstanbul'a tiyatro-lara, konserlere, sergilere taşıyacaktı.

Bir ders yılı, Yalova Lisesi'ndeki öğretmenliğine ara vermişti. Çocuklar hep soruyorlardı: «Öğretmenimiz nerede?», «Öğretmenimiz neden gelmiyor?» Gerek aileler, gerek öteki öğretmenler, «neden onu bunca istiyorsunuz?» diye sorduklarında, şu yanıtı alacaklardı:

«O bizi gerçekten severdi.»

Öğretmenlik yıllarının en güzel anısıdır.

Öğretmenlik hem en güzel hem de en güç meslektir.

Kaçakçılar Koğuşu ya da 5. Koğuşta, sohbetler, örgüler, çaylar, yemekler, ranzalar arasında yaşam, — hele kişiliğinizde biraz da «**Pollyana**»cılık varsa; her şeyi iyi yanından görmeye, her şeyi güzelleştirmeye, renklendirmeye eğiliminiz varsa — yatılı okuldakinden farksız olabilirdi.

Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinde okuduğu ilkokuldan sonra, İstanbul'da Arnavutköy Kolej'e yatılı yazdırdılar Cumhuriyet Reha'yı.

Öyle kolay kolay alınmış bir karar değildi bu. Anneyle baba uzun süre tartışmışlardı bu konuda. Baba, kızının kendi eğitim sistemimiz içinde olmayan, padişahın ayrıcalıklar tanıyarak kurdurduğu, özel bir yabancı okulda okumasını istemiyordu. O dönem devrimcilerinin tüm düşüncelerini paylaşan baba, bu kolejlere de karşıydı... Anne ise, Çapa Öğretmen Okulu'nu bitirdikten sonra kendi kararlıydı koleje gitmeye. Okuldan burs bile almıştı. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın ekonomik etkileri aileye yansıyınca «hep kendini feda etme yanlısı olan, 19. yüzyıl romantizmini yaşayan, özveriye yatkın bir insan olan» anne, koleje gideceğine, aileye katkıda bulunmak için, Kandilli Lisesi'nde öğretmen oldu... Ama şimdi ne

yapıp yapıp, kendi gidemediği koleje kızlarını yollamaya kararlıydı.

Sonunda annenin dediği oldu. Cumhuriyet Reha'nın yaşı büyütüldü ve koleje yatılı yazdırıldı. Aile Kırklareli'ndeydi.

Ufacık, tefecikti, arkadaşları «cüce» derlerdi. Sapsarı uzun saçlı, incecik bembeyaz yüzlüydü, öğretmenleri «melek gibi» derlerdi. Ve «cüce»likle «melek»lik arasında; annenin sonsuz özeni ve ilgisi, babanın aşırı sevgisinden sonra, o biraz sudan çıkmış balık gibiydi... Belki bilgisizdi, belki beceriksizdi, belki bu yeni dünyada biraz şaşkıındı ama, kesinlikle mutluydu. Hiç üzüldüğünü, hiç ağladığını anımsamayacaktı.

Ama yine de iyi ki «abla»lar vardı. Onlar ilgilenir, onlar bakarlardı ona. Oda arkadaşı Hasmik Ambaryan, her sabah o uzun saçları örmese, o güne dek saçlarını hiç kendi tarayıp örmemiş olan Reha, imkan yok derse yetişemezdi. Doğrusu, oldukça güçtü, her sabah erkenden kalkıp kendi başına hazırlanmak, giyinmek ve sınıfa koşup derse yetişmek...

İşte, ya bu güçlükten, ya da ilkokulu bölük börçük okuduktan sonra buradaki derslerin ağırlığından, ama belki de bir kez kapı aralığından gördüğü revirin güzelliğine hayran kaldığından hasta olmandan «hastalanmaya» başladı...

Yine sınıfa girmenin güç geldiği bir sabah, revire yöneldi. Beyazlar içinde, başında taç gibi şapkası olan Madam Zoef, «ateşin var» deyince, kendi de şaşırdı... Ona mis gibi, tertemiz gergin çarşafly yataklar yapıldı. Sanki yürüyemezmiş gibi Madam Zoef onu kucağında taşıyıp o güzelim yatağa yatırdı. Herkes çevresinde pervane oldu. Hastalandığını duyan öğretmenler gelip hatırlarını sordu. O, yatakta, sul-

tanlar gibi yatarken, kimi çukolata getirdi, kimi çamaşırlarını değiştirdi, kimi ilacını verdi, kimi oynayacak bebekler armağan etti... Bu durum çok işine gelmişti. Keşke hiç iyileşmesem diye herhangi bir çaba göstermesine gerek kalmadı: Her akşam gerçekten ateşlenmeye başladı.

Bir ay boyunca, ateşlenme sürünce, okul yönetimi aileye mektup yazdı: **«Bu çocuk sıla özlemi çekiyor. Hastalığının başka bir nedeni yoktur. Gelip alın, bir süre evde kalsın.»**

Amcası gelip aldı. Kırklareli'ne götürdü. Trenle giderken, şafak vakti yeryüzünün güzelliğini; Lüleburgaz'da girdikleri bir sabahçı kahvesinde içilen sahlebin tadını o gün bugün unutamaz.

Evde, hastalığının **«tadını»** çıkaracaktı yine.

Sonunda baba, **«kızım hasrete katlanacağına, ben katlanırım»** dedi. Derhal Arnavutköy'de bir ev tutuldu. Ve babanın dışında, tüm aile İstanbul'a taşındı.

Okul da, ev de Arnavutköy'de. **«Artık yatılı olmana gerek yok»** dendiğinde çok bozuldu Reha.

Nasıl olur! O, okulunu çok seviyordu. Yatılı olmayı çok seviyordu. O koca bahçeyi, yatakhaneyi çok seviyordu. Arkadaşlarını, öğretmenlerini çok seviyordu. Liseye geçtiğinde beş kişilik arkadaş grubunu da çok sevecekti. Beş kişi: Vedat (30'unda kanserden ölecekti), Bedia (Çaylan), Serap (Nişli-Büktaş), Rahşan (Ecevit) ve Reha. Yatılı okul yaşamıyla ilgili her şeyi öyle çok seviyordu ki! O dünya o kadar güzeldi ki! Her şey öyle güzel ki!

Annesini ikna etti. Yıl sonuna dek yatılı okudu.

Koleje girdiği, kendini **«sudan çıkmış balık gibi»** hissettiği günlerin; yalnızlığın, endişenin, sıla hasre-

tinin, beceriksizliğin, şaşkınlığın, hastalıkların, ansızın ağırlaşan derslerin, bilinmeyenin egemen olduğu o ilk yatılı günlerinin tadını çıkarmasını bilen kişi, şimdi isterse 5. Koğuşun da tadını çıkarabilirdi.

Ve Reha İsvan, 5. Koğuşta oturmuş, her durumda, her koşulda bir şeylerden tad alabileceğini ispatlamak için (Kime? Kendine mi? Başkalarına mı?) yazıyordu. «Lise Defteri»ne, kâh çocuklarına mektup olarak, kâh kendine not olarak yazıyordu.

Her 8 Mart'ta yaptığı gibi, bu 8 Mart'ta da kızı Nurhan'a yazıyordu. (Nurhan Amerika'daydı.)

Soğuktan, yün fanila gereksiniminden, oğlu Orhan'ın hastalığına duyduğu üzüntüden, ya o içerdeyken annesine bir şey olursa endişesinden söz ettikten sonra, «Bugün bizim koğuşa bir hal oldu. Herkes yorganı çekti uyuyor. Cumartesi pazar havalandırma yok. Miskinlik çöküyor üzerimize» diyor. Ama keyifsizliğe izin vermiyor. «Gazetelerde, hâlâ manşeteyiz. İsmimiz manşetten düşünce, bozulacak mıyız diye merak ediyorum» diye ekledikten sonra şöyle bitiriyor: «Canım kızım, Mart ayının ilk haftası biterken, baharı, önümüzdeki güzel günleri düşünüyoruz.»

9 Mart'ta, tad alınacak bir şey yakalamıştı bile: Kendi görünmeyen, ama ışığını sezdiren mehtap ve iki telgraf:

«Nihayet bir düzine olduk minik yata Khanemizde. Veriler değişmeden sayılar değişebiliyor burda. Allahtan insanların en güzel yönleri ağır basıyor. Yardımlaşma üst düzeyde. Şu sıra, en öndeki sorunumuz horlama. Horlayanlar değil de, horlamaya tepki gösterenler sorun oluyor.

Dün kar yağmaya başladı. Gece nefis bir ayışığı. Tabii ayı göremiyoruz ama ışığı, gönlümüzü arıtı-

yor: (Pek şairane oldu ama, burada en ufaklık güzellikler, şairane boyutlar kazanıyor.)

Dün akşam delikten iki tane telgraf uzattı polis hanım. Mahmut Dikerdem'le, Melih Tümer'den. Melih Bey, gerçeğin kısa zamanda anlaşılacağına olan güvenini belirtiyor. Mahmut Bey de 'mesafe yönünden uzakta olsak da gönlümüz ve düşüncemizle yanınızdayız' diyor. Telgrafta iletilen içten duyguların, en iyi dileklerin gerçekten yürekte geldiğine inanıyorum ve çok seviniyorum. Artık kendimi, leyleğin yuvadan attığı yavru gibi hissetmiyorum.

Hava pırl pırl güneş ve birkaç saat sonra havalandırmaya çıkacağız. Çocuk gibi hissediyorum kendimi. Güzide'nin kulakları çınlasın. Onun deyişiyle, «deli danalar gibi koşuyorum. Cimnastik yapıyorum.»

Arkadaşlıksa, dostluksa, işte o da vardı 5. Koğuşta. Kendileri değilse de telgrafları ulaşabiliyordu içeriye... 10 Mart'ta ise, gökyüzünün bir parçasını, birkaç martıyı, altı aylık bir bebeğin sesini neşeye dönüştürebiliyordu:

«Canım evlatlarım, bugün havalandırmaya çıktım. Havalandırma yeri çok büyük bir kuyu. Yağmur çiseliyordu. Linyit dumanı kokusu, fazla hareket etme isteğimi engelliyordu. Sakin sakın, beş aşağı on yukarı yürüdüm. Sonra duvara yaslanıp martıları izledim. Bir sürü martı! Ne güzel! Süzüle süzüle çeşitli yönlerde güzel desenler çizerek uçuşuyorlar. Yüzlercesi! Denize uzak olmalıyız. Nereden geliyorlar. Çöpe geliyorlar deniyor. O kadar güzeller ki, çöple ters çağrışım yapıyor bende. Kimbilir...

Bu günün diğer bir kıvancı da, üst kat parmaklıklarından gösterilen bir bebek! Altı aylıkmış. Burada doğmuş, adı Onur. Ama rengi sigara dumanı ren-

gi. Sıkıca giydirip (sarı güzel bir kar ceketı giydirmişlerdi) havalandırmaya çıkardılar, bugün ilk kez. Anası sağlıklı, neşeli, zevkli giyimli. Bir üniversite öğrencisine benziyor.

Bizim koğuş hiç bu kadar sessiz olmamıştı. Soğuktan herkes yatağa girdi ve mahmurlaşp uykuya daldı.»

1982'nin 12 Mart'ı, bir Cuma günüydü. Cumaları, Metris Askeri Cezaevi'nde kimi tutuklular için aile görüşü ve avukat görüşü günleriydi.

O Cuma, Reha İsvan için oldukça yüklü, yoğun bir gün olmalıydı. Yoo, yalnızca, sabah oğlu Orhan'la, öğleden sonra avukatı Turgut Kazan'la görüşeceği için değil... Bir uçtan öte'ki uca, duygular arasında gidip gelmekten; yazdıklarında, gerek çocuklarına gerek kendine yazdıklarında güçlü, keyifli görünme çabasından; bir yandan içini dökme gereksinimi, öte yandan koşullar gereği içini dökememekten yorgun düşmüş olmalı... Lise Defteri öyle diyor bana. Ama kendisine sorsam, hiç kuşku yok, «yoo gayet iyiydim, rahattım. Daha o günler Metris'in iç yüzünü tam olarak bilmiyordum.» diyecek.

Lise Defteri'nden, 12 Mart günü tutulmuş notları okuyorum:

«Bugün görüşme günü. 11.30'da Orhan'ı göreceğim. Öğleden sonra Avukat görüşmesi var. Bir avukatın kaç müvekkili varsa, hepsini 20 dakikaya sığdırmak zorunda. Neyse idare ediyoruz. Zaten, ne var ki avukatla konuşacak. Ben iyisi mi yine 'Alis Harikalar Diyarında'ya devam edeyim.»

«Psikolojikman bizi zinde tutmak için olacak, hatta fiziksel olarak da, aceleyle gelmiş bir inşaatın ve-

balı olarak sular, bir an bile mıymıntılık etmemize olanak vermiyor. Suların ne zaman gelip ne zaman gideceğini, gelince kalma süresini kestiremediğimizden, muslukları açık bırakıyoruz ki, sesinden geldiğini anlayalım. Su, ya 90 derece sıcaklıkta geliyor, (bazen su yerine buhar çıkıyor. Sauna gibi koğuş. Bütün koğuşu kaplıyor buhar) ya 40 derecede. Ortası olmuyor. Gerçekten sıkılmamıza imkan yok! Sürekli bir yarış. Beş dakika ile yedi dakika arasında yıkanma yöntemleri gelişmiş. Hele 9 derece santigratta güneşe bakıp, rüzgârda fön yapmak, saçları müthiş sağlıklı yapıyor. Geldim geleli, dökülen saç teli sayısı 20'yi geçmemiştir. Saçlarım, başıma tüm güçleri ile tutunuyorlar. Hepimizin kendi yılmazlığı-mıza dört elle sarıldığımız gibi.»

«Bir yandan da halk oyunları figürleri öğreniyoruz, okuyoruz, yazıyoruz. (Okuyoruz deyince: Ne ipe sapa gelmez kitaplar varmış meğer dünyada.) Tatlı tatlı dedikodu yapıyoruz. Duruşmaya gidecek arkadaşlarımıza kıyafet düzüyoruz. Nefis kazaklar, hırkalar örüyoruz. Çaylar içip keyifler çatıyoruz. Gözetimden ve şubeden gelenlerin, bit ve benzerlerinden arınıp paklanmalarını sağlamak da bir başka uğraşımız.»

Bu uğraşın öncülüğünü Reha İsvan yapacaktı. Dilekçe üzerine dilekçe vererek, bu tür haşarata karşı ilaç isteyecekti. Reha İsvan'ın tahtakurusu ve bit mücadelesi altı ay sürdü. Bu tür ilaçlar tutuklulara verilir, yok verilmez tartışmalarından sonra yetkilinin emriyle Baygon alınacak, koğuşa verilecek ancak bir kadın polis, ilacı derhal geri alacaktı. Yeniden dilekçeler. Durum, yetkiliye iletilecek, «ilacınızı geri alabilirsiniz» izni çıktığında aynı kadın polis «ilaç yok ki» diyecekti.

«Gözümün önünde oldu bu olay. Polis hanım dolabı açtı. Dolabın içini ben de görüyorum. Dolabın içindeki koca Baygon şişesini de görüyorum. Buna rağmen, polis hanını, gözümün içine baka baka, yüz-başıya, 'burada böyle bir ilaç yok ki' dedi! Her şeye rağmen yalanını çıkarmaya kıyamadım. 'İşte orada, görüyorum' diyemedim.»

12 Mart, Cuma günün notlarını okumayı sürdürüyorum:

«Meğer benim tüm illetlerim kuru sıcak havadan kaynaklanıyormuş. Hiç olmadığım kadar sağlıklıyım. Ellerimdeki yaralar bile iyileşti. Dünyada şimdiye kadar ne benim, ne aile efradımın hiçbir sorunumuz olmadığını görüyorum ve seviniyorum.

Karşı koğuştta 10 günlük bir bebeğimiz var. 10 günlük lohusa annesi duruşmaya gittiği zaman düzinelerle teyzeleri gık dedirtmeden bakıyorlar bebeğe. Başka bir koğuştta da, bir bebek varmış. Sesleri gelir de, kulağımla kucaklarım minikleri torun hasretiyle diye, boşuna bekledim. Duvar ve kapılar sahiden ses geçirmiyor.»

Sevinç ve hü zün bir arada yaşanıyor kaçakçılar koğuşunda ve her koğuşta:

«Bir uğraşımız da tahliye dilekçesi yazmak. Akşam olunca herkes eline kalem-kâğıt alıp belli formuna uygun dilekçe yazıyoruz.

Cuma günleri buranın en kıvançlı günü oluktan çıktı: Ziyaretçisi gelmeyenlerin yüzüne bakamıyor insan. Hem gözlerindeki derin yalnızlık, hem de kendi için frenlenemez suçluluk duygusu. Oysa ziyaretçisi gelenlerimiz de yanakları al al, gözleri pırıl pırıl dönüyor, coşku ile gelenin gidenin anlattık-

larını anlatıyorlar ama... Sonra farkediyorsun, yer yer kuyu gibi gözleri.»

«Şimdi avukat görüşmesini beklerken yatak yapmaya çalışıyorum. İzin verilen tek çarşafımla yatak yapma yöntemleri geliştirdim. Ve de yastık yüzü olmaksızın! İç fanilamı geçirdim yastığa... Eskiden neden böyle yapmazmışız, harika oldu; rutubeti bile daha az duyacağım bu hafta.»

O 12 Mart günü, her ne olduysa, bütün gün, değişik zamanlarda defteriyle konuşup duran Reha İsvan, gecenin geç saatlerinde, hızını alamamış, ya da içini yeterince boşaltamamış, yeniden kaleme sarılmıştır. Ya, o kuyu gibi gözlerden, derin yalnızlıklardan, ya da ses geçirmeyen duvarlardan, kapılardan, duyulamayan bebek seslerinden, ya da öyle bir şeylerden:

«Sevgili çocuklarım,

Gözlerim nedeniyle televizyonu çok yakından izleyemediğim için ranzaların bir köşesinde kendime bir yuva yaptım. Tam loca. Kâğıt kalem, dergi, defter, kitap, gazete, gözlük, tüm gereksinimlerimi; hırka, sabahlık, palto, battaniye, eldiven gibi ısıtıcılarımı da alıp oturuyorum buraya. Uyumlamak gerekirse kediler gibi sıcacık kıvrılıyorum.

Hani buranın tadından söz etmek kuşkusuz caziz değil ama, ben hayatımda her durumun olduğu gibi, bu durumun da tadını çıkarıyorum denebilir. Yaşlı olduğum için herhalde...

Yazacak o kadar çok şey var ki, patlamak üzere bir tomurcuk gibi, çiçek açma sevinci ile yüklüyüm sanki. Bir kaktüs gibi nefis renkli çiçekler açacağıma eminim. Bu duygular içindeki benim gibi bi-

ri ezildikten, gömüldükten sonra bile çiçek açabilir. Bunu duyuyorum, bunu biliyorum (Tomurcuk benim yaşımda gülünç kaçtı da ondan geldi arkası. Korkunç şeylere yormayın sakın.)

Akşam soğan yemeği vardı. Hiç bilmediğim bir tad. Bayağı güzel. (Tadını çıkarmak deyince içine bu da girer.) Kıymalı makarnanın üstüne koyup, kantin yoğurdu ve kırmızı biberle takviye edilirse nefis oluyor. Bir de tahin pekmezin içki gibi insanın içini ısıttığını burada öğrendim, günde iki tahin hakkımız var. Hele bol buğdaylı aşureye hiç diyecek yok. Akşam yemeği 17.30'da. Televizyonu izlerken de nefis çaylar geliyor. Önceden kantinciye ısmarlanıyor. Çaydanlığın boyuna göre 90'lık, 100'lük, 120'lik deniyor. Mehmetçikler kapımızın deliğini açıp içeri veriyorlar. Sıcacık ve çoğu kez nefis. Dün akşamki çok koyu olmuştu, kaynar su istedik üstüne de, 'Size çay mı beğendirilir, açık oldu, koyu oldu' diye söylene söylene gitti.

Size yazdım mı, ben doğduğum zaman babam bu kışlada Albay'dı. Metris Topçu Atış Okulu'nda.»

«Babam...» ...

Hayır, şimdi «Babam...» diye başlayan konuşmalara dönmeyeceğiz, notları, mektupları okumayı sürdüreceğiz. Çünkü... Çünkü fırsat bu fırsat. Her zaman her koğuşta, defter tutma, yazı yazma ya da okuma, mektup yazma ya da mektup okuma olanağı yok.

Hazır hâlâ, (şimdilik) kaçakçılar koğuşundayız, bu fırsatı değerlendirelim. Çok yakında bunların da sonu gelecek.

15 Mart'tayız.

Başkalarının sevincini kendi sevincimiz kılmak-tayız:

«Yağmur yağdığı zaman havalandırmaya tek ba-şıma çıkıyorum. Martılar da gelmiyor. Sosyal bir hayvan olduğu iddia edilen insan için, yalnızlığın da zaman zaman ne önemli gereksinim olduğunu bile-mezsiz.

Nurhan'cığım, babanı ziyarete gittiğimizde, çok sevdiğimiz çekik gözlü, yuvarlak yüzlü, tatlı iki ta-ne çocuk vardı ya, onların babası ile yemek getiren palabıyıklı kapıcının ağabeyinin dava ile ilişkileri ol-madığı saptanarak salıverilmiş. Şimdi gazetede oku-dum. O minikler ne sevinç içindedirler düşün. (Ba-baları kolektif savunmayı reddedenlerdendi.) Seni çok özledim.»

Toprağa ayak basılmasa da, «kuyu gibi» bir avluda olsa da gökyüzünü görebilmektedir, Reha İsvan. Hep aynı dört köşe biçiminde, ama olsun... Kendi görünmeyen ama ışığını hissettiren mehtap... Çöpe ya da güzele gelen martılar... Yüzleri güzel, gülüşleri, neşeleri güzel genç kızlar... tatlı tatlı dedikodular... Çaylar, hırkalar, örgüler... Harika tahin ekmeği, soğan yemekleri... Küçük sevinçler... Küçük tadlar... Günler geçiyor pekâlâ...

Herhangi bir tahliye, herkesin sevincidir.

Kaçakçılar koğuşundan da tahliyeler olur, koğuşa yeni gelenler de.

Yeni gelenlerden biri Gogocu Nalan'dır. Onunla ilgili bir not düşülmüş lise defterine:

«Gogocu Nalan'a kriz geldiğinde en uygun yardım usullerini öğreniyoruz. Tembih edildiği gibi, kapıları vurup, yeri göğü inletip, doktor ve yardım çağırıyoruz. Çok acı çekiyor bıçare. Biz de beraber tabi. Kendine bir zarar vermemesi için uğraşmaktan başka bir şey gelmiyor elimizden.»

Gogocu Nalan herkesi sindirmeye alıştı kısa sürede. Bir kez Reha İsvan'ın üzerine yürümeye kalktı: «Onu geri püskürttüm. Çok dik bakıp, 'Sen şim-

di benim üzerime mi yürüyorsun yani!' dedim. Öyle sert bir biçimde söylemişim ki, bir daha bana ilişmedi.»

Gogocu Nalan çok güçlü kuvvetlidir. «Öyle ki o yapılı erler bir araya gelip zor tutabilirlerdi onu... Bir kez bir tutukluyu çamaşır leğeninde boğuyordu, elinden güç kurtardılar... Sonradan Gogocu Nalan'ı içindekilerle bir türlü baş edemedikleri bir koğuşa verdiler, belki de içerdeki kızları o sindirsin diye...»

Günler geçiyor. Öyle ya da böyle, tek tek geçiyor.

21 Mart tarihli mektubu okuyorum Lise Defterinden:

«Canım evlatlarım,

Bu hafta özellikle mutluydum. Bir sınavdan daha kendime göre başarıyla çıktım. 'Misafir misafiri sevmez. Evsahibi hiçbirini' deyimi vardır ya onu yaşıyor insan burada. Niçin mi? Koğuşa her yeni gelen ortak rahattan bir pay alıp eksilttiği için... Her yeni gelen, zoraki bir güler yüzle karşılanıyor ve hele başka dünyaların insanı ise tepkiler oluşuyor, koşulların getirdiği gergin sinirlerle ikinci haftaya doğru önce iğneler, sonra oklara hedef olmaya başlıyor. (Bir çetenin muhbiri ile ihbar edileni 35 metre karelik sahada aynı ranzayı paylaşıyorlar.)

Kimi, tepkilere aynı ölçüde tepkiyle yanıt veriyor; kendini ezdirmeme içgüdüğü galebe çaldığı oranda. Başlıyor dışlanmaya. Ezilmemiş, yalnız kişi olarak sürdürüyor yaşamını. Bir tepki de boyun eğmek. O zaman, kümesteki sakatları tepeleyen güçlü civcivler bindirdikçe bindiriyor ona. Bir çeşit kölelik bunun sonucu. En etkin yöntem, iğnelerle okları bir de saldırıları yanıtsız bırakmayıp, kesin ama çok sert olmayan vuruşlarla geri çevirip, sevecenliğinden, esnek tavrından vazgeçmeden, hiçbir şey olmamış gi-

bi sürdürebilmek yaşamını. O zaman, yeni oklar ve mızraklara göğüs germek gücünün onurunu duyarak, zayıflara ve yeni gelenlere sahip çıkmanın kıvancını da duyarsın.»

Ve işte içinde bulunduğu koşullarda bile iyimserliğini yitirmemesine ilişkin kimi ipuçları:

«Genelde ve çevremde, o denli içler parçalayıcı durumlar yaşanıyor ki, kendi durumum beni bir türlü etkileyemiyor. Bir türlü önemseyemiyorum kendi payıma düşeni. Bir kere ben seviliyorum. Aranıyorum, sayılıyorum, unutulmadım. Hukukçular, yakınlarım yanımda. Bunların hiçbirisi sonucu etkilemeye bilir. O zaman da en verimli çağımı, kendi çapımda, oldukça verimli yaşamış bir kimse olarak (baksanıza nasıl da ürkütmüşüz fincancı katırlarını) çok etkilemez bu beni. Ne var ki, yapabilecek olup da, yapamadıklarım üzer biraz. Onu da aslan gibi evlatlarım, torunlarım, sevdiklerim, benim yerime benden âlâ yaparlar. Ben zaten bunamaya yüz tuttum biliyorsunuz. Yapabilir durumda yapamamak, fiziksel yetmezlik sonucu yapamamak daha korkunç olurdu.

Dün 'Jour de France' dergisine ve kitaplara da kavuştuk. Polis romanı istemem dedim ya, casus romanı yollamışlar. Babanızın zevklerine bir ömür boyu mahkûm oldum. Tam özerk ve özgürlüğüme kavuştum, şimdi de ailem sürdürüyor bağımlılığımı. Biyografi istemiştin, Abdülhamit'inki geldi. En çok ona sevindim yine de. Galiba zülfiyare dokunmayan ciddi kitap bulmakta güçlük çekiyorlar. Şimdilik Leydi D.'nin karnı burnunda bikinili resimleri ile Monaco prenseslerinin duygusal ve sosyetik serüvenleri ile oyalanıyorum.

Canlarım benim. Sizleri özlemedim desem yalan. Ama acılı, hüznünlü bir özleyiş değil inanın. Azıcık

özlemle burkulduğum, Nurhan'ın mektuplarından yoksun kalmam. Haa işte bu ceza oldu. Ama sen yine yaz Nurhan'cığım. Biriksin, çıkınca okurum. Bana yazdığını biliyorum. Ama buraya istemiyorum onları. Tek satırının bile bir yerlere takılmasına ya da kaybolmasına katlanamam.

Hepinizi çok seviyorum. Bu duygu, ben nerede olursa olayım öyle aydınlık sıcak güzellikler dolu bir iç dünya yaratıyor ki, gerisi umurumda değil. Sağolun canlarım.»

Evet bir şeyler, bir yerlerde takılmaya başlamıştı...

Önce mektuplar.

Ne zamandır Reha İsvan hiçbir mektup alamıyordu. Hadi, Ahmet İsvan kendi nedenleriyle yazmıyor. Ya çocuklar? Üstelik her aile görüşünde, yazdıkları, ancak annelerinin eline bir türlü ulaşamayan mektuplardan söz ediyordu Orhan...

Amaç, onu cezalandırmaksa... Evet, uzaktaki çocuklarından haber alamamak cezaydı... Öyleyse buna bir çare bulmalıydı...

Her zaman olduğu gibi, yine önce dilekçe yazmaya koyuldu. Daha içeri gireli bir ay bile olmamıştı, mektup konusunda ikinci dilekçesini yazıyordu.

«Komutanlık önüne:

Tutuklular kimsenin keyfine teslim edilmiş değildir. Bildiğim kadarıyla uygulamalar, yaptırımlar, cezalar ve kuralların hepsinin yasalara uygun yönetmeliklerde yerleri olmalıdır.

Mektuplarımızın kontrol edilmesi her ne kadar her türlü insan hakları ilkesine aykırı da olsa, zorunluluk olarak kabul ediliyor. İçinde sakıncalı bir

şey bulunan mektupların iletilmemesi de mevcut koşullarda anlayışla karşılanabilir belki. Ancak bir mektup, telgraf, kart sakıncalı görüldüğü için alıkonulduğu takdirde, kanımca durum tutukluya bildirilmelidir. Tutukluların yazdıklarında bir kusur görülürse, bu husus da, yazı ile kendisine bildirilmeli ki aynı hataya bir daha düşmesin.

Herhalde keyfi kısıtlamalar söz konusu olamaz.

Yazışmalarımızın sayı ve sayfa ile sınırlandırılmasının da yasal olarak mümkün olup olmadığını merak ediyorum.

Bu hususları avukatımla görüşmemde, idarece bir sakınca görülüp görülmediğinin tarafıma yazılı olarak bildirilmesi hususunu arz ederim.»

Hiçbir yanıt almadı bu dilekçeye Reha İsvan.

Bir çare bulmalıydı... Buldu.

«Bundan böyle bana kimse mektup yazmasın» diye haber saldı.

Bundan böyle kendi yazdıklarını da yollamayacaktı.

Sınırlı mektup yazma, mektupların yerlerine ulaşmaması, mektuplarının eline geçmeyip, idarede tutulması cezası yoktu artık.

Reha İsvan bu cezayı ortadan kaldırmıştı.

Lise Defteri'ne, kimseye yollanmamak üzere yazdığı mektup. Kaçakçılar ya da Bağımsız Koğuş'tan son mektup, 23 Mart 1982 tarihli:

«Canım evlatlarım,

Bu sabah erkenden karavanayı alıp, çöpü vermeye kalktım. Nöbet sırası bendeydi. Sessiz, sakın

bir mektup başlama mutluluğuna da bu nedenle kavuştum.

Dün akşam yatınca düşündüm, burası bir kür olarak da tanımlanabilir: İngiliz kadınlarının, ünlü cilt güzelliklerini, ülkelerinin nemli havasına borçlu oldukları söylenir. Benim de burada ipek gibi oldu yüzüm. Su sürekli yoğun olduğundan. Ellerimdeki pürüzlerin büyük çoğunluğu iyileşti.

Ne pişecek diye düşünmek yok. Soğuk, o düzeyde ki, ne yersen, ne kadar yersen yakıyorsun. Onca tahini, ırmık helvasını, bunca ağız tadıyla, vicdan azabı çekmeden yiyebilmemin saadetini düşünün. Ya o güzelim taze tayin ekmekleri, bulgur pilavları.

Eklemlerim soğuk ve rutubetten tümenden yapışmasın diye her gün cimmastik yapıyorum. Velhasıl etraftaki erlerden daha az sağlıklı değilim.

Bazen aklıma 'Gırgır'lık şakalar geliyor. Kapılarımız önündeki otoları, sabah çalıştırmadan önce kilitlerini sıcak su ile açarız ya. Çok soğuk havalar da gözümün önüne sayıma gelen görevlilerin, ellerinde çaydanlıklarla gelip, teker teker buzlaşmış bizleri çözmeleri gibi imajlar geliyor aklıma.

Birazdan çay gelir mazgaldan verirler. Karavana ile kâh çay, kâh çorba veriliyor. Çay, şekerli olduğu için içemiyoruz. Kantinden yeniden ısmarlıyoruz. Sabahları 120'lik. Öğlen ve akşam 100'lük.

Dün üstümdekileri saydım tam sekiz kattı. Havalandırmaya çıkarken bir de pardesü dokuzuncusu.

Kaç gündür dilimde Shakespeare'in bir dizesi: 'Kış geldiğine göre bahar çok uzakta olamaz.'

Dışarda kar yağıyormuş. ('Nisan'da kar' diye bağırlıyorlar, birbirlerine sesleniyorlar) Bir de radyolar da, 'Bahçelerde börülce, oynar gelin görümce'... Görümce deyince aklıma Emel ile Nurhan geldiniz. Ba-

zen aklıma Emel'in bakışlarındaki tatlılık, gözleri ve dudakları, zeki ve yumuşak gülümsemesi geliyor. Sıcacık seviniyorum.»

Emel'i dışardayken bir kez görmüştü Reha İsvan. İçerdayken, oğlu Orhan'la Emel nişanlanacaktı.

Dışarda kar yağıyordu... İçerde kar yağmıyordu ama herkes çok üşüyordu.

1982 kışında Metris'de kaloriferler hemen hemen hiç yanmamıştı. Her yerinde değil elbet. Yalnız koğuşlarda...

Kış geldiğine göre bahar çok uzakta olamazdı...

27 Mart'ta kesik kesik şu notları düştü defterine:

«Baş kaygım, annemi bir daha görüp göremeyeceğim...»

«Karşı koğuşta gazetelerin Akrep Nalan dedikleri var... İki yaşındaki bebeği, 4-5 ay annesiyle koğuşta kalmış, sonra eve dönmüş. Ve döndüğünde, 'benim tahliyem geldi, anneminki henüz gelmedi' demiş... Akrep Nalan'ın kocası onun yanında vurulmuş. Ağabeyi ise işkencede ölmüş... Kızın bir sesi var, hiç böyle ses duymadım. Hani İspanyol şarkıcıların çok hacimli, çok yanık sesleri olur ya, işte öyle... Ancak onlarda bir feleğin çemberinden geçmişlik olur. Bununki billur, tertemiz, genç ve yürekten bir ses. Uzun havaya başladı mı, Metris tepe-

leri inliyor. İnanılmaz bir şey. Erler, polisler herkes nefesini tutuyor...»

Bu notun yanına bir süre sonra, bir iki satır daha eklemek isterdi. Ama eklemedi. Şimdi söylüyor: «Akrep Nalan tahliye edildiği gün, çok üst bir yetkili, 'böyle, delil yok diye bunları salıverirseniz olmaz, savcı dediğin delilleri kendi yaratır' demişti... Hiç unutmam. Hiç unutmayacağım bu sözleri.»

Kış geldiğine göre, bahar çok uzakta olamaz...

Kış geldi geçti. Üstelik çok çetin bir kış... Çok uzakta olmaması gereken bahardan ise hiçbir iz, hiçbir ipucu, hiçbir ses seda yoktu henüz...

10

Başlangıçta hep sevgi vardı.

Hangi yola adımını atacak olursa olsun, yolun başında hep sevgi vardı.

Kaçakçılar koğuşunda televizyon seyretme olanağı vardı.

Bir akşam, televizyonda bir İngiliz filmi. Filmde İngilizlerle Çinliler savaşıyor. Başrolde David Niven... İngilizler toplar tüfeklerle saldırıyor, Çinliler sopalarla karşı koyuyor.

Koğuşta herkes, «yaşasın», «aslan bizimkiler» vb. diye İngilizlere alkış tutuyor.

Bir ara, Reha İsvan gülerek, «siz hepiniz domuzdan yana mısınız yoksa!» deyiveriyor.

«Oturmuş, filmi izlerken, amaçsız, öyle gülerek, şaka diye söylediğim bu söz üzerine koğuştakileri endoktrine ediyorum, zehirliyorum gerekçesiyle bir polis hanım beni rapor etti.»

«Önce ne olduğunu anlamamıştım. Çok sonra bir gün havalandırmaya çıkarken, 'hâlâ koğuş değişikliğinin nedenini bilmiyorum' dediğimde, aynı polis hanım, 'o film konusunda sizi ben rapor etmişim' diyecekti.»

Bu, «domuzdan yana mısın, benden yana mı» deyiminden sonra koğuş değiştirecekti Reha İsvan.

Tek neden bu olmayabilirdi:

«Daha önce de Metris'in gerçek yüzünü kavramaya başlamıştım. Kaçakçılar koğuşunun öteki koğuşlardan farklı olduğunu da...? Herkesi çağırıp, pazarlık yolunu denediklerinde anlamıştım.»

Televizyonda İngilizlerle Çinlilerin kıyasıya savaşmalarından önceydi. Bir gün:

«Her sabahki gibi bir sabah sayımdaydık. Daha sonra beni rapor edecek olan aynı polis hanım, 'Reha Hanım, demek direnişe geçtiniz! Bunu rapor edeceğim' diye bağırmaya başladı. Ne direnişi, kim diremiyor, benim direnişten falan haberim yok. Neye uğradığımı şaşırdım. Meğer sayımda ellerimi yanıma değil de, önüme koymuşum. O zamana kadar bana kimse, sayımda hazırolda, eller yanda durulacağını söylememişti ki! Zaten Metris'de ne yasaktır, ne yanlıştır, ne hatadır hiç söylenmez, hata yapmanız beklenir ki onlar da cezalandırsınlar.»

O günden sonra Reha İsvan, bir daha hiçbir sayımda ellerini iki yana koymama kararı aldı. Ve koymadı. 38 ay tutukluluğu boyunca ellerini, iki yanına yapıştırıp durmadı hazırolda..

Bu da bir tür «direniş»ti.

Size bir tutuklu, «İçerdayken bir elim yağda bir elim baldaydı, koğuşumuzda radyo, televizyon bile vardı» derse doğrudur. Yalan söylemiyor...

Size bir başka tutuklu, «İçerdayken günde bir bardak suya hakkımız vardı, her ranzaya 3 kişi düşüyordu, beş patatesi otuz kişi bölüşüyorduk, kâğıt, kalem, gazete, kitap, iğne, iplik, pamuk bile yasaktı» derse, doğrudur. O da yalan söylemiyor.

Reha İsvan'ı dinliyorum:

«Metris Askeri Cezaevi'nde, 38 ay boyunca şunu öğrendim: Cezaevi koşulları için asla genelleme yapılamaz. Bu koşullar bir günden ötekine; bir koğuştan bir başka koğuşa; bir görevliden ötekine; askeri cezaevinin değişen yöneticilerine göre büyük farklılıklar gösteriyordu.»

«Kaçakçılar Koğuşu» diye bilinen 5. Koğuştan, «Siyasiler Koğuşu» diye bilinen 4. Koğuşa geçirildi Reha İsvan.

Siyasiler Koğuşunda parasızlık, yoksulluk egemendi.

Siyasiler Koğuşu kalabalıktı. 35 - 40 kişi olacaklar ve iki yatakta üç kişi yatacaklardı.

Siyasiler Koğuşunda kimi kez günde bir bardak çay satın alınabilecek, kimi kez tüm gereksinimlerini (içme, diş fırçalama, tuvalet, temizlik vb.) günde bir bardak suyla karşılayacaklardı.

Siyasiler Koğuşunda, o sıralarda sigara içenlere günde 4 sigara düşüyordu.

Siyasiler Koğuşunda karavanadan taş çıkması doğaldı. («Ceza olsun diye konurdu o taşlar».)

Siyasiler Koğuşunda, Metris'deki ilk «talan»ı yaşayacaktı Reha İsvan.

Siyasiler Koğuşunda «Hoşgeldin Dayağı»nın ne demek olduğunu öğrenecekti. Daha pek çok şey öğrenecekti.

Ama her şeyden önce kendi gerçeklerini daha bir bilinçle öğrenecek, tutum ve tavrını belirleyecekti: Hem kendisine, hem öteki tutuklulara, hem de gö-

revli ve yetkililere karşı tutum ve tavrı kesinlik kazanacaktı.

Kaçakçılar Koğuşundan, Siyasiler Koğuşuna geçtiği gün, bir dönüm noktası oldu Reha İsvan için.

Koğuş değiştirme g n y d . Yeniden aynı koğuşta, siyasi koğuşta bir araya gelenler, birbirine sarılıyor, sevinç içinde hasret gideriyordu. O kalabalıkta ve sarılmalarda Reha İsvan, bir köşede unutulmuş gibiydi. Neden sonra onu farkettilerinde, koğuştaki 40'a yakın kişinin içinden «O sosyal emperyalisttir, bir arada olamayız» diyen ya da «Yok demoktrattır», «Yaşlı başlıdır, zararsızdır» diyen olacaktı. Yine de o ilk gün onu, «nazik bir şekilde idare edecekler», Reha Hanım'ı bir üst ranzaya yerleştireceklerdi.

«Ben içeri girmeden önce çeşitli örgütlerin adlarını bilmezdim; içerdeyken de o harfleri öğrenemedim; benim için hep Ayşe'ninkiler, Fatma'ninkiler diye kaldı... Çoğu Selimiye'den gelmişti ve orada oldukça anlayışlı bir muamele görmüşlerdi. Oysa burada farklı bir muamele vardı. Tüm görevlilere, erlere de 'Komutanım' dememiz isteniyordu.» (Reha İsvan arada kendini unutuverip, «oğlum», «evladım» diyordu yaş gereği. Ve şu yanıtı alıyordu: «Evlat yok!» «Sonra durunca hazırolda durmak, yürüyünce marş marş yürümek gerekiyordu... Bunları yapsan ne olur sanki diyebilirsiniz. Ama iş bununla bitmiyor. Bunları yapınca, ertesı gün bir başka şey istiyorlar. Anla-

yacağınız sonu yok. Her yaptığınız, her söylediğiniz, her uygulama, bir sonraki için bir sebep oluşturu-
yor... Bunları yerine getirseniz bile, diyelim mesafe
alırken, hazırolda dururken, ayağınızın ya da başını-
zın duruş açısı şu kadar şaşı, kolunuzun hizası, beri-
kininkini geçti diye ceza veriyorlar...»

İşte Reha İsvan'ın konuştuğu siyasi koğuştakiler,
bunlara karşı çıkıyorlardı. «Bana, 'Siz de bizimle di-
renin' dediler. Onlar 8 aydır görüşe, avukata, hava-
landırmaya çıkmıyorlardı, direniş olarak. 'Sloganları-
mıza katılın' dediler. Tüm söylediklerini dinledim, so-
nunda 'Bana mühlet verin' dedim.»

Hani derler ya «uzun bir gecenin sabahında» di-
ye.. İşte öyle bir gecenin sabahında Reha İsvan, ko-
ğuşundakilere, kendinden 40 yaş küçüklere şöyle ko-
nuşacaktı:

«Bakın, benim dışarıdaki tavrımı, davranışları-
mı biliyorsunuz. Hepimiz farklı farklı yerlerden, ta-
vırlardan, düşüncelerden gelip burada buluştuk. Ben
dışardayken haksızlığa karşı sürdürdüğüm direnişi-
mi burada sürdüreceğim, ancak bu sizinkinden fark-
lı bir direniş olabilir. Örneğin ben, savunma hak-
kımdan vazgeçmem, yani avukatıma çıkarım. Ailem-
le de görüşürüm. Çünkü aile görüşüne çıkmamak
kendi içine yönelmek, kapanmaktır. Bu sizi de inci-
tir, aileleri de. Hem de içerde veremden geçilmiyor.
Aile görüşüne çıkmazsanız, ne paranız gelir, ne de
çamaşırlarınızı sıcak suyla yıkatabilirsiniz. Ayrıca
sağlık nedenleriyle havalandırmaya da çıkacağım.
Böyle davranmasam kendi inançlarıma aykırı hare-
ket etmiş olurum. Onun için benden bunları bek-
lemeniz haksızlık olur. Sizleri — düşüncelerinize ka-
tılsam da katılmasam da, tam tersini de savunsam —
anlıyorum, kınamıyorum, yargılamıyorum. Sizler de

beni böyle kabul ederseniz, anne-evlat ilişkileri içine gireriz. Etmezseniz, yapabileceğim hiçbir şey yok.»

Reha İsvan'ı siyasiler koğuşunda herkes, olduğu gibi kabul etti. O da tümünü, kızları belledi. O koğuşta yalnız Reha İsvan görüşe, avukata ve havalandırmaya çıktı. Aralarında sonsuz bir bütünleşme oldu.

Reha İsvan'ı dinliyorum... Reha İsvan'da somutlaşan bir düşünce biçimini, dünyaya bakış, dünyayı algılama biçimini dinliyorum:

«Siyasi koğuştakilere söylediklerim, benim idareye karşı tavrıma da açıklık, kesinlik getirecekti. Şöyle ki: Hani soruyorlar şunu yapar mısın, şunu yapmaz mısın; şuna direnir misin, buna direnmez misin; slogan atar mısın, atmaz mısın vb. diye, ona göre koğuşlara ayırıyorlar ya... Hoş, benimle ödün konusunda konuşamadılar. Tavrımın değişmeyeceğini ilk baştan anlamışlardı sanırım. İşte benim tavrım şu olacaktı: Bu soruların hiçbirine önceden karar veremiyordum. İnsanlık onurumu korumak için ne gerekiyorsa onu yapacaktım... Yani bilmediğim bir şey hakkında ezbere slogan atmayacaktım ama, sırtımı dayadığım koğuş duvarına, arkadan küt küt bir şey vurulduğunu, ardından 'Komutanım bu bayıldı' sözünü duyunca, herhalde tepki göstermeden duramayacaktım. Kapının önünde kızları yerlerde sürükleyip dövdüklerini gördükçe susmayacaktım.»

Susmadı. Eğer «doktor istiyoruz», «şu koğuşa doktor» diye bağırmak, «insanlık onuru işkenceyi yenecektir» demek slogan atmaksa, evet, o da «slogan atacaktı».

Siyasiler Koğuşuna geçtikten birkaç gün sonra, Reha İsvan çocuklarına hiçbir zaman yollamayacağı, şu mektubu yazacaktı. Lise Defterine:

«Kadın cinsine olan ayrıcalıklı saygım giderek perçinleniyor. Mutluluk yaratmada üstüne yok kadınların.

Ağır hastalarımız var koğuşta. Tüberküloz, Akdeniz humması. Arada bayılanlar oluyor. Grip salgın. Para çok kıt. Ama hastalara bal, süt, yumurta sağlamak için herkes salt karavana yiyor. O da çok az düşüyor. Sigaraları günde 4'er dağıtıyorlar. Daha az içen kalanını saklayamıyor. Ertesi gün iade ediyor.

Duvarlara olmayacak resimler kesip yapıştırıyorlar, süs olsun diye. Folklor ve İngilizce çalışmaları düzenlendi. Emprovize piyesler, taklitler yapıyorlar. Bir de sürekli yoğun bir temizlik çabası. Acı soğukta, soğuk su ile yıkıyor herkes. Sıcak su sık geliyor ama, sadece beş dakika. Hiçbir şeye yetmiyor.

Çekilen serüvenlerin anlatımı konusunda önceleri, burayı öbür koğuştan farklı sandım. Değilmiş.

Burada 30 kişiyiz. Genellikle emniyet serüvenleri anlatılıyor...

Burada her şey ortak. Terlik, giysiler... kiminki rastgelirse giyiliyor. Giysiler de öyle. Özel hiçbir şey yok. Pul, telgraf ve terlik, giysi konusunda ben yarı özerkliğimi koruyorum. Duruşma giysileri denen belli bir yerde asılı birçok eteklik var. Duruşma akşamları bir bir hepsini giyip çıkarıp deniyor kızlar. Sonra torbalardan bluzlar, hırkalar, ceketler, kazaklar, çoraplar çıkarılıp, uyum sağlanmaya çalışılıyor. Cıvıl cıvıl bir heyecan ve kıvançla yapıyorlar bu işi. Her şeyden mutluluk çıkarıyorlar. En mutsuz anlarında bile yanık seslerle, nefis türküler söyleniyor bazı akşamlar.

Sesi en güzel, en içli olanlardan, güler yüzlü, en tatlı olanlardan biri koltuk değneği ile gezeni. Hep iyimser ve hep gülümser. Akıllı, cin gibi. İdamı isteniyor. 25 yıl hüküm giymiş bir çelimsiz kızımız var. Tartsan 35 kilo gelmez. Canlı, ilgili. Bir gün ters baktığını görmedim. Dünyayı değiştirmeye sıvanmışlar. İnanılmaz derecede gözü pekler. Gözü pek ne kelime. Kesinlikle yılmamış, ezilmemişler. Diş gıcırdatarak değil, cıvıl cıvıl, sevecen film gibi anlatıyorlar emniyette çektiklerini; hep kahkahalarla gülerek anlatıyorlar. Hep komik yanından yakalayarak. Kin duyuyorlarsa da dışa yansıtmıyorlar. Acılarını da.

Ben de dertleri dahil, hatırları dahil herhangi bir şey sormaya korkuyorum. Hele hele nasihat etmeye. Benim burada olmam o kadar acaip bir şey ki, her türlü yoruma açık. Öğüt vermek için mi gönderildim, casus muyum, kimbilir neler gelir akıllarına. Ama bana son derece hoşgörü ve saygı ile davranıyorlar. Maalesef çok sevgi ile değil. Sevdiklerini söylüyorlar ama, mümkün mü?

Tüberkülozlu, geçirdiği krizden sonra tüm kanı iliği kurumuş üç aylık bebeğini, dayanışma uğruna, sigara dumanına mahkûm ederken, ben, havalandırmaya çıkmayanların gözünün içine baka baka havalandırmaya çıkıyorum.

İddianameleri gelmiş, idamları isteniyor. Avukat görüşmesine çıkmıyorlar, ben çıkıyorum.

Ama sahtecilik yapmak, olamayacağım bir şeyi olmak, katılmadığım ilkeler uğruna, nereden kaynaklandığını bilmediğim kurallara teslim olmayı doğru bulmuyorum. Onlardan fazla olan deneyimi, bilgi birikimimi bir yana itip, körü körüne her yaptıklarına katılamıyorum. Ben de onlara karşı özerklik savaşı vermeliyim.

Cesaretleri, içtenlikleri, özverileri hayranlık verici. Çoğu üstün zekâlı. İradeleri işe inanılmaz boyutlarda gelişmiş.»

Aylardan Nisan'dı çocuklarına ya da kendine bu mektubu yazdığında.

Takvimlere göre bahar gelmişti bile. İçerdekiler henüz görmüyorlardı baharı.

Hangi koşullarda olursa olsun, sevinç, neşe ve dayanışma, öfkeye, acıya üstün basıyordu Siyasiler Koğuşunda.

«Kızların neşesi inanılır gibi değildi. Sürekli şa-
kalaşıp gülüşüyorlardı.»

Bir de sevgi her şeyden daha yoğundu:

«Kimse kimseye kızmıyordu. Ufak bencillikler, sinirlilikler son derece hoş görüyle karşılanıyordu. Hatta görmezlikten geliniyordu. Bir önceki koğuşta-
kinin tam aksine...»

Sabah yedide kalkılırdı koğuşta. Herkes yatağına düzeltir, kahvaltı hep birlikte edilir ve sayıma hazırlanılırdı.

Sayımda, 35 kişi içinde yalnız Reha İşvan «buradayım» derdi. Ötekiler direnişteydiler...

O gün nöbeti olan tutuklular, derhal temizliğı girişirdi. (Kalabalık koğuşlarda iki kişi tutardı nöbeti):

«Temizlik, titizlik haline dönüşmüştü. Koğuşu her gün sabunlu sularla baştan aşağı sildikten sonra, kimi nöbetçiler, öğlen ve akşam yemeklerinden sonra da yemek yediğimiz yerleri temizlerlerdi... Helalar, sık sık vimle fırçalanırdı.»

Koğuşta yalnız Reha İşvan havalandırmaya ı-kardı. Ne zaman çıkacağı, havalandırmada ne kadar kalacağı, bir günden ötekine değişirdi.

Reha İşvan'ı havalandırmaya götürmek için ko-đuřa görevli gelmediği zaman, kendileri havalandır-maya çıkmayan bu kızlar, tepki göstermeye başlar-lardı. Yoksa bugün de mi görevliler Reha İşvan'ı ha-valandırmaya çıkarmayı «unutacaklar?» Ve hep bir-den bağırmaya başlardı: **«Reha İşvan havalandırma-ya çıkacak!» - «Reha İşvan havalandırmaya çıkacak!»**

Reha İşvan'ın, «durun, belki şimdi gelirler, bi-razdan gelirler» diye onları yatıştırmaya çalışması boşunaydı. Sesler bir olup, bağırmayı sürdürürdü. Taa ki, bu sesi, bir görevliye duyuruncaya kadar...

«Onlar direnişteler diye çıkmıyorlar ya, yönetim onları zorla havalandırmaya çıkarmaya çalışırdı. Bu-nu, diğer isteklerine, ön koşul olarak ileri sürerler-di... Ben, havalandırmaya çıkacağım demişim. Bu di-renişe katılmıyorum demişim, ona rağmen beni ne-dense havalandırmaya çıkarmayı unutuverirlerdi.»

Bir gün havalandırmadayken... ook uzakta bir yerde, içerlerde bir telefon çaldı... Dünyada telefon sesini böylesine özleyebileceğini hiç sanmazdı... Ev-de her alışta, telefonu «parçalayacak» gibi oldu-đunu anımsardı da, hele Ahmet İşvan'ın Belediye Başkanlığı döneminde...

Gün boyunca duvar süsleri yapmak, tahta ka-şıkları boyamak, örgü örmek (üstelik içeriye yün, ip gibi 'sakıncalı', tehlikeli malzeme sokulamazken), okumak, gazetelerden arşiv çalışması yapmak, süt kutularından dosyalar, ciltler oluşturmak, şarkı söy-lemek. Hep sürer giderdi. Bir de folklor çalışmalar-ı, İngilizce dersleri derken, akşam beş buçukta, ka-

ravana gelirdi. Yemekten sonra sohbet ve... gece 12'de ışıkları söndürürlerdi.

Bunlar hep, koğuş kararlarıydı. Koğuştaki herkesin birarada aldığı ortak kararlar...

Sevinçler de ortaktı Siyasiler Koğuşunda, acılar da...

Önce sevinçler:

Koğuşta büyük temizlik günüydü. Herkes «en az suyla», «en çok temiz» yıkandı. Koğuş temizlendi. Bütün bu faaliyet sırasında bir fısıltıdır dolaşıyor. Herkes birbirinden aklından geçeni saklarmış gibi... Sanki büyük bir siyasal sır gibi... Söyleyelim mi? Ya gerçekleşmezse? Ya doğru değilse? Belki? Aca-ba?

Sonunda dayanamayıp, beş kişi bir türkü mırıldanmaya, giderek her sözcüğü anlaşılabilir bir biçimde söylemeye başladı: «Bülbül çemenden gelir, kahve Yemen'den gelir.»

Evet, bu koğuş, kahveyi ilk kez tadacak! Ve bir «Kahve Geldi Cümbüşü» yaşanır koğuşta! Şarkılarla, türkülerle, oyunlarla.

Sonunda kahve gelmiştir.

Kahvenin şekerli gelmesine Reha İsvan biraz bozulacaktır ama o neşeye, sevince katılmaktan geri kalmayacaktır. Şekerli kahvenin üzerine birkaç damla süt ekleyip idare edecektir. Oysa haftada bir gün verilen bir çay bardağı sütü o hiç içmez, kızlarımın daha çok gereksinimi var diye. «Kahve Geldi Cümbüşü»nde dayanamayıp, kendi süt hakkının birkaç damlasını kullanmıştır.

Sevinç, sevinci çağırır. Türkü de türküyü... Bir türküden ötekine geçmektedir kızlar, kahve neşesiyle

le. Bir ara öyle bir şarkı söylerler ki, tüm öteki koğuşlardan da sevinç sesleri gelmeye başlar. Öteki koğuşlardan gelen bu sesler Reha İsvan'a yöneliktir!

«Meğer kızlar o coşku içinde, her zaman, bir tahliyede söylenen şarkıyı söylemişler... Öteki koğuşlar da bizim koğuşta bu şarkının söylendiğini duyunca, Ahmet tahliye oldu sanmışlar. Ondan bana sevinçlerini bildirmek istiyorlarmış... Tahliye olanın Ahmet olması umudu bende yoktu... Ama yine de bunun düşüncesi bile bana iyi geldi. ...Onun duruşması olduğu günler öyle sıkıyordu ki beni. Ahmet'in duruşmasını izleyememek hep çok zor geldi bana.»

Sevinçler demiştik...

Siyasiler Koğuşunda sık sık şenlik düzenlenirdi. Şenlik, yani halaylı, türkölü, temsilli akşamlar:

Günlerce biriktirilen nohutlar ezilir, onlardan değişik yemekler yapılırdı. Kimsenin yiyemediği küflü zeytinler, yıkanır, ezilir, ekmeklere sürölür «kanye» yapılırdı. Süt kutularının içinden ya da bulabildikleri başka parlak kâğıtlardan, «gümüş» servis tabakları icad edilir, enfes «şık» sofralar kurulurdu. Çarşafklar demir parmaklıklı pencerelere asılır, koğuş «salon» görünümüne kavuşturuldu. Çarşafkların kimi de tiyatro perdesi görevini görürdü. Kazaklar sökölüp, bir acele bu yünle, tiyatro perdesinin üzerine «Hoş Geldiniz» yazılırdı.

«Salon» ve «sahne» hazırlandıktan sonra, sıra koğuştakilerin, «oyuncuların» ve «seyircilerin» hazırlanmasına gelirdi:

Gazetelerin renkli ekleri çok işe yarardı. Bunlar bir damla suyla ıslatıldı mı boyaları hemen çıkardı. Enfes makyaj malzemesi olarak kullanılabiliyordu... Yine boyalı başının boyası ve ele geçen tüm

parlak kâğıtlardan küpeler, kolyeler, yüzükler yapı-
lıp takılırdı.

Herkes hazır olunca, şenlik başlar. Ve işte «per-
de»!

Hep bir ağızdan, «Lüküs Hayat» melodisiyle:

«Metrisme bir apartoman
Varsa eğer halin yaman
Demir kübik ranzalar
Duvarda yeşil yosunlar.

Mapus hayat mapus hayat
Yoktur eşin mapus hayat
Of ne kötü, of ne berbat
Yoktur eşin mapus hayat!

Sayım biter sen gidersin
Gündüzleri ranzalara
Gece oldu davetlisin
Ya camlara ya duvara

Mapus hayat, mapus hayat
Yoktur eşin mapus hayat!
Of ne kötü, of ne berbat
Yoktur eşin mapus hayat!»

İşte bu şarkıyla başlayan gece boyunca, ne eğlenirler, ne güler, ne coşarlardı! Gözlerinden yaşlar gelinceye dek güldükleri olurdu!

Ne zaman mı düzenlenirdi bu şenlikler?

«Kötü» bir şey olduğunda... Örneğin... örneğin...
örneğin... (tamam şimdi anımsadım) örneğin her
idam kararı alındığında.

Dışarda, 1982'nin ilkbaharı sürüyordu. İçerde, Siyasiler Koğuşunda ise idam cezalarına karşı açlık grevi...

Kısa sürede üç kişinin idam cezaları infaz edilmişti.

Reha İsvan katılmadı açlık grevine.

«Açlık grevine katılmadığım için, önceleri, bana verilen yemeği döküyordum. Çünkü insan yiyemiyor... Sonra...»

«Sonra yedim elbet.»

Sessizlik.

Ona verilen yemeğin, bir bölümünü biriktiriyordu Reha İsvan. Grev bitince, kızlarının daha iyi doymalarına katkıda bulunabileceğini sanıyordu. Yanılmıştı.

Açlık greviden sonra, «biriktirdiğinizi bilseydik, engellerdik» dediler.

«İdarenin grev süresince verdiği yemeklerden oluştuğu için, spekülasyon olur savıyla biriktirdik-

lerimi yemeği reddettiler... Grevin bittiği gün, çaycı da, onca gün çay içmediler diye olacak, çok nefis sıcak çay getirdi. Üstelik yemekten hemen sonra getirdi. Her zaman gece onda getirilir. Çayı aldılar. Hemen arkasından çaycı yine geldi, 'bir demlik daha ister misiniz' diye... 'Hayır' dediler, ikinciye almadılar. Öylesine kesin ilkeleri vardı...»

Açlık grevine katılanlardan biri de bel kemiği çatlak ve bacağı kırık olandı. Koltuk değneğiyle gezdi. O gün duruşması vardı. Aç aç duruşmaya gitmiş ve şimdi koğuşa geri dönmüştü. Açlık grevi sona ereli bir, iki saat oluyordu. Ve onun haberi yoktu.

«Duruşmadan her dönen, müthiş bir heyecan yaratır koğuştaki. Dış dünyadan, ailelerden haber getirir, duruşmada olanları anlatır. Nitekim koğuşa girer girmez, herkes etrafını aldı. O da bir nefeste bütün olup bitenleri anlatmaya çalışıyordu. Bizim koğuştaki olanlardan birinin kocasının hücrede hırpalanmış olduğunu söyledi, on günlük hücre cezasında bu gencin ısıtılmış betonda çıplak, yataksız, döşeksiz yattığını söyledi... O heyecanla anlattıkça, öbürleri daha büyük heyecanla dinliyor. Ama hiç kimse de kızın hâlâ açlık grevinde olduğunu, oysa grev biteli iki saat olduğunu anımsamıyordu... Hiç unutmam bir bardak ılık süt doldurdum, kız bir nefes alma molası verdi mi, ağzına bardağı dayıyorum, sütü içiriyorum. Öteki kızlar benim bu halime gülüşüyorlar, ama bir türlü 'bırakalım da şu bardağı sonuna dek içsin' demiyorlardı... İşte heyecanları o düzeydeydi.»

Açlık grevinin bittiği günün akşamı, Reha İsvan, defterine şu notu düşecekti:

«Bu akşam, çocuklarımı emzirirken duyduğum hissi duydum.»

Aynı gün dışarda, çocuklar, «Bugün 23 Nisan, neşe doluyor insan» diye şarkı söylüyordu.

Aynı gün dışarda, Ulusal Çocuk ve Gençlik Bayramı, yaşanıyordu.

Siyasiler Koğuşunda Reha İsvan, ilk kez «talan» a tanıklık edecekti.

Ne demek talan?

Anlattı:

«Talan etmek: Yani arama bahanesiyle koğuş boşaltılır. Ve görevliler girip arama yapar. Ne var ne yoksa her şey yırtılır, kesilir, yorgan, şilte, çarşaf... İç çamaşırları didiklenir, sutyenler ikiye bölünür, kadınların çok özel kirli çamaşırları ortaya serilir — her an su yok yıkayamamışsınızdır — dış macunuyla duvara yapıştırdığınız fotoğraflar sökülür, minicik parçalara yırtılır. Oysa kimilerine taa nerelerden, hangi köyden nasıl binbir zorlukla çektilirip yollanmıştır o fotoğraflar. Mektuplar yırtılır, giysilerimizin üzerine çıkılıp, ayaklar altında çiğnenir. Kızların kurdukları turşular yataklara dökülür...»

«Ben ilk kez bu olaya tanık olduğumda, herkesi çıkarmışlar, beni içeride alıkoymuşlardı... Gözlerime inanamıyordum. Kendi gözlerimle gördüklerime inanamıyordum.»

(İkinci tutuklanışında, bir başka talanda, çocuklarının, torununun fotoğraflarının ayaklar altında çiğnendiğini gördükten sonra, sağlam kalan fotoğ-

rafları geri yollayacak ve bir daha asla içeriye fotoğraf istemeyecekti.)

«Dehşete kapılmışım. Asıl endişem, asıl dehşet verici şey, şimdi bu gepgenç kızlar, bu koğuşa nasıl girecekler ... İçeriye böyle görünce ne yapacaklar... Üstelik duymuştum, içeri alınırlarken onur kırıcı arama ve tartaklanmalara direnecek olurlarsa, kızların üzerlerine su sıkılıyordu. ... Evet, girince ne yapacaklar diye dehşetle bekliyordum... Ne yaptılar biliyor musunuz?»

Artık biliyorum.

Derhal bir eğlence, bir şenlik düzenlediler. Tıpkı sıra dayağından ya da başka eziyetlerden sonra olduğu gibi.

Bir yandan şarkılar, türküler söylediler, bir yandan da halay çektiler. Sonra...

«... Sonra, halaylar, türküler arasında etrafı toplamaya başladılar. Ben de sökükleri, yırtıkları dikmeye başladım. Yataklarımızı, hiç olmazsa o gece içine girilebilecek bir hale getirebilmek için kolları sıvadık...»

Bu, Reha İsvan'ın tanıklık ettiği ilk talandı. Bundan sonrakilere oranla en insaflısı olduğunu henüz bilmiyordu.

Kan görmeyi hiç kimse sevmez. O da sevmiyordu. Her ne kadar alışıkça da (Yalova'da, köyde, çiftlikte yaşarken az mı tedavi etmişti köylülerin yaralarını) yine de sevmiyordu.

Ama şimdi kan görmeyi sevmek ya da sevmemek söz konusu değildi. Çünkü «alt kat komşusu», lise öğrencisi «küçük kız»ın başı yarılmış, oluk oluk kanıyordu. Bir şeyler yapmak gerekiyordu.

Siyasiler Koğuşuna ilk girdiği gün, o yerleşme, o telaş, o arkadaşlarına kavuşma sevinci içindeyken bir ranzadan bir ranzaya atlayan «küçük kız» başını ranza demirine çarpmıştı. Ve şimdi ortalık kan içindeydi.

Bir şeyler yapmak gerekliydi. Görevliyi çağırdılar. Aldıkları yanıt:

«Yok yok aldırmayın, hiçbir şeycik olmaz!»

Kızın başından ha bire daha çok daha çok kan akıyordu.

Ertesi gün revirde sekiz dikiş atılacaktı, «hiçbir şeycik olmaz» denen yaraya.

Ama vakit henüz erken.

Reha İsvan'ın «şu dönemde en kötü sınavı verenler doktorlar oldu» demesi için vakit erken.

«Evlatlarıma yazmayı çok özlüyorum.»

Kaç kez yazdı bu cümleyi defterine Reha İsvan. Bu cümleyi yazdı ama mektup yazmadı.

Evlatlarına yeniden yazdığında, mevsim değişmişti, koğuşu değişmişti.

Şimdi «Metris'deki direnişe katılmayan siyasilerin, fikir suçlularının, ılımlıların bir araya getirildiği bir koğuşta», 3. Koğuştaydı.

«Canım evlatlarım,

Rivayet odur ki, artık mektuplarım size doğru yol alacaklarmış. Telgrafınıza sevindim. Ben burada gençler arasında gençleşip duruyorum!!!

Beni hâlâ 5. Koğuşta sanmanıza çok şaştım. Oradaki nefes kesici serüvenlerimden haberdar olmadığınız demek. Beni en mutlu eden olaylardan biri de, bulunduğum eski koğuşlarla olan çok sıcak sevgi bağları... Feleğin deyişi ile, çemberlerinden toplanmış 15 - 35 yaşlarından inanılmaz meslek ve inançlarda çok sayıda insanla haşır-neşir oldum. Her zaman sevecenliğimi sadece yoğunlaştırarak yaşadım ve aralarından gözyaşları içinde ayrıldım.

Bana geçenlerde, 28 günlük açlık grevinden sonra, büyümüş gözleri ve süzgün yüzleriyle, parmak-

lıklar arkasından 'dilekçe verelim, bizim koğuşumuza geri gelin, sizi çok arıyoruz' diye sesleniyorlardı. 'Ama koşullarım baki' dedim... 'Koşullarınız kabulümüz, sizinle çok mutluyduk, ne olursa olun gelin' diye seslendiler... Tarifsiz etkilendim. Bu, çok eskiden öğrencilerimin 'o bizi sahiden severdi' dedikleri gibi, inanılmaz bir mutluluk ve onur duygusuyla sarstı beni. İçki içmiş gibi oldum.

Bana sorarsanız, daha uzunca bir süre, Aminne'nin kartında belirttiği yöntemle, yani böyle 'zarflarda buluşacağız'.»

(Aminne - Ahmet İsvan'ın halası. Şimdi 92 yaşında olan Aminne, Reha İsvan'ın tutukluluğu boyunca, 38 ay, haftada üç kart postalamıştı ona. Ve Metris yönetimi, üzerinde bir ya da birkaç cümleciğin bulunduğu bu kartları hep vermişti Reha İsvan'a.)

Mektubunu şöyle bitirecekti:

«Burada özlediklerimi dışarıda bulmak mümkün de, asker tayınını, tekmil veren erlerin seslerini özlersem ne olacak!!! Ne tür bir suç işlediğimi bilmeden burada bulunduğuma göre tekrar buraya kapılanmak için yapabileceğim hiçbir şey yok!»

Koğuşu değişmiş, tavrı tutumu, içinde büyüttüğü olaylar karşısında da gülebilme eğilimi, olayların üzerine gitme eğilimi değişmemişti... Bir de sevgi bağları, şimdi her zamankinden daha güçlüydü.

Çok üşüdüğü, ağzından buharlar çıktığı, düşlerinde, gardiyanların sıcak sularla gelip, buz tutmuş tutukluları çözmelerini beklediği günler gerideydi.

Mevsimlerden yaz gelmişti.

21

Deniz, uçsuz bucaksız uzanıyordu. Denizin ortasında bir gemi.

Deniz, hangi denizdi? Nereden gelip nereye gidiyordu bu gemi?

Bilmiyoruz.

Ne zamandı?

Bilmiyoruz. Belki 1928, belki 1929, belki 1930, belki 1931...

Geminin güvertesinde bir baba-kız, denizi seyrediyordu. Ufukta bir başka gemi belirdi. Başka gemi yaklaştı, yaklaştı, yaklaştı, yakınlarından geçerken, küçük kız, üzerinde farklı bir bayrak gördü.

«Baba, bu ne bayrağı?»

«Yunan bayrağı kızım.»

«Düşman vapuru! Düşman vapuru!» diye bağııyordu küçük kız.

Baba, kızını karşısına oturtup, anlatmaya başladı.

Ulusların, halkların birbirine düşman olamayacaklarını anlattı. Savaşların temelinde neler yattığını anlattı.

«Çoook, çok küçüktüm. Ama babamın bana anlattıklarını anladım. Yunan'a karşı savaşırmış, savaşta onca kin ve nefreti görmüş olan babam söylüyordu bunları bana... Ne zaman anımsasam, gözlerim yaşarır... Ve Barış Derneği'yle ilgili faaliyetimin temelinde sanki bu anı yatarmış gibi, duygusal bir izlenimim vardır.»

24 Haziran 1982 günü, Barış Derneği yöneticilerinin yargılanmasına başlandı.

Metris Askeri Cezaevi'ne girişinden yedi ay sonra, duruşmada söz sırası Reha İsvan'a geldiğinde şöyle diyecekti:

«İnsanım. İçgüdüsel olarak yaşamak istiyorum. Savaş insanı yok eder. Bu nedenle barıştan yanayım.

Kadınım. Kadın olmanın bilincini taşıyan bir kadını. Kadınlar nesilleri üretirler, üretmekle kalmaz, beslerler, büyütürler. Bu nedenle tüm dünyada kadınlar savaşa karşıdırlar, barıştan yanadırlar. Yetiştirdikleri kuşakların harcanmasını göze alamazlar. Yani kadın olduğum için de özellikle barıştan yanayım.

Ziraat mühendisiyim. Toprağı, suyu, insanı, bitkisi, hayvanı, böceği ile görevim doğayı daha üretken, daha verimli, daha güzel hale getirmek, geliştirmektir. Savaşlar, yok eder, yakar yıkar. Mesleğimden ötürü de savaşa karşıyım, barıştan yanayım.

Ayrıca eğitimciyim. Milli Eğitim Bakanlığı'nda uzun yıllar görev yaptım. Gerek öğretmen, gerek yönetici olarak işim genç kuşakları korumak ve geliştirmektir. Binlerce öğrenci yetiştirdim. Onları çok sevdim. Onları savaşlarda harcamayı hayal etmek bile istemem. Bunun için de savaşa karşıyım, barıştan yanayım.

Sonra anayım. Evlatlar yetiştirdim. Onların topluma yararlı olmalarını, güzellikler üretmelerini isterim. Savaşta harcanmalarını ister miyim? Yani bir ana olarak da barıştan yanayım.

Gelecekte savaşsız bir dünyanın gerçekleşeceğine kesin imanım var. Aklımla kavrayabildiğim o güzel dünyanın gerçekleşmesi yolunda kendimi görevli hissediyorum, hatta görevli olduğumu biliyorum. Yani barışın baş sorumluluğum olduğuna, barışın 'herkesin işi' olduğuna inanıyorum.

Bu saydığım nedenlerle Barış Derneği kurucuları arasında yer aldım ve bundan çok onur duydum. 1977'den beri de onurla ve övünçle yöneticilik görevini sürdürdüm.»

Üçüncü Koğuşta, sırtını duvara dayamış, ucsuz bucaksız uzanan denizi düşlüyordu Reha İsvan: Düşleyebildiği kadar. Tahtakuruları, hamamböcekleri ve diğer haşaratın izin verdiği ölçüde düşleyebiliyordu.

Koğuşlardaki haşarata karşı en çetin mücadele verdiği günlerdeydi. 'Koğuşa ilaç verilir, verilmez' tartışmasının sürdüğü ve polis hanımın «**zaten ilaç yok ki**» dediği günler.

İçeride canlı her şeye sonsuz özlem duyulduğu anlarda, değil kedi, kuş, tüm haşarat bile sevimli görünebilirdi. Hamamböceklerine Roberto diye isim takmışlardı.

Sırtını koğuş duvarına dayamış kuşları düşlüyordu Reha İsvan.

Ansızın duvara tak, tak, bir şey vurulduğunu duydu.

Her zaman tüm koğuş duvarına vurdukları tık tıklar, «**biz burdayız**» demeleri değildi bu...

Bu, duvara vurulan ağır bir cismin tok sesiydi. Bir süre bu sesi dinledi Reha İsvan.

«**Sonra şu konuşmayı duydum: Kalın bir ses, Anadolu şivesiyle, 'Komutanım, bu bayıldı, ne yap-**

lım' diyordu. Bir başka ses yanıt verdi: 'Onu bırak, buraya gel, görevini yap.'» ... Sıra bir başkasındaydı.

Bir daha sırtını koğuş duvarına dayamadı Reha İsvan. Ve hiçbir şey düşlemeye çalışmadı. Ne ucsuz bucaksız denizi, ne de kuşları...

Metris'in rutubetine meydan okuyan, sıcak bir yaz akşamıydı.

Reha İsvan ansızın duyduğu keskin bir sesle irkildi. «Çocuklar bu silah sesi» dedi. Ötekiler, 'yok olamaz' dediler önce, herkes demir parmaklıklı pencereye yığıldı. Evet, dışarıdan silah sesleri geliyordu.

«Demir parmaklıklara yığılmış, bir yandan silah seslerini duyuyor, bir yandan da kimbilir bu ne baskını diye şakalaşıp gülüşüyorduk.»

Silah sesleri birkaç dakikada kesildi, ama bağrışıp çağrışma sesleri, özellikle kadın bağrışmaları, birbirini ardından verilen sert komutlar uzun bir süre devam etti.

Sonra sessizlik.

Kimse ne olduğunu anlayamadı.

Ertesi sabah Metris'de herkes bir yandan pencereden pencereye birbirine sesleniyor, bir yandan da kahkahalarla gülüyordu:

— Biliyor musunuz Nazlı'nın annesini 7. Koğuşa sokmuşlar!

— Filiz'inkini de...

— Fidan'inkini de!

Her isim söylendiğinde «nee... seninki de mi?» ... «yok, benimki de mi?» diye gülüşmeler artıyordu. Evet, şimdi de «kızların» dışardaki anneleri, babaları içerdeydi.

«O sırada yine açlık grevi var Metris'de. Açlık grevinde hastalananlar oluyor. Açlıktan elbet. Onları Haydarpaşa'ya hastahaneye götürüyorlar. Aileler merak içinde, Metris'in kapısından ayrılmıyorlar. Hele açlık grevine katılan kızların, erkeklerin aileleri... Yine, 'çocuğum öldü mü kaldı mı' diye kapıya birikmişler. Her ambulans çıkışında içindeki 'benim çocuğum mu' diye görmeye çalışıyorlarmış... Önce, 'çekilin, ambulansa yaklaşmayın' diye emir verilmiş. Aileler dinlememiş. Ambulans, içlerinden birine çarpmış, adam yere düşmüş... Aileler içinde bir doktor, yere düşene bakmak istemiş, üzerine eğilmiş. Doktora dipçikle vurmaya başlayınca askerlerden biri, bütün anneler araya girmişler. İşte o zaman askerlerle itişme, kakışma olmuş, ve o zaman askerler havaya ateş etmeye başlamış. Duyduğumuz silah sesleri oymuş meğer.»

'Çocuğum içerde öldü mü kaldı mı' endişesi içindeki anneler o geceyi Metris Askeri Cezaevi'nin bir koğuşunda geçirdiler.

Kızlarına, oğullarına yakın olduklarından, belki de o bir gece, içleri birazcık olsun ısınmıştır...

Üçüncü Koğuşun mazgalı, bir ara açıldı.

Açılan mazgaldan bir görevli, «kolonya ister misiniz?» diye soruyordu.

«Çok şaşırdık. Çünkü uzun bir süre, kolonya yasak edilmiş ve yeni serbest bırakılmıştı. O yasak döneminde yaraya sürmek için ispirto bile bulunamazdı... Yasak kalktığında, kantinden kolonya almıştık. Daha yeni almıştık. İhtiyacımız olmadığını söyledik görevliye... 'Evet, ama bunun markası başka... bunun içimi güzeldir» demez mi!»

«Düşünün bizimle konuşması yasak olan, bir kez 'günaydın' bile demeyen er ne diyordu...»

«Nitekim o günlerde baktık idare de bize bol bol üzüm veriyor, kantinden de istediğimiz kadar alabilir olduk... Yine, ne rastlantı ki, aynı günlerde, daha önce çok kısıtlı satılan plastik bidonlar bol bol satılır oldu... Oysa susuzluktan kırıldığımızda, bu plastik bidonları, su biriktirmek için almak istediğimizde engellenirdi, «yok» denirdi.»

«Açıkçası, içki imal etmemizi istiyorlardı. Belki direncimizi kırmak için, belki yıpratmak için, belki de başka nedenlerle.»

«Bir talanda bidonların içindeki şiltelere dökülünceye dek bu böyle devam etti. O talandan sonra, boş bidonlara da el koyduktan sonra, bu iş bitti.»

Orhan'la Emel 20 Temmuz 1982'de evlendiler.

O gün Orhan'ın hem annesi, hem babası tutuklu-
luydu. Reha İsvan Metris'te, Ahmet İsvan Davutpa-
şa'da... (İçeri girmeden önce, Reha İsvan Emel'i bir
kez görmüştü. Ahmet İsvan ise onu yalnız duruşma-
da, uzaktan görmüştü.)

Davutpaşa Cezaevi yönetimi anlayış göstermiş,
düğün günü, damatla gelinin ailesiyle birlikte, Ah-
met İsvan'ı ziyaret etmelerine, el öpmelerine izin
vermişti. Ertesi gün, gazetelerde Davutpaşa'da çekil-
miş, gelinlikli «düğün resimlerini» izleyecektik.

Ya Metris?

«Metris'te, idare, çok sevinerek, isteyerek, böyle
bir şey düzenleyecekti. Yani çocuklarımın Metris'e
gelip elimi öpmeleri, resimler çekilmesini vb... Ama
ben istemedim... Hayır, ben kesinlikle istemedim.»

Neden?

«İki ay önce Orhan'la Emel'in nişanı vardı. Ço-
cuğun yanında anası babası yoktu, Emel'i ne isteme-
ye gidebilmiştik, ne nişan, ne düğün hazırlığı... hiç...
Çocuk yapayalnız, bir tek amcasıyla yengesi koşuşu-
yor her şeye... Yalnızlığına çok üzüliyordum. Nişan
günü yaklaşıyordu. Daha o zaman Metris'in ne olup

olmadığını tam bilmediğim için, o ara subaylar da çok iyi davrandıkları için, acaba oğlumun nişanlandığı gün, oraya, nişanın yapılacağı yere telefon edebilir miyim diye sormuştum... Dilekçe falan istemediler, aralarında konuşup olur dediler... Metris'in havası hep değişiyor ya, 'olur, edebilirsiniz' dediler.»

«Nişan akşamı, yanımda bir yüzbaşı ve polis hanım, yukarlarda bir odaya gittik. Saat tam sekizdi. Onlar çevirdi telefonu. Çocukları istedik. Meğer tam o anda yüzükleri takılıyormuş. Tam tören anında telefon gelmiş. İkisiyle de konuştum. Müthiş duygulu anlar yaşadık. Ve ben koğuşuma geri döndüm.»

«Ertesi sabah çocukların nişan çiçekleri geldi Metris'e. Çiçekleri iç güvenliğe götürdüler, orada muayene edildi, incelendi çiçekler... İçerde çiçek, yaparak inanılmaz bir özlem halinde... Nöbetçi subaydan koğuşlara nişan çiçeği vermek için izin istedim. Gardiyanlara rica ettim, her koğuşa bir çiçek... Katiyen olmaz dediler... O zaman ben de illegal biçimde koğuşlara çiçek dağıttım. Havalanmaya çıktığımda, her koğuşa demir parmaklıkların arasından, her pencereden içeri atıverdim bir iki çiçek.»

Görür gibiyim. Ağır çekimde gibi... Ya da hiçbir şey «gibi» değil... Minicik nişan çiçekleri, dört köşe kuyudan havalanıyor. Kanat açmışlar, boşluğu, karanlığı yarıyorlar... Çiçek bile olsalar, kocaman bir yürek ister onca engeli aşmak için. Kuyudan yola çıktılar. Hedef Metris koğuşları. Amansız bir yol. Ah, takılmasa hiçbiri demir parmaklıklara... Güller, karanfiller, yaseminler, menekşeler geçebilse parmaklıklar arasından... ulaşabilseler hedefe... yeniden kuyuya düşmeseler...

Biliyorum, böyle değildi. Hiç mi hiç değildi. Zaten görmedim ki.

«İşte bu nişan olayından birkaç gün sonraydı. Bir akşam gardiyan gelip, benim ve bir kızın daha adını okuyup, 'gelin' dedi. Bizi, karşı koğuşa götürdü. Karşı koğuşun kapısı açık, içi toz toprak içindeydi. Tamirat vardı galiba. İçerisi loş, alacakaranlık. Akşam beşten sonra, resmi daire saatinin dışında... İçeride iki subay vardı. İki iskemleye çok laubali bir biçimde oturmuşlardı. Biri, tüm çocukları yola getirme yöntemlerinin başında olan kişiydi... Biz de geldik önlerinde, ayakta duruyoruz. Zaten koğuşta başka eşya, iskemle yok... Beni bu şekilde çağırtmaları, içerde gördüğüm laubali hava, bütün bunların resmi bir olay olamayacağı inancı bende azıcık tepki yarattı ama ses etmedim...»

«Reha Hanım, sizin hakkınızda, elimizde çok kötü raporlar var' dediler. 'Siz hep ters bir davranış içindesiniz, oysa biz hep size iyilik ediyoruz' gibi bir şeyler söylediler... 'Anlamadım, ne münasebet' dedim. 'Bana Albay bir dileğim olup olmadığını sorduğunda, hayır demiştim, hiçbir ayrıcalık istemediğimi söylemiştim. Ne gibi bir iyilik ediyordunuz, anlamadım' dedim... 'Sizi, nişan günü' oğlunuzla telefonla konuşturduk' demesin mi! O kadar tepem attı, o kadar pişman oldum ki o telefonu ettiğime anlatamam! Orada, bana ayağımı denk almamı söyleyeceklerdi. Ama ben öyle bir ses tonuyla yanıt verdim ki, karşı koğuştaki kızlar korkmuşlar. Sonunda 'İyiliğinizi istemiyorum' dedim ve koğuşuma döndüm.»

«Düğün vakti geldiğinde, ısrarla, 'oğlunuz Davutpaşa'ya gidecekmiş, buraya da gelsin', dediler. 'Ama neden istemiyorsunuz buraya gelmelerini?' diye sordular.»

Onlara şu yanıt verecekti Reha İsvan:

«Ben sizden nişanda bir dilekte bulundum, o da

resmi değil, acaba olur mu diye... Ondan sonra 'biz size iyilik ediyoruz' diye, bunu benim başıma kak-tınız. Benim böyle bir iyiliğe ihtiyacım yok. Hiçbir lütuf istemiyorum.»

Varsın görmesindi damatla gelini. Tutumunu de-ğiştirmeyecekti.

«Reha Hanım, elimizde sizin hakkımızda çok kötü raporlar var» denmişti.

Neydi bu raporlar?

«Görüşte, oğlumla olsun, avukatımla olsun, konuştuklarımızı banda alıyorlar ya da banda almadan, konuştuklarımızı sonradan yazıp rapor düzenliyorlardı. Bu raporların bir bölümü yanlışlıkla benim dava dosyama karışınca ve benim elime geçince durumu anladım.»

Şaşmamak elde değildi. Görüşte, sağlığıyla ilgili kullandığı kimi tıbbi sözcükler (örneğin 'sistit' sözcüğü) «İngilizce konuşuyor» diye geçecekti rapora.

Daha, ilk günlerde kaçakçılar, mafyacılar koğuşundayken, «tam Uğur Mumcu'luk malzeme» demesi; sonra bir başka kitaptan sözetmesi, «Sakıncalı Pi-yade»yi anımsatacak ve bu konuşma sakıncalı bulunacaktı.

Bir başka görüşte, elindeki küçük kâğıda not ettiği «Trabzon» ve «s-2» sözcükleri «şifre» diye kabul edilecekti. Kısa süren ve güç koşullarda gerçekleşen görüşmelerde, isteyeceklerini unutmamak için bir iki sözcük not ediyordu. «Trabzon», Trabzon peştemalından dikilmiş eteğini istemek için not edilmişti. «S-2»,

Amerika'daki oğlu Osman'ın, kazandığı ilk parayla annesine armağan yolladığı saatin düğmesinin üzerindeki yazıydı. O düğmenin ne işe yaradığını soracaktı görüşte.

Reha İsvan, bu yanlış yorumlara karşı, aile ve avukat görüşlerinde neyi ne için söylediğini açıklayan dilekçelex yazacaktı. Hatta «S-2» nin şifre olmadığını belirtmek için saatinin garanti belgesini de (ki üzerinde kocaman bir «S-2» yazılı) dilekçesine ekleyecekti.

Bu dilekçelerinden biri şöyle başlıyor:

«... İçinde bulunduğum durumun şaka kaldıracak yanı olmadığını bilmesem, gülüp geçeceğim. Fakat duruşma dosyama 'delil' olarak giren bir rapordan da anladığım gibi, yapılan yorumlar ne kadar ciddiyetten yoksun olursa olsun, ciddiye alınabilmektedir...»

Aynı konuda bir başka dilekçe ise şöyle bitiyor:

«Çok sayıda tutuklu ve tutuklu ailesinin bir arada konuştuğu bir yerde, sözlerimin iyi anlaşılmasısı, kullandığım terim ve kavramlara aşina olmayan kişilerce — belki kendi yorumlarının da katılarak nakledilmesi — gerçek dışı sonuçlar doğurmaktadır... Onlarca tutuklu ve ziyaretçilerin bağırarak uzaktan konuştuğu, görevlilerin gidip geldiği bir yerde söylenenlerin banda alınması ya da sonradan hafızaya dayanarak not tutulması çok yanlış ve sakıncalı durumlar doğurabilir. Bu nedenle altında imzam olmayan, kendi el yazımıyla yazılmış olmayan hiçbir beyanımdan sorumlu tutulamayacağımı ve böyle yanıltıcı hususların önlenmesi için gereğini arz ederim.»

Üçüncü Koğuşta Reha İsvan için günler, yazarak geçiyordu. En çok da dilekçe yazarak...

Ama bir dilekçe vardı ki, işte asıl o dilekçeyi yazması istendiği halde, o direniyordu. «Hayır, yazmam» diyordu.

Barış Davası için Topkapı'ya duruşmaya götürülüp getirildiği günlerdeydi. Bir gün duruşma sonrasında, yöneticilerden biri «Reha Hanım, çok uzun süredir Ahmet Bey'le görüşmediniz. Aynı cezaevinde olsaydınız, görüşebilecektiniz. Bu sizin yasal hakkınız. Biz, sizi Ahmet Bey'le görüştürmeyi düşünüyoruz.» diyecekti.

O an müthiş sevindi Reha İsvan. Gözleri parladı, yüzü ışılandı.

Tam sekiz buçuk aydır eşini görmüyordu. İçeri girmeden önce Davutpaşa'nın kapısından ayrılmayan o, onca zaman eşini görmemiş, mektup direnişinde olmadığında yazdığı mektuplar yanıtsız kalmıştı. 35. evlilik yıldönümlerini birbirlerinden uzak, iki ayrı cezaevinde geçirmişlerdi...

Duruşmalara götürülürken, cezaevi arabasının trafiğe, kalabalığa girmemesi için, Davutpaşa Garnizonu'ndan geçiriliyordu. («Bir kez, kalabalığa gir-

mişti araba. Cumhuriyet Bayramıydı. Kalabalık birikti. Bana el sallamaya başladılar. Ben de kelepçeli ellerimle karşılık vermeye çalıştım. Yoo tanıdıklarından değil. Cezaevi arabasındaki ak saçlı bir kadına el sallıyorlardı. Yalnız belediye zabıtasından biri tanıdı beni. Ahmet'in Belediye Başkanlığı döneminde. O tanıdı, hazırola geçti. Çok duygulandım. O gün müthiş bir olay yaşadım. O günden sonra, bir daha böyle bir durum olmasın diye, beni ana cadelerden değil, Davutpaşa Garnizonu'nun topraklarından geçirmeye başladılar.» Reha İsvan, Ahmet İsvan'a tüm tembihlerine karşın dayanamayıp mektup yazacak ve «Seninle çağrışım yaptığı için, Davutpaşa Garnizonu'ndan, işkence 'Otağı Hümayunundan' geçerken, orası bile bir an için bana sevimli göründü» diyecekti.

İşte bu mektubu yazdıktan birkaç gün sonraydı. Özlem, doruk noktasındaydı.

Yetkilinin sözlerini duyunca müthiş sevindi Reha İsvan. «Beni çok duygulandırdınız. Çok iyi düşünmüştünüz. Çok sevindim. Beni Ahmet'le görüşürme önerinize çok teşekkür ederim» dedi.

«Tamam, öyleyse, siz bir dilekçe yazın, hemen görüşürelim.»

Bunu hiç beklemiyordu Reha İsvan.

Durdu... «Hayır yazamam» dedi. «Yazmam» dedi. «Böyle bir dilekte bulunmam.» dedi. «Böyle bir dilekte bulunmayacağım» dedi.

Yetkili çok şaşacak, ancak Reha İsvan'ı ikna edemeyecekti.

«Niçin Ahmet'le görüşme isteğinde bulunmayacağımı, niçin bu konuda dilekçe yazmayacağımı anlattım. Haksızlıklara karşı direndiğimi, onun dışın-

da kendim için bir ayrıcalık tanınmasını istemediğimi anlattım. 'Siz uygun görür, bizi görüştürürseniz, ona bir diyeceğim yok, ancak dilekçe yazıp böyle bir istekte bulunmam' dedim.»

Ve o dilekçeyi yazmadı Reha İsvan.

Kolejde her yıl, kız ve erkek bölümlerindeki öğrencileri birbirlerine tanıştırmak için çaylar düzenlenirdi. Her ne kadar, okula girdiğinde annesi, 'kızım her çaya gidebilir' diye kâğıt doldurduysa da Lise üçe gelinceye dek bu tür faaliyetlere katılmadı. Annenin disiplini öyle içine işlemiştir ki, yenden izin istemeyi aklına bile getirmedi... Bu kez çay erkek bölümünde olacaktı. Ve oradaki her öğrenci, kız bölümünden birini davet edecekti. «Seni de Ahmet çağırıyor» dedi arkadaşları. Hiç tanııyordu Ahmet İsvan adındaki çocuğu. Her nedense onun payına düşmüştü...

Çay günü geldi çattı. Kızlar toplu halde erkek bölümüne gittiler. Herkes, kız arkadaşını karşılamaya tramvay durağına gelmişti. Bakındı, bakındı onu karşılayan yoktu. «Ahmet yukarda, bu toplantının düzenleyicisi o, bir sürü işi var, ondan durağa gelemedi» dedi arkadaşları. («Yani Ahmet'in işinin her şeyden önce gelmesi, taa o günlerden başlar.») Çay'da, Ahmet'in onca işine karşın yine de tanışmaya vakit buldular. («Uzun boylu, ince, kibar bir çocuktuk. Çok çilliydi.») Karşılamaya gelemediği için özür diledi ve yine «iş»ine döndü: Çay ne zaman gelecek, kim nereye oturacak, ne zaman piyango, ne zaman dans, bütün bunları Ahmet yönetti. Piyango'da ona çıka çıka bir Hitler rozeti çıkmaz mı! Çok bozuldu buna Reha. O zamanlar «siyasal bilinci» sıfırdı

ama savaştan dolayı Hitler'i biliyordu. Rozeti piyangoya, Altemur Kılıç adlı çocuk vermişti. Reha, rozeti fırlatacak gibi olunca, kibar bir çocuk olan Altemur piyangodan kendine çıkan, minik bir çift Hollanda pabucundan oluşan iğneyi Reha'ya verdi. Bu takastan sonra, işleri arasından sıyrılabilen Ahmet, onu aşağıya, tramvay durağına geçirmeye vakit bulabildi.

Bir yıl sonra, son sınıf. Bu kez, Kız bölümünde balo var. Ve bu kez, kızlar erkek arkadaşlarını davet edecek.

Sorun daha orada başladı. Herkesin, özel olmasa da birçok erkek arkadaşı var. Reha'nın yok. Kimi çağıracak? Tek tanıdığı isim Ahmet İsvan. Onu da bir yıl önce, o çayda şöyle bir görmüş. Üstelik bu kez en yakın arkadaşlarından Serap, Ahmet'i ya çağırdı ya çağıracak... Yok vazgeçmeliydi bu işten, gitmeyecekti bu baloya, kararını vermişti... Sosyal etkinliklerde onu kanadının altına alan Serap «Sen Ahmet'i birazcık tanıyorsun, ben başkasını davet edeyim,» dediyse de, Reha directti: «Yok ben vazgeçtim gitmeyeceğim toplantıya.» ... Birkaç gün sonra Serap işi halledecekti: «Ben, Ahmet'e telefon ettim, ona söyledim. Onu sen davet ediyorsun dedim.» ... Böylece zoraki gitti o baloya Reha.

«O yıl sonu toplantısında müthiş rahatsız hissettim kendimi. O gün için annem maddi olanaklarımızın üstüne çıkarak, özel giysiler yaptırmıştı... Annem meraklıydı öyle şeylere. Bizi süsleyip püsleyip ortaya çıkarmayı çok severdi. İyi bir izdivaç yapmamız için elinden gelen her şeyi yapıyordu o sıralar...» O akşam, öyle kukla gibi giydirilmiş taşbebek vaziyetlerinde ortalıkta dururken, tek şey düşünüyordu Reha, ortalıktan yok olmak...

O akşam, o kadar çok ortalıktan yok oldu ki, geriye hiçbir anı, davet ettiği çocuktan bile tek bir anı kalmadı.

Kolej bitmek üzereydi. Bir sınıf arkadaşları evleniyordu. Herkes düğüne çağrılıydı. Reha da gitti düğüne. Kardeşi ve teyzesiyle. Gençler ayrı masada oturuyordu, o teyzesiyle, büyüklerle oturuyordu. Kimse yanaşamıyordu masaya, onu dansa kaldırmaya. Çünkü önce teyzeden, büyüklerden izin almak vb. gerekecekti... Uzaktan izliyordu düğünü. Bir ara, biri yaklaştı masaya. **«Çok cessur bir tip olmalıydı.»** Geldi ve Reha'yı dansa kaldırdı. Ahmet İsvan'dı. Bir kez yol açıldıktan sonra, öteki gençler artık korkmayacaklardı masaya yanaşmaya... O bir iki dans ta Ahmet'in ziraatçı olacağını öğrendi. Ne rastlantı, o da Ziraat Fakültesi'ne gitmeye karar vermişti. Bambaşka nedenlerle de olsa, birbirlerinden habersiz, aynı fakülteye gitmeye karar vermişlerdi.

Dans ediyorlardı.

«Sen niye ziraatçı olacaksın?» diye sorduğunda, Ahmet Türkiye'nin kalkınmasının tarımdan geçtiğine inandığını söyleyecek ve uzun uzun bu konuda konuşacaktı.

«Ya sen niye Ziraat Fakültesi'ne gideceksin?»

«At tutkumdan» diyecekti Reha. **«Biraz da annemin kısıtlayıcı çevresinden uzaklaşmak istiyorum»** diye eklemeyecekti şimdilik...

«Başka hiçbir şey düşünemeyecek kadar çok» seviyordu ata binmeyi. Her fırsatta Sipahiocağı'na ata binmeye giderdi. Duymuştu: Ankara'da Ziraat Fakültesi öğrencileri, oradaki Atlı Spor Kulübü'nün her olanağından yararlanabilir, ata binebilirlerdi. Ancak

varlıklarının yararlandığı bu kulüpten, Ziraat Fakültesi'ne girerse yararlanabilecek, dilediği kadar ata binecekti.

Babasının attan inmediği, çocukluğu boyunca içine yerleşmişti. Annesi de ata binmesini isterdi. «İyi bir eş olarak seçilebilmeleri için» ne gerekirse yapıyordu anne. Bu ne gerekirse'nin içine, müzik dersleri, tenis oynamak, özenli giyinmenin yanı sıra ata binmek de giriyordu.

Dans ediyorlardı.

Ata bineceği için Ziraat Fakültesi'ne gitmeye kararlı olan Reha, Ahmet'in aynı fakülteye gitme nedenlerinden çok etkilenecekti.

Köy enstitüleri gündemdeydi. Ziraat öğrencilerine «akıncılar» deniyordu... Ahmet tasarılarını anlatıyordu. Anadolu'da en modern yöntemlerle tarım yapmak gerekiyordu. Memleketin kalkınması tarımdan geçiyordu.

Dans ediyorlardı. Ahmet'in etkileyici sözleri, «babasından gelen bilinç», ve okuduğu Namık Kemal'in, Halide Edip'in kitapları bütünleşiyordu: İnsanın dünyada en büyük görevi memleketine hizmet etmektir. Başlıca ideal, başlıca ilke bu olmalıdır... O yaşta, o anda, Reha'nın «istikbalden öncelikli beklentisi, memleketine yararlı olabilmektir». Başka beklentilere, başka ilişkilere yer yoktur.

Dans bittiğinde, «gelecek konusunda aynı şeyi yapmak gibi bir şey» doğmuştur, hepsi bu kadar.

«Siz bir dilekçe yazın, hemen görüştürelim» diyordu yetkili.

Eşini sekiz buçuk aydır görmemiş olan Reha İsvan, «hayır, yazamam, yazmam» dedi.

Haydarpaşa Garı'ndan tren hareket edeli çok olmuştı. Baba kız Ankara'ya gidiyorlardı. Ziraat Fakültesi'ne yazılmaya. Bir ara pencereden dışarıya bakıyordu Reha. Hani insan dışarı sarkıp da yüzünü saçlarını rüzgâra tutar ya... İşte öyle. Bir de baktı, katarın taa öbür ucundan, yarı beline dek sarkmış biri ona el sallıyordu... Başını, pencereden çıkarır çıkarmaz Ahmet'le karşılaşmıştı.

Biraz sonra kompartımanın kapısı vuruldu. İçeri Ahmet İsvan girdi. Baba kızacak mıydı? Hayır, üçü konuştular. Baba soruyor, Ahmet yanıtlıyordu. Neden ziraatçi olacağını, en iyisini, en ileri teknikleri, yöntemleri öğrenmek için Amerika'da okumak istediğini anlattı. Milli duyguları çok güçlü olan baba, niye Amerika, niye burada değil diye sordukça sordu. O yine anlattı. Sonra izin isteyip gitti. Arkasından baba «çok mütecasır bir genç» diyecakti. (Yani, çok cessus bir genç.)

Aynı trende olmaları rastlantı değildi. («Sonradan öğrendim, meğer yakın arkadaşım Vedat, Ankara'ya gidiş tarihimizi Ahmet'e sızdırmış.») Ama pencereden uzanıp, saçlarını rüzgâra verdiğinde, katarın öbür ucundakiyle karşılaşması işte o bir rastlantıydı.

Reha İsvan, görüşme isteğinde bulunmamak, bu konuda dilekçe vermemek için direniyordu.

«Sonradan öğrendim, meğer o sırada, Ahmet'e de Davutpaşa'da, aynı şekilde 'sizi Reha Hanım'la görüştürmek istiyoruz' demişler. O da çok sevinmiş. Ama bu konuda bir de dilekçe istediklerinde, o da kesinlikle böyle bir dilekçe vermeyeceğini söylemiş... Bunu öğrenince ne çok sevindim bilemezsiniz. Birbi-

rimizden habersiz, ikimiz de aynı şekilde davranmı-
şız.»

«Ahmet'le benim kişilik açısından, zevklerimiz
açısından çok farklı, birbirine zıt taraflarımız var-
dır. Hatta iki ayrı kutup olduğumuz söylenebilir.
Sık sık tartışırız. Öyle ki, Orhan bir gün şöyle de-
miştir: 'Ben 8 yaşına gelinceye dek, sizi hep ayrıla-
caksınız sanırdım, üzüldüm. Tartışmalarınızın po-
litik olduğunu sonradan, aklım ermeye başladığında
anladım.' ... Evet, çok tartışırız ama yaşamla ilgili te-
mel ilkelere hep birleşiriz... Galiba evliliğimizin ba-
şarısı, anlamı ve güzelliği buradan kaynaklanıyor...
İşte bunun bir örneği de dilekçe konusunda, birbi-
rimizden habersiz davranışımız...»

Görüşemediler.

Günler geçiyordu.

Baba kız Ankara'da kalıyorlardı. Ve olur olmaz
rastlantılarla Ahmet İsvan belirliyordu yanlarında.
Baba, soğuk davranır olmuştu... Telefonda «seninle
özel konuşmak istiyorum» diyordu Ahmet. Reha müt-
hiş paniğe kapıldı. Babayla dosttu, arkadaştı. Baba-
dan gizli bir şeyi onur kırıcı buluyordu. Baba, an-
nenin tam tersi özgürlükçüydü ama, babanın ya-
nında özel konuşulamazdı. Hem özel konuşulacak ne
vardı ki! Tam panikteydi. Telefon'da «Anadolu Ku-
lübü'ne gel» dedi (Babanın kaldığı yer). Babaya hiç-
bir şey demedi.

Anadolu Kulübü'nün bir salonunda, karşılıklı, sı-
kıntılı, rahatsız, ellerini oğuşturarak oturuyorlardı.

Öyle otururken, ansızın Ahmet, pattadak, «bak sana şunu söylemeye geldim» dedi ve söyledi:

«Ben seni seviyorum.»

Olduğu yerde kalakalmıştı. Arkasından bir şey gelecek mi diye bekledi. Gelmeyince «evet...?» dedi.

«Hepsi bu kadar.»

Sessizlik.

«Peki ben ne yapabilirim?» diye sordu Reha.

«Yapabileceğin hiçbir şey yok... Bir şey hissedebilirdin. Ama anlaşılan hissetmiyorsun. Onun için yapabileceğin bir şey yok.»

Ahmet'in bu haline çok üzüldü Reha, aynı zamanda müthiş etkilendi. Onu öyle bırakmak istemiyordu. Oysa Rahşan'la ve Serap'la sözleşmişti. Bugün Cumhuriyet Bayramı'ydı, yaş günüydü. Babasıyla birlikte Cumhuriyet Balosu'na gidecekti. Balo ya gidebilmek için de elbisesini, Rahşan'da ütüleyecekti.

«Hadi gel, birlikte Rahşan'a kadar yürüyelim» dedi.

Balo elbisesini içine koyduğu koca bavulu Ahmet yüklendi ve hiç konuşmadan Yenişehir'e Rahşan'ın evine dek yürüdüler.

O günden sonra Ahmet Eskişehir'e Çifteler harasına; Reha, Ziraat Fakültesi 1. sınıfa, Gaziçiftliği'ne ayrı ayrı yerlere staja gittiler.

Günler geçiyordu.

«Bir gün, 3. Koğuşa görevli geldi, 'Reha Hanım polis odasına' dedi. Neden polis odasına çağırdıklarını bilmiyordum. Zaten Metris'de hiçbir şeyin nede-

ni söylenmez. Ama içimde bir olasılık belirdi. O günlerde beni Ahmet'le görüştürme konusu daha çok yeni konuşulmuştu. İçimden belki de dedim... Birazcık iyi giyinip, hemen polis odasına gittim. Orada, 'sizi Ahmet Bey'e görüşe yollayacağız, ondan üzerinizi arayalım' dediler. Çok sevindim. Albay'ın odasına çıktık. Herkes bana çok kibar davranıyordu. Albay, 'eh şimdi bir tek dilekçe kaldı, şunu imzalayın ve gidin' deyince olduğum yerde kalıverdim. 'Ama' dedim, 'ben dilekçe vermeyeceğimi söylemiştim...' Bu kez onlar donup kaldılar: 'Nasıl olur, her şey ayarlandı, randevulaştık, sizi bekliyorlar Davutpaşa'da. Araba geldi, asker hazır, sizi götürecektir, imzalamazsanız bu iş olmaz.'

«Öyleyse ben de koğuşuma geri dönerim» diyen Reha İsvan'a, «istemiyor musunuz kocanızla görüşmeyi?» diye sordular.

«Hiç istemez olur muyum» deyip, niye dilekçe vermediğini, vermeyeceğini bir kez de oradakilere anlattı...

Bir süre sonra, bu kez Reha İsvan gerçekten, Davutpaşa'ya, Ahmet İsvan'la görüşmeye götürüldü. Ne o, ne de Ahmet İsvan dilekçe vermişti. Yine de bu görüşme gerçekleştirildi.

«Ben bunu iyi niyete bağlıyorum. Belki mektuplarımdan etkilenmişlerdi, belki 35 yıllık evli bir çiftin, yaşlı insanların birbirinden bu kadar uzak durmalarına razı olmadılar. Hepsi evli basklı insanlar, onların da bu konuya duyarlılıkları olabilir... Ama bunca ısrarla bizi görüştürdüklerine göre belki de başka amaçları vardı. Bakalım bir araya ge-

lince ne konuşacaklar merakı olabilir... Belki de yukarıdan bir emir gelmişti. Bilmiyorum.»

Görüşmeye başgardiyan hanım ve bir assubayla gitti Reha İsvan. Görüşme sırasında 7-8 kişi vardı. «Ahmet iki yıldır tutukluydu. Onca zaman sonra, o kadar kişi içinde ne konuşulur... Nasılsın, iyi misin...»

Yarım saat kadar sürdü görüşme. Tam ayrılacağı vakit, bir kavanoz neskafe vermek istedi Ahmet İsvan, karısı Metris'de içsin diye... «Aman, Ahmet'ciğim, sen ne sanıyorsun orayı... Yoksa orayı Davutpaşa mı sandın» deyince, odadaki herkes çok güldü. Ahmet İsvan inanamadı. «Gerçek mi, neskafeyi oraya götüremez mi?» diye sordu. «Götüremez.» dedi assubay.

Görüşme bitmişti.

24 Haziran 1982'de Barış Derneği kurucu ve yöneticilerinin yargılanmasına başlanmıştı.

Yargılanmanın başlamasıyla birlikte, Reha İsvan için de yeni bir mücadele dönemi başladı: Duruşmaya ulaşabilmek, kendi duruşmasında hazır bulunabilmek.

Dilekçelerden okuyorum. «Komutanlık Önüne» diye başlaması, «Arz ederim» diye bitmesi gereken dilekçelerden biri:

«Komutanlık Önüne:

2/9/1982 günü yapılan duruşmada alman karar üzere 7/9/1982 günü mahkemeye götürülmem gerekiyor. Mahkeme heyetince Sıkıyönetim savcılığına ivedi kaydı ile tezkere yazılması karara bağlandıysa da bundan önce iki kez, tutukevinize gerekli yazının ulaşmasında gecikme olduğu için savunma hakkım tehlikeye girmişti. Ayrıca Merkez Komutanlığı'ndaki bir bürokratik aksaklık nedeniyle birlikte yargılandığımız sayın Mahmut Dikerdem de 2/9/1982 tarihindeki duruşmaya getirilmedi. Her ne kadar, durumu yıldırım telgrafı ile anında duruşma heyetine bildirmiş ise de, onun sorgulaması yapılamadığı

için, ondan sonra sıra ile savunmamızı yapacak olan bizler de sorgulamamızın gecikmesi nedeniyle bir kez daha mağdur duruma düşmüş bulunuyoruz.

Bu nedenle Metris Tutukevi yönetimini uyarmayı görev bildim.

Savunma hakkının ertelenmesinin ya da engellenmesinin önlenmesi ve 7/9/1982 günü duruşmaya gecikmeden katılmamın sağlanması için idarenin daha önce de yaptığı gibi, durumu yakından izlemesi hususunu ilginize arz ederim.»

Bir ay arayla, aynı konuda bir başka dilekçe:

«Barış Derneği Davası'ndan yargılanıyorum. Daha duruşmanın başında, 3. celsede, mazereti olmayan tüm sanıkların duruşmalarda hazır bulundurulmaları için karar alındı. Ayrıca, her celsenin sonunda yargıç, savcılığa ivedi kaydıyla müzekkere yazarak bir sonraki duruşmada hazır bulundurulmamızın önemini vurgulamaktadır.

Bürokratik gecikmeler ve engeller, her duruşmaya katılmamı bir mücadele haline dönüştürmüştür. Bir celseye Metris Tutukevi idaresinin gösterdiği özel anlayışla, telefonla talep sonucu katıldım. Bir keresinde öğleden önceki celseye yetişemeyip, mahkemeye ancak öğleden sonra ulaşabildim. Diğer bir celseye ise, katılamadığım için yargıç duruşmayı ertelemek için o günlük duruşmadan varestede tutulmam doğrultusunda karar almak zorunda kaldı.

Ondan sonraki duruşmalarda, talebim üzerine, duruşma sona erer ermez mahkeme yargıcı bir müzekkere yazıp, beni mahkemeye getiren görevlilere teslim etmek suretiyle bir sonraki duruşma celbini sağladı ve üç celse hiç sorun çıkmadan vaktinde duruşmamda hazır bulunabildim.

21/10/1982 Perşembe günkü celsede vakit çok geç

olduğu ve arada 15 gün vakit bulunduğu gerekçesiyle müzekkerenin yazılmasından imtina edildi.

Duruşma yargıcı ayrıca, TRT Genel Müdürlüğü'ne yazı yazılarak duruşma tarihinin ve saatinin radyo ve TV haber bültenleri sonunda 3 kez yayınlanması talebinde bulunulması için karar aldı.

4 Kasım 1982 Perşembe günü saat 10'da Atatürk Öğrenci Sitesi'nde duruşmam var. TRT'nin basın bülteninde yayınlanıp yayınlanmadığını bilmiyorum. Günlük gazetelerde yayınlandı. Duyurur, savunma hakkımdan yoksun kalmamam için gereğini arz ederim.»

Mahkemeye getirilir götürülme koşulları da kaçınılmaz bir biçimde sorun oluyordu. Ve bu konuda da dilekçe yazmaya sarılıyordu Reha İsvan:

«Komutanlık önüne:

Barış Derneği davasından yargılanan arkadaşlarımla, sadece kadın tutuklu bulunmayışi nedeniyle aynı tutukevinde kalamıyoruz. Bu onlarla eşit hakları paylaşmamam anlamına elbette ki gelmez. Arkadaşlarım, tutuklanmamızdan hemen sonra dilekçe yazarak duruşmaya tutukevi aracı ile kelepçeli götürülmeyi gerektiren durumumuz olmadığını anlatarak, bu onur kırıcı ve kişiliklerimizle bağdaşmayan duruma son verilmesi için başvuruda bulunmuşlardı. Ve o günden sonra da duruşmalara rahat ve açık bir otobüsle kelepçesiz olarak getirilip götürüldüler. Ben de yakın zamana kadar aynı statüden yararlandım. Başka türlü de düşünülemezdi.

(...)

Son üç kezdir duruşmaya kapalı, hurda bir ha-

pishane arabasıyla ellerim kelepçeli götürölmekteyim. Görevli polis hanınlarn da tanık olduğu gibi yara bere içinde kaldığım gibi, havalar daha soğduğunda, yaşım ve rahatsızlığım nedeniyle bunun benim için daha da sakıncalı olacağı aşıkardır. Vasi- ta sorunu sözkonusu ise durum 1. Ordu Sıkıyönetim Komutanlığı'na bildirilerek bu soruna bir hal çaresi aranması hususunu arzederim.»

Elleri kelepçeli ya da kelepçesiz mahkemeye götürölüp getirilirken Reha İsvan, takvimlerde yaz bitti sonbahar geldi.

Yeniden soğuklar başlayacaktı. Belki ondan, belki başka nedenlerden mektup direnişine ara verdi... Aldığı bu kararla birlikte, «mektuplaşma hakkı»nı en küçük ayrıntılarına dek koruma, savunma çabasına girişmesi, artık benim için hiç de şaşırtıcı değil:

«Komutanlık Önüne:

Sekiz aydır Metris Askeri Tutukevi'nde sanık olarak bulunuyorum. Ailelerimiz, dostlarımızla iletişim sağlanmasını engelleyici yasalar olmadığını biliyorum.

Her ne kadar ne maksatla olursa olsun, özel mektupların okunması, görevliler tarafından da olsa, insan haklarına aykırı ise de, buna izin veren cezaevi kuralları değişinceye kadar, yazışmalarımızın kontrolden geçmesi doğaldır.

Ancak zaman zaman titiz bir düzenlilik ve ivedilikle gelip giden mektuplarımız, bazen yasal olmayan bir baskı ya da ceza uygulama aracı olarak kul-

lanılmak istenildikleri izlenimini uyandıracak kadar uzun süre alıkonmaktadır.

Aynı kadroların bir süre sağladıkları sürekliliğin birden haftalar ve aylarca süren gecikmelere dönüşmesi, tutuklularla idare arasında bir gerginlik ve güvensizlik yaratabilmektedir.

Gelen ve giden mektuplarımızın kontrol için bir haftadan daha uzun bir süre bekletilmemeleri hususunu arzederim.»

3. Koğuşta, ranzasında oturmuş — ama sırtını duvara hiç mi hiç dayamadan — mektup yazıyordu Reha İsvan.

Kocasına yazıyordu, «lütfen bana mektup yaz, yazmamakta hâlâ direniyorsan, bari bana oradan mektuplaşacak bir arkadaş, bir 'pen-friend' bul» diyor.

Bir kez gördüğü gelini Emel'e yazıyordu, «seninle çok az tanıyoruz ama sana içimi dökmeden huzura kavuşamayacağımı anladım» diyordu. «Ben balayımı yaşayamadım ama sen yaşamalısın» diyordu. «Senin her ne açıdan bakılırsa bakılsın, yaşını, mutluluğunu tüm sevinciyle yaşamayı isterdim. Buna engel olarak kendimi görmek beni derinden üzüyor» diyordu. «Buraya 'geldim geleli, çok hayati temel gereksinimlerim dışında yük olmamak için özen gösterdim. Bu bazen, azami ölçüde kişisel özveri gerektirdi. Avukatlara bile 'onca işiniz arasında bana gelmeyin' diye samimiyetle yalvardım.» deyip, Emel'e balayını, gençliğini, mutluluğunu sonuna dek keyifle yaşayabilmesi için önerilerde bulunuyordu.

Amerika'daki kızı Nurhan'a yazıyordu. Cumhuriyet Bayramı gelmişti, tebrikler, kartlar yolluyordu.

Koğuşta «kızlarının» yaptıkları beceri işi, düş gücü işi güzelim kartları dostlarına yolluyordu.

Mektuplarına gelen yanıtlar, kimi kez eline ulaşıyor, kimi kez eline ulaşmıyordu. Ve Reha İsvan yeniden dilekçelere sarılıyordu:

«Komutanlık önüne:

29 Ekim 1982'de mektup yazarak kızımın bayramını kutlamak istedim. Burada zevkimize uygun kart alma olanağımız olmadığından kâğıdı ekte sunulan mektupta görüldüğü gibi günün anlamına uygun biçimde süsledim.

Genellikle mektuplarımı okuyanlara kolaylık olsun diye ve çabuk okunarak mektup akışında tıkanıklığın önlenmesine, kendi ölçeğimde, katkıda bulunmak sorumluluğunu müdrük olarak büyük kitap harfleri ile yazıyorum. Ancak bir kez de mektuplarımda neden kendi el yazımı kullanmadığım konusunda sorguya muhatap olduğum için arada bir de, daha çok özendiğim mektuplarda, el yazımı kullanmaktayım.

Köşesini, Türk Bayrağı ile süsleyip milli renklerimiz olan kırmızı-beyaz olarak el yazımla yazdığım mektup, postalanmayarak iade edildi. Milli simgelerimizin olur olmaz kullanılmasına karşıyım. Yurt özlemi çeken son mektubum da buna değiniyordu.

Amacım evlatlarıma memleket havası sunmak, Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla duyduğum coşkuyu onlara iletmek ve paylaşmaktı.

Bu kısa mektubum, okunaklı yazılması ihtarı ile geri geldi. Ekte büyük harflerle bir eşini ve aslını sunduğum bu mektubun incelenerek (gerekirse üst makamlarla ve bilirkşi marifetiyle) okunabilir olup

olmadığının saptanmasını; içinde sakımcı görülen bir husus varsa yazılı olarak ve nedeni belirtilerek uyarılmamı; yoksa kızıma postalayabilmem için, tarafıma iadesini ve bu muameleden duyduğum teessüf arz ederim.»

Günler geçiyor, dilekçesine yanıt almıyordu. Cumhuriyet Bayramı çoktan geçmiş ama kızına hâlâ o Cumhuriyet Bayramı tebrikini yollayamamıştı.

«İnat» değil, «haklara sahip çıkmak»tı söz konusu olan. Yeniden dilekçeye sarıldı: Tarih 15 Kasım 1982'ydi.

«Komutanlık önüne:

Kızıma yazdığım ve geri çevrilen Cumhuriyet Bayramı tebriki ile ilgili dilekçeme yanıt alamadım. Maalesef tarihi gecikmiş olsa bile, içtenlikle yazmış olduğum ulusal bayramımızı kutlama mektubumu bir an önce postalamak istiyorum. Sanık olduğum süre içinde yasalar çerçevesinde geçerli bir neden olmadıkça, keyfi olmayan kurallar içinde, ailemle haberleşme hakkımdan yoksun bırakılmam söz konusu olamayacağına göre: El yazısı okumasını bilen herkesin okuyabileceğini sandığım işlek bir yazı ile yazılmış olmanın ötesinde bir husus ileri sürülmeden, iade edilmiş olan tebrik mektubumun, kızıma gönderebilmekliğim için tarafıma iadesini diliyorum.

Ayrıca, tutukluğum sürecinde bana gönderilen yazıları, ömrümün bu en önemli ve ilginç döneminin değerli anıları olarak saklamak istiyorum. İlerde bir tartışma konusu olmaması için 'görüldü' damgasının sadece zarfa değil, yazılı kısımlarına da basılmasının yararlı olacağı inancımı arz ederim.»

Mektup savaşını sürdürdüğü o günlerde, Reha İsvan'a bir mektup geldi. Davutpaşa Cezaevi'nden geliyordu. Ahmet İsvan'ın yazdığı çok ender mektuplardan biri, karısının eline ulaştı: Yazarı gibi, ölçülü, dengeli, mantıklı, öz - denetimli olan bu mektup, 4 Kasım'da yazılmıştı:

«Reha'cığım, telgrafınla kartını aynı gün aldım. Her ikisi için teşekkür ederim. Zarfın üstünde senin el yazını görünce bilemezsin nasıl heyecanlandım. Meğer senin yazını bile özlemişim. Kart çok güzeldi. Yapanları kutla. Burada ona vernik çekerek, daha dayanıklı hale getireceğiz. Burada böyle (vernik gibi) el işi yapanlar var ama, sana 'pen-friend' (mektup arkadaşı) bulamayacağım. Çünkü en önde gelen aday benim. Ben ise özellikle sana muntazam mektup yazamıyorum. Yazacak olsam, mektuplarım buradan göndermeyi kendime yediremeyeceğim kadar sık ve duygusal olurdu. İlerdeki özgür günlere kadar en dolu sevgiler. Ahmet.»

Annesine gelip de «Ahmet'in böyle böyle bir teklifi var, benimle evlenmek istiyor» dediğinde, annesi «dur bakalım, bu ne biçim şey. Çocuk daha okuyor, ne olacağı belli değil... hem sonra kimlerdenmiş annesi babası kimmiş» diyerek biraz şaşırarak, «gönlü hep yükseklerde olduğu için», biraz düş kırıklığına uğrayacak, ve sonunda şöyle diyecekti:

«O, şimdi gitsin okusun, Amerika'sında doktoraasını yapsın... Vaziyet biraz daha tebellür ettikten sonra, düşünürüz.»

Ama Amerika yolcusu genç öğrenci ileride «vaziyet tebellür edince» değil, şimdi mektuplaşmak istiyordu.

«İyi ama, benimle şimdi mektuplaşmak istiyor. O bana yazacak, ben de ona yazacağım» dediyse de, annesi «yok, öyle şey olmaz. Sen kesinlikle yazamazsın» deyip konuyu kapattı.

«Peki» dedi Reha, annesine «hayır» demek aklının ucundan bile geçmemiştir: Hele hele yalan söyleyip, gizliden gizliye yazmak hiç... (O zamanın genç kızları içinde bile galiba benim kadar aptalı yoktu» diyor şimdi.)

Ahmet'e durumu anlattığında, «ne, mektuplaşmak da mı yasak?!» diye şaşacaktı. Aradan 40 yıl geçtikten sonra, mektuplaşmakla ilgili ne kendi, ne de başkalarının yasaklarına hiç şaşmayacaktı ama...

Amerika'dan ilk iki üç ay içinde Reha'ya yazdığı tüm mektupları Ahmet İsvan, Bülent (Ecevit)'e, yollayacak; Bülent, Rağsan'a verecek, Rağsan bunları Reha'ya iletecekti.

«Ahmet'e yazmamaya üç ay dayandım. Ondan sonra bir gün anneme, 'bu böyle olmayacak, ben de ona yazacağım' dedim ve yazdım.» Öyle kararlı söylemişti ki, kimse de ses edemedi.

Hep aynı kararlı tavırla mektuplaşmalardaki aksaklıklar konusunda dilekçe üzerine dilekçe yazıyordu. Yine de kimseden ses alamıyordu. Kızına yollamaya çırpındığı Cumhuriyet Bayramı kutlama kartı konusunda bir sonuç alamayınca bir kez daha karar verdi: Artık hiç mektup yazmayacaktı.

Sonbahar da geçti, kış geldi.

Reha İsvan için kızlarının «Romeo - Jüliyet» diyecekleri çok kısa bir dönemin başlangıcıydı... Romeo-Jüliyet, çünkü Ahmet İsvan Davutpaşa'dan Metris'e nakledilmişti, ve umut demir parmaklıklı da olsa pencerelerdeydi. Havalandırma sırasında pencereden gelebilecek seste ya da bakışta... Her ne kadar demir parmaklıklı küçük pencere camlarına önce boya çekilecekse de, zaman zaman dışarısını kesinlikle görmemeleri için çeşitli önlemler (örneğin bezle kaplama) alınacaksa da, gözler pencerelerden hiç ayrılmıyordu.

Kış mevsiminin ilk günlerinde, yollamayacağını bile bile, hiç kimseye, hiçbir yere ulaşmayacağını bile bile, Reha İsvan, oturup içini, Canım Nurhan'a diyerek, Lise Defteri'ne döktü.

«Canım, Nurhan'cığım,

Bana karşı özel itina ile çökertme, bezdirme politikası uygulandığından sözediliyor. Geçende yeni gelen tutuklulardan biri, 'kendilerine çok yanlış bir hedef seçmişler gibi geliyor bana' dedi. Bana da öyle geliyor. Mengene iyi ayaırlı. Onun için gerisine aldırma.»

(Mengene, Reha İsvan'ın kendi öz-denetiminden başka bir şey değil.)

«Koğuşumuz bu ara cıvıl cıvıl. Anayasa oylamasından hemen önce yakalanmış bir sürü çocuk oldu yine. Hepsi senden küçük gelenlerin. Ve olağanüstü yıpranmışlar. Geçirdikleri fiziksel krizler bir yana, hepsi çok neşeli, canlı çocuklar. Fiziksel krizler de işkence sonucu olan krizler.

Derhal yeni kurslar açtım: Hiç bilmeyenler, bilenler, ve ileri düzeyde bilen öğrencilere İngilizce dil dersi ve üç oyunda tavla öğrenimi.

Babanla Metris'te Romeo Juliyet'i sergiliyoruz. Herkes bizim 'Love Story' ile ilgileniyor. Bir de genç karı-kocalara yeni bir ruh getirmeye çalışıyorum. Gençler, çok ileri devrimciler, kocaları ile görüşmeye çıkarken, kendilerine özen göstermeyi inançlarına aykırı bulduklarından mı, tembelliklerinden mi, arkadaşlarından utandıklarından mı, yoksa hepsinden birden etkilenererek mi bilmem, üstlerine kül serpilmiş gibi çıkıyorlar görüşmeye. Herkes maaile içinde olduğundan, bölük bölük taşınıyoruz eş görüşüne.

Ben, bir gün önceden başlıyorum hazırlığa: Elimin altındaki her olanağı kullanarak, ve asıl gençleri bu konuda yüreklendirmeye çalışarak. Nitekim tahliye olan gençlerden biri, son aldığım kartında şöyle diyor:

'Biliyor musunuz, eş görüşüne çıkmağa hazırlanırken Fatma'ya ve bana acımasızca takılanlara en güzel cevabı sizin vereceğinize inanıyorum. İçim rahatlıyor.' Üstelik bu genç, Ahmet buraya nakledilmeden önce çıkmıştı.

Bir de perşembeleri, Ahmet, Orhan'la görüşmeye, aile görüşüne giderken, biz havalandırmada olu-

yoruz. Gerçi o minicik pencereyi, önce boyadılar, sonra gazete gerdiler ama, ne yapıp yapıp oradan bir birimize işmar ediyoruz. Tam bir balkon sahnesi. Zaten taburun önünde gidenler beni görünce 'Ahmet Bey, Ahmet Bey,' diye seslenmeye başlıyor. Erlerin şaşkın ve çaresiz bakışları altında uzaktan sevgi iletıyoruz birbirimize. Tabii 20 yaşındaki erlere zor geliyor babanı kolundan tutup çekmek, ya da copla dürtmek. Öyle bir donup kalma anında olup bitiyor bu sevgi iletimi. Bir 'enstantane' tam anlamıyla.

Canım kızım. Ne kötü, bunların sana ulaşmaya-
cağını bile bile yazmak. Mektup yazmamanın doğru
bir yöntem olup olmadığını düşünüyordum. İçe dö-
nük, kendine dönük pasif direnişi ben hep anlamsız
buldum. Açlık grevi de bence hatalıdır. Saygı duya-
bilirim o iradeyi gösterenlere ama, yöntem olarak
benimseyemem. Ama bu sabah, mektup perhizinin
dışa dönük yanı olduğunu da düşündüm. Ve belki
de babanın, baştan beri bilinçle bunu gerçekleştir-
diğini düşündüm. Bizim hakkımızda ayrıntılı bilgi
toplamak, tabiatımızın, karakteristliklerimizin en in-
ce noktalarını etüd etmek çok işlerine yarıyor. Doğ-
ru değerlendirilebildiği ölçüde tabii. Onun için in-
san hakları ilkelerine aykırı olan kısıtlama kuralla-
rına uyup, mektup yazmamak sadece yakınlarına ve
bana eziyet değil. O eziyeti çekmekle bir silahı el-
lerinden almış oluyorum. Ve bunun etkili sonuçla-
rını alacağıma inanıyorum.»

12 Aralık'tı, Reha İsvan bunları defterine yaz-
dığında...

23 Aralık 1982: Barış Derneği Duruşmasında...

«Tutuklama sebeplerinin ortadan kalkmış olduğu kanaat ve sonucuna varıldığından, tutuklu sanıklar (Derneğin tutuklu yöneticilerinin isimleri) haklarındaki tutuklama karar ve müzekkerelerinin geri alınmasına...» karar verildi.

24 Aralık'ta, Reha İsvan Metris Askeri Cezaevi'nde değildi artık.

Sonradan, ama çok, çok sonradan, Ahmet İsvan, şakayla karışık, «Ben onun peşinden Metris'e gittim, ama o beni, Metris'te terkedip, çıkıverdi» diyecekti gülerek. Bunu, öfke dolu, «yaşamımızdan beş yılı çaldılar!» diye fırlatıp attıktan sonra söylemişti. Belki de öfkeyi yatıştırmak için. Onu hiç öfkeli görmemiştim. Öfkelenebileceğini de düşleyemiyordum. Belki de kendi öfkesini değil, benim şaşkınlığımı bastırmak içindi... Ama yine de bende, geriye, o günden, o öfke kaldı:

«Yaşamımızdan beş yılınızı çaldılar» öfkesi.

Çalınmış beş yılın ortalarındayız, henüz. Reha İsvan dışarda, Ahmet İsvan içerdedir.

Dışarda, en çok kızlarını özledi Reha İsvan.

Dışarda en çok Metris'ten mektup bekledi. İki çocuğu yurt dışında oldukları halde, en çok Metris'ten haber bekledi.

Dışarda en çok yemek yerken tedirgin oldu; çarşı pazardan geçerken, mezeci dükkânlarının vitrinlerine bakarken... Canı bir şey yemek istediğinde, midesine bir kramp saplanır oldu. Kızlarının konuşmaları gitmiyordu aklından. Sevilen yiyeceklerden, annelerin pişirdiği şu ya da bu yemekten, en çok özlenenlerden, «ah şimdi şu olsa», «ah şimdi bu olsa»lardan söz edildikçe içerde az mı «yeter, kendinize niye bunca eziyet ediyorsunuz!» demişti. Şimdi dilediği her şeyi yiyebilirdi ama yiyemiyordu... Neyse ki, kızlarından hiçbiri kâğıt helvasından söz etmemişti. Akıllarına gelmemişti herhalde. Bir tek ağız tadıyla kâğıt helvası yiyordu.

Dışarda, evinin içinde bir odaya yerleşti, oğlu Orhan'ın deyişiyle «evin içinde bir Metris yarattı» ve orada yaşamaya başladı.

Dışarda, tıpkı içeride olduğu gibi suçsuz olduğuna inanıyordu. Ve 14 Eylül 1982 günü okumaya başladığı savunmasında aynen söylediği şu sözleri düşünüyordu:

«Savunmama esas teşkil etmek üzere, kendi kişisel durumumla ilgili bazı açıklamalarda bulunmak istiyorum.

1 — İddianamede Barış Derneği'nin kurucusu ve kurulmasından bu yana yöneticisi olmakla suçlanıyorum.

Barış Derneği kurucuları arasında yer aldım. Çünkü, barışın herkesin önde gelen sorumluluğu olduğu inancındayım. Hele barış hareketinin dünya çapında bu günlerde ulaştığı boyutları okudukça bu derneğin kurucuları arasında yer almış ve kapatılana dek yönetime katılmış olmaktan büsbütün onur duyuyorum.

2 — Barış Derneği'nin kurulduğu tarihten itibaren bir dış ülke yanlısı politika`güttüğü iddia ediliyor.

Barış güçleri olaylara herhangi bir ülkenin siyaseti açısından bakmazlar. Hatta kendi ülkelerinde o gün için egemen olan politika açısından da bakmaz-

lar. Belki iddia makamını yanıltan da bu olmuştur. Barıştan yana olanlar, dünyadaki ve ülkelerindeki gelişmeleri objektif olarak ve yalnızca barışa katkısı açısından değerlendirirler.

3 — Barış sözcüğünü «Paravan» yaparak «Hürriyet ve demokrasi şampiyonluğu» yaptığı-mız iddia ediliyor.

Yaptığımız iş o kadar herkesin gözü önünde, yasalar çerçevesinde yapılmıştır ki, «Paravan» sözcüğü elbette ki yetersizdir. Karşınızda bulunan arkadaşlarımın ve benim öyle gizli kapaklı işler çevirecek konum ve kişilikte insanlar olmadığımız açıktır. Ancak, biraz tuhaf bir anlatım tarzı kullanılmış ama, «Hürriyet ve demokrasi şampiyonluğu» yaptığımız doğrudur ve bu öğünülecek bir şeydir.

4 — İllegal örgütlerle hatta partilerle, anarşist ve teröristlerle işbirliği yaptığımız, hatta onlara yön verdiğimiz iddia ediliyor:

Savcının böyle bir şeye kendini dahi inandırabildiğini sanmıyorum. Barış Derneği anarşi ve teröre karşı kurulmuş bir dernektir. Teröre, anarşiye karışmış hiçbir örgütle işbirliği söz konusu olamaz. Barış için birlikte çalıştığımız örgütler içinde paylaşmadığımız görüşlere sahip olanlar da bulunabilir. Barış doğrultusunda beraber çalıştık diye onların her türlü düşünce, inanç ve eylemlerinden sorumlu tutulamayız.

Ne demek istediğimi örneklerle anlatayım:

Filistin Kurtuluş Örgütü'nün mücadele yöntemleri herkesçe bilindiği halde, esas davalarında haklı oldukları için, Türkiye olarak, dış politikamızda, FKÖ'nü destekliyoruz. Batı bloku içinde yer aldığımız halde, Batı'nın sempati ile baktığı İsrail'e karşı tavır alıyoruz.

Bir başka örnek: Fransa birtakım teröristlere arka çıkıyor. Bu davranışını ulusça kınıyoruz. Ama «Batı ittifakı içinde,» Fransa ile ortak sorunlarımızı ortak çözüm arayabiliyoruz. Ve bu, bizim de Fransa gibi, teröristleri desteklediğimiz, onlara yön verdiğimiz anlamına gelmiyor.

5 — 141. ve 142. maddelerin kaldırılması dileğimizden, Devleti yıkmayı amaçladığımız sonucuna varılabilmiş iddianamede!

«Bu tür maddelere gerçek demokrasilerde artık rastlanmıyor. Bizde de kalksın» görüşünü savunmak, nasıl, meşru düzeni yıkmak, Batı blokundan kopmak savaşımı olarak yorumlanabiliyor anlayamıyorum.

Ne demek istediğimiz açıkça ortada ama ille de bir yorum yapılmak gerekiyorsa, bu dileğimiz olsa olsa Batı demokrasilerini bu bakımdan örnek göstermek diye yorumlanabilir. Kendi düzenimizi meşru yoldan daha uygar hale getirmek isteğimizden sözedilebilir.

6 — Dernek toplantılarımızda birtakım sloganlar atılmış, aramızda sakıncalı oldukları rivayet edilen kişiler varmış. İddianamede böyle deniliyor.

Önce bu bilgiler sağlıklı mı?

Kimlerin bildirimlerine dayanılarak şaptanmış bu varsayım? Bu konuda kaygılarım var. Zira iddianamede çok sayıda somut yanlışlar var. Ayrıntıda böyle yanlışlar olduğuna göre, yanlış kaynaklar, amaçlı bildirimler sözkonusu olabilir kuşkusu uyanıyor.

Yine iddianamede sayın Berrin Uyar'a atfen, Barış Derneği'nin bir kısmının TKP üyesi oldukları iddiası yer alıyor. Son günlerde kendisi ile aynı koğuşta kalıyoruz. Benim iddianamemde bunu görünce de

dehşete kapıldı. Avukatına telgraf çekti ve ancak kendi emniyet ifadesinde böyle bir şey bulunmadığını teyid ettikten sonra rahatladı. Emniyette kendisine Barış Derneği ile ilgili hiçbir şey sorulmamış. Yalnız sayın Dikerdem'i tanıyıp tanımadığını sormuşlar; o da «Süleyman Demirel'i tanıdığım gibi tanırım, ismi geçen bir kişi olduğu için tanırım» demiş.

Bu tür o kadar çok yanlış var ki iddianamede, diğer somut yanlışlar da bulunabileceğini kanıtlıyor diye üzerinde durdum.

7 — İddia edildiği gibi: «Türkiye Barış Komitesi'nin illegal bir bağı» saptandıysa ve «Legal bir dernek görüntüsü altında, illegal örgüte dönüşmüş yasalara aykırı faaliyet» gösteriyor idiyse — ki bu mümkün değil — ama öyle olsa idi, o zaman Devlet bana karşı sorumlu olurdu.

Eğer gerekli denetim ve işlem yapılmamışsa, bundan ötürü ben değil, devletin görevli resmi personeli suçlanabilir. Çünkü bu denetime olanak vermek için ne gerekiyorsa yapmışız. Hiçbir şeyi gizli tutmamışız. Bizim Dernek olarak kabul ettiğimiz sloganlar yetkili makamlara, gerekli mercilere bildirilmiş. Etraftan bunların dışında ses gelirse önlemeğe çalışmışız, ama bizim polisimiz, jandarmamız, istihbarat örgütlerimiz yok. Aramıza kimleri sokmuşlar, neden sokmuşlar, kim ne amaçla aykırı slogan atmış bilemeyiz. Yetkili resmi görevlilerin suç varsa, yerinde müdahaleleri gerekirdi, çünkü devletin bir görevi de yurttaşlarını korumaktır. Ve devletin sürekliliği önemlidir. Devletin o gün uygun gördüğü bir davranıştan ötürü bugün yurttaşlar suçlanırsa, ya da bugün suçlayabilmek için, o gün ses çıkarılmamış-

sa, bu, tuzak kurmak gibi bir şey olur ki, Devletin güçlerinin böyle bir görüntü vermeleri, vatan-daşlarda devlete güvensizlik doğurur.

Her türlü yasal gereği yerine getirerek kongre yapmışız. Bu kongrede herkes fikrini söylemiş. Çoğunluk karar almış. Devletin hükümet komiseri orada. Kimse bir şey dememiş. Zabıt tutulmamış. Davası konusu olan bir şey yok. Yasal olmayan illegal olan nedir anlaşılamıyor. Sonra Kongre'de yöneticiler olarak aklanmışız. Legal kisve altında illegal faaliyet yaptığımızı kim saptadıysa, hemen açıklamalı, suç duyurusunda bulunmalıydı ki, üyelerimiz de uyarılmış olsun ve bizi aklamasın. Bazılarımız yeniden seçilmişiz nitekim. Devlet illegal faaliyeti saptanan kişilerin bu faaliyetlerini sürdürmesine nasıl göz yumar, Demek ki bu illegal'e dönüşmemiz sonradan olmuş. Ama II. Kongreden sonra icraata vakit olmadı ki. Olmayan icraatın illegal de olmaz.

8 — Silahsızlanma konusundaki çabalarımızın, bir dış ülkenin silahsızlanma politikasının «yayılmasını öngören bir mahiyet taşıdığı» iddia edilmektedir.

Bu zorlama iddia için Dünya Barış Konseyi SSCB'ne; Türkiye Barışseverler Cemiyeti Dünya Barış Konseyi'ne; Barış Derneği, Türkiye Barışseverler Cemiyeti'ne bağlana bağlana, bu akıl almaz suçlama bize ulaşıyor.

Bu yersiz iddialar kaleme alındığı sıralarda ise o günlerin değil, bugünün en yetkili kişisi ekranda, basında, dış ülkelere yaptığı gezilerde silahsızlanmanın gerekliliğinden, erdemlerinden söz ediyor. Burada okunurken de, Dışişleri Bakanı Türkmen, BM Silahsızlanma Komisyonu'nda Türkiye'nin de yer alması için başvuruda bulunuyor!

9 — İddianamede, Dünya Barış Konseyi'nin Sovyetlerde ve Sosyalist Ülkelerde de örgütlenmiş bir kurum olduğu ve Sovyetler'den destek gördüğü için, bu Konsey paralelinde çalışmak, başta SSCB olmak üzere, Sosyalist bloka çıkar sağlamak anlamına gelir gibi gayri ciddi bir yorum var.

Bu iddia kişisel faaliyetlerimle ilgili bir dizi çağrışım yaptı zihnimde ve aynı mantıkla ne tür çelişkilere düşülebileceği konusunda birkaç örnek vermek istiyorum kendi yaşamımdan:

1958'de Yalova'da, Türk - Amerikan Kültür Derneği'nin de kurucusu oldum. 1962 yılına kadar başkanlığını yaptım.

Amerikan diline ve kültürüne aşına bir kişi olarak, ufak bir kasabada içiçe yaşamak zorunda kalmış olan, birbirine çok yabancı iki toplumun sorunlarını hafifletmekti amacımız.

Derneğin lokal kirasını bile bağış olarak Amerikalılar verirdi. Takdir edersiniz ki bu benim emperyalizmden yana bir siyasi görüşüm olduğunu kanıtlamaz.

1968 yılında Köyişleri Bakanlığı'nın isteği ile Dünya Köy Kadınları Teşkilatı'nın Roma'daki bir toplantısına katıldım. Benden, Dünya Köy Kadınları Teşkilatı ilkeleri paralelinde, kırsal yörelerde dernekler kurmam bekleniyordu. Dünya Köy Kadınları Teşkilatı (ACWW), merkezi İngiltere'de olan ve eski İngiliz sömürgelerinde yoğun olarak örgütlenmiş, sosyalist blok dışındaki ülkelerde yaygın biçimde örgütlenmeyi amaçlayan bir kuruluştur. Tıpkı Dünya Barış Konseyi gibi, BM'de de danışman düzeyde üyedir. Bu örgütün uluslararası birçok toplantısına katıldım. Ayrıca bu uluslararası örgütü temsilen BM konfe-

ransına katıldım. Çoğu kez yol masrafım dahil bir kısım giderlerim, merkezi Londra'da olan ve Devlet desteği gören, bu örgüt tarafından ödendi. Ülkemizde de, bu diğer ülkelerde de, kamu yararına hizmet yapan örgütler devletten destek görür.

Şimdi ben İngiltere yanlısı çaba harcamış, parlamenter monarşiyi «Müdafaa edip, memleket yönetimine meşruti kiralık» getirilmesini mi savunmuş oluyorum?

Gine o sıralarda, iki dönem, dört yıl boyunca (1969 - 1973) Soroptimist Dernekleri Avrupa Federasyonu'nda guvernör olarak, resmen Türk Soroptimistlerini temsil ettim.

Soroptimistler de Rotary ve benzeri kuruluşlar gibi, ismi bile yabancı, kökü dışarda bir örgüttür.

Çoğunluğu kapitalist düşünce ve iktisat sistemine, burjuva ideolojisine sıkı sıkıya bağlı meslek kadınlarının oluşturduğu bir örgüttür.

Ben şimdi ülkemizde geçerli olan sistemi yıkıp kapitalizmi Türkiye'de yerleştirmek amacı ile Batı ülkeleri ve burjuva sınıfı yararına faaliyet göstermiş ve suç işlemiş mi oluyordum o tarihte?

10 — İddianamede, Dünya Barış Konseyi, her fırsatta, Batı'yı «Sömürgeci» ve «Emperyalist» diye itham etmekte; «Batılıların askeri faaliyetlerini Dünya Barışı için tehlike olarak göstermektedir», deniyor.

Atatürk «Emperyalist ülkeler» deyimini kullandığı zaman örneğin Fransa'yı, İngiltere'yi değil de hangi ülkeyi kastediyordu? Yoksa SSCB'ni mi?

Batıyı «sömürgecilik»le suçlamak cürümse, İngiltere'nin Falkland'da işi neydi?

İddianamede yer alan bir başka nokta var, üzerinde durmak istediğim: Bir dış radyo'nun kapanı-

şını yermesi, bir derneğin legal yoldan saptığının nasıl kanıtı olur?

Bir başka yabancı radyo, örneğin, Amerika'nın Sesi, İspanyol TV'si, ya da BBC, herhangi bir kuruluşu, icraatı ya da yöneticileri övse, sözü geçenler o yabancı devlet ya da kurum yararına çalışıyor mu sayılacak?

İddianamade DİSK Genel Başkanını ziyaret etmekten, grevdeki işçilere sembolik bağışta bulunmaktan suçmuş gibi söz ediliyor.

Ben Petrol-İş Genel Başkanı'nı da ziyaret ettim. Teksif Sendikası yöneticilerini de ziyaret ettim. İki-si de Türk-İş'e bağlı sendikalardır.

Emeğe derin saygı duymak, yabancı ideoloji sahibi olma anlamına nasıl geliyor? Anlamak mümkün değil!

Nitekim, Barış Derneği'ne bağış toplamak için işverenleri de ziyaret ettim. Başka ülkelerde de, ülkemizde de, kamu yararına hizmet yapan örgütler devletten destek görür. Dünya Barış Konseyi'nin Sovyetler'den yardım görmesini de bu kapsamda mütalaa etmek lazım. İddianamade Dünya Barış Konseyi - SSCB ilişkileri konusunun ele alınış biçimini, «yıkıştırma, zorlama, peşin hüküm, suç hususunda şartlandırma çabası» olarak nitelemek mümkündür ve sanırım yerindedir.

Transtürk Holding yöneticisinden, Renault müdüründen, Uzel fabrikası sahibinden makbuz karşılığı büyücek bağışlar aldım. Yani bu ziyaretlerin bir bölümü legal, bir bölümü illegal mi?

11 — Bir de iddianamade «1951 yılında kapatılmış olan Barışseverler Cemiyeti'nin devamı olan Barış Derneği'ni açmak ve Cemiyetin eski

Başkanı Sayın Behice Boran'a plaket verme» konusu var.

Türkiye'nin o günlerden bu günlere uygarlık ve demokrasi yolunda birtakım olumlu aşamalar yaptığı kanısındayım. Eski hataların tamir edilmekte oluşunu sevinçle karşılıyorduk. 1951'deki tutuklamaların, kapatılmaların sorumlusu bulunanlar, bu tür icraatlarının hesabını 1961 yılında verememişlerdir. Kaldı ki, Sayın Boran'ı mahkûm eden yasa da sonradan iptal edildi. Ulusal çıkarlara ters düştüğü gerekçeyle iptal edildi.

1946 yılında İnsan Hakları Derneği'nin çalışmalarına katıldı diye Mareşal Fevzi Çakmak komünistlikle suçlanmış, hatta seçimlerde kendisine karşı komünizm kampanyası açılmıştır.

1947'de Demokrat Parti kongresince benimsenen Hürriyet Mısakı için de, İnönü'nün İçişleri Bakanını, «Komünistlerin halk ihtilali yapma çabası» demiş ve Demokrat Parti'yi «bir komünizm aracı» olarak nitelendirmiştir. Aradan bir süre geçince de, 1957-58'lerde Sayın İnönü ve partisi, komünistlerle işbirliği yapmakla suçlanmışlardır.

Ben bunları bir bir yaşadım ve gördüm ki, zaman zaman asıl komünizm suçlaması bir araç olarak kullanılmıştır Türkiye'de. Onun için belge, kanıt, şahsen yapılmış fiil olmadan kimsenin illegalliği hakkında yapılan vatan hainliği suçlamaları geçerli değildir bence.

Barışa, benim anladığım anlamda Barış'a katkısı olacak her kişiye saygıyla bakarım. Zaten üyelerinin hangi siyasi görüşe sahip olduğu dernek yöneticilerini ilgilendirmemeli.

Çok farklı görüşteki partilerin üyeleri ortak komisyonlarda çalışmakta, koalisyonlar kurup Devlet

yönetebilmektedirler. Tam zıt anlayışta olmalarına karşın, SSCB Başkanı ile ABD Başkanı dünya sorunlarına birlikte çözüm arayabilmektedir. İddianamede sözü geçen Dünya Barış Komitesi'nin yöneticileri arasında katolik din adamları, komünistler ve değişik düşüncede kimseler bulunuyor. Örneğin kilise, bu din adamlarını komünistlikle, halkı ihtilale teşvikle Hıristiyan dinine karşı gelmekle filan suçlamıyor.

Benim bildiğim ve sanırım apaşık olan, Barış Derneği'nin, Helsinki Sonuç Belgesi'nde resmi olmayan örgütlere verilen görevleri benimsemiş ve yüklenmiş, yürütmüş bir teşkilat olduğudur. Barış Derneği BM ilkeleri doğrultusunda kurulmuş, dünya barışına katkıda bulunmak özlemini yaygınlaştırmak için çalışmış bir dernektir.

Helsinki Sonuç Belgesi'nin altında T.C.'ni temsilen, zamanın liberal sağ görüşlü Başbakanının imzası vardır. BM ilkeleri ise devletçe benimsenmiştir.

Barış Derneği devlet izniyle kurulmuş, devlet murakabesi altında çalışmış ve diğer derneklerle birlikte kapatılıncaya kadar hakkında dava açılmamış bir dernektir.

Böyle bir kuruluştaki onurla görev yapmanın suç sayılabileceğini ben nereden bilebilirim?

Siz de takdir edersiniz ki, iddianamede birçok varsayım, yorum, peşin hüküm ve sübjektif değerlendirme var ama Türkiye Cumhuriyeti yasaları kapsamında somut suç sayılabilecek fiile rastlanmıyor.

Umarım hukukun üstünde hakkımızda bilmediğimiz nedenlerle tüm açıklığı ile ortaya çıkar.

«Herkes, düşünce kanaat hürriyetine sahiptir. Düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim ile veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklayabilir ve yayabilir.» TÜRK CEZA YASASI/20»

Attığı her adımın başında sevgi vardı.

Uzun, ince, engebeli, dar yollarda ilerlerken, yolun sonunda, onca özlediği barışa kavuşacağına inanıyordu.

Evet, inanıyordu.

14 Kasım 1983 günü Barış Derneği Davası'nda karar verildi:

Mahmut Şerafettin Dikerdem (Türkiye eski büyükelçisi), Erdal Atabek (doktor), Ali Taygun (tiyatro yönetmeni, oyuncusu), Ali Sirmen (gazeteci-yazar), Metin Özek (profesör, öğretim üyesi, psikiyatrist), Gencay Şaylan (Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyesi), Ergun Elgin (elektrik mühendisi), Orhan Taylan (ressam), Hüseyin Baş (gazeteci - dış politika yazarı), Harun Aykut Göker (makine mühendisi), Haluk Tosun (Orta Doğu Teknik Üniversitesi öğretim üyesi), Cemal Tahsin Usluovlu (teknik eleman), Şefik Asan (lise müdürü, öğretmen), Aybars Ugan (elektrik mühendisi), Ataol Behramoğlu (şair), Nedim Tarhan (milletvekili), Nurettin Yılmaz (milletvekili),

Ve Reha İsvan (ziraatçı, öğretmen, eğitim müdürlüğü görevlisi),

TCY'nın 141/1 maddesi uyarınca sekizer yıl ağır hapis cezasına çarptırıldılar.

Niyazi Dalyancı (gazeteci), Melih Tümer (iktisat profesörü, eski dekan), Orhan Apaydın (İstanbul Ba-

ro Başkanı, avukat), İsmail Hakkı Öztörün (milletvekili) ve Gündoğan Görsev (yayıncı),

TCY'nin 141/5. maddesi uyarınca beşer yıl ağır hapis cezasına çarptırıldılar.

Semra Özdamar (sinema oyuncusu), Kemal Anadol (milletvekili), Uğur Kökten (gazeteci - yazar), Mustafa Gazalcı (milletvekili) ve Medet Serhat be-
raat ettiler.

Haklarında hapis cezası verilenler kararla birlikte tutuklandılar.

Türk Ceza Yasası'nın 141/1 maddesi şöyle der:

«Sosyal bir sınıfın, diğer sosyal sınıflar üzerinde tahakkümünü tesis etmeye veya sosyal bir sınıfı ortadan kaldırmaya (...) sosyal temel nizamlardan herhangi birini devirmeye matuf cemiyetleri her ne suret ve nam altında kurmaya tevessül edenler veya kuranlar veya bunların faaliyetlerini tanzim, sevk ve idare edenler (...) 8 yıldan 15 yıla kadar ağır hapis cezası.....»

141/5 ise: «... bu nevi cemiyetlere girenlere 5 yıldan 12 yıla...»

14 Kasım 1983 günkü duruşmaya, bavuluyla gelmişti Reha İşvan.

Genellikle iyimser olmasına, her şeye olumlu, güzel yanından bakmasına karşın, hissediyordu yeniden tutuklanacağını.

Bir akşam öncesinde, evde şantasını hazırlarken, Ahmet İşvan (dokuz ay önce çıkmıştı cezaevinden) istemeye istemeye, zoraki ona yardım ediyor, ve ne gereği var çanta hazırlamanın diye ıkışıyordu... Oysa Reha İşvan «hissediyor» ve geçirdiği deneyden sonra içerde giyeceğin ne denli önemli olduğunu biliyordu.

Daha duruşma başlamadan, «belirtiler», tutuklanacağı doğrultusundaıdı:

Duruşma salonuna girerkenki aramada, görevliler, yakasına tutturduğu birkaç engelli iğneyi ve saçlarındaki tokaları almışlardı. (Oysa daha önce duruşmaya girerken, bunlara izin verilirdi.)

Duruşma sırasında, başka bir suçtan da yargılanan arkadaşının yanına gitmesine, onunla konuşmasına izin verildi. (Oysa nceki duruşmalarda araya asker dizilir, değil yanına gitmesi, konuşması bile yasaklanırdı.)

Duruşma sonunda, ellerine kelepçe takılacak, arkadaşları Bayrampaşa Cezaevi'ne, kendi Metris Askeri Cezaevi'ne doğru yola çıkacaktı.

Metris'den ayrıldığından bu yana daha bir yıl bile geçmemişti.

Cezaevi arabasının içinde elleri kelepçeli oturuyordu. Üstelik bu kez kimse özür de dilememiştii kelepçe takarken... Oğlu Orhan, cezaevi arabasını, kendi arabasıyla izliyor, rallicilikten gelen bir alışkanlıkla, cezaevi arabasına paralel gitmeyi başarabiliyordu... Uzun bir süre iki araba yanyana gitti. Reha İsvan, kelepçeli ellerini cama kaldırıp, oğluna el sallamaya çalışıyordu. Askerlerin, «yapma», «yasaktır»larına karşın, sallıyordu da.

Metris'e gelindiğinde yollar ayrıldı.

Önce polis odasında bürokratik işlemler: Doldurulan kâğıtlar. Parmak izi. Önünde bir numara ve fotoğraf: Profilden, cepheden... Arama..

Hazırlıklar, bürokratik işlemler bitti.

Eski koğuşuna götürüleceğini sanıyordu.

Hayır oraya götürülmedi. Başka bir yere götürülürken, tutuklu kızlarından biri gördü onu. Adı Aşkın'dı. Aşkın ona hep «annenne» derdi. Bu kez de «Annane annane! Siz niye buraya geldiniz!» diye bağırmaktan kendini alamadı Aşkın.

«Beni doğru hücreye götürdüler. Buranın adı hücre değildi, 7. Koğuştu ama eskiden erkekler için hücre olarak kullanılan yerdii. Akşamdı oraya gir-

diğimde. Ne o akşam, ne ertesi gün bir lokma yiyecek vermediler. Orada, yemeksiz, içceksiz, karanlıkta, tek başıma kaldığım düşünülürse, hücre niteliğindeydi diyebiliriz.»

Hayır, bu kez kendisini karşılayan askerleri «ih-tiras kıtası» sanmadı. «Devlet Konuğu» gibi karşılanmadığını da biliyordu.

O «hücre» niteliğindeki yerde iki gün iki gece kaldı Reha İsvan.

Burası, kalorifer dairesinin üzerindeydi. İçerde elektrik yoktu. Çok uzun bir koridora açılan birkaç hücreden oluşuyordu. Her hücrenin kapısı ayrıca sürgülenebiliyordu. Kapılar açık olduğunda büyük bir koğuş oluşturunuyordu. Her hücre gibi odada 4-6 tutuklu ranzası vardı. Koridorun bir ucunda tuvalet, duş ve el, yüz, bulaşık yıkayacak bir yalak bulunuyordu.

İçeri girdiğinde burnuna keskin ekşi bir koku geldi. Nedenini merak etmedi, biliyordu:

«Bu koğuş, hücre cezası için kullanıldığında, her odanın kapısı sürgülenir, o zaman içerdekiler, tuvaleti kullanmak için avaz avaz bağırmak zorunda kalırlar. Seslerini bir süre duyuramazlar. Çoğu kez de sesleri duymazlıktan gelir. Nöbetçiyi uyarmak için herkes bir ağızdan bağırır, sonunda insanlık dışı bu duruma tepkiyle sloganlar atılır. İşte bu koğuşa özgü koku, bu nedene bağlıdır...»

İçeri girdiğinde gözleri karanlığa alıştı. İçerde ne sandalye, ne masa, hiçbir şey yoktu. Ranzaya se-

rilmiş şiltenin pislikten bakılacak hali kalmamıştı. Bir köşede kirli bulaşıklar yığılmıştı.

İlk iş çarşafını serdi. Temizliği ertesi sabaha bıraktı.

Çok açtı, ama hiçbir şey istememeye de kararlıydı.

Saat dokuz ya vardı ya yoktu. Gözlerini kapadı. Uyuyacaktı.

Aradan ne kadar vakit geçtiğini bilemedi. Bir şeyler hissetti. Gözünü açtığı anda bir kadın polis üzerine eğilmiş, onu seyrediyordu.

O uzak, mesafeli, sert sesiyle (çok iyi kullanmasını bildiği resmi sesiyle) «bir şey mi istediniz?» dedi.

«Yok, bir bakayım dedimdi» diyen polis koğuşu terketti.

O gece çok derin ve rahat uyudu... (Ya da öyle uyuduğuna kendini inandırdı.)

Uzun koridorları oldum olası sevmezdi.

Koleje girdiği o ilk günler, boyu bosu henüz «cüce» gibiyken, uzayıp giden, bir yapıdan ötekine geçen koridorlarda buldu mu kendini, yapayalnız ve kaybolmuş olduğuna inanırdı. Dünya kocamandı, o ise küçücük.

Sabah uyandığında, ilk iş ortalığı temizledi. Yiyecek hiçbir şey getirmediler, o da istemedi... Yalnız, ilaç alması gerekiyordu. Bir bardak su istedi. Verdiler. Onunla idare etti.

«Neden beni burada tutuyorsunuz?» diye sormadı.

İkinci akşam yine erkenden yattı. O gece de çok

derin ve rahat uyudu. (Ya da öyle uyuduğuna inandı.)

Kuş uçmaz, kervan geçmez yörelerinde Anadolu'nun, gözün uzanabildiğince uzanan düzlükte iki at dört nala koşuyordu. Birbiriyle mi yarışıyorlar, yoksa rüzgârla mı belli değil... Uzaktan görseniz, üzerlerinde binicileri yok sanırdınız. Öylesine koşuyorlardı: Sanki sırf koşmak için, sırf daha uzağa, daha uzağa ulaşmak için koşuyorlardı... Ama iki atın da üzerinde binicileri vardı: Birinde «Çerkez Çavuş» ötekinde «Sarı Kız.»

«Haydi yetiş bana Sarı Kız!» diye sesleniyordu Çerkez Çavuş ve atını mahmuzluyordu... Tırıs kalkmış atını dört nala koşturup yetişiveriyordu Sarı Kız ona ve «geçtim seni!» diye haykırıyordu rüzgâra.

Bir Sarı Kız geçti Çerkez Çavuş'u, bir Çerkez Çavuş geçti Sarı Kız'ı... Böyle böyle, kan ter içinde bir köyden bir başka köye, bir ağıldan bir başka ağıla vardılar. Durakladıkları her yerde yayık ayranları içtiler, tereyağlı köy ekmekleri yediler. Ankara'nın tüm çevre köylerini bir bir dolandılar. Her köyde, her ağılda bir an soluklanıp, daha terleri kurumadan yola koyuldular. Yani yarışa koyuldular.

Sarı Kız'ın altındaki atın ayakları toprağa ya değiyor, ya değmiyordu. Ve o toprağın kokusunu duyuyordu. Sarı Kız'ın altındaki at uçuyordu, atın üzerinde o uçuyordu, saçları uçuyordu, yüreği uçuyordu, düşleri uçuyordu. Ve o rüzgârı duyuyordu. «Daha hızlı, daha hızlı» diyordu rüzgâr. «Daha uzağa daha uzağa» diyordu yüreği. Ve Sarı Kız atını daha hızlı, daha uzaklara sürüyordu! Yeryüzü çok güzeldi! Ve o, bu yeryüzünü, atıyla, rüzgârıyla, toprağıyla, köyleri, ağılları, insanlarıyla bu yeryüzünü çok seviyordu! İşte, galiba özgürlük bu demektir!

Sabah, güneşle birlikte uyandı, «hücre» niteliğindeki koğuştta Reha İsvan.

Gece rahat uyumuştı.

Hayır, benim gördüğünü düşlediğim düşü görmedi o akşam. Hem üstelik düş değil, gerçektı o:

Ankara'da Ziraat Fakültesi'nde bir yıllık staj dönemindeydi. 250 erkek öğrenci, 5 kız öğrenci vardı. Devlet çiftliklerinde işçi olarak çalışıyorlardı. Hep başka servislerde: Süthanede, budamada, meyvecilikte, bağda, serde, şaraphanede, ekinde, ağılđa, ahırda vb... Yazın çöl sıcağında, kışın donda, karda... Sirtında babasından kalma, şayaktan, asker ceke-tinden devşirme gocuk, ayağında tulum ve postal-lar, sabahın altısında başlardı çalışmaya. Öyle büyük bir hevesle ve coşkuyla, en ağır işlerde bile hiç yorulmadan çalışırdı ki, çok geçmeden en çok istenilen stajyer öğrenci, en aranan işçi olmuştı. Öyle ki, bir kez, Kayserili bir işçiyle bağ çapalıyordu da, herkesi geride bırakıp çalıştığını görünce, «Sarı Kız ne yapıyorsun sen böyle!» demişti: «Devlete çalışıyorsun. Sen böyle hızlı gidersen, bizim hayatımız tükenir!»... (Evet, herkes ona «Sarı Kız» derdi.)

Öğlen oldu mu karavana gelir, işçilerle öğrenciler bir arada karavananın başına çökerlerdi. (Metris'te karavanayı yadırgamamasının bir nedeni de belki budur.)

En çok at tavlasında çalışmayı isterdi. Çünkü o zaman bol bol ata binebilirdi. Ama başlarındaki asistan Havva Hanım, ötekilere pek benzemeyen, İstanbul'dan gelmiş, üstelik Kolej'den mezun bu kız öğrenciye, her servisten, her çavuş tarafından istenen bu stajyere biraz kuşkuyla bakar; onu yıldırabilir miyim diye sık sık dener; onu at tavlasına değil, en güç servislere yollardı. Kızların kaldığı yatakha-

nenin`de sorumlusu olan Havva Hanım, belki de Sarı Kız'ın yorulacağı ya da pes edeceği, belki de isyan edeceği günü bekliyordu. Beklediği bir türlü gerçekleşmeyince Havva Hanım, onunla ilgili vereceği rapora **«Lider kabiliyetli, çevresini çok etkileyebilir, dikkat edilmesi gereken biri»** diye yazacaktı. (Ancak bunları olumlu nitelikler mi, yoksa olumsuz nitelikler mi olarak yorumladığı, pek belli değil!)

İşte bir gün at tavalasından Halil Çavuş (Çerkezdi), **«Sarı Kız, ben yarın çok erken çevre köylerdeki koyun ağıllarına teftişe gideceğim. Sen de gelir misin?»** deyince, dünyalar onun oldu. Nasıl olmaz ki, teftişe atla gidilecekti.

Rüzgârla, Halil Çavuş'la, kendiyle yarıştığı, yer-yüzünün çok güzel, çok müthiş, çok sevilesi olduğu o günün sonunda okula döndüğünde, kapıda, öfkeden ve meraktan yemyeşil olmuş Havva Hanım'la karşılaştı.

«Sen ne yaptığını sanıyorsun!» diye kükrüyordu.

Yanlış bir şey yaptığını sanmıyordu. Çavuşlar ne iş verirlerse, görevleri onu yapmaktı. O da görevini yapmış, bütün gün bir ağıldan ötekine uçmuştu.

«Halil Çavuş kimdir bilir misin?» diye yeniden kükredi Havva Hanım.

Hayır, bilmiyordu.

«Yedi yıldır zina suçundan yatmış bir adam!» diye geldi kükremenin sonu.

Hayır, bunu bilmiyordu. Ama bilseydi de bir şey değişmeyecekti. Çünkü dünya çok güzeldi! Dünya-daki insanlar çok güzeldi! Ve o bu dünyayı da, bütün insanları da — Halil Çavuş da dahil — çok seviyordu! İstemeden de olsa Havva Hanım'ı üzdüğü,

meraklandirdiğı için, üzüldüğüne bakılırsa, Havva Hanım'ı bile seviyordu.

İkinci akşamın sabahında, hâlâ «neden beni burada tutuyorsunuz?» diye sormamıştı Reha İsvan.

Görevliler gelip onu aldılar. Bir koğuşa götürdüler. Gelenler arasında, daha önceden de Metris'ten tanıdığı Polis Havva Hanım yoktu.

4. Koğuş: Metris dilinde Siyasiler Koğuşu...

Sonra 3. Koğuş: Yani bağımsızlar koğuşu...

Sonra 5. Koğuş: «Eski» yeri...

Sonra 7. Koğuş: Önceden kadın tutuklular için gözetim koğuşu olarak kullanılıp da, sonradan hükümlüler koğuşu olan yer...

Sonra 8. Koğuş: Bu koğuşta açlık grevine katılanların bir başka koğuşa, 7. Koğuşa alınmalarıyla birlikte, dağılacaktı burası...

Sonra 2. Koğuş: Yani tecrit koğuşu. Rutubetten geçilmeyen koğuş...

Sonra, yeniden 3. Koğuş. Bu arada Hükümlüler Koğuşu olmuştur burası. Reha İsvan'ın dilinde «Metris'in Kral Dairesi.»

Sonra 5. Koğuş...

Bu saydıklarım, ikinci kez tutuklandığı 14 Kasım 1983 ile serbest bırakıldığı 17 Şubat 1986 tarihleri arasında Reha İsvan'ın Metris Askeri Cezaevi'nde girip çıktığı koğuşlar.

Her koğuşta koşullar farklıydı. Her koğuş değişiminde yeni koşullara, yeni kurallara, yeni yasaklara, yeni koğuş arkadaşlarına, yeni yaşama biçimlerine kişinin kendini uydurması gerekiyordu. (22 ki-

şilik koğuşta 47 kişinin kalması nasıl doğal karşılanıyorsa, 40 kişilik koğuşta tek başına kalmak da kimseleri şaşırtmıyordu.)

Bir koğuştan ötekine sürüklenirken Reha İsvan, moralini hiç bozmadı. Neşesini h'ç yitirmedi. «Neden beni şu ya da bu koğuşta tutuyorsunuz» diye, «neden bu koğuş değişikliği» diye sormadı... Her koğuşta, o koğuşun gerçeklerini yaşamaya çalıştı.

Tecrit Koğuşu diye anılan 2. Koğuşa getirildiğinde, koğuşun önünde birikmiş pis çirkef suyu, yosun tutmuş yeşil suyu görünce, eve «şimdi de göl manzaralı bir yere geldim» diye yazacak, içinde bulunduğu mekânın şakasını bile yapabilecekti.

«İçerdayken öz-denetime çok inanıyordum. Koğuştan koğuşa sürüklenirken, günleri sayarak yaşamadım. Dışardaki bir şeyleri özleyerek, dışarıyı düşleyerek, çıkacağım günü düşünerek kendimi yıpratmayacağım dedim. İçerdayken, dışarıyı yaşamaktansa, içerdeki yaşamımı doyurucu hale getireceğim dedim. Ve hep, götürüldüğüm koğuşu, içinde yaşadığım koğuşu güzelleştirmeye çalıştım.»

«Siyasiler»in bulunduğu 4. Koğu:

22 kişilik kođušta 38 kişiydiler. Sonradan bu koğuştaki tutuklu sayısı 47'ye bile çıkacaktı.

Bir kez daha iki yatakta üç kişi yatılıyordu.

Bir kez daha günde bir bardak suyla, içme, yıkanma, diş fırçalama, temizlik, bulaşık yıkama gereksinimlerini karşılıyorlardı.

Bir kez daha insan başına dört sigara düşüyordu. Bu kez «bir de burada çoluk çocuğa rezil olmayayım diye» günde bir buçuk paket sigara içen Reha İsvan sigarayı bıraktı.

Haftada dört gün karavana çayı içilirse — ki, tahta bir kaşıkla içine şekeri karıştırıldığından, üstü hep yağ tutmuş olur bu çayın — haftada üç gün de kendileri çay alabiliyorlardır.

Öğleleri, içinde yedi parça patates olan ve yağlı bir sudan oluşan karavana geldiğinde, bu yiyecek bunca kişiye nasıl paylaşılır diye kara kara düşünüyorlardır. Yaşından ötürü hep onlar yesin diye düşünmekle beraber, ölmek için yemek gerektiğini de aklına getiren Reha İsvan, içinden hep «eyvah» deyip duracaktır. Ve genellikle yemek bölüş-türülemeyecek miktarda olduğundan, herkes bir ara-

ya gelip, ortadaki plastik tabağa ekmekle ya da tah-ta kaşıkla dalacaktır.

Gazete, dergi, kitap alabilmek için büyük «mü-cadele» verilecektir. Kimi kez, koğuş başına izin ve-rilen her gazeteden birer adet alınabilecektir. Reha İsvan ikinci bir gazete istediğinde ve isteğine karşı-lık verilmediğinde «Ben kendi adıma, parasını ve-rerek istiyorum, askeri idare beni komün hayatma mahkûm etmektedir. İkinci bir gazeteyi benden esir-geyemezsiniz» diye dilekçe verecekti.

Zaman zaman pamuk yasaklanacaktır siyasilerin olduğu 4. Koğuşta. (Evet, kadınlar koğuşunda, pa-muk yasaklanabilecektir.)

Kimi zaman kalem yasaktır. Kimi zaman keçeli kalem dışındaki tüm kalemler yasaktır. «Keçeli ka-lemle büyük yazılabildiğinden, onunla, gizli mesaj-lar, bildiriler yazılamazmış.»

«Yasak denilenlerin çoğu, ceza diye verilmeyen şeylerdir. Yoksa kantinde her istediğimiz bulunabi-lirdi. Koğuştan koğuşa, bir günden ötekine, görev-lilerden görevlilere yasakların ve koşulların değiş-mesi, bence özel bir yöntem: Beklentilerinizden asla emin olamıyorsunuz. Hiçbir şeyin (örneğin, çayın, yemeğin, ışığın, havalandırmanın vb.) saati zamanı, oluru olmaz, yaşağı, serbestliği biilnemezdi.»

Dördüncü Koğuşta bir kez daha yoksulluk, para-sızlık egemendi.

Koridorları oldum olası sevmedi.

Uzayıp giden, bir yapıdan ötekine dolanan Kolej koridorlarında kendini yapayalnız ve kaybolmuş hissettiği günlerden önce de, şimdi de hiç sevmedi.

Artık, o upuzun koridora hücrelerin açıldığı koğuştta değildi ama yine de...

Metris Askeri Cezaevi'nde öyle çok koridor vardı ki...

«Uzun koridora 80 santimetre arayla erler diziliyordu. Koridorun iki yanına... Tam karşılıklı değil, biraz çaprazlamasına... Erler diziliyordu... Sonra tutuklu geçmeye başlayınca, bir o yandan bir bu yandan coplar inmeye başlıyordu... Koridor boyunca...»

«Adına, 'Hoşgeldin Dayağı' deniyordu. Belli bir nedeni yoktu. Tutuklular cezaevine girerken çıkarırken uygulanıyordu. Duruşmalara gidişte ve dönüşte, görüşe çıkarken ve dönerken... Adı 'hoşgeldin dayağı'ydı ama aynı zamanda 'güle güle' demek için de kullanılıyordu... Duruşmaya giden çocuklar, bu dayak ve cop izlerini mahkemede göstermeye başladılar, bir süre sonra... Bu kez, 'şimdi çıkarken dövmüyoruz, dönüşte girerken, iki misli döveceğiz' dediler ve öyle yaptılar...»

«Hoşgeldin dayağının hazırlıklarını gözlerimle gördüm. Örneğin avukatımla görüşe giderken, böyle sıralanmışlardı. Aralarından geçip gidiyordum. Hayır, bana vurmadılar. Sonra avukatımla görüşürken, ve koğuşumda seslerini duyuyordum. Hem cop seslerini hem tutukluların haykırışlarını. Bu can acısı haykırışı değildir. Sloganla başlar, giderek boğuk, anlaşılmaz bir hırıltıya dönüşür. Olayı görmüşçesine duyarsınız bu sesleri...»

«Gerek birinci, gerek ikinci tutuklanışında vardı hoşgeldin dayağı. 3. ve 5. koğuşlarda kaldığımda pencereden, o uzun koridoru görebiliyorduk, kordorda olup bitenleri de... Sonradan pencereleri yol yol beyazla boyadılar. İkinci tutuklanışında bu yol yol boyayı zevksiz bulmuş olacaklar ki, arabesk motiflerle boyadılar. Bir bölümün camlarını sarı kırmızı, bir başka bölümü sarı-lacivert... Çok önemli, mutlaka görmememiz gereken bir şey olacaksa, o zaman çarşaf gererlerdi.»

Bir Galatasaray, bir Fenerbahçe'li oldu Metris'in camları. Ama öyle ya da böyle mutlak arabesk motifli.

Ona ilk «soyun» dediklerinde, içerde arabesk müzik çalıyordu.

«İçeri girmeden önce duymuştum. Tutukluları soyuyorlar diye... Hatta tutuklu bir profesör rica etmişti, 'bana kimse görüşe gelmesin; görüşlerden önce ve sonra anadan doğma soyuyorlar, her yanınızı arıyorlar, onuruma dokunuyor' diye... Ben de oradan biliyordum soyduklarını...»

«Bana ilk soyun dediklerinde»...

İnanmıyorum. Yanlış duymuş olmalıyım. Neden soymak? Bir kadını, bir erkeği, 18 yaşındakini ya da 60 yaşındakini neden soymak? Ne aramak için?

«Arama bahane. Görüşe çıkarken ve girerken arıyorlar... Ama görüşte, önü iki kat camlı kutu gibi bir şeyin içine giriyorsunuz. Oradan, diyelim eşinizle telefonla konuşuyorsunuz. Arkanızda elleri coplu askerler var. Görüşmecinizle sizin aranızda, iki kat camdan başka bir sıra demir parmaklık var. Sizin bir yanınızda polis, bir yanınızda asker var. İkisinden biri telefonu dinliyor. Ayrıca tüm telefonlar dışarıda bir komişere bağlı. İstedikleri an telefonu kesebilirler... Yani, kısaca, görüşme boyunca, görüşmecinizle en küçük bir temas olanağı yok...

Değil temas, yaklaşmak olanağı yok... Diyelim koğuşunuzdan bir şey kaçırıp, buraya getirdiniz. Her neyse bu, nasıl, kime, ne zaman vereceksiniz... Bu koşullardaki görüşmeden sonra yine sizi polis odasına alıp, bir kez daha soyup arıyorlar, ve ondan sonra koğuşunuza götürüyorlar. O kutu gibi şeyin içinden ne alıp koğuşunuza geri götürebilirsiniz ki... Arama bahane. Amaç eziyet. Beni bir günde altı kez soydular.»

Ona ilk «soyun» dediklerinde polis odasındaydı.

«İçerde en az sekiz kişi vardı. Kadın polisler ve kadın gardiyanlar. Erler kapıda bekliyor. Kapı kapalı. Ama içerdeki tutuklu soyunmamakta direnirse, o zaman erleri içeri çağırıyorlar... Bana ilk soyun dediklerinde şöyle düşündüm: Bütün bu zevat, buraya beni seyretmek için gelmiş. Bakalım Reha Hanım şimdi ne yapacak diye... Tepkisel bir insan olduğumu biliyorlar. Ben soyunmamakta direneceğim, karşı koyacağım, slogan atacağım diye bekliyorlar. Ben bunları yapınca onlar da zabıt tutacaklar. Onu bekliyorlar...»

Hayır, bunların hiçbirini yapmadı Reha İsvan.

«Odadakilerin hepsine baktım ve güldüm. 'Tam da striptiz yapacak hava' dedim. 'Ama müzik uygun değil'. Çünkü radyoda arabesk çalıyordu. Çok seviyorlar arabeski nedense... 'Genellikle bu iş Hafif Batı Müziğiyle daha iyi olur' dedim. 'Ne kadar, nereye kadar istiyorsanız, söyleyin o kadar soyunayım. Çünkü bunun benim için hiçbir anlamı yok. Ben üç tane çocuk doğurmuşum, onları doyurmuşum. Şimdi size soyunmuşum, soyunmamışım, bana hiç farketmez' dedim... 'Bu bana hakaret gibi de gelmiyor. Gençlerin buna tepki göstermelerini anlıyorum. Çok da saygı duyuyorum. Ama 60 yaşındaki bir kadın

soyunsa ne olacak, soyunmasa ne olacak. Kapıdaki erler bile benim evlâdım sayılır' dedim.»

Bütün bunları söyledi ve soyundu Reha İsvan 60 yaşındaydı ve önlerinde çıplak duruyordu.

Bir polis görevli kalçasındaki morluğu gösterdi. «Ne bu?» diye sordu.

«Sayıma yetişmek için koşarken çarptığımı söyledim... Her sabah sayım deyip, koğuşa giriyorlar, o anda hazır olmalısınız. 4. Koğuş kalabalık ranzadan ineceksiniz, koşup, kapının önünde sıraya gireceksiniz, koşarken yol tıkanıyor, birbirinizi ezmeye, sağa sola çarpmamaya gayret ediyorsunuz... Ama sayıma koşarken ranzaya çarpmıştım işte... Bunu söyleyince polis hanım —adı Yasemin'di— gülerek de 'hep de böyle dersiniz!' dedi... O anda hiçbir şey anlamadım doğrusu. Sonra koğuşumdakilerle konuşunca anladım. Meğer, eşcinsellikten söz etmek istermiş. Aynı polisi tekrar gördüğümde —ki sonradan meslekten atıldı— 'ne kirli kafanız var' demekten kendimi alamadım.»

«Beni birkaç kez daha soydular. Baktılar ki, beni hiç etkilemiyor, vazgeçtiler sonunda.»

Tutukluların uyumamaları, ya da uyumalarının güçleşmesi için yeterli nedenler vardı Metris Askeri Cezaevi'nde. Ama Reha İsvan hangi koşullarda olursa olsun uyuyabilirdi.

Uyumak konusunda sorunu olmadı. Kimi kokuşta, bütün gece ışık yanar, o uyurdu. Kimi zaman kokuşta hiç elektrik yanmaz, bu kez havanın karardığı an uyur, aydınlandığı an uyanırdı.

Babasına çekmişti ne de olsa. Babası demez miydi hep, «biz at sırtında bile uyurduk» diye...

«Yalnız, saat 19.00'dan sonra kokuşta, eziyetten, işkenceden söz edilmesine karşı çıkardım. Çünkü o zaman, gece herkes uyurken sayıklamalar, çılgınlıklar çoğalır, uyarılarıma karşın, mezalimin anıları geç saatlere dek sürer gider ve bütün gece kızlarımın dişleri gıcırda dururdu.»

Uyumak, içerde, kimi zaman en büyük lüks, en büyük rahatlıktı.

Uyumak konusunda sorunu olmayan Reha İsvan'ın, «uyku plağı» da yoktu burada...

Bir ev. Evin içinde bir gramafon. Colombia marka. Elle kurulanlardan, borulu bir gramafon.

Ev Manisa'daydı... Gramafon ise, o zamanlar büyük bir yenilik...

Gramafonun yanında birkaç taş plak: Beethoven'in «Eroica»sı, Hafız Burhan'dan yanık bir gazel, bir de «uyku plağı.»

Akşam oldu mu, üç buçuk, dört yaşındaki küçük kızı, annesiyle babası yatağına yatırırılar, biri elini tutar, öteki yatağın kenarına oturur ve sırayla plakları dinlemeye başlarlardı. Kimi zaman anne kemanını alır, keman çalardı kızına. Evlenmeden önce de keman dersleri almıştı. Ama evlendikten sonra kocası ona devrin en ünlü alaturka saz hocası Arşak Efendi'yi tutmuş, çalgısını ilerletmişti... Anne'nin çaldığı hele bir «Şehnaz Longa» vardı ki, küçük kız en çok onu severdi. Plakları ve annesinin kemanını dinledikten sonra uykusu gelirdi ve işte o zaman «benim uyku plağımı çalın» derdi. O andan sonra, eve, «uyku plağı»ndan gelen bir Hawai melodisi yayılır ve küçük kız o melodiyle uykuya dalardı.

Yaşları kaç olursa olsun, Metris'teki küçük kızlar çoktan büyümüşlerdi. Ondan olsa gerek burada Hawai melodilerine yer yoktu.

Küçükken, böyle bir müzik şöleniyle uykuya dalan Reha İsvan'ı Metris'te, akşamları başka bir müzik şöleni bekliyordu:

«Koğuşların arasında en kötü cinsinden hoparlör yerleştiriliyordu. Sonuna dek açılıyor ve buradan avaz avaz Bülent Ersoy ve Gencebay'ın şarkıları ve-

riliyordu. Herhalde uyumayalım diye. Bu arabesk ziyafetin 18 saat aralıksız sürdüğü olurdu. Ama beni hiç ırgalamazdı, o gürültüye rağmen uyurdum. Bir keresinde görevlilere burası resmi bir daire, ayıptır bari TRT'den bir bant doldurup çalın dedim. Bir süre sonra askeri marşlar çalınmaya başladı. Bundan çok memnun kaldım. Çoğu Kuva-yı Milliye ruhuyla yazılmış şeylerdi. Bana ters gelenler de vardı, ama, hiç olmazsa bunlar insanı dinamizme itiyordu, arabesk gibi kahretmiyordu.»

«Avaz avaz müzik yayınının bir nedeni de, koğuşlar arası haberleşmeyi önlemek; dayağın duyulmamasını sağlamak; sloganların bir koğuştan ötekine geçmesini engellemektir.»

«Bir de şunu yapıyorlardı. Beethoven'ın 8. Senfonisi başlıyor. Üç dakika çalıp susuyor. Beş dakika sonra yine başlıyor, bu kez bir dakika çalıp susuyor, on-on beş dakika bekliyorsunuz yine çalıyor, bu kez üç dakikasını dinletiyorlar, sonra yine başlıyor, yine susuyor, yine başlayıp, yine susuyor. Belli aralarla olsa yine de uyuyabilirsiniz. Ama böylesi imkânsız. Hem üstelik düşünün günlerce arabesk dinledikten sonra Beethoven diye tam sevinmişken. Biliyor musunuz, bu, sesi başlatıp, kesmenin, başlatıp kesmenin işkence kitaplarında, yöntem olarak yerli var!»

Koleje girdiği yıl, annesi ona piyano dersleri aldırtmaya başlamıştı. Kızlarının çok iyi birer eş olarak seçilmeleri için ne gerekiyorsa yapan anne, «piyano çalmayı» bu programın dışında bırakamazdı. («Öyle romantikti ki annem... Bizlerin de filmlerde gördüğü kadınlara benzememizi isterdi belki de...»)

Annesi öyle uygun gördü diye piyano derslerine

başlayan Reha, dokuz yıl boyunca sürdürecekti piyano çalışmayı. Üstelik genellikle o yaştaki çocuklarda olduğu gibi zoraki değil. Yaptığı her şey gibi, çok kısa sürede piyanoyu da sevecekti. Kolej yaşamı boyunca severek piyano çalıştı, severek müzik dersleri aldı. Ziraat Fakültesi'nde de kırık dökük bir piyano vardı. İlk zamanlar, notalarını kucaklayıp, orada da çalışmalarını sürdürmek istedi. Ama baktı ki, tarlalar, ağıllar, bozkırlar, çapalar, tırpanlar, atlar, koyunlar, fidanlar ve Anadolulu arkadaşlar arasında piyano çalışmak olası değil, bıraktı. Ama Ankara'da babasıyla konserlere, operaya gitmeyi hiç bırakmadı.

Geçim olanakları kısıtlı olan ailede anne'nin «fedakarlıklarıyla» piyano dersleri almış, klasik müzik eğitimi görmüş; babanın «dostluğu» ve birlikte yaptıkları «kaçamaklarla» bu eğitimi, «tad almaya», dönüştürmüştü.

«Beni 15 günde bir, koğuştan koğuşa sürükledikleri günlerdeydi. Günlerce arabeskten başka bir şey dinlememiştim. Müziğin tutkuya dönüşebileceğini bilmezdim... İşte yine bir koğuş değişiminde, bir başka koğuştan, televizyondan gelen bir müzik sesi duydum. Ve o an boşaldım, hüngür hüngür ağladım. Yanımda iki kız vardı, onlara sarılıp ağladım.»

Oysa içerde hiç ağlamazdı Reha İsvan.

«Ağlayın, açılırsınız, rahatlarsınız» derlerdi. Ama o ağlamazdı.

«Doğrudur, ağlamak rahatlatır, ama içerde ağlamak, moral bozucudur. Çocuklardan biri ağlayınca, öteki de etkilenirdi. Ondan hiç ağlamazdım.»

Dışarı çıktığında, uzun bir süre, her müzik duyuşunda, çok duygulanacak, gözlerinden yaş gelecekti.

Reha İsvan 4. Koğuşa konduğu gün dilekçe yazmaya koyuldu. Bu kez yazmaması düşünülemezdi. Çünkü tutuklanmasına itiraz dilekçesini yazma süresi bitmek üzereydi. Derhal temyiz dilekçesini yazdı. Yasal süreyi aşmak endişesi içinde derhal görevlilere başvurdu. Ne var ki görevliler, dilekçesini almıyorlardı. Almayacaklardı. Cezaevi kurallarına göre dilekçeler haftanın iş günlerinde, sabah sayımında kabul edilirdi. Günlerden cumaydı. Sabah sayımı geçmişti.

Pazartesi sabah yeniden bir dilekçe verecek, ve yasal süre içinde duruşma kararının temyizi için başvurduğunu ancak dilekçesinin alınmadığını, bundan kendisinin sorumlu tutulamayacağını belirtecekti.

Bu ikinci dilekçeden sonra, Metris yönetimi, Reha İsvan'la görüşecekti.

«Tutuklanıp Metris'e getirildiğimde, beni bir infaz subayı teslim almış, hiçbir üst yetkili benimle görüşmemiş, doğru hücreye atılmışım. Bu dilekçe olayından sonra, en sonunda bir yetkili benimle görüşecekti.»

Bu görüşme yaklaşık bir saat sürdü, Reha İsvan'a neskafe bile ikram edildi. Hep sorulan şeydu:

«Neden Metris Askeri Cezaevi'ne karşı tavır alıyorsunuz?»

«Bir kez daha Metris'te tüm gördüklerimi, yaşadıklarımı, duyduklarımı anlatmaya başladım. İlk tutukluluğumda olanları tek tek anlattım. Yeniden tutuklanıp getirildiğimde yaşadığım iki günlük hücre cezasını anlattım. Bunları yeniden görürsem, duyarsam, yaşarsam, yeniden tepki göstereceğimi söyledim... O ana dek, odada, bir yanda oturan ancak hiç konuşmayan ve konuşulanları dinlemiyor görünen bir görevli — ki Metris'in müdürüymüş — 'öyleyse, biz de sizin infazınızı yakarız Reha Hanım' dedi. Bununla da kalmadı, 'yargıcın vicdani kanaatine bağlı olarak sonuçlanan duruşmaların', bu raporlardan etkilendiğini söyledi.»

Ne demek, «infaz yakmak»?

Reha İsvan'dan Metris'i dinlerken, binlercesinin Metris'ini dinlerken sık sık duyacağım iki sözcük bunlar: «İnfaz yakmak.»

Reha İsvan, daha yeni bitirmişti neskafesini, «öyleyse biz de sizin infazınızı yakarız Reha Hanım» dendiğinde.

O ana dek hiç konuşmamış olan ve konuşulanları dinlemiyor görünen yetkiliye dönüp, «İşte, işin en acı yanı da bu!» diyecekti.

«İnfazınızı yakarız» sözcüklerini ne ilk, ne de son duyuyuydu bu Reha İsvan'ın:

Siyasi koğuştta idamlara karşı açlık grevinin sürdürüldüğü günlerdeydi...

«Kimbilir kaçınıcı günündelerdi açlık grevinin,

ayakta duracak halleri yoktu. Tam o sırada bir emir gelmiş, bunlar da aileleriyle görüştürülecekler diye. O sırada Avrupa Konseyi'nden heyetler gelip gidiyor... Siyasiler içinde bir de şöyle minicik, dinamo gibi bir kız var. Nevin. Görüşe çıkarılırken Nevin koridorda bayılmış. Revire götürüp iğne yapıp ayıltmışlar. Ayıltmışlar ama görüşmecisine götürmeyip, getirip koğuşun kapısına bir torba gibi yığmışlar. Ötekiler görüşten dönünce kapıyı açıp, onu da koğuşa sokacaklar...»

Tam o sırada Reha İsvan da görüşten dönüyordu. Daha koridorun ucundan gördü torba yığını. Çelik adımlarla torba yığına doğru ilerledi. (Edebiyat yapmıyorum, yalnız adımlarının değil, sinirlerinin de çelikten olduğuna inanıyorum).

«O anda o torba yığını da beni gördü, canlandı, kıpırdandı, bir anda koşup, müthiş bir şeyle (sözcük bulamıyoruz o müthişliği tanımlamak için) birbirimize sarıldık, birbirimize kenetlendik. Ölüm halindeki, ailesiyle de görüşmemiş olan minicik kızı kollarımda tutuyordum. Ve o anda bir görevli 'Reha'nım, Reha'nım, çabuk bırakın yoksa infazınızı yakarız diyordu bana. 'Nevin'le kucaklaşıyorum diye benim infazımı yakacaksanız, yakın' dedim...»

Hayır, oldum olası sevmedi koridorları. Metris'de de öyle çok koridor vardı ki...

Ne demek «infazınızı yakarız»?

«Diyelim sekiz yıla mahkûm oldunuz. İnfaz Yasası'ndan, şartlı salıvermek hakkından yararlanır, dört buçuk yıl yatıp çıkabilirsiniz... İnfaz yakmak,

bu haktan yararlanamazsınız demektir, yattığınız süre sayılmıyor demektir.. Yani tamamen oradaki görevlilerin, yetkililerin insafına kalmışsınız. ‘Sizin istikbaliniz bizim elimizdedir’ diyorlar. ... ‘İyi hali görülenler’ diyorlar. Kim saptayacak o hali...»

«İnfaz yakmak, bir insanı, yargılamadan, yenden mahkûm⁵ etmektir...»

«İnfazınızı yakarız diye insan onuru tehdit ediyor! İnsanlıktan çıkmayı reddettikleri için birtakım gençlerin infazını yaktıklarını gördüm. Ancak bunu devamlı Demokles’in kılıcı gibi kullanmaları, ‘İnfazınızı yakarız’ diye gençleri yola getirmeye çalışmaları, tam ters sonuç veriyor. Onların dirençlerini pekiştiriyor... Ben sekiz yıl yatmaya razıydım, yeter ki insanlıktan çıkmayayım!»

Karşımda giderek daha hızlı, daha yoğun akan bir akarsuyu izler gibiydim. Artık toprak yatağına sığmayan... Taşmaya hazır...

«İnsanların onurunu ve iradesini sığır indirip, onlardan robotlaşmalarını istiyorlar! Tutsaklığım boyunca bunu gördüm. Yani benim onurum yoktur, ben kendimi size teslim ediyorum diyeceksiniz. Böylece iyi haliniz görülecek. Bunu gençlerden bekleyemeyiz. Bir yurtsever olarak tüm yetkililere sesleniyorum: Robotlaştırmak, insan onurunu, insan iradesini, insanı yok etmektir! İradesiz insan ne işe yarar, neye sahip çıkabilir!»

Ve artık, yalnızca söylemiyor, haykırıyor Reha İsvan:

«Kendi onuruna sahip çıkamayan, memleketinin onuruna hiç çıkamaz!»

Taştı taştı ve duruldu sular. Şimdi yine sakin, ve özdenetimli, akarsu yatağında akmakta... Ama o

en taşkın, en coşkulu, en yoğun aktığı bir ara vardı ya ... işte o arada «beni de kaç kez 'infazınızı yakarız' diye tehdit ettiler, doğrusu çok ayıpladım» diye bir cümle duydum. Kişinin «en acı», «en haksız», «en dehşet duyduğu» bir durum karşısında «çok ayıpladım» sözcüğünü kullanabilmesi için, özdenetimin gerçekten içine işlemiş olması gerek.

Parasızlığın, yoksulluğun egemen olduğu koşuşlarda, yaşam güçleşiyordu.

Tutuklanıp, Metris Askeri Cezaevi'ne kapatıldığı 14 Kasım 1983 günü, üzerinde 15 bin lira vardı Reha İşvan'ın. Bu parayı cezaevinin emanet hesabına yatırdı. On günde bir beş bin lirayı geçmemek üzere para çekebileceği kendisine bildirildi.

15 bin liranın içinde, ne denli uğraşsanız, üç adet beş binlik vardır. Daha çoğu yoktur. Bu nedenle doğal olarak, ailesinden gelecek parayı beklemeye başladı.

Tutuklanışından bu yana dört ay geçmişti. Reha İşvan 7. Koğuştaydı ve dilekçeye sarılıyordu:

«28.11.1983 Pazartesi sabahı, sayımda, gerektiği şekilde makbuzu görevlilere teslim ederek, çok ihtiyacım olan parayı beklemeye başladım. Sürekli olarak çeşitli sorumlulara yaptığım sözlü başvurular bir sonuç vermedi. Hatta, on bir tutuklu ve altı görevli önünde verdiğim makbuzu, vermediğim bile iddia edildi. Grup Komutanı ile görüşme talebim cevapsız kaldıysa da, sonradan durumun 'telafi' edileceği bildirildi. Nitekim öyle de oldu. Yeni bir makbuz düzenlenerek emanet hesabımdan paramı çekebildim...»

«Ancak o gün bugün ailemin postaladığı paranın bana haftada bir düzenli bir biçimde ödenmesi sağlanmadığı için, aralıksız uğraş vermek zorunda bırakılıyorum.

İki, üç hafta peşpeşi sıra postalanan paraların makbuzları bana imzalatılıyor, ancak tediye gecikiyor. Gecikince de birikiyor ve toplu olarak bana verilemeyeceği için, bir bölümü emanet hesabıma aktarılıyor. Bu da durumu takip etmemi güçleştiriyor. Paramın ne zaman elime geçeceği benim hep meçhulüm.»

Para durumunu böyle ortaya koyduktan sonra, dilekçesini şöyle sürdürüyor Reha İsvan:

«Arada sıkıntı çekiyorsam ve görevlileri devamlı uyarmak durumunda kalmanın üzüntüsünü duyuyorsam da, sonuç olarak, resmi bir kurumda paramın kaybolmayacağından emin olduğumdan, şimdiye dek sözlü müracaatlarla yetinmeye çalıştım. Ancak sanıyorum ki, bu kez sorunu ilgililere ayrıntılı ve yazılı olarak bildirmemde yarar var. Zira bu kurum ceza amacı ile kurulmuş da olsa, Türk Silahlı Kuvvetlerinin güvencesi altındadır. Disiplin, yasallık, düzenlilik konusundaki titizlik ve işlerlik konusunda şüphe yaratacak uygulamalar, biz tutuklulardan çok, en değerli bildiğimiz birtakım müesseseleri yıpratır.»

Bundan sonra Reha İsvan dilekçesinde, uzun uzun, kendisine hangi gün, hangi tarihli, hangi numaralı P.T.T. makbuzlarının imzalatıldığını, ancak imzaladığı bu para makbuzlarının karşılığını bir türlü alamadığını; kendisine imzalamak üzere getirilen makbuz tarihlerinin çok eski olduğunu; defalarca «paranız verilecek», «ilgileneceğiz» dendiği halde bir sonuca ulaşılmadığını; bir keresinde «P.T.T. parayı öde-

memiş» dendiğini («P.T.T. imzalattığı makbuzun karşılığını nasıl ödemez?); hakkı olan mevcut parasına vaktinde sahip olmak istediğini, belirtecek ve dilekçesini şöyle bitirecekti:

«Hakkımın kaybolmaması için yapılacak işlemlerin sonucunu bir süre daha beklemek ve bu dilekçeyi yazmamak istiyordum. Ancak bir arama operasyonunda P.T.T. makbuz tarih ve numaraları elimden alınır ya da kaybolur endişesiyle, resmen kayda geçmesi için bu dilekçeyi yazıyorum, arzederim.»

Erzurum'daydı. İlkokulun ya birinci ya ikinci sınıfında. Annesi beş kuruş vermişti. Cebinde dolaştırıp duruyordu ki beş kuruşunu, bir de baktı yok. Kaybetmişti beş kuruşu. Kaybolursa kaybolsundu, ne olacak yani!

Eve geldiğinde annesi kızdı. «Dikkat etmeliydin. O bir takım ciğer parası!» Annesinin kızmasına çok şaştı. Üstelik bir takım ciğer ne demek onu bile bilmiyordu. (Bilmeden yaptığı ve sonra çok şaştığı bir şey daha var: Yine Erzurum'da ikinci sınıfta. Karnesinde zayıf görünce, «zayıf, kötüdür» diye koşullandırıldığından, derhal karneden zayıfları sildi. Annesi babası «bu sahtekârlıktır, nasıl yaparsın» dediklerinde çok şaşıracaktı. Bunun kötü bir şey olduğunu bilmiyordu ki...)

Annesi aldı onu karşısına oturttu. Bir takım ciğer parasının ne demek olduğunu, paranın değerini anlattı. O da anladı. Bundan böyle şaşmadı, ama bir şey kaybettiğinde hep çok üzüldü. Hiçbir şeyini eskitmemeye, kaybetmemeye çalıştı.

Ailenin mali durumu, hiçbir zaman rahat olmamıştı; ne Konya'da, ne Manisa'da, ne Erzurum'da, ne Kırklareli'nde. Hep kısıtlı olanaklarla idare etmek zorundaydılar.

İki kız kolejde okutmak güç işti. Her ne kadar küçük kız kardeş Ayfer burslu okuyorsa da (hem daha iyi bir öğrenciydi, hem de kardeş indiriminden yararlanıyordu) kolej «icap»larını yerine getirmek gerekiyordu. Ele güne karşı mahcup olmamak gerekiyordu.

Kolejde lise bölümünde üniforma yoktu. Herkes dilediği kılıkta gelip giderdi okula. Ama giysileri yıpranmasın, eskimesin diye lacivert saten bir önlük dikmişti annesi ona. Dört yıl boyunca elbisesinin üzerine o önlüğü giyip gitti okula. Lisede, tek önlüklü öğrenci oydu.

Güç koşullarda yaşanılıyordu. Baba Kırklareli'nde Ordu'da hizmet görürken, İstanbul'da yeni bir ev açılmıştı anne ve kızlara. Amcalar, teyzeler hep birlikte yaşanılıyordu Arnavutköy'deki evde. Amca, hani o İttihatçı amca, (hani, babasının «o saygıdeğer bir insandır ama sakın söylediklerine inanma, o şartlanmış bir insandır» dediği amca) onları ne kadar eğlendirirse, o kadar eğlenirlerdi. Bu eğlence, ayda bir sinemaya gitmekten başka bir şey değildi. Başka bir eğlenceye para harcanamazdı.

Ancak bu güç koşullara karşın, tenis dersine para ayrılabilirdi; kızların İngilizcesi ilerlesin diye İngilizce çocuk klasikleri kitapları satın alınacaktı... «İnce Ruhlu» anne, Garnizon Komutanı'nın karısı olarak, protokolde edindiği yerin tadını çıkaracaktı. Öteki paşa hanımları gibi en iyi terzilerden giyinmek, devrin en ünlü antikacılarından alışveriş etmek isteyecekti. Küçük «entrikalarla» bu istekleri karşılamaya çalışacaktı. O günlerin Korgeneral maaşı, bu istekleri karşılamaya yetmez, istekler takside bağlanır ve zaman zaman babanın boğazı sıkılıyor hale gelinirdi. Ve işte böyle zamanlarda baba, «Bizans ar-

tığı İstanbullu bunlar» demekten kendini alamayacaktı.

Anne için evlilik, «sınıf atlamanın, parasal açıdan rahat bir gelecek sağlamanın yoluydu.»

«Daha o zamanlar, ne kadın hakları, ne de herhangi bir şey hakkında bilincim vardı. Ama yine de annemin bu düşüncelerine karşı çıkar, 'böyle evlilik fahişelikten farksızdır' derdim.»

Annenin özlemlerini karşılayan bir talip çıktığında, Reha, babasına koşacak, «Sen herhalde benim parlatılıp vitrine konulacak bir mal olmadığımı biliyorsun, değil mi baba! Katiyen böyle bir şeye izin vermezsin!» diyecekti... O sırada tam da Sabahattin Ali'nin «Kuyucaklı Yusuf»unu okuyordu. «Kızın parlatılıp vitrine konulacak bir elma olmadığının» söylendiği cümleyi çok beğenmiş, bir gün kullanmak üzere, aklının bir köşesinde saklamıştı.

Böyle tepkiler karşısında, anneanne, yarı şaka yarı kızgın, «Zaten sen Albay kızısın, kardeşin Ayfer, Paşa kızı» demekten kendini alamayacaktı, Reha'ya...

Arnavutköy'de, evde, anne «hayallerine», Reha okumaya daldığı bir akşam, radyodan öğrendiler babanın milletvekili olduğunu.

Bir süre önce İsmet Paşa, Korgeneral Kemal Doğan'ı Kırklareli'nde ziyaret etmişti. Korgeneral Kemal Doğan, adını «Boşdere»den, «Hoşdere»ye çevirdiği bir köyde, çadırda yaşıyordu. Nazi saldırısı beklediğinden Bulgar sınırında tetikteydiler. Yaşlı korgeneral, çadırda koltuk değnekleriyle dolaşıyordu. Ayağını sakatlamıştı. Cumhurbaşkanı İsmet Paşa, eski arkadaşını o halde görünce, içinde yaşadığı koşulları kavrayınca kaygulanmış olabilir. «Emekli ol, sana kabinde ihtiyacım var, milletvekili ol» diyordu. Korgeneral Kemal Doğan, Kurtuluş Savaşı sonrası

da aynı teklif Mustafa Kemal'den geldiğinde verdiği yanıtı, bir kez daha tekrarlayacaktı: «Askerlikten memnunum. Politikadan hiç anlamam. Böyle bir arzum da yok.» Konu kapanmıştı.

Baba Kırklareli'nde, anne, kızlar, amcalar, teyzeler İstanbul'da, ayrı yerlerde, aynı anda, radyoda akşam haberlerinde öğrendiler Kemal Doğan'ın Ağrı Milletvekili olduğunu. (Bir yıl sonra Kırklareli Milletvekili olacaktı.) Kızlarının eğitimi etkilenmesin diye, aileyi Ankara'ya taşımayı düşünmedi baba. Kendi Ankara'daki Anadolu Kulübü'nün bir odasına yerleşti. İki yıl sonra sevgili kızı Reha nasılsa Ziraat Fakültesi'ne gitmek için Ankara'ya gelecekti...

«Hiç unutmam, babam milletvekili olduğunda, İsmet Paşa, babamın bir takım elbise bile alabilecek parası olamayacağını düşünmüş, ona bin liralık bir giysi fonu çıkarttırmıştı... Düşünün Kurtuluş Savaşı'ndaki yakınlıkları, dayanışmaları sonrasında yıllarca birbirlerini görmemişler; İsmet Paşa, babamı o çadırdaki görünce durumu anlamıştı. Onca işi, ilişkileri arasında bu ayrıntıyla da ilgilenmişti.»

Bin lirayla iki takım elbise diktirip Ankara'ya gitti... Anne İstanbul'da kaldı. Kızlarını gözetmesi, denetlemesi, eğitimleriyle, disiplinleriyle ilgilenmesi gerekiyordu.

Bir takım ciğer parasını kaybettiği günler çok gerideydi. Şimdi, her ne kadar resmi bir kurumda parasının kaybolmayacağından kuşkusu yoksa da, bu paranın eline ne zaman geçeceği hep «meçhuldü.»

Durun bir dakika. Metris'e dönmek istemiyorum... İçimde, ne zamandır, beni tedirgin eden bir şeyler var... Geçmişte... Geçmişle ilgili kimi sözcükler yeniden yeniden gelip takılıyor bir yerlere... Dile getiremiyorum. Ne olduğunu tam bilmiyorum. Ama içimde bir rahatsızlık, kimi ilişkilerle ilgili... Açık seçik göremediğim ... Sözcüklere vurulduğunda çarpıcı olan...

«Biraz daha geçmişte kalsak» dedim.

«Peki» dedi Reha İsvan:

«Daha önce de belirttiğim gibi kısıtlı olanaklarla geçiniyorduk. Ama babam çok onurlu bir insandı. Hiç borç almadı... Babamın ölünceye kadar bir evi olmadı. Bütün hayatı boyunca düşlediği tek şey bir ev olmuştur. Zavallı bir ev sahibi olamadan öldü...»

Hayır, hayır bu değildi aradığımı...

«Düşünün, Osmanlı İmparatorluğunun her sınırında savaşmış, 44 yıl bilfiil askerlik yapmış; 6 yıl milletvekilliği yapmış; milli kahraman diye anılan; ismine türküler yakılmış, çeşmeler yapılmış; ordulara komuta etmiş babamın başını sokabileceği bir evi olmadı...»

Hayır, bu değildi aklıma takılan...

«Babamla çok yakın bir dostluğumuz vardı. Hele Ankara'da biraradayken.. Babam açık bir insandı. Özgürlüğe yatkın bir insandı. 19. yüzyılın son yıllarında doğmuş bir insan olarak, milli ahlak kurallarını çok gözetirdi elbet. Zaten, annemin eğitiminden geçmiş biri olarak benim yetiştirilişim bunları aşmaya yönelik değildi. Ama babamla çok daha özgürdüm. Annem her bakımdan kısıtlayıcıydı. Örneğin, evde hep gizli okumuşumdur, bütün kitapları...»

İşte, hissediyorum, yine içimde bir yerlere takılıp kalıverecek sözcükler geliyor...

«Çalığışu'nu bile kapıyı kilitleyip gizli gizli okuduğumu anımsarım. Ders kitapları dışında bir şey okumamızı istemezdi annem. Yalnızca derslerimizi çalışıp çok başarılı öğrenciler olmamızı, onun deyişiyle 'muti' evlatlar olmamızı isterdi, bir de çok talip olunabilir genç kızlar olmamızı isterdi. Dedim ya, annemin gönlünde hep bir sınıf aşaması yatmıştır.»

«İnce ruhlu, «romantik», «kızlarını süsleyip püsleyip ortaya çıkarmaya hevesli», «gözü yükseklerde», «gönlünde sınıf aşaması yatan», «küçük entrikalar çeviren», «müthiş disiplinli», «kısıtlayıcı», «kızlarının şımartılmaması için her şeyi yapan», zaman zaman «korkutan», «yaşamdan hep farklı beklentileri olan»... Hep, yeniden yeniden söylenen sözcüklerdi bunlar anneye ilişkin olarak... Baba-kız ilişkisi çok açık seçik kafamda. Ama ya anne-kız ilişkisi?

«Haksızlık etmiş olmayayım...»

Ben değil, o söyledi bunu.

«Annemi tanıyabilmek, annemle aramdaki ilişkiyi anlamak için, onun nerelerden geçtiğini bilmek gerek» diye başlayıp, Osmanlı İmparatorluğunun son

dönemlerine, Mısır saraylarına, Fizan çöllerine götürdü beni Reha İsvan, ve önüme binbir değilse de yüzbir gece masallarını seriverdi.

Masallardan farksız olan bu yaşanmış öykülerden geriye bende şunlar kaldı:

Annesi Mevhibe Hanım'ın Osmanlı kültürüyle yoğrulmuş büyük babası Taip Efendi («sarıklı kadı, hocaydı ama başında saz heyetiyle ölmek istedi ve öyle öldü»); Taip Efendi'nin karısı Sabiha Hanım (üzerine kuma gelince, Mısır Sarayı'na kaçacak ve böylelikle ailenin ilk **«Kadın Hakları Koruyucusu»** unvanına sahip olacak); Mısır saraylarında giysilerin üzerine düğme niyetine dikilen ya da çevrene saçılan pırlantalar, elmaslar; daha 13 yaşına gelmeden «rüşvet» diye 75'lik bir Nazır'a verilen, evlendirilen kızları (aksi halde baba Taip Efendi, Abdülhamit'in camisine girdi diye Fizan'ı boylayacaktı...)... Bir süre sonra boş düşecek, yeniden evlenip yeniden ayrılacak, 16 yaşında iki kere dul, Mısır'a yine pırlantalar, elmaslar ve peri masallarına dönecektir bu kız... Ta ki, İstanbul'da bir «derebeyiyle» evlendirilinceye dek...

İşte Mevhibe Hanım'ın anne tarafı.

Mevhibe Hanım'ın babası ise, «köy sahibi, 'derebeyi' denilebilecek nitelikte, doğuştan sadist ruhlu, eli silahlı, ancak buna karşın çok okuyan, Victor Hugo ve şiir meraklısı, giderek içkici, çapkın, bir yandan karısının canına okuyan, ama bir yandan da onu armağanlara gömen, uyurken karısının üzerine gül yaprakları, menekşeler serpen» bir adam.

«Annem, bir yandan ihtişamlı peri masalları, bir yandan da bunalımlarla geçirdiği çocukluk ve gençliğinden sonra, babamla evlenerek kendini kurtar-

dığına inanmıştı. Pırıltılı bir yaşamı özlemesi doğal-
dı.»

«Ben annemi, hep, çocukluğumdan beri düş kırıklığına uğratacaktım. Onun onayladığı biri olmadım. İlgi alanlarımız çok farklıydı... Zaman zaman çok kötü anne-kız sürtüşmelerimiz oldu. Benim yanlış olduğumu bana kanıtlamaya çalışırdı hep. Ben de hep hırsıyla kendimi savunurdum. Bu savunmalarım-
da, onun yaşamının boşa geçmiş olduğunu ortaya koyduğumu farketmezdim önceleri. Sonradan farkına vardığımda çok üzüldüm. Annem, içindeki birikimi bastırmış, kendini harcamıştı. Bunu ona kanıtlamış olmakta ne yarar vardı? Bunun yararsızlığını çocukluğumda sezmiş olsaydım, farklı davranabilir miydim? Sanmıyorum. İnsan yaptığı şeyleri savunuyor...»

«Babamla evlenir evlenmez öğretmenliği bırakmıştı. Bunu da ben eleştirirdim, o savunurdu. Bunadından sonra okul kapılarından ayrılmaz, ben öğretmenim der olmuştum. Çok acı geldi bu bana. Kendi gaddarlığımı görür gibi oldum... Kendi yaşamını savunuyordu aslında o... Özlemlerini gerçekleştiremeyince, ölünceye dek yaşamı bize, kardeşime ve bana kolaylaştırmaya çalıştı. Bizim eksiklerimizi tamamladı, torunlarına baktı. Müthiş bir dirençle, iğneyle kuyu kazarmışçasına didinip bir ev sahibi oldu... Müthiş yetenekli ve dirençliydi. Aklına koyduğu şeyi mutlak başaran bir kadındı. Kendi açısından çok başarılıydı... Keşke o yeteneğini ve direncini daha doğru bir yolda kullansaydı...»

Evet, şimdi içim biraz daha rahatlıyor. Bir yerlere geliyoruz...

«Annemin bana çok olumlu bir etkisi oldu. Onun kendi çizgisi içindeki başarısına, güçlü kişiliğine, sar-

sılmaz iradesine duyduğum tepkiler kişiliğimi oluşturdu.»

«Metris'te yatıp kalkıp anneme dua ettim: Sağlığımıza özen göstermeyi, bilinçli beslenmeyi o öğretmişti bana... Eğitimim açısından da ona minnettarım... Bir de direnmeyi, belki de onun direnme yeteneğinden almış olabilirim...»

Siyasiler Koğuşunda «talan»lar birbirini izliyor ve artık her talanda Reha İsvan da dışarı çıkarılıyordu.

Siyasiler Koğuşunda mektuplar yine aksıyor, Reha İsvan yine dilekçelere sarılıyordu:

«... Mektup konusunda kurallara uymayan bir tutumum olduğunu hiç sanmıyorum. Eğer varsa, yakınlarımla yazışma hakkımın elimden alınması yerine, iletişime engel olan noktaların bana bildirilmesi gerekir ki, açıklama yapabileyim, aynı duruma tekrar düşmeyeyim. Kendi iyi niyetimden kuşum olmadığı için bana karşı da aynı anlayış ve iyi niyetin gösterilmesini ummak istediğimi bildirir, yakınlarıma yazdığım mektupların tarafıma iadesini ya da gidecekleri adrese ivedilikle gönderilmesi dileğimi arzederim.»

Siyasiler Koğuşunda, Reha İsvan, dışarıya telgraf çekmek istiyor, telgrafını yollayamıyordu. Yine dilekçeye sarılıyordu:

«Tutukevi yönetimi tarafından telgrafların her pazartesi ve cuma sabahı saat 6.00'dan itibaren düzenli olarak toplanacağı, sözlü ve yazılı olarak bildirildiği halde, bu yapılmadığı gibi, 'ne zaman tel-

grafçı gelirse, o zaman alır' gibi cevaplar almaktayım. Herhangi bir gün herhangi bir saatte telgraf için (bu 20 gün aralıkla da olabiliyor) gelindiğinde, bu kez telgrafı yazmak için zaman tanınmamaktadır. Telgraf çok kısa sürede zaman aşımına uğrayan bir haberleşme aracı olduğu için, bir telgrafın belirsiz bir süre beklemek üzere yazılıp hazırlanması da mümkün değildir.

Telgraflarımın cezaevi yöneticilerinin sözlü ve yazılı olarak belirttikleri üzere çekilebilme olanaklarının sağlanması hususunu arzederim.»

Siyasiler Koğuşundayken, telgraf ve mektuplarının üzerine «yakışksız sözler» yazıldığını, «yakışksız işaretler» yapıldığını gördü Reha İsvan. Yeniden dilekçeye sarıldı.

Kim yazıyordu telgraflara ya da mektuplara bu «yakışksız» sözleri?

«Aslında cezaevi görevlilerinin okumaları gerekiyordu tüm mektupları ve telgrafları. Ancak içeriden dışarıya, dışarıdan içeriye çok yoğun olan haberleşmede yetişemiyorlardı anlaşılan, bu nedenle bir bölümünü, benim 'egemen tutuklular' diye ad taktığım tutuklular okuyordu.»

Bir aramada, Reha İsvan'ın cüzdanından kızlarından birinin «Canım Anneannem» diye başlayıp, «seni üzeni öldürürüm» diye bitirdiği sevgi dolu mektubu aldı görevliler. Yeniden dilekçeye sarıldı:

«... Bir ucu mazgaldan uzatılarak, incelememe izin verilmeksizin çabucak imzalamam istenen tebliğatta cüzdanımdan alınan mektupla ilgili olduğunu sandığım bir yazı ilişikti. Dilekçemin altında okuya-

bildiğim kadarıyla «talimatların hatırlatılması», diye bir not düşülmüştü.

Mantiken, talimatlara aykırı bir tutumum, davranışım söz konusu olamayacağı gibi, talimat da bizlere önceden bildirilmez ki hatırlatılsın. Zaten dilekçemde de bunu konu ediyordum.

Aynı koğuşta kaldığım bir çocuğun aile özlemi ile abarttığı duygularını dile getiren ve «Anneanne-ciğim» diye bana yazdığı aşırı duygusal ve ancak hatıra niteliği olabilecek bir mektubu para cüzdanımda taşımamın hangi talimata aykırı olduğunu anlayamamıştım. Mektubu yazan tutuklu ile aynı koğuşta kaldığımız için herhangi bir kural dışı haberleşme de sözkonusu olamaz.

Eğer incelendiyse benim için hatıra değeri olan yazıların iadesi hususunu arzederim.»

Günler, dilekçeler, mektup-telgraf kovalamalar, talanlar, aramalar, arabeskler, sloganlar, yokluklar ve yoksulluklar arasında geçerken, Reha İsvan, 4 Koğuştan, 3. Koğuşa, «Siyasiler Koğuşu»ndan, «Bağımsız Koğuş»a götürülmüştü bile.

Dışarda ve içeride 1984 kışıydı.

Hangi koğuşa götürülürse götürülsün, kızları hep ona üst ranzayı ayırırdı. Daha aydınlık olduğu için. Gözleri rahatsızdı, okurken, yazarken güçlük çekiyordu. Hele bulmaca çözerken: Çok uzun bir süre tek entelektüel faaliyetleri bulmaca çözmek olacaktı, öğretmenlikten gelen bir alışkanlıkla her bulmaca çözümlünden sonra kendine not atacak, bilmediği sözcükleri ezberlemek için tekrar tekrar yazacaktı... Yazmak deyince: Bir de her gün yediklerinin bir kalori listesini tutuyor. Böylelikle cimmastikle de dengeleyerek, hem şişmanlamasını hem de güçsüz kalmasını önliyordu.

Hangi koğuşa götürülürse götürülsün kızları ona hiç iş yaptırmamaya çalışacaklardı.

«Haftanın her günü belli kişiler nöbet tutar, yani koğuşı temizler, bulaşık yıkar vb. Kalabalık koğuşlarda iki kişi nöbet tutar her gün. El değmeyecek soğuk sularla temizlik yapılır. Yardım etmek istediğimde, 'Bize de, size iş yaptırmak zor geliyor' deyip nöbet tutturmazlardı... Beş kişi kaldığımız koğuşta, kızlarım uyanmadan karavana çayını alırım, yiyecek bir şeyler hazırlarım, onlar uyanmadan ne yapabilirsem yaparım. Beni bulaşık yıkarken yaka-

larlarsa, 'Ah işte yine illegal işler yapıyorsunuz' derlerdi.

Reha İsvan'ın «illegal» başka faaliyetleri arasında tavla oynamak da var: Tavlanın yasak olduğu, daha doğrusu, koğuşa tavla verilmediği dönemlerde, ekmek içinden tavla pulları yapmakta ondan ustası yoktu. Ama bir süre sonra bir de bakarlar, «yasak» kalkmış, koğuşa harika bir tavla kutusu verilmiş. Ekmek içi, sabun ya da diş macunundan yapılmış pulların, zarların pabucu dama atılırdı.

Hangi koğuşa götürülürse götürülsün, Reha İsvan, «Kültürel Faaliyetler»e katılmadı.

Nedir bu «Kültürel Faaliyetler»?

«Eylemsiz siyasiler için ayrı bir koğuş açtıkları sıralara rastladı kültürel faaliyetlerin başlangıcı. Yani ilk tutukluluğumda... Cezaevi'nin üst katında, içinde masaları, hani evlerimizdeki gibi koltukları, iskemleleri olan bir kütüphane, kadife perdeli, dışarıda zor bulunacak bir tiyatro salonu, bol malzemeye donatılmış resim, seramik atölyesi vardı. Yani her şeyden önce sonsuz özendirici bir mekân.

Düşünün, bir koğuştaki, bir başka koğuştakini göremezken, pencereden el sallamanız bile yasaklanmışken, yukarıda kızlı erkekli bir araya gelebiliyorsunuz, değil el sallamak, bir arada oturup tartışabiliyorsunuz. Değişik mekânda değişik kişilerle bir aradasınız. Oysa içerde en güç şeylerden biri sürekli 24 saat, bin saat aynı yüzlerle yapışık yaşamak. Her şey ortak. Öyle ki karşınızdakinin saçı - kaşı sinirinize dokunabilir. Ama hepsi olgun insanlardı. İradelerini kullanıp çok doğal olabilecek bu sürtüşmelere yer verilmiyordu. Evlerinden, ailelerinden kopmuş, toplumdan koparılmış genç insanlar için yukarısının ne denli özendirici olduğunu anlatmaya çalışıyorum.»

Yukarısı... Yani kültürel etkinliklere ayrılmış mekânlar...

«Bu özendiricilik iki türlü kullanılıyor:

Birincisi: Bilgi almak için: Birbiriyle görüşmeleri, haberleşmeleri dehşetli bir biçimde yasaklanan kişiler aynı yerde, ama görevliler ve yetkililerle birlikte, aynı mekânda buluşturuluyor.

İkincisi: Burası öyle özendirici ki, buraya çıkmasını önlediğiniz an müthiş bir ceza yerine geçiriyor. Yani çok güçlü bir yaptırım gücü amaçlanıyor. Asıl önemi de burada.»

«Bir tutuklunun yukarıya çıkıp çıkmamasına, bu olanaklardan yararlanıp yararlanmamasına kim karar veriyor?»

«Benim, 'egemen tutuklular' diye ad taktıklarım.»

İkincidir geçiyor bu sözcükler. Daha önce mektup ve telgraflara yazılan «yakışksız» şeylerden söz ederken kullanmıştı aynı sözcükleri. Kimdi bunlar?

«Kurallara göre, hangi tutukluların yukardaki olanaklardan yararlanıp yararlanamayacağına idarenin karar vermesi gerekiyor. Ancak idare, bu yetkiyi, kendisiyle uyum içinde olan, kendisiyle işbirliği yapan ya da 'pişman olmuş' tutuklulara veriyor.»

Başından geçen bir olayı anlatıyor Reha İsvan. Ben, oldukça şaşkın, dinliyorum:

«Bizim eylemsiz Siyasiler Koğuşunda yukarı çıkan pek olmazdı. Son zamanlarda kitap listemizi verir, kitap istetirdik. Kitapları cuma toplarlar, yeni listeyi alırlar, pazartesi yenilerini getirirlerdi. —Düşünün en çok okuma ihtiyacı duyulan günler, havalandırmaya çıkarılmadığımız, her şeyin yasak olduğu cuma - cumartesi - pazar, kitap da yok...

Bir sabah bizim kitap listemiz alınmadı. Çok önem verdiğimizden hemen fark ettik. Nedenini sordüğümüzda 'bu hafta size kitap yok' dedi görevli. Tartışma çıkmak üzereydi kızlarla aralarında. Aman

kızlar tartışmasın, yine infazlarını yakarlar diye araya girdim. Bari elimizdeki kitapları geri almayın dedim. Görevli yukarıdaki bir tutuklunun, benim egemen tutuklu dediklerimin birinin adını vererek, 'o böyle söyledi' dedi. Düşünün, benim kitap okuyup okumayacağıma bir başka tutuklu karar veriyor. Ve görevli onu makam gibi kabul ediyor. 'O da benim gibi bir tutuklu, benim nasıl muhatabım olabilir, senin nasıl muhatabın olabilir? dedim..

Kısaca şunu belirteyim: Bence idarenin yasalara, yönetmeliklere uygun olarak gerçekleştiremediği bir takım yaptırımları uygulamak için kullandığı bir organ gibi gelişti buraları. Bu benim görüşüm: Ondan bunları hiçbir zaman kültür fâaliyeti olarak değerlendiremedim.»

Reha İsvan, «egemen tutuklular» diye ad taktıklarından söz ederken, «pişman olanlar» demişti...

Dinliyorum:

«Yüreklerinin taa dibinden belki pişmanlık duyan, ama ödül almak, cezasını gidermek için değil, rüşvet karşılığı değil; keşke daha çok bilebilseydim, keşke daha etraflıca düşünebilseydim, keşke başka yöntem kullansaydım gibilerinden düşünenler olabilir. Ancak öyle bir şey oldu ki, 'ben pişmanım' demek onursuzluk oldu... Ben gerçekten bir şeyden pişman olsaydım, — ki benim pişman olabileceğim şey Deli Petro'yla işbirliği yapmamak gibi bir şey olabilir — bu yasadan sonra pişmanım diyemezdim, çünkü karşılığında bir şey kazanmış, onursuz bir insan olurdum.

Bu Pişmanlık Yasası bir rüşvet gibi var oldukça, gerçekten yüreğinden bazı şeylerden pişman olmuş onurlu insanlar bunu söyleyemeyeceklerdir.»

Bir koğuştan ötekine sürüklenme devam ediyor... Getirildiği her koğuşta önce ranzasını onarması, temizlemesi, sonra ranzasını «süslemesi», ranzasını «yuva» kılması devam ediyor... Getirildiği her koğuşta kızlarını tanıması, kızlarıyla sevgi bağlarını kurması, güçlendirmesi devam ediyor...

Reha İsvan yine koğuş değiştirmektedir ve yine haklarını savunmak için dilekçe yazmaktadır:

«Komutanlık önüne:

Tutuklandığım 14 Kasım 1983'den bu yana 6.2. 1984 günü dördüncü kez koğuşum değiştirilmiştir. Bunun psikolojik bir yıpratma ve baskı yöntemi olarak uygulanmadığına inanmak isterim. Bu kez hükümlüler koğuşuna verilmiş bulunuyorum. Oysa hakkımdaki hüküm kesinleşmiş değildir, halen hükmün ayrıntılı gerekçesi yazılmaktadır. Hükmü temyiz dileğimi resmen bildirmiş bulunuyorum.

Benim durumumda olan, yani hükmü kesinleşmemiş, duruşması Yargıtay safhasında bulunan diğer hükümlüler bu koğuşta değildir. Bu koğuşta yalnız kesin hüküm giymiş olanlar vardır.

Nitekim, görüştüğüm teğmen (koğuş değişikliği

sırasında) Hükümlüler Koğuşuna geçmem onaylandığına göre şu sıralarda hükmün kesinleşmiş olması gerektiğini savundu. Bu yanlıştır. İnfaz'dan öğrenilmelidir.

Metris Tutukevi'ndeki koğuşlar hususunda bir tercihim olamayacağı açıktır. Önemli olan yasal haklarımdan tavır ve tutumun gerektirdiği koşullardan yararlandırılmamdır. Bu koğuşa yanlış uygulama sonucu verilmiş bulunuyorum.

İlk tutuklandığımda önce «siyasi koğuşa» konuldum, orada kaldığım süre içindeki davranışlarım gözönüne alınarak yapılan iki mülakattan sonra siyasi koğuştan alınıp bağımsız koğuşa nakledilmiştim. O zaman bu zamandır bana tavır ve hareketim hakkında en ufak bir uyarı olmadığı gibi, ilk günden bu yana hiçbir tutum ya da eylem değişikliğim olmadı.

Kural dışı hiçbir davranışım olmadığına göre, bağımsız koğuşta yararlandığım tüm haklardan yararlanmak dileğimi arzederim.

Şimdiki koğuşumda — «Siyasi niteliği itibarile» — birtakım yaptırımlar uygulanmaktadır. Birkaç örneklerle belirteyim: İskemle, masa, dolap yoktur. TV izlenmemektedir. Şeker, tatlı verilmemekte, karavana bağımsız koğuşa üç, siyasi koğuşlara iki çeşit verilmektedir.

Tavrımın, tutumumun gerektirdiği tüm koşullardan yararlanmam gerektiği gibi, yaşımda ilerlemiştir. Tutukevi tabiplerinden de durumum sorulup öğrenilebilir. «Artroz», kronik anemi, asabi tansiyon ve sistit'ten muzdaribim. Ruhsal ve bedensel sağlık koşullarına özen gösterilmesi gerekir. Nitekim geldiğim gün 11-6 olan tansiyonum, bugün ölçüldüğünde,

16-10'a yükseldiği görülmüştür. (Halen de istikrarsız bir şekilde inip çıkmaktadır.)

Grup Komutanı ya da Tutukevi Komutanı ile mülakat talebimi yinelediğimi arzederim.

İşbu dilekçemin yasal süresi içinde işleme konmuş olduğunun tarafıma bildirilmesi hususunu da arzederim.»

Bu dilekçeyi yazdığında 8 Şubat 1984'dü. Aradan günler geçti, dilekçesine hiçbir yanıt alamadı.

20 Şubat 1984'de yeniden dilekçeye sarıldı. Henüz mahkemesi bitmemiş, hükmü kesinleşmemiştir. Metris'teki görevliler, aksini düşünseler de, ileride mahkemenin aleyhinde karar vereceğini varsaysalar da, halen tutukluydu. Hükümlü değil.

«Komutanlık önüne:

(Önceki dilekçesinde belirttiklerini tekrarladık-tan sonra:)

... Dolayısıyla, halen hükümlü değil, tutukluyum.

Eğer yaptırım uygulamasını mucip bir davranışım olsaydı, anında uyarılmış olmam gerekirdi ve ceza verilmeden önce gerekçe gösterilerek savunmam alınırdı. Benim yazılı ya da sözlü savunmam alınmadı. Durumu aydınlatmak ve kendim aydınlatılmak için hemen yaptığım mülakat talehim de kaale alınmadı.

Koğuş değişikliği esnasında ayağımın ezilmesi sonucu revire gittiğimde yetkili bir üstegmenle karşılaştım. Ve 8.2.1984 tarihli dilekçemde de belirttiğim gibi, hakkımdaki hükmün kesinleşmediğini kendisine söylediğim zaman, «Hükümlüler Koğuşu»na nakledildiğime göre, «Bugünlerde kesinleşmiş olabileceği»ni

ileri sürdü. Oysa halen gerekçeli hükmün yazılması sürmektedir.

Tahmin ettiğim gibi yanlış bir uygulama söz konusu değil de, yaptırım amacıyla, tutumum gereği kimi haklardan yararlanmam engellenecek ise, uygulamanın şahsıma özel bir nitelik taşımaması için gerekçe gösterilerek savunmamın alınması dileğimi arz ederim.»

Hayır, baskı ve zulüm olmadıkça, direniş de olmuyor... Direnmeye gerek de kalmıyor.

İlköğrenimi boyunca, Erzurum, İstanbul, Kırklareli, ilkokuldan ilkokula sürüklenirken, ortaokul ve lisede yatılı ya da gündüzlü sınıftan sınıfa geçerken, hiç direndiğini, öğretmenlerine «dik başlılık» ettiğini anımsamıyor.

Hayır, kimse ona «dik başlı» diyemezdi. Aksine, munis, yumuşak, sevecen, güleryüzlü, melek gibiydi... Hani her okulda, kolay arkadaşlık kuramayan, yaklaşım zorluğu çeken öğrenciler vardır ya, işte onlar bile Reha'yla çok kolay arkadaşlık kurabilirlerdi. Ne öğretmenleriyle ne arkadaşlarıyla hiçbir sürtüşmesi olmazdı.

Yalnız bir kez...

Kolejde Lise ikideydi. Tüm öğrencilerin çok sevdiği felsefe öğretmenleri Prof. Seelye, evde okumaları için kitaplar önermişti. Bu kitaplardan biri de «Lawrence of Arabia»ydı. Evde bu kitabı okumaya başladığında, öğretmenin öve öve göklere çıkardığı Lawrence'ın, Arapları Türklere karşı kışkırtan bir ca-

sus olduğunu anlayınca fena sinirlenecekti. (Bunu kavramasına babasının da biraz katkısı vardı ama, olsun.) Ve o günden sonra melek gibi öğrenci Reha, «Adam bize zorla kendi düşüncelerini aşıyor» diye başkaldıracaktı bu öğretmene. «Dikleşmelerde» bir de yandaş bulmuştu: Beş kişilik arkadaş gruplarındaki Vedat. «Milliyetçi bir tavırla» dikleşeceklerdi öğretmene!

Hayır, dikbaşı bir çocuk değildi ama hep onununu korumaya çalıştı.

Kolej yıllarında «onurunu koruması»nı gerektirecek bir durumla karşılaştığını sanmıyorum. Sonra, Ziraat Fakültesi'nde evet, ama daha önce, orta ve lise öğreniminde... a, evet, belki bir kez:

En sevdiği dersler tarih ve edebiyattı. Tarih: Çünkü öğretmenleri Ruhsar Hanım, tarihi, kitaplardan ezberletmez, geçmişle gelecek arasında bağlantılar kurarak açıklardı. Edebiyat: Çünkü çok iyi «tahrir» yazar, çok iyi notlar alırdı. Zaten o gün bugün sözden çok yazıya güvenmiştir. (Dilekçeleri okuduktan sonra şaşmıyorum.) Disiplinli ve notu kıt olan edebiyat öğretmeni Tanrıkulu, onun yazdıklarını çok beğenir, bu öğrencisini çok çok severdi.

İşte bir gün okulda, sınıflar arasında voleybol maçı vardı. Voleybol takımında «çok iyi oynayan hırslı arkadaşlar»ın yanı sıra, Reha da vardı. Maçı, onun kaçırdığı paslar yüzünden kaybettiklerinde, kızlardan biri dönüp, öfkeyle «N'olucak, Tanrıkulu'nun sevgili talebesi, bize maçı kaybettirdin işte!» diye bağırınca, çok dokundu Reha'ya. Bu «hakaret» çok işledi içine. Ondan sonraki derste, kendini güç tuttu ağlamamak için. Baktı ki olmuyor, tutamıyacak göz-

yaşlarını, fırladı çıktı sınıftan. Tuvalete kapanıp, orada ağladı. Neyse... kimsecikler görmedi ağladığını!

Kolej yaşamında ilk kez bir «haksızlık»la karşılaştığında, (hayır, dilekçeye sarılmadı) kendi deyişle «**paralize oldu**».

Lise ikideydi. Bütün öğrencilerin ödü koptuğu bir kimya öğretmeni vardı: Miss. Wright... İlk kez kimya dersine girdikleri gündü. Laboratuvarda herkesin bir dolabı vardı. Miss Wright «**Herkes dolabını açsın. Önce içindeki deney aletlerini tanıyalım**» dedi. Herkes dolabını açtı. Reha, dolabını açmasıyla birlikte, içinde ne kadar cam şişe, porselen kavanoz, deney tüpü vb. varsa, hepsi şangur şungur dökülüp tuzla buz oldu.

Laboratuvarda büyük bir sessizlik... Reha'nın eli ayağı kesilmiş, korkudan bayılacak gibiydi. Öğretmenin sert, katı ve egemen sesi çınladı: «**Daha dik-katli olmalıydın!**»

Onun hiçbir kabahati yoktu ki... Daha dolap kapağını açar açmaz olmuştu olan... Onun suçu değildi. Ondan önceki öğrenci kötü yerleştirmişti dolabı... Onun hiçbir kabahati yoktu...

O günden sonra, korku geldi yerleşti. Ne zaman kimya kitabını açsa ağlamaklı oldu. O günden sonra ne zaman kimya sınavına girse, Miss Wright, kâğıdının üzerine kocaman bir «berbat» yazdı. O günden sonra kimyayı aklı ve yüreği kabul etmedi, hiçbir şey öğrenemedi. Yıl boyunca anne okula gidip gelecek, kızının kimya dersi karşısındaki psikolojik durumuna bir çare bulmaya çalışacaktı. Çare bulunamadı. İkmale kaldı.

O dolabın içinde ne var ne yoksa tümünün yere saçılıp kırılması, onun suçu değildi biliyoruz. Ama

o, henüz direnmeyi bilmiyordu. Paralize olmuştu... Aradan kırk küsür yıl geçti, artık ikmale kalmıyor.

O sert, katı, disiplinli kimya öğretmeni Miss. Wright, Reha İsvan'a, Metris Askeri Cezaevi'ne, deniz aşırı ülkelerden mektup yazan yüzlerce, binlerce yabancından biri olacaktı. Kolej'de başlayan öğrenci - öğretmen ilişkisi, sonraları büyük bir dostluğa dönüşmüş, ve Miss. Wright 95 yaşında ölünceye dek, sevgili öğrencisi Reha'yı gönlünden uzak tutmamıştı. Metris'deyken bile...

Hükümsüz tutuklu Reha İsvan, Hükümlüler Koğuşunda dilekçe üzerine dilekçe yazıyor. Tükenmez kalemle yazdığı dilekçeler, «yönetmeliğe aykırıdır» gerekçesiyle geri çevrilince bu kez aynı dilekçeyi keçe kalemiyle yazıyor.

Hükümsüz tutuklu Reha İsvan, Hükümlüler Koğuşunda, her akşam ranzasına tırmanmak için «akrobasi» yapmak zorunda kalıyor. Üstelik, «taşınma» sırasında ayağını incittiğinden sakat ayakla yapıyor. Çünkü bu koğuşta ne iskemle, ne masa, ne tabure vardır.

Bu koğuşta plastik çatal, bıçak, kaşık da yoktur. (Yalnız tahta kaşık vardır). Bu koğuşta Cumhuriyet, Milliyet gibi gazeteler ve dergiler de yoktur. Bu koğuşta keçeli kalem dışında hiçbir kırtasiye de yoktur.

Bu koğuşta çoğu kez elektrik yoktur, çünkü ampul yoktur.

Bu koğuşta şekerli maddeler yoktur, karavananın tatlılı bölümü yoktur. Tutukluların deyişiyle «enerji kısıtlaması» uygulanmaktadır.

Bu koğuşta, iskemle, masa, tabure ya da benzeri

şeyleri olmadığından, mazgala çıkmak, mazgala gelen görevliyi görmek olanaksızdır.

Bu koğuştta yalnız ve yalnız isimleriyle bile çiçek açmış kızları vardır: Nergis, Nilûfer, Nazlı, Nevin ve Şeyma...

Metris Askeri Cezaevi'nde İstiklâl Marşı'nı söyleyen tutuklular vardır, İstiklâl Marşı'nı söylemeyen tutuklular vardır.

Reha İsvan, söylemeyenlerdendir.

«İstiklal Marşı, benim, çocukluğumdan beri sonsuz bir onurla, övünçle, saygıyla ve sevgiyle söylediğim bir marş. Yalnız ve yalnız gurur duymuşum o marşla. Öğretmenlik yıllarımda öğrencilerime söyletmiş, onlarla söylemişim. Ahmet'in Belediye Başkanlığı'nda, her fırsatta yüksek sesle yürekten söylemişiz...»

Bir an için susuyor Reha İsvan, gözleri çakmak çakmak yanıp sönüyor: «Bir de baktım Metris'te bu marş pazarlık metaı olarak kullanılıyor. Söylersen şu koğuşta, şu kolaylıklar sağlanır, söylemezsen bu koğuşta bu güçlüklerle yaşarsın... Sanıki bir rüşvet gibi... Sanki bir ceza gibi... Müthiş tepki duydum! Böyle onurlu bir marşın, böyle kullanılmasına isyan etti içim! Üstelik gerek tutuklular, gerek görevlilerce alçaltıcı bir biçimde söyleniyordu: Ayakta tokyolar, sayım için yataktan fırlandığı an, saç baş darmadağınık, üst baş perişan, kimi söyler gibi yapıp söylemiyor, kimi kez görevliler hiç söylemiyor. İdareyi uyarmaya çalıştım: Bu biçimde söylenmesinin hele ceza olarak kullanılmasının onur kırıcı olduğunu söy-

ledim... Sonunda... Hayır, beni hücreye atmadılar ama, yönetmeliklere aykırı olarak tek başıma tutular. 10 gün tek başıma kalmam, bana hücre cezası niteliğindeydi... Orada bir kez tek başıma, yüksek ya da alçak sesle ama mutlak yürekten, İstiklal Marşı'nı söylerken buldum kendimi. Bir şey karşılığında değil, içimden geldiği için, yine, onurla, kıvançla söyleyebiliyordum. Bu beni çok etkiledi... Gözyaşlarımı tutamayacaktım. Bence, hem İstiklal Marşı'nı, hem de kendi insanlık onurumu korumuştum...»

Sessizlik.

Ne denebilir ki...

«Bir an düşündüm, burada başıma bir şey gelirse... Felç gelebilir, düşersin, imdat isteyemezsin, doktor çağıramazsın, tek başınasın... Ölsüm, çocuklarıma 'İstiklal Marşı'nı söylemedi de ondan horladık, hırpaladık' diyecekler... Bu düşünceyle oturup, çocuklarıma bütün bunları yazdım...»

Gerek İstiklal Marşı, gerek Kültür Faaliyetleri konusunda Reha İsvan'ın tutum ve tavrı, ilk günden beri çok açık seçikti. «Bu konuda benimle hiç pazarlık edilmedi. Tavrımı herkes anlamıştı.»

«Bir gün, koğuş değiştirme sırasında, 'Anten'le konuşuyordum. — Televizyon antenlerini kırıp, elinde kırbaç gibi sallayarak dolaştığı için, kızlar bu görevliye, 'anten' adını takmışlardı — Onunla konuşurken, İstiklal Marşı'ndan söz etti. Ben de 'televizyon ekranında görüyoruz, Cumhurbaşkanı da İstiklal Marşı söylenirken, söylemiyor, saygıyla duruyor' dedim.»

Görevli, «Cumhurbaşkanıyla aranızda ufak bir fark var sanırım» diyecekti.

«Ben de, 'hayır, bu konuda, İstiklal Marşı'na saygı konusunda en ufak bir fark yoktur' dedim.»

Sesler... Her çevrenin kendine özgü sesleri var. Dağda bayırda kuş sesleri, böcek sesleri, aylardan yazsa ağustosböceklerinin cırcırları... Denizde dalga sesi, motor, vapur sesi, martıların sesleri... Kalabalıklarda ayak sesleri... Sessizliğin bile bir sesi var...

Metris Askeri Cezaevi'nin de kendine özgü sesleri vardı.

«Komutlar, sloganlar, tık tık duvara vurmalar, kapanan kapılar, çekilen sürgüler, koğuş pencerelelerinden, havalandırmadan gelen sesler, dış gıcırtiları, inlemeler...»

Metris'deki sesler, saymakla bitecek gibi değil.

«Ancak kimi zaman hiç anlam veremediğimiz sesler de duyardık... Örneğin birinci tutuklanışımızda duyduğumuz bir ses vardı ki, akıl erdirmek olanaksız. Bir görevlinin sesiydi bu... Özellikle açlık grevi sıralarında duyulurdu... Kapımızın önünde biri şöyle bağılıyor:

«Ohhh! Siz aç kaldınız, fasulyeler bize kaldı!!! Ohhh! Siz aç kaldınız, nohutlar bize kaldı!!!»

«Böyle ya da buna benzer sözlerle bağırان biri... Bizim koğuşta mazgal yüksek, içerde de tabuşe iskemle olmadığından, mazgala çıkıp, kimin böyle ba-

ğırıldığını göremezdik bir türlü... Sonra başka koğuşlardan kızlar söyledi, meğer bu zat, bu sözleri bağırarak koğuş arasından geçerken, bir yandan da iki elini yumruk yapıp birbirine vurmuş... Bu zatın adını kızlar 'esnek' koymuşlar...»

Neden 'esnek'?

«Bir kez görevliler, kızlarla konuşuyormuş, 'siz şöyle yaparsanız, biz de böyle yaparız, yok yapmazsanız, şöyle yaparız' diye. Bir ara bir görevli çok sert çıkmış. Kızlar da 'biraz daha esnek olamaz mısınız' demişler. Bunun üzerine bu zat, çiftetelli oynamış gibi yapıp, kızları aşağılamak için, 'şöyle mi esnek, böyle mi esnek' diye tempo tutmaya başlamış... O günden sonra adı 'esnek' kalmış... Kızlar gülerек anlatırlardı hep...»

Akşamın geç saatlerinde koğuşlar arasında, «Ohhh siz aç kaldınız, fasulyeler, nohutlar bize kaldı!!» nidaları yükseledursun, bir gündüz vakti, tam görüşe çıkmayı beklerken Reha İsvan bir ses duydu: «Reyhan» diye sesleniyordu bir görevli. Kimi çağırıyorlardı. Onu mu, bir başkasını mı?

«Reyhan» çağrısıyla başlayan, ve Reha İsvan'ın «itaatsizlik» ettiği suçlamasıyla biten öyküyü, Reha İsvan'ın dilekçesinden izliyorum. Dilekçe tarihi 28 Şubat 1984. Bu kez «Komutanlık Önüne» diye değil, «Birinci Ordu İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı Katına» diye başlıyor, ve dilekçenin özü belirtiliyor: «Hakkımda iftirada bulunulduğuna dair.»

24.2.1984 Cuma günü görüşe çıkmak umudu ile koğuşumda beklerken, dışardan «Reyhan» diye seslendiğini duydum. 3 metre kadar ötedeki gözetim koğuşundan ve bir metre yanımızdaki B-4 koğuşundan birini mi, yoksa beni mi çağırdıklarını anlayamadım, ama şive hatası olabileceğini düşünerek kapının ar-

kasından, «Beni mi istediniz?» diye seslendim. (Mazgal açıkken dahi birbirimizi göremiyoruz, iskemle bulunmayan tek koğuş bayanlar bölümünde B-7 koğuşudur) Kapı açılınca çağırının Ayşe gardiyan olduğunu gördüm.

Çağrılanın ben olup olmadığı konusundaki tereddütümün nedeni, şimdiye kadar Metris'te kaldığım her dönemde, resmi bir müessesenin görevlilerince, uygun biçimde «Reha İsvan» diye çağırılmış olmamdır. Çağrılanın ben olup olmadığı tereddüdü buradan kaynaklanmış ise de, anında cevap vermekten geri kalmadım. «Beni mi istediniz?» diye seslendim. Üstelik ilk adımın yerine başka bir isim söylendiği «Reyhan» dendiği halde.

Koğuştan çıkınca kendisine hakaret diye yorumlanabilecek en ufak bir ima ya da «itaatsizlik» şöyle dursun, «Lütfen» deyimini de ekleyerek (küçük büyük herkese aynı lisanla hitap etmek itiyadında olduğum için) «Benim adım Reha İsvan. Lütfen öyle çağırınız» dedim. Kelimesi kelimesine söylediğim bundan ibarettir. Ve tutuklulardan erlere, tüm görevlilere kullandığım başka bir üslup olmamıştır. Sakin, nazik ve kesin bir biçimde söylediğim bu cümleye karşılık, gardiyan hanım tuhaf, tiz ve öfkeli bir sesle 'sen de bana 'Anşa' dee' diye, hayretimi mucip olan bir tepki gösterdi. Aynı sakin ve nazik tavrımla, 'Hayır, ben size gardiyan hanım derim. Anneniz yaşımda da olsam' diye nezakette kusur etmeyeceğimi (bunu kendime olan saygımdan yaparım) söyledim.

Aranmak için polis odasına girdiğimde, sanırım görevli polislerden biri hariç hepsi oradaydı, bir de gardiyan vardı. Beni getiren Ayşe gardiyan onlara hitaben yeni adet edildiği ses tonu ve el kol hareket-

leri ile 'Reyhan demeğceemişiz, Reyhan demeğcemişiz' diye konuştu. Tüm polis hanımların önünde 'Ben sadece bana Reha İsvan demenizi istedim» dedim. Kontrolüm yapıldı ve görüşmeye gidip geldim.

Bir tutukevi görevlisinin soyadını amaçlı olarak kullanmadığını «Reha» yerine «Reyhan» deyişinin bir anlamı olabileceğini düşünemezdim ki, bir tepki göstermem sözkonusu olsun.

İşbu dilekçem 8.2.1984 ve 20.2.1984 tarihlerinde komutanlık katına yazdığım dilekçelerle birlikte mütalaa edilince bana atfedilmek istenenlerin neden ve niteliği sarahatle ortaya çıkacaktır.

Resmi müesseselerde, tutukevi olsun, cezaevi olsun, üstelik askeri sıfatı olan bir kurumda kişisel, duygusal, keyfi tavır koymadan resmi kural ve teamüller ne ise onun uygulanması gerekir. Kişi haklarına saygı, tutukevlerinde özellikle önemlidir. Kişinin tutuklu diye, kendi ismi dışında herhangi bir adla çağırılması; aynı isimde bunca tutuklu olan bir yerde, kapalı kapı ardından 'Ayşe, Fatma, Leyla' diye seslenilse bile, kendisinin kastedildiğini bilmekle yükümlü tutulması hiçbir kurala, yasaya, teamüle uygun olamaz.

Tutukevi kurallarının tümünü bilmeme imkân yok. Ancak çok önemli bulduğum bir husus üzerinde de durmak istiyorum. Bildiğim, gördüğüm kadarıyla, görevliler koğuşlara tek başlarına gelmemekte, tutuklu ya da cezalıları yanlarına bir ikinci görevli olmaksızın muhatap olmamaktadırlar. Bu kurala o denli sıkı riayet edilmektedir ki, çay, telgraf, ilaç, kantinden satın aldıklarımız v.b. geldiğinde, koğuşa birlikte gelecek bir görevli başka bir görevde bulunuyorsa, refakat sağlanıncaya kadar koğuşla temas edilmemektedir. Sayıma, karavana verip alma-

ya, havalandırmaya çıkarmaya, aramaya hep birden fazla görevli gelmektedir ki, aksinin sebep olabileceği sakıncalar oradadır. 24.2.1984 Cuma günü bana atfedilen suçlama ve bu suçlamanın yapılış biçimi de bu sakıncaların en başta gelenlerinden birini oluşturmaktadır. «Görevli memura hakaret ve itaatsizlik»le suçlanıyorum. Neyin hakaret sanıldığı belirtildiği için savunmamı açık seçik yapabildim ama o gün görevli olan tüm polis hanımlara ve onların önünde gardiyana, ne gibi bir itaatsizliğin söz konusu olduğunu sorduğumda, hiçbir cevap alamadım. Çünkü ben Metris Askeri Tutukevi'nde yasal ve resmi kurallara titizlikle uymakta, yalnız görevlilere değil, kendimden 40 (kırk) yaş küçük koğuş sakinlerinden başlayarak herkese buralarda belki ancak «aşırı» diye nitelendirilebilecek bir nezaket ve saygıyla muamele etmekteyim. Bırakınız 'hakaret' ve 'itaatsizliği' kimse en ufak bir kabalığımı gördüğünü iddia edemez. Etse de altmış yıla yakın ömrüm boyunca beni uzaktan yakından tanımış olan hiç kimseyi buna inandırmak mümkün olamaz.

Hiçbir vakit T.C. yasalarına aykırı bir suç işlemediğim gerçeğinin ortaya çıkıp, aklanacağım günü büyük bir huzur ve sabırla ve benden beklenebilecek her şeye katlanarak sükûnet ve saygınlık içinde bekliyorum.

Hak ve hukukumun bir hukuk devletinin ve askerlik onurunun boyutları çerçevesinde korunması dileğimi, en temel adalet kavramları himayesinde, 'alâ meratib'in tüm ilgililerin dikkatlerine arz ederim.»

Deniz uçsuz bucaksız uzanıyordu.

Denizin ortasında bir gemi ... Geminin güverte-sinde bir baba kız...

«Düşman vapuru! Düşman vapuru!» diye bağı-ran küçük kız, halkların birbirlerine düşman olama-yacaklarını anlayacaktı.

Bir süre sonra, 19 Mart 1984'de, Reha İsvan'a, «savunmanın yeterli görülmediği» tebliğ edilecektir. Ertesi gün Reha İsvan şu dilekçeyi yazdı:

«Komutanlık önüne:

19.3.1984 Pazartesi günü, daha önce haksız yere suçlanmam konusunda verdiğim 20.2.1984 tarihli dilekçeme cevap olarak tebliğ edilen yazıda 'Savunmanın yeterli görülmediği' bildirilmektedir.

28.2.1984 tarihli, şahsıma yapılan iftira ile ilgili dilekçemde de belirttiğim gibi: Ne zaman, nerede, kim tarafından verilen herhangi emre, ne suretle itaatsizlik ettiğim bildirilmemişti. Eğer savunmamda bir yetersizlikten söz edilecekse, ne ile suçlandığımın bildirilmemiş olmasından ileri geldiğini ve tutukevi kurallarına uymakta bunca titiz bir özen gösterdiğim, yetişişim ve kendime olan saygı gereği, büyük, küçük herkese nezaket, saygı ve hoşgörüyle davrandığım halde niçin mesnetsiz ve haksız suçlamaların hedefi olduğumun araştırılması hususunu arz ederim.

28.2.1984 tarihli dilekçem tükenmezle yazıldığı için iade edilmiş, aynı dilekçe 29.2.1984 tarihinde ispirotolu kalemle yazılarak yeniden sunulmuştur.»

Karakola ilk «düştüğünde», Ziraat Fakültesi'ndeydi.

At tavalasında birbirinden güzel atlar, Gazi Çiftliği'ne hediye edilmiş güçlü kuvvetli Macar kadınları vardı. Bu güçlü, oldukça da azgın atlar arabalara da koşulurdu. Gün boyunca arabalar buğday taşır, un taşır, ekin taşır dururdu.

Sarı Kız'ın en istediği şeylerden biri de bu taşıma işine verilmektir. Çünkü o zaman, zaten her gün aynı işi yapmaktan bıkmış olan arabacı, verirdi dizginleri Sarı Kız'ın eline ve arabayı o sürerdi. Deli gibi dört nala sürerken arabayı Sarı Kız, yeniden yeniden yeryüzünün ne müthiş, ne güzel olduğunu, ve bu yeryüzünü bu yaşamı ne çok sevdiğini duyardı.

Kısacası, «deli gençliğini» yaşıyordu Sarı Kız.

İşte yine bir gün, arabacı ve o, Gazi Çiftliği'nden, Ankara'nın orta yerindeki silolara (şimdi Ankara Sineması) un götürmüşler, çuvalları boşaltmışlar, gerisin geriye çiftliğe dönüyorlardı.

«Ver» dedi Sarı Kız, arabacı dizginleri ona verdi.

Tüy gibi hafifti araba, tüy gibi hafifti Sarı Kız'ın düşünceleri. Dört nala kaldırdı atları, daha kentin

orta yerinde. Deli fişek gidiyor. Deli fişek geçti kent-
tin içinden! Deli fişek geçti İstasyonun önünden!

Tam İstasyonun önünden geçerken bir polis gör-
dü. «Dur» diye bağırdı..

Sarı Kız bir an için ne yapacağını şaşırdı. Öy-
le de hızlı gidiyorlar ki... «Hiç aldırma, devam et-
dedi arabacı...

«Aman nasıl olur... polis...» diyecek oldu.

«Bizimkisi devlet işi! Devlete mal taşıyoruz!» de-
di arabacı. «Hadi vur sen!» diye üsteledi.

Vurdu kamçıyı Sarı Kız. Yine dolu dizgin uç-
yordu. O hızla, o coşkuyla, o deli gençlikle, Gazi Çift-
liği'nin kapısına dek uçmayı sürdürdü.

Kapıda, polisler onları bekliyordu. Ortalığı toza
dumana katan, delifişek giden arabayı çevirmeleri
için İstasyondan telefonla haber verilmişti.

Arabacı ve Sarı Kız, kendilerini karakolda bul-
dular. Arabacıya yüklenilmeye başlanacaktı ki, «ara-
bayı kullanan bendim» dedi. «Arabacı öyle istedi de
ondan polisi dinlemedim» diyemedi... İfadeleri alındı.
Babasının milletvekili olduğu anlaşılnca, pek bir şey
yapmadılar, salıverdiler.

Okulda, Havva Hanım yine çok kızdı.

Reha karar verdi: Bir daha karakollara düşmek
yok!!!

Ne okul boyunca, ne sonraki yaşamında uzun bir
süre karakola düşmediyse de, o staj yılı boyunca
Havva Hanım'ı öfkeliendirmekten geri kalmayacaktı.
Yoo, öyle isteyerek değil, istemeden oluyordu hep...
Üstelik de hep sevgiden oluyordu.

Fakültede, Anadolu'nun dört bir yanından gel-
miş arkadaşlarını çok seviyordu, onlar da Sarı Kız'ı

ya da yaşları kaç olursa olsun «Reha Abla» diye çağırdıkları bu öğrenciyi çok seviyorlardı. Hep birlikte, öğrenerek, eğlenerek, bilinçlenerek, keyifle yaşayan «deli gençlik» günleriydi bunlar.

Şaraphanede çalıştıkları günlerdeydi... Şarap imalatının tüm safhalarında çalışırdı öğrenciler. Şişelemede bile. Koca şarap kazanları yüksekte dururdu. Kauçuk bir hortum içine sarkıtılır, öteki ucunu ağzına alan öğrenci çekmeye başlar, ağzına şarap gelince hortumu bükerek şişeye doldurmaya başlardı. Şarap işinde en çok Nevşehirli ustalar çalışırdı ve çoğu gün boyunca sarhoş gezerdi. Ağzına gelecek şarabı içmeyecek babayiğit pek yoktu ortalıkta...

Kızlı erkekli çalışıyorlardı şaraphanede, ve arkadaşları Sarı Kız'ın şaraptan hiç etkilenmediğini görüyorlardı... İşte buradan yola çıkıldı ve iş iddiaya bindi. Sabah, aç karnına bir litre şarabı içerse bir şey olur mu olmaz mı? Olurdu, olmazdı... iş kızıştı... «İçerim, bana hiçbir şey de olmaz» dedi, Reha.

Sabahın köründe gidildi şaraphaneye. Bir litre şarabı aç karnına içti. Hiçbir şey de olmadı. Bahsi kazanmıştı. Ama bu arada, son yudumları daha yeni yutmuştu ki, dehşet içinde kapıda kendisini izleyen Havva Hanım'ı gördü.

«Bunda hiçbir kötülük yok ki... Şarabı da, arkadaşlarımı da ben çok seviyorum... Hatta sizi bile seviyorum.» demedi.

Hayır demedi, çünkü henüz şarabı çok sevdiğini bilmiyordu. Sonra, çok sonra, her şey bittiğinde (ya da hiçbir şey bitmediğinde) ikinci tutukluluğu da sona erip, dışarı çıktığında, şarabı ne çok özlemiş olduğunu, şarabı ne çok sevdiğini anlayacaktı... Fakültede, şaraphanedeki çalışmaları, deneyleri Metris'te kızların şarap imalatına yardımcı oldu mu olma-

dı mı bilmiyoruz. Hem ne saçmalıyorum ben! Hiç cezaevinde şarap imal edilir miymiş!!!

Bu «küçük yaramazlıklar», Havva Hanım'da bir birikim yapmıyor değildi doğrusu.

Havva Hanım, her öfkелendiğinde, onu yoğurthaneye yollayacaktı çalışmaya. Tüm işler arasında en ağırı, en yorucu olanı, güçlü, kuvvetli erkek öğrencileri bile bezdirenidi, yoğurthanede çalışmak.

Yılmadan, yoğurthanede çalıştığı; koskoca ağır kovaları, koskoca süt kazanlarına daldırıp çıkardığı; bunları çok yüksekte köpürterek yüzlerce kaba boşalttığı; sıcak, penceresiz, ışıksız mayalama depolarında geçirdiği günleri çoktan gerilerde bırakmış olan Reha İsvan, şimdi Metris'te ranzasında oturmuş, «Yoğurt konusunda» dilekçe yazıyordu:

«Komutanlık önüne:

Tutuklandığımdan bu yana, gerek revire, gerek idareye yaptığım başvurular sonucu, ilk kez 8 Mart 1984 Perşembe günü, kantinden sağlığım için hayati önemi olan yoğurdu alabildim.

İlk müracaatımdan bir hayli sonra, bir kez de tek bir defaya mahsus olmak üzere ayran dağıtılmıştı. O günkü ayranla, bugünkü yoğurt arasında tam bir buçuk ay geçmiştir.

Son haftalarda 11 ile 19 arasında inip çıkan tansiyonum ve özellikle küçük tansiyonumun tehlikeli olarak sınıra gelmesi nedeniyle, beni muayene eden kalp uzmanı askeri tabip, tuz perhizi tavsiye etmiştir. Perhiz yemeği sorunu çıkarmamak için mevcut yemekle idare etmekteyim. Ancak bu durumda yoğurdun önemi bir kat daha artmaktadır. Kaldı ki tan-

siyonumla ilgili böbrek sorunlarım da vardır. Ayrıca herkesin malûmu olan, B-7'nin duman altı bir koğuş olması ve sürekli yoğun duman teneffüs etmem nedeniyle bulantı, başdönmesi, ve başağrısı çekmekteyim. Gerek bunlar, gerek 1925 doğumlu oluşum da gözönünde tutularak, yoğurt tevziatı durumunun her hafta düzenli sağlanabilmesi için emir verilmesi hususunu arz ederim.»

Sağlık konularında evet, mektuplaşma, havalandırma, koğuş değişimleri, koşullar vb. konularında evet, içerde de hakların savunulması, korunması konusunda evet... evet, bütün bunlar üzerine dilekçe üzerine dilekçe yazmasını, ısrarla yazmasını, inatla yazmasını, bıkmadan yazmasını, bıktırıncaya dek yazmasını anlıyorum. Kendini savunmanın tek yoluyla dilekçe yazmak...

(«Kızlardan biri söyledi: Günün birinde bir yetkiliyi, başka biriyle konuşurken duymuş. Yetkili 'her sabah şu masaya acaba bugün Reha Hanım'dan ne dilekçe gelmiş diye dehşetle oturuyorum! Nedir bizim şu Reha İsvan'dan çektiğimiz!' demiş.»)

Elimin altındaki yığınla dilekçeye baktıkça, şu yukardaki parantezden hiç kuşku duymaz oluyorum...

Kendini savunmanın tek yoluyla dilekçe yazmak... İyi de, onca dilekçe arasında, üzerinde kocaman «Cımbız Konusunda» - «Ruj Konusunda» yazılı dilekçeyi görünce gülmekten kendimi alamadım.

Öyle süse püse düşkün bir kadın değildi. Eski-den, annesi onu taşbehekler gibi süsleyip, giydirdi-

ğinde ya da vitrine konulacak bir elma gibi parlatığında nasıl tepki duyduğunu biliyoruz... Hayır, süse püse meraklı değildi. Giyimine, saçına başına özen gösterirdi, o doğru. Örneğin mahkemeye her götürülüşte, ya da her görüşe çıkışta yakasına bir iğne, örneğin kızlarının sabundan yaptıkları bir beyaz güvercin takmayı, ya da içerde kızlarının permaşarpla kestikleri saçlarını, bir başka özenle taramayı ihmal etmezdi... Bunlar iyi de, işi, «cımbız konusunda», «ruj konusunda» dilekçe yazmaya dek uzatmak niye?

Dilekçenin üzerinde, «Cımbız Konusunda», «Ruj Konusunda» sözlerini görünce «e, pes artık!» deyip gülmeye başlamış, içimden, «işte. Reha İsvan'ın yine çocuksu yanı» demiş, bu dilekçeyi kendim için, kendime kolaylık olsun diye yaptığım sınıflandırmada «keçi inadı» bölümüne koymaya hazırlanmıştım.

Dilekçeyi okuduğumda, artık gülmüyordum. Bu dilekçe de, içerdeki haklarını savunmak içindi... İçerde o kadar az «hak» vardı ki... Ne yapıp yapıp bunlara sonuna dek sahip çıkmak, böylelikle kendini korumak gerekiyordu.

«Cımbız Konusunda - Ruj Konusunda» dilekçeyi. «Keçi İnadı» bölümünden çıkarttım, buraya koydum:

«14.11.1983 tarihinde tutuklandığım gün, eşyam aranarak, üzerimde ve yanımda bulunmasına izin verilmeyen her şey alınıp aileme teslim edildi. Hücrede kaldıktan sonra, siyasi koğuş olan B-4 Koğuşuna geçirilirken bir kez daha eşyalarım ve üzerim arandı. B-4'den, B-3 Koğuşuna geçirilirken yine kurallar gereği eşyalarım ve üzerim arandı. Her aramada birden çok görevli hazır bulunduğu gibi, değişik ekiplerce de arama yapıldı.

Bütün bu aramalarda, üzerimde bırakılması uy-

gun görülen eşyam hiç değişmedi. 7.2.1984 tarihinde, hakkımda kesinleşmiş hüküm olmadığı halde, 'hükümlü' olduğum gerekçesiyle, B-7'ye, Hükümlüler Koğuşuna verildim. Bu koğuş aynı zamanda siyasi koğuş olarak yaptırımlara tabi bir koğuştur. Buna rağmen bana izin verilen eşyada bir değişiklik olmamıştır. Bu koğuşa daha önce defalarca aramadan geçmiş olan eşyamla geldim.

20 Şubat 1984 günü, para, ilaç vb. gibi özel eşyam yanımda olarak, diğer tutuklularla birlikte havalandırmaya alındım. B-7 Koğuşu da diğer koğuşlar gibi, dipten doruğa ve mutad yöntemlerle arandı. Bizler de havalandırmadan koğuşlarımıza iade edilirken tekrar arandık.

Tüm bu arama taramalarda, üzerimde bırakılan bir adet cımbızla bir adet kullanılmış, hatta bitmiş bir ruj ve tutukevi kantininden alınmış tükenmez kalemleme el konuldu.

Sonradan öğrendiğime göre bunların üzerimde bulunduğuna dair zabıt tutulmuş. Eşyayı emanete teslimle görevli polis hanımlardan bunu öğrendiğimde üzerinde durmadım. Çünkü koğuşlarda herkesin cımbızı var ve ben ödünç alıp cımbız kullanabiliyorum. Kozmetik maddeler eskiden yasakmış, ancak halen serbest.

Yine de üzerimde 'kaçak' olarak bulunmuş olabilir inancına karşı kendimi güvenceye almak için durumu avukatıma bildirdim. Üzerimde, bunların 'izin verildiği' için bulunduğunun tescilini istiyorum. Avukat dönüşünden beni geri getiren ve avukatla görüşmemi izlemiş olan polis hanım, 'yasak zannıyla alınan eşyanız, artık yasak kalktığı için 'size iade edilecek' dedi.

Bir hafta bekledikten sonra, aynı polis hanıma

sorduğumda, 'eşyalarınız İKK'ya teslim edilmiş onun için geri alamayacaksınız' dedi. (Reha İsvan'ın açıklaması: «İKK-Metris'de iç güvenlikle ilgili idaredir. Onların raporları sıkıyönetim komutanlıklarına, mahkemelere yollarır.»)

Keyfiyetinin incelenmesi ve gereğinin yapılması dileğimi arz ederim.»

Bir adet cımbız, bir adet bitmiş ruj ve birkaç tükenmez kalem. «Yasak» olmadığı için, «izin verildiği için», bunlara sahip olmak «hakkı»na sahip olduğu için bunları üzerinde taşımıştı. Ve şimdi istiyordu. Hakkı olanı, cımbızını, bitmiş rujunu ve kalemelerini istiyordu.

İçerde o kadar az hak vardı ki... Ve bu hakların yitirilmesi öylesine kolaydı ki...

Örneğin, «mektuplaşma» hakkı: «Kantinde, pul kalmadı, kâğıt kalmadı, kalem kalmadı, zarf kalmadı» dendi mi, mektuplaşma hakkı da ortadan kalkmış oluyordu. Yoksa kimse «mektuplaşmak yasak» demiyordu... «Damga pulu kalmadığında», dilekçe hakkı yok oluyordu...

Reha İsvan, «pul kalmadı» gerekçesiyle çok sık karşılaşmış olacak ki, avukatından ya da ailesinden pul getirtmek durumunda kalmıştı. Gerisini dilekçeden okuyalım:

«17 Mart 1984 günü, avukatımdan taahhütlü gelen ve içinde damga pulları bulunan zarfın üzerine 'Son kez ikaz ediyoruz, bu şekilde pul gönderilmesin' denilmiş.

Bundan önce de eşimin yine taahhütlü yolladığı posta pullarımın zarfına da pul gönderilmemesi istendiği yazılıydı.

Dışarıdan pul istememin tek nedeni, kantinden pul temin edemeyişimizdir.

'Dilekçe yasağı var', 'mektup göndermek yasaktır' denmeden, dilekçe yazmamız, denetimden geçmek koşuluyla bile mektup göndermemiz önlenmektedir. Kantinden almamız söylenilen pul ve kalem için kantinden «şimdi yok,», «gelecek» gibi yanıtlar verilmektedir. Resmi bir kurumda aylarca yasal uygulama dışında yaptırım ve ceza uygulamak yöntemini aklım kesmediği içindir ki, kurallara ters düşmeyeceğini sandığım biçimde, dışardan pul teminine çalıştım. Tükenmez ya da keçeli kalem, hatta kurşun kalem, silgi ve kalemtraş için de durum aynıdır.»

Biraz soluklanmak için ara verdim okumaya. Şimdi dilekçenin sonunu okuyorum:

«Dilekçe ve mektuplaşma hakkımız, dolaylı yollardan elimizden alınmamalıdır. Kişi olarak, cezayı gerektiren bir kusurumuz görülmüş ve bunu düzeltmemekte ısrar etmişsek, yasalar çerçevesinde ve tüm yasal işlemler uygulanmak koşuluyla, cezalandırılabiliriz.

Keza, bir veya bir grup tutuklunun idarece caiz görülmeyen davranışı yüzünden tümüyle bir koğuş ya da bir kattaki tüm koğuşların cezalandırılması, 'gözdağı için toplu infaz' ya da 'rehin tutulma' gibi 'savaş halinde' dahi yasa dışı ve 20. yüzyılda hiçbir ülkede hiçbir koşulda haklı görülemeyecek bir uygulamadır.

Özetle, yasa ve tüzüklerde yeri olmayan uygulamalardan kaçınılması hususunu arzederim.»

Bu dilekçe de bitti.

«Baskı ve zulüm olmayınca, direnmeye de gerek kalmıyor» demişti.

Ne zamandı?

Neredeydi?

Neden söylemişti?

Yedinci Koğuş, uzun bir koridora açılan tek tek hücrelerden oluşuyordu.

«Bir havalandırma dönüşü, Nazlı, Nergis, Nilüfer, aramaya direnince hücreye atılmışlardı. Koğuşta Şeyma'yla ben, iki kişi kalmıştık. Gündüzleri bir arada oluyor, akşam, ikimiz de ayrı ayrı bölümlerimize geçiyorduk.»

(İki kişi, onlar, 50 kişiyi barındırabilecek bir koğuşta kalırlarken bir başka koğuşta, yirmi kişilik bir koğuşta, elli kişinin kaldığından kuşkusu yoktu.)

«Yine bir akşam ben kendi hücreme, Şeyma kendi hücreesine çekilmiştik. Ranzamda tepemde açık tele bağlanmış bir ampul, okuyordum. O ampulu elimle gevşetip uyurdum geceleri. Saat gecenin biri, anızın büyük bir gürültüyle önce bizim koğuş kapısı açıldı, ardından benim hücremin kapısı... Bir hanım polis bana bakıyordu. Ben de gazeteden başımı kaldırıp ona baktım. Karşılıklı bakıştık, bakıştık, çıktı gitti, kapımı da kapadı. Bu kez Şeyma'nın kapısının açıldığını duydum.»

«Ranzamdan indim, usulcacık kapımı açtım. Bak-tım ne oluyor diye. Koğuşun orta yerinde, 'Anten'

sert bir biçimde ileri geri yürüyor, duruyor... Arkasında iki sıra er. Polis hanım da yandaki Şeyma'nın hücreğine girmiş, bir şeyler söylüyor. Bütün bunları bir anda gördüm. Kapımı kapadım.»

«Anladım. Dayak faslı başlayacaktı. Hücresinde Şeyma giyiniyor olmalıydı. Gecenin bir, birbuçuğuydu. Dövüleceklerini anlayınca kat kat giyinirlerdi tutuklular. Yalnız anlayınca değil, dövüleceğini anlamadan önce de... Yazın bile altı, yedi kat giyinilir dayaktan az etkilenmek için. Mamak Cezaevi'nden gelme bir yöntemdir bu... İçerde Şeyma'nın giyinmesi uzuyordu. Ben dehşet içinde ranzama tırmanmış, yatağın içine büzülmüştüm... Anlatamayacak duygular içindeydim. Bu gece yarısı ziyareti hayra alamet değildi. Kalbim sıkışıyordu. Koğuşta öteki kızlar olsa, direnirler, Şeyma'yı size vermeyiz diye direnirler, birbirlerine sıkı sıkıya kenetlenirler ve arkadaşlarının savunmasız hücreye götürülmesine ya da 'emniyete götüreceğiz' diye alınmasına engel olmaya çalışırlardı... Kafama bir anda acabalar üşüşmüştü. Emniyete mi götürülecekti Şeyma? Yoksa koğuş değişikliği mi, yoksa dövecekler miydi? Ama neden?... Ben, hiçbir şey yapamadım. Ranzama büzüldüm.»

Hiçbir şey yapamadı o. Ranzasına büzüldü. Tek başınaydı. Ölecek gibiydi. «Ben hiçbir şey yapamadım» deyişinden anlıyorum ölecek gibi olduğunu...

Kaç dakika geçti böyle bilmiyor. Şeyma'nın henüz hücrelerinden çıkmadığını duyuyordu, erler arasında dolaşan 'Anten'in ayak seslerini duyuyordu. Neden sonra Şeyma'nın kapısının açıldığını duydu. Şeyma, hücrelerinden çıkmış olmalıydı. Kulaklarını tıkadı. Daha çok büzüldü yatağının içine... Sonra...

Sonra (ne kadar sonra bilmiyor), kapısı açıldı, içeri, üzeri sekiz kat giysili «tulum gibi» Şeyma gir-

di. Birbirlerine sımsıkı sarıldılar... Şeyma sıyınip, hücrelerinden çıkınca, dışardakiler ona tepeden tırnağa bakmışlar, 'tamam, şimdi hücrene dönebilirsin' demişler ve koğuştan çıkıp gitmişlerdi.

Reha İsvan'la, Şeyma uzun süre birbirlerine kenetli kalacaklardı o akşam.

«Şimdi siz buna akıl erdirebiliyor musunuz? Neden gelmişlerdi? Neden çekip gitmişlerdi? Bende ya da Şeyma'da bir tepki uyandırmak için mi? Direnmemi zapta geçirmek için mi? Yoksa kalbime insin diye mi? Bu, provokasyon örneği değilse nedir?»

Düşüncelerini, inançlarını, davranış biçimlerini onaylasın ya da onaylamasın, kızlarıyla sık sık kenetlenenecekti Reha İsvan. Hatta başlangıçta onun için «o bir sosyal emperyalisttir», diyenlerle bile...

Nasıl ki Metris'e girdiği günlerde ona «sosyal emperyalist» diyenler olmuşsa, çok eskiden, daha fakülteyken bile ona «komünist» diyenler olmuştu.

Gülerek anlatıyor, gülerek dinliyorum:

«Şimdi... Daha ben Ziraat Fakültesi'ne kayıt olur olmaz, babamın arkadaşı, parti genel sekreteri Saffet Arıkan —yanılmıyorsam, o zaman Milli Eğitim Bakanı'ydı— babamı çağırmış, 'ne diye kızını Ziraat Fakültesi'ne verdin' demiş. 'Oraya yalnız Anadolu çocukları gider, hele senin kızın İstanbul'dan, Kolej'den sonra... Vazgeç sen bu işten, gel kızını geri al bu okuldan' demiş... Babam da, 'n'olur kolejde okuduysa, neden Anadolu çocuklarıyla bir arada olmayacakmış' diye karşı çıkmış... Saffet Arıkan da 'ama biz de o zaman, kızının peşine adam takarız, çünkü onu himaye etmek zorundayız' demiş.»

«Doğrusu bu adam beni korumak için mi yoksa ajanlık etmek için mi peşime takıldı ... gerçekten peşime adam takıldı mı, takılmadı mı bilmiyorum.

... Ama bildiğim benim, 'komünistlik' hikâyem de böyle başlamış oldu.»

«Kimi çevreler, benim parasız yatılı Anadolu çocuklarıyla bir arada okumama akıl erdiremiyordu... Bütün gün çorak tarlalarda, sırtımızda tulum ekin ekiyoruz, traktörlerle çiftliğe dönerken hep birlikte şarkılar, türküler söylüyoruz... Bunlar bir yanda, öte yanda da her hafta sonları babamla konsere, opera ya da köy enstitülerine gidiyorum. Aynı insanın hem onu hem bunu yapabileceğini çoğu kimse anlamıyordu. Ya birini ya ötekini yapmalıydın... Öte yandan büyük bir özveriyle okutulduğumu bildiğimden, hiç ipek çorap giymiyorum, nereye gitsem ayağымda hep merserize kalın çorap, bunlar dikkati çeker oldu... Okulda kasketli bir arkadaşım var, neden hep kasketlilerle arkadaşlık ediyormuşum... Neden yere bağdaş kurup oturuyormuşum... Böyle küçük şeyler birikmeye başladı.»

Sonunda arkadaşları gelip «senin için komünist diyorlar.» diyeceklerdi; içlerinden kimi de şöyle ekleyecekti: «Bilirsin biz seni severiz, arkadaşız. Ama biz devlet bursuyla okuyoruz. Senin ne olup ne olmadığını biliyoruz ama başımıza bir dert açılın da istemiyoruz. Ondan sana soğuk ya da uzak davranırsak, kusurumuza bakma, darılma»...

«Bunları içtenlikle söylemişlerdi bana... Darılacak, üzülecek bir durum yok... Bu komünist suçlaması bir arkadaşım için daha yapılıyordu. İkimiz birden müdüre çıktık.»

Reha, Rektöre, kendisine yönelik suçlamalardan rahatsız olduğunu belirtecek, ve ne yapması gerektiğini soracaktı. Rektörden aldığı yanıt, «sen de Tolstoy okumayıver!» olacaktı.

A, evet, merserize çorap giymenin, yere bağ-

daş kurup oturmanın, kasketlilerle arkadaşlık etmenin, hem türkü söyleyip, hem operaya gitmenin yanı sıra da Tolstoy okuyordu ve nereye gitse kitabını yanında taşıyordu.

Tolstoy'un ne aristokrat olduğunu herhalde bilmeyen rektör, büyük yazarın doğduğu, yaşadığı, öldüğü ülkenin politikasından, genç öğrencisini korumak istemiş olacak ki, «Sen de Tolstoy okumayıver» dedi.

«O zamanlar, benim dünyadan haberim yok. Anemnin kanadının altından yeni çıkmışım. İngiltere başbakanı kim diye sorsalar bilmem. Herhalde gazete bile okuduğum yok. Dünyadan habersiz yaşıyorum, bu 'Tolstoy okumayıver'e gülüp geçecektim ama iş orada kalmadı.»

«Fakültede ikinci sınıftayım. İktisat dersi var. Fethi Çelikbaş veriyor. O derse devamlı gitmezdim, zaten Kolej'de okuduğumuz şeylerdi. Bir gün sınavda devletçilik ve kapitalizm konusunda bir soru soru bana. Hangisini yeğlersiniz. İkisini karşılaştırdın dedi. Ben iyi hazırlanmıştım. Sorunun yanıtını verdim, sınavdan çıktım.»

O sınavdan zayıf aldığını ve ikmale kaldığını öğrenince, Reha çok şaşıracaktı.

«Ben elbet ki devletçiliği yeğlediğimi söylemiş ve nedenlerini anlatmıştım. Elbet ki... Çünkü o zaman devletçilik, bizim devlet politikamız, Atatürk'ün devletçiliği nasıl savunduğunu biliyorum. Tek parti dönemindeyiz... Ama bunlar dışında ne Marksizmi biliyorum ne de başka bir şey...

Sınav sonucuyla ilgili şaşkınlığı geçmeden, gitti hocasıyla konuştu. Ve neden ikmale kaldığını öğrendi. Meğer doğru yanıt, «devletçilik değil, kapitalizm daha iyidir» olmalıymış.»

«O yaz, çalışmama gerek kalmadı. Artık akıllanmıştım. Kapitalizmin daha iyi olduğunu bellemiştim. Sınavda ayıya dayı dedim. Ve sınıfı geçtim.»

İlk sınavda devletçiliği savunmuş olması «komünist»liğini kanıtlamıştı işte. İkinci sınavda, «kapitalizm iyidir» dediği, nedense gözardı edilecek. Bu genç ve herkese benzemeyen öğrencinin «komünistliği» dal budak saracaktı.

«Son sınıfta mezun olacakken, kimi hocalar haber yollamışlardı, sınavlara girmesine gerek yok, biz nasılsa onu geçirmeyiz diye... Herhalde yine komünistliğinden ötürü olacak... Bunu duyduğum an mütahiş bir tepki gösterdim, 'böyle diploma eksik olsun' dedim, sınavları veto ettim. Ve İstanbul'a döndüm. Üstelik uçakla döndüm!»

İstanbul'da annesi karşıladı onu! Yok, böyle şey olmazdı! O, bu işin peşini bırakmayacaktı. Kızı mutlak diplomasını almalıydı. Kızına çok eziyet etmedi ama en sıkı ve sert bir biçimde tavrını ortaya koydu. O yaz sıkı bir disiplinle bir yandan kızını çalıştırdı, bir yandan da zihin açıklığı verir diye kızına bol bol ıspanak yedirdi. Ve yaz sonunda, kızını kulağından tuttuğu gibi Ankara'ya sınavlara götürdü.

Komünist, momünist ama, sonunda sınavları verip, diplomasını aldı.

«Anneme o konuda çok müteşekkirim. O diplomayı hiç kullanmayacağım sanırdım. Sandığın dibi-ne atmıştım. Oysa kadrolu öğretmen olmam için gerekliydi o diploma... O diplomayı sandıktan çıkarıp kullandığım gün müthiş sevindim. O diploma sayesinde kadrolu lise öğretmeni oldum. O yüzden anneme şükran borcum vardır.»

Herkese benzememek, biraz farklı olmak, yetiyordu bir sürü suçlamaya. Yalnız okul, fakülte yaşamında olsa neyse...

Ne diye evlendikten sonra, kocasının yanına, Yalova'yla Karamürsel arasında çiftliğe yerleşmişti! Ne diye köylülerle, köylüler gibi yaşıyor, tarlaya, ekine gidiyor, traktörün tepesinden hiç inmiyordu! Ne diye bütün gün çalıştıktan sonra bir de akşamları kapı kapı dolaşıp hastalara bakıyor, onlara ilaç veriyor, ya da iğne yapıyordu! Bütün bunlar komünistlik değil de neydi!

Hadi yine bunlar belki de bağışlanabilirdi: Eninde sonunda bir kadının yeri, kocasının yanıydı, eh kocası da ziraatçiye, geçimini çiftlikten kazanıyorsa, ne yapalım, bırakalım, o da yanında çiftlikte otursun... Eh bu kadının da mesleği ziraatçilikse, o yörede ondan başka traktör kullanan yoksa, ona da göz yumabiliriz; tarım ya da hayvancılık yapabilir, hadi hadi traktör da kullanabilir... Ama hastalıktan kırılan köyde hastalara bakmak; sülüklü, pis, mikroplu suları temizlemeye çalışmak; bütün köyün çocuklarıyla ilgilenmek, anaları babalarıyla beslenmeleri eğitimleri konusunda konuşmak ... yok, yok bunlar bağışlanacak suçlar değildi!

Diyelim 1950 - 1973 yılları arasında Yalova'daki çiftlikte, Yalova Lisesi'nde (neydi o, çocukları alıp, İstanbul'a tiyatroya götürmeler!) ya da köyde olanları da görmezlikten geelim...

Ammaaaa... 1974'den sonra Yeşilköy Lisesi'nde olanlar! Daha ilk günden tutturmuştu, çocuklara bedava kurs açacağım diye! Oysa Müdür, hazırlanmış, o, paralı kurs açacak. Bir okulda hem bedava kurs, hem paralı kurs olursa ne olur? Herkes bedava kursa gider. «Yok» dedi. Müdür ve bedava kurs açtır-

madı. Çünkü çocuklara bedava kurs açmak «komünistliktir!». Ne yani değil midir! Ve işte o andan sonra «komünistlik tahkikatı» başladı. Müfettişlerin biri gitti, biri geldi!

Sonunda Hürriyet Gazetesi'nde çıkan bir resimle «komünistliği» saptandı Reha İsvan'ın. Resim bir halay resmiydi. Resim altında şu yazılıydı: «Belediye Başkanının eşi, grevdeki işçileri ziyaret etti.»

Hakkında, «işçileri greve teşvik ve tahrik etmekten» soruşturma açıldı.

«Bedava Kurs»tan sonra, şimdi de «işçileri greve teşvik»... Etti ikiii!

Öğretmenliği boyunca sınavlardan çok, ödevlere önem vermişti. Genellikle öğretmenler, derslerin önemini, çocukların kullandığı defterlerin kalınlığına orantılı gördüğünden, hep kalın defter isterlerdi. Kalın defterlerin çok pahalı olduğunu, bunlar tümüyle kullanılmadan ders yılı bittiğinde atıldığını bilen Reha İsvan ise hep ince defter isterdi çocuklardan. «Biterse yenisini alırsınız» derdi. İsrafa gerek yoktu... Yeşilköy'de, kırtasiyelerde ince defter bulunmuyordu. «Üzülmeysin, para toplarsın, Cağaloğlu'ndan, bütün sınıfa aldırırız» dedi.

Bundan âlâ komünistlik mi olur! Etti üçççç! «Çıkar sağlamak için özel defter istiyor» diye hakkında dedikodu yapıldı.

Okulda olmadığı bir gün müfettişler gelecek, ve onun okuttuğu tüm çocuklara soracaklardı: «Öğretmeniniz solcu mudur?», «nasıl solcudur?», «niçin solcudur?», «size ideolojik baskı yapar mı?», «gerçekten mi solcudur?» ...

Bunları çocuklar ağlayarak velilerine anlatacak, veliler ağlayarak Reha öğretmene koşacaktı o akşam... Çocuklar, ne de olsa Türkiye'de yaşadıkların-

da. «solculuğun» ne kötü bir şey olduğunu biliyorlardı herhalde! Ama Reha öğretmenden sınıfta kalan öğrenciler bile «derste politika yapar» dememişti onun için.

Bu olaylardan sonra Yeşilköy Lisesi Müdürü, okuldan uzaklaştırılacak, Reha İsvan ise Milli Eğitim Müdürü Yardımcısı olacaktı. Böyle bir göreve getirildiğine göre, pek o kadar, söylendiği kadar da «komünist» değildi belki de...

«Biliyor musunuz, ben bu yaşa geldim, daha bir türlü Marks'ı gereğince okuyamadım».

Çok sık rastladığım saf, çocuksu tavrıyla söylemişti bunu bir ara. Ne zaman, neden söz ederken anımsamıyorum... Bir şeyler kanıtlama çabasında değil, «okuyamadım ama, okumak isterdim, keşke okusaydım, öğrenseydim» tavrı ve tonlamasıyla söylemişti... (Hay aksi şeytan! Keşke şu son cümleyi yazmasaydım. İster misiniz şimdi de «komünist değildir ama Marks'ı okuyup, komünist olmak isterdi» diye hakkında soruşturma açılsın!)

«Benim bilincim, yanılınyorsam, sevgiden kaynaklandı. Okulda arkadaşlarımı çok sevdim. Köyde yaşarken, oradaki insanları çok sevdim. Öğretmenlik yaparken öğrencilerimi sevdim.»

«Benim bir suçum yok» demedi.
«Tek suçum, sevmekti» demedi.

«Yalnızca çok sevdim» dedi.

Metris'te, 7. Koğuşun tam üzerinde 8. Koğuş bulunur.

7. ve 8. Koğuşlar birbirinin eşidir. Uzun koridora açılan tek tek hücrelerden oluşur.

Ama bu, 1984 kışında 7. ve 8. Koğuşlar arasında büyük bir fark vardır:

«Bizim kaldığımız 7. Koğuşta, tek tek hücrelerin kapıları ayrıca, kapatılmaz, sürgülenmez, yalnız koğuş kapısı kapalıdır, sürgülüdür. Kapılar hep on santim kalınlığında, ağır demir kapılardır. Her birinde demirden ikişer sürgü bulunur... Gelelim, bizim üstümüzdeki 8. Koğuşa. Hücre cezasına çarptırılanlar, yönetimin 'lider' diye nitelediği tutuklular orada kalıyordu. Ve onların yalnız koğuş kapıları değil, tek tek hücre kapıları da dışardan kilitlenir, sürgülenirdi...Aramızdaki fark biz koridora açığız onlar değil.»

Ancak bu tek fark, aklınıza getiremeyeceğiniz denli önemli boyutlara ulaşıyordu. Tuvaleti kullanmak, su bulmak için koridora çıkmak gerekiyordu.

«Ben 7. Koğuştayken, üst katımızda 8. Koğuşta ki kızların feryatlarını duyardım. Pencerelerimiz üst üste, her şeyi duyardık. Hatta onlara ceza olsun di-

ye çay bile vermemeye kalktıklarında, onlara aşa-
gıdan çay yollamaya çalışırdık... Yukarda kızlar ba-
ğırırılar' tuvalete gideceğiz, açın kapıyı' diye sesleri-
ni duyuramazlar. Ya da duysalar bile gelmezler. Bu
kez, biz aşlardık mazgaldan bağırmaya, (onlar maz-
gala da ulaşamaz) yalnız biz değil tüm koğuşlar ba-
ğırır 'B-8'ir kapılarını açın' diye! Sonra kulağımız te-
tikte bekleriz, kapıları açıldı mı diye.. Kızlar için çok
zordur bu olay, feci bir şeydir. Erkekler kutu kulla-
nabiliyor. Bu konuda duyduklarım, anlatılır şeyler
değil!»

«Biz 7. Koğuştayken, yukarıda, 8. Koğuşta ha-
mile bir kız vardı. Dokuz aylık. Hamilelerin sık sık
tuvalete gitmesi gerekir. Mũthiř gũlũk çekiyordu...
Bir gũn yukardakinin ağrısı tuttu dediler. Artık ben
pencereden hiç inemez oldum. Ağrının kaç dakikada
bir geldiğini soruyorum. Çoluk ocuk bunların hep-
si, bir şey bildikleri yok bu konuda, ne de bir an-
layan, bilen var yanlarında. Bir de baktık, sancılar
dũrt dakikada bir gelmez mi? Eh işte, o an aklımı
yitiriyorum sandım! Dũrt dakikada bir dmek, o-
cuk yola girmiş, geliyor demek! Artık yukarıda mı
doğuracak, yolda mı doğuracak belli değil! O ocuk
yaşar mı, yaşamaz mı belli değil! Yukarıda sancılar
4 dakikada bir geliyor. Aşağıda ben bağırıyorum, o-
cuk geliyor diye. Ama ne kadar bağırsam boşuna,
bizim koğuş revir tarafı değil! Revir tarafında olan
koğuşlar da bağırıyor hep bir ağızdan, doktor di-
ye!»

«Bu durumda kaç dakika geçti bilmiyorum. Ba-
na sorarsanız, çok çoook uzun bir sũreydi o. Yani,
belki de bana œyle uzun geldi. Sonunda gelip kıızı
aldılar, gũtũrdũler. Bũtũn koğuşlar sustu... Biz de
ne oldu acaba diye beklemeye başladık.»

İki gün sonra, kucağında nurtopu bir bebekle dönecekti 8. Koğuştaki tutuklu. Nerdeyse, arabada doğuracakmış. O yüzden Haydarpasa Askeri Hastanesi'ne götürememişler, zar zor Cerrahpaşa'ya yetiştirmişlerdi.

Bu, Metris'teki ne ilk ne de son doğumdu.

«Çeşit çeşit niteliklerde, birçok doğum oldu Metris'te. İyisi, kötüsü, kolayı, zoru. Bebekler iki aylık oluncaya dek koğuşlarda annelerinin yanında büyürler. Bir koğuşta bebek oldu mu, o koğuşa büyük bir canlılık, neşe gelir. Bütün teyzeleri bebeğe bakarlar. Herkes, her şeye öylesine hasret ki, artık bebek kucaktan inmez, ellerden düşmez. Herkes öper durur bebeği... Ben kızardım, bebeğe zararınız dokunacak, mikrop geçebilir, uzaktan sevelim, her an mıncıklanmaz, öpülmez derdim ama dinleyen kim... Su her zaman verilmediği için, çişli bezler pencereye, demir parmaklıklara asılır, güneşte kurutulmaya çalışılır. O kurutulmuş çişli bezler yeniden kullanılırdı.»

«Doğum için, tutuklu hastahaneye götürülürdü. Hastahanede ya bir ya iki gün tutulur. Bu bebeğin anası tutukludur. Hiç olmazsa on gün kalsın hastanede, bebek biraz bakılsın, ele avuca gelsin... Yok öyle şey... Ailesi uzakta olanların bebeklerine saracak bir bezleri bile sorun olurdu. Tam bir perişanlık... Artık el birliğiyle ne bulursak, bir arada halletmeye çalışırdık.»

Doğmak... dünyaya gelmek... kendi seçmediğimiz bir olay. Dünyaya gelmek ya da gelmemek elimizde değil. Hele Metris'te ya da bir başka cezaevinde dünyaya gelmek hiç değil... Sanki doğuştan «suçluymuş gibi»...

Metris'te bir kış daha geçti. Dışarıya bahar geldi.

Mevsim değişikliğinden değil ama, hücredeki tutukluların dağıtılmasından, Reha İsvan yine koğuş değişikliğine uğradı.

8. Koğuş boşaltılmıştı. 7. Koğuştakileri, 8. Koğuşa aldılar. Bu kez Hükümlüler Koğuşu oldu.

Hükümsüz tutuklu Reha İsvan yine Hükümlüler Koğuşundaydı.

«Bizi 8. Koğuşa geçirdiklerinde, Nazlı ve Nevin'i, sayımda doğru durmadılar diye hücreye almışlardı...»

«Bu zamana dek, hücreye, öyle mahkeme kararı olmadan, yani savunmasız alırlardı. Nedenini bile bilemezsiniz çoğu zaman. Bu dönemden sonra mahkeme kararıyla almaya başladılar hücreye...»

Mart ve Nisan aylarında yine bol bol dilekçe yazdı, Reha İsvan.

«Komutanlık önüne:

«Tutuklu bulunduğum süre içinde, uygulanan ceza sağlığını zedelemek amacım gütmeyiz.

1925 doğumluyum. İlerlemiş yaşımla nedeniyle ve bünyevi anemi, sistit olarak, dolaşım bozukluğu, artroz, zaman zaman nökseden psoriasis — Şedef hastalığı — ve asabi tansiyon düşüp çıkmalarından mustaribim. Bu rahatsızlıklar belli gıda rejimleri gerektirir. Tutukevi koşullarını zorlamadan, diyet yemeği vb. gibi ayrıcalık talep etmeden, elimden geldiğince sorun çıkarmadan kantinden zaman zaman sağlanabilen zararsız yiyeceklerle destekleyerek, karavana ile idare ediyorum.

Sebepsiz olarak yapılan koğuş değişikliği sonucu, sabah kahvaltılıktan (beyaz peynir, reçel gibi) ve karavanayla verilen tatlı hakkımdan yararlanmıyorum. Oysa, hükmüm kesinleşmemiş olduğu gibi, hükümlülerle, tutuklular arasında yiyecek konusunda bir ayrıcalık olacağını da sanmıyorum. Ancak, ailem her hafta düzenli para gönderebilecek durumda olduğu için de bu haksız muamelenin de üzerinde durmuyorum.

Bu kez, eşimin her hafta postaladığı paranın da benim ya da ailemin hiçbir kusurumuz olmadığı halde üç hafta gecikmeyle elime geçmesi karşısında, yetkililerce hakkımın aranmasını dilemek zorunda kaldım.

İki üç hafta, peşpeşi postalanan paraların makbuzları bana imzalatılıyor, fakat tediye gecikiyor. Başvurduğum polis ve subay yetkililer ilgileniyorlarsa da, PTT'deki aksamaların buna neden olduğu ileri sürülüyor.

Gereksiz sıkıntı çekiyorum ve görevlileri devamlı uyarmak durumunda kalmanın üzüntüsünü duyuyorum. Yani hak etmediğim bir cezaya daha maruz kalıyorum.

Bu haksızlığın giderilmesi hususunu ve dilekçemin işlem gördüğünün tarafıma bildirilmesi dileğimi arz ederim.»

Hayır, yakınmıyordu. Yalnızca hakkını istiyordu.

Hiç yakındığını anımsamıyor.

Hangi koşullarda olursa olsun, hangi ortamda, hangi çevrede olursa olsun, sanki görevi o koşulları, o ortamı güzelleştirmektir. Hayır, görevi değil, doğası gereği böyleydi bu. Çünkü yaşamı çok seviyordu. Hâlâ da çok sevdiğinden hiç kuşum yok.

O söylemedi. Ben hissediyorum. Hissetmekten öte biliyorum.

Hâlâ dünyayı kucaklamak istermiş gibi bir hali var. Gibi değil, öyle.

Yalnız şimdi değil... Taaa o zaman da...

Yalova'yla, Karamürsel arasındaydı çiftlik. Yalova'ya daha yakın.. 1950'de 15 Haziran'da evlenmişler, «iki günlük gelin» oraya, çiftliğe gitmişti. Ahmet İsvan zaten bir aydır bir köy evinde yaşıyordu. Ama «iki günlük gelin» geldiğinde, yeni evlerine taşındılar.

Yeni evin, kapkaranlık bir mutfak vardı. Pencere-leri Metris'inkinden bile daha küçüktü. Bu mutfak öyle eğri büğrüydü ki, ortaya masa koyduklarında, bir ayağının altına da iki tuğla yerleştirmek gerekirdi. Masa dengesini bulsun diye. Orada hem otururlar, hem yemek yerlerdi. Allahtan yazdı da, bahçe-

deki kocaman selvinin altına taşıdılar masayı, orayı «oturma odası» yaptılar... Yatak odasının zemin tahtaları öyle çürüktü ki, bir akşam, karyolanın ayağı tahtaları delip, aşağı kata geçiverdi...

Evet, ev iki katlıydı. Ama minicik iki katlı. Yatak girdi mi odaya kıpırdanacak yer kalmamıştı. Hele alt kattaki oda daha da küçüktü. Oraya da yer yatağı sermişlerdi. Kapı açıldı mı, yer yatağının üzerine basmadan odaya giremezsiniz.

İşte bir kez daha annesini düş kırıklığına uğratmıştı. Oysa yatak odası takımı için ne hayalleri vardı annenin. Hayalden de öte, işe girişmişti bile: O günlerin en iyi en ünlü marangozlarına yatak odası takımını ısmarlamıştı bile. (Elbet, yatak odasını kız tarafı yapar!) Kayınvalde, «**keşke önce bir evi görseydiniz, belki ısmarladıklarınızı durdurursunuz**» deyince, öyle oldu. Evi gördü anne, ve siparişleri geri aldı. O eve, o takım... Olacak şey değildi. Nineden kalma karyolayı verdi kızına, işi bitirdi.

Evin tuvaleti de, içerde değil, dışardaydı. O kocaman güzelim ağacın altında. Hani «oturma odası» olarak kullanılan yerde... Tuvalet de tuvalet olsa... Yanyana çakılmış tahtaperdeyle çevriliydi. Üstelik içerde ışık yandı mı, Japon Feneri gibi, her bir şey görünürdü. İçi akrep kaynardı. Ceplerine taş doldurur öyle girerlerdi tuvalete. O taşlarla önce tavan-daki akrepleri öldürürlerdi, sonra ortalıkta dolaşan-ları...

«Ağacın altında misafirler otururken, oraya girip çıkmak çok zor gelirdi bana... Üstelik misafir de hiç eksik olmazdı. Ahmet'in ailesi, benimkiler, üstelik bir de duyulmuş, burada kolejli ziraatçi bir çift yaşıyor-muş, bakalım bunlar ne yapıyorlar diye, tanıdık ta-nımadık merak eden gelirdi.»

Ve o güne dek ev işi nedir öğrenmemiş olan Reha İsvan bir yandan ev işine girer, konukları ağır-lar, bir yandan da bildiği tek iş yapardı: Ziraatçılık ve çevresindekilerin imdadına koşmak.

«Köyün tüm suları mikrop-luydu. Kuyu suyu kul-lanıyoruz ama kuyularda da koca koca kızıl renkli kurbağalar otururdu. Öyle bildiğimiz yeşil kurbağalar değil. Sırtları sanki su toplamış gibi kızıl renk-teydi. Kuyunun içinde onlar otururken, biz o suyu çeker kullanırdık. Ama o da büyük nimetmiş. Çün-kü Temmuz'dan sonra o kuyular da kururdu, hiç su bulamazdık.»

(Meğer Metris koşullarına o günlerden hazırla-nıyormuş desenize...)

O günlerdeki yaşantısını, Metris'ten gelini Emel'e yazdığı, (daha taa başlangıçta, ilk tutukluluğunda yazdığı) mektuptan izliyorum:

«... Ben evliliğimizin ilk aylarında, hatta ilk yıl-larında, en ilkel koşullarda yeni kurulmakta olan ve kurucularının mükemmeliyetçi oldukları bir çiftlik-te, mühendisleri, jeologları, ustaları yedirip, içirip, yatırıp ağırlardım. (Vapurla Yalova'ya gelmek dört saat sürerdi, gelen gecelemeden dönmezdi.) Elektrik-siz, susuz, gazsız bir ortamda odun ateşi, maltız ve pompalı gazocağı ile, ekmeği dahi çarşıdan almadan kendim yoğurup pişirmek koşuluyla üstelik... Çok kalabalık bir ailenin tüm sevgi dolu bireylerini, tu-zun bile 12 kilometre uzaktan satın alındığı bir or-tamda, İngiliz soylularının hafta sonu kır malikâne-lerinde alışık oldukları standartlarla ağırlardım.

Ayrıca, biçerdöğerle harman yapıp, traktörle tar-la sürerdim. Bu işleri bilen, Ahmet'le benden başka kimse yoktu. Ahmet koyun satmağa, ilaç almaya, İs-tanbul'a, Gebze'ye, Bursa'ya koştururken, bu işleri

ben sürdürürdüm.

«Geceleri bizim köye kurt inerdi. Köylüler ve Ahmet toplanıp silahla kovalarlardı... Öküz arabalarının uykumun içinde bilincime ulaşan hazin gıcırıtları 'Ahmet Beeeeey' sesiyle noktalanırdı. Bu sesle fırıldığını; nefis ay ışığında yorgun, zayıf öküzlerin, boyunduruğun ağırlığını azaltmak için başlarını önlörine eğişlerini; bilmediğimiz bir çevrede gecenin o saatinde Ahmet'in başına gelebilecekleri düşünmenin verdiği tedirginliği anımsarım. Ahmet'in bindiği atın çamurlara belenik, üzengisi eğrilmiş bir şekilde Ahmet'siz çiftliğe döndüğü gündeki paniğimi hiç unutmam.

Köydeki imecelere katılır, düğünlere aksatmadan giderdim. Yeni çevremden ayrı düşmemek, tümünü sevdiğim o mazlum insanların yaşantılarını paylaşmak için... Düğünler havasız, penceresiz ahırlarda, metrekareye on kişi düşmesi hesabıyla olurdu...

Köydeki ve çevre köylerden gelen hastalara bakar, iğnelerini yapar, ilaçlarını verir, yaralarını tedavi ederdim. Ve yaraları dehşet vericiydi. İlk tedavi olarak manda pisliği sıvarlardı.

İkiz bebeler, çelimsiz bebeler ölmesin diye kitaplardan okuduğum mamaları hazırlar, onlara yedirirdim...

Kuduz kuşkusuyla en sevdiğimiz köpeklerimizi Ahmet kendi eliyle vururken, kapıda beklerdim. Sonra birbirimize sarılır, ağlardık...»

Emel'e içini dökmek istemişti, farkında olmadan eski günlere gitmişti.

«Çiftlikte yaşamım, benim asıl eğitimim oldu. Orada bilinçlendim. İki kere ikinin dört ettiğini orada öğrendim.»

Yorumlamaya gerek yok sanırım.

Metris'te yine açlık grevi vardı.

Açlık grevi kararı alınır alınmaz, herkes büyük bir temizliğe girişirdi. Koğuş baştan aşağı temizlenir, pırıl pırıl yapılırdı.

«Tam bir bayram temizliği gibi. Bir yandan tüküler söylenir bir yandan koğuş silinir, köşe bucak temizlenir.»

Neden?

«Neden mi? Çünkü, bir kez açlık grevi başlayınca... temizlik yapmaya halleri kalmayacak.»

8. Koğuşta da açlık grevine katılanlar, 7. Koğuşa götürüldüler.

Reha İsvan bu kez 2. Koğuşa konmuştu. Yani tecrit koğuşuna. Hani rutubetten geçilmeyen, önünde yeşil, pis, çirkef suyunun biriktiği koğuş... Hani ailesine «Şimdi de göl manzaralı bir yerdeyim. Gölümüzde bir tek kuğular eksik...» diye mektup yazdığı koğuş...

Tecrit Koğuşuna geçirileceğini bilmeden önce hazırlamıştı, yazmıştı dilekçesini. 3 Nisan 1984 tarihli Hürriyet gazetesini görüp, okuduktan sonra yazmıştı. Henüz vermemişti. Yanında tutuyordu. Tecrit Koğuşuna bir cuma günü görüş dönüşünde konmuştu. Pazartesi sabahı dilekçesini verecekti. Şöyle diyordu:

«Komutanlık önüne:

3 Nisan 1984 Salı tarihli Hürriyet gazetesinde 'İşte Cezaevlerinin Durumu' başlıklı yazıda, Genelkurmay Başkanlığı'ndan 'Tutukluların varlığının Türk adaleti ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kontrol ve himayesinde olduğunu' bildiren bir açıklama yapıldı. Bu açıklamada, içinde üst düzey asker ve sivil uzmanların yer aldığı dokuz kişilik bir heyetin, 'askeri

cezaevleri ve tutukevlerinde inceleme yaparak bir rapor hazırladığı' belirtiliyordu.

Askeri tutukevlerindeki yaşam koşullarından da söz edilen raporda, gazetenin yazdığına göre, 'ilgili mevzuata ve ceza ve tutukevi kurallarına uyan tutukluların, mevzuatın bahsettiği tüm olanaklardan serbest ve eşit bir şekilde yararlandıkları' öne sürülmekte; 'tutukluların mevzuat gereği beslendikleri, ceza ve tutukevlerinde görevli, erbaş ve erler gibi er kazanından iase edildikleri' beyan edilmiştir.

'Tüm tutukluların ceza ve tutukevleri mevzuatı çerçevesinde gazete, kitap, radyo ve televizyon imkânlarından yararlandırıldıklarını' da aynı raporda memnuniyetle okudum.

Ayrıca, 'tutuklular hakkında tüm disiplin cezalarının, mutlaka mahkeme kararı alınarak' uygulanması gerektiğini de bu rapordan öğrenmiş bulunuyorum.

Sözü geçen raporda, yine de bazı tutukluların 'arama ve sayım yapılmasına karşı geldikleri; slogan attıkları; ceza ve tutukevi kurallarına uymamakta ısrar ettikleri; ceza ve tutukevine kesici aletler ile patlayıcı madde sokma gayreti içinde oldukları; mevzuat gereği giymeleri gereken elbiseleri giymemekte direndikleri; bu nedenle cezaevi personeliyle sürtüşmeye girdikleri; açlık grevi yaptıkları; ve bu nedenlerle 'kısıtlayıcı muameleye tabi tutuldukları' belirtiliyor.

Ben, 14 Kasım 1983 günü tutuklandım. Hakkımda kesinleşmiş hüküm yoktur. O gün bugün her türlü tutukevi kurallarına harfiyen riayet etmekteyim. Yasaların bana tanıdığı dilekçe hakkı ile, uğradığım haksızlığın düzeltilmesi için resmi makamlara başvurmaktan öte hiçbir davranışım olmamıştır.»

Bunları belirttikten sonra, 'yasal hakları' olduğunu öğrendiği, ancak yararlanamadığı haklarını tek tek sayacaktı: Örneğin «**eratla aynı karavanadan iâşe edilmek**». (Ona bal ve şekerli maddeler verilmiyordu.) Örneğin ona tükenmez kalem, selpak mendil, tuvalet kâğıdı verilmiyordu... Örneğin kitap, gazete, dergi okuma hakkından yoksundur... Örneğin «**yasal kurallara uyan tutuklulara televizyon yasaklanmadığı halde, o bu haktan yararlanamıyordur**». Üstelik hakkında verilmiş herhangi bir disiplin cezası da yoktur.

«Bu, koğuş değişikliği için yazılmış bir dilekçe değildir... Bütün dünyaya duyurulan Genelkurmay Başkanlığı'nın son açıklaması ışığında 8, 20, 28 Şubat ve 20 Mart 1984 tarihli dilekçelerimin tekrar gözden geçirilerek, tutuklu ya da hükümlü statüsünde cezaevlerinde bulunanlara tanınan haklardan yararlanmamın sağlanması hususundadır. Arzederim.» diye bitirmişti dilekçesini.

Bu dilekçeyi bir pazartesi sabahı vermişti Reha İsvan. Salı günü, «kız kaçırma» olayını yaşayacaktı.

(Metris'i o anlatır, ben dinlerken, kimi zaman, kimi olaylara yeniden yeniden dönmek gerekiyordu. Her zaman her olayın tüm ayrıntılarına — ya da dehşetine mi demeli? — dönmek için, bir ya da iki sözcükle o olayı anar olduk. Sanki bir «öykü»yü isimlendirir gibi... Bu olayın da adı «Kız Kaçırma» olayı kaldı. Saray'dan değil Metris'te, bir koğuştan, diğerine...)

Nilüfer, Nazlı, Nergis ve Reha İsvan'ı Tecrit Koğuşuna vermişlerdi. (Şeyma ve Nevin açlık grevindeydiler.) Çirkef suyuna ya da «göl manzarasına» baka baka iki gün geçirmişler, pazartesi Reha İsvan dilekçesini vermişti.

«Salı günü sabahın yedisinde, karavana daha yeni verilmişti. Bir polis hanım telaşla koğuşa geldi...»

«Hadi çabuk hazırlanın, hemen... hemen... gidiyoruz» diyordu polis hanım.

Nereye gidiliyor? Niçin gidiliyor? Kim gidiyor. Hiçbir şey anlamayıp şaşkınlık içinde kaldılar.

«Hepiniz, hemen şimdi, gidiyoruz. Çabuk hazırlanın.»

Başka polis hanımlar da yetişmiş, gelmişlerdi.

İlk anda sevk var sandılar. Başka bir cezaevine götürülüyor sandılar... Oysa daha yeni gelmişlerdi bu koğuşa, eşyalarını bile açmamışlardı... Denkler halinde duruyordu her şeyleri...

«Polis hanımlar bize çabuk çabuk diyorlar, herkes müthiş bir telaş içinde. Kızlar ve ben denklere asıldık. Yerlerde sürükleyerek götürüyoruz. Denklere yeniden kapamaya bile vakit yok anlaşılan. Bu arada olmayacak bir şey... yani hiç böylesi görülmemiştir... yasalara bile aykırıdır... polis hanımlar da eşyalarımızı taşımaya yardım ediyorlar... Bir ucundan onlar da tutmuşlar, hadi hadi diye sürükliyorlar.»

Ne olup bittiğini anlamadan kendilerini bir başka koğuşa, Reha İsvan'ın «Kral Dairesi» dediği 3. Koğuşa buldular.

«O koğuşun girişi, daracık karanlık bir yerdir. Bizim eşyaları oraya tıktırdık. Yeniden aramadılar bile. Hoş, aranmamıza gerek de yoktu ya, daha iki gün önce, Tecrit Koğuşuna geçirilirken, didik didik aranmıştık. Polis hanımlardan biri itiraz etti, aramadan olmaz diye. Şöyle üstünkörü arar gibi yapıp, bizi içeri soktular.»

İçerde tek başına bir kız oturuyordu. Bir taburenin üzerinde. Tek başınaydı. Üşüyordu. Gecelikley-

di. Üzerine bir battaniye almış, sıkı sıkıya sarılmış. Ama her halinden belli, çok üşüyordu. Yine her halinden belli yalnızlığı çok kocaman, kendi küçücük-tü... Ağlıyordu. Büzülebileceği kadar büzülmüştü. Önünde bir çaydanlık bir de yarısı boşalmış bir çay kupası vardı. Çayın dumanı tütüyordu ama yine de o çok üşüyordu.

«Burası gözetim koğuşu olarak kullanılıyordu. Kız, orada, bir başına, gözetimde geçirmişti geceyi. Yeni gelenlere, çok güç geliyor bu yalnızlık. Sabahın da çok erken saati. Üşüyor. Korku içinde. Ona da 'çabuk çabuk hadi gidiyorsun buradan' dediler... Kız 'peki, giyineyim' dedi... 'Yok, şimdi giyinmek olmaz' dediler...»

Ve o çok üşüyen, çok yalnız büzülmüş kalmış kızın, giyinmesine bile fırsat vermeden, üzerindeki battaniyeyle birlikte sarmaladıkları gibi, bohça gibi götürüverdiler.

3. Koğuşa yeni gelenler, «bari çayını...»

Hayır, cümleyi bitiremediler. Kız çoktan götürülmüş, biraz önce Reha İsvan ve kızlarının çıktığı Tecrit Koğuşuna konmuştu bile.

«Kıza, çaydanlığını, yarım kalmış çayını bile vermediler...»

O sabah ayazında, herkes onca üşürken, herkesin içi onca üşürken, 3. Koğuşta dumanı hâlâ tüten sıcacık çaya kimsecikler dokunamadı. O sabah hiç kimse çay içemedi.

«Neden bu olayı yaşadık? Neden kural dışı bir zamanda, kural dışı işlemlerle koğuş değişikliği yapıldı? Neden sabah karanlığı, üstelik, polislerin de uyanmamızı taşımasıyla buraya getirilmiştik? Niye o kız kaçırırmışçasına, giyinmesine bile izin vermeden

alıp götürmüşlerdi... Bunu ben hiçbir zaman, bir türlü anlayamadım.»

Dilekçe mi, Genelkurmay Başkanlığı'nın açıklaması mı?

Bir bilinmez daha...

«Yalnız o günden sonra, hani benim engizisyon dönemi diye adlandırdığım dönem bitti.»

Aylardan mayıstı.

«Engizisyon dönemi diye adlandırdığım dönem...»

Dönem dönem Metris'te yönetim yumuşar ya da sertleşirdi.

«Dikkat ettim yumuşama dönemlerinde, içerisi çok daha disiplinli olurdu. Ama baskı, şiddet, meza-lim arttı mı, içerideki direniş de artardı.»

«Bunu çeşitli vesilelerle yöneticilere anlatmaya çalıştım. Kaba kuvvetle yaklaşmak, hiçbir şeyi hal-etmiyor, sevgisiz hiçbir şey olmaz dedim.»

Yine bir yumuşak yönetimin sona erip, sert ve sıkı bir yönetimin başladığı günlerdeydi. Reha İsvan bir yetkiliyle konuşuyordu:

«Binbaşı, bana, Diyarbakır Askeri Cezaevi'nin fotoğraflarını gösteriyordu. 'Buradakilerin, oradakiler-den ne farkı var! Bakın oradakileri mum gibi yaptım, burayı da yaparım' diyordu.»

Ve Reha İsvan fotoğraflara bakıyordu: Saçlar traşlı, tek tip giysiler içinde donuk bakışlı, ifadesiz yüzler...

«Diyarbakır Cezaevi demeseydi, bu fotoğrafların, savaş sırasında ya da savaş sonrasında bir esir kampından çekildiğinden hiç kuşum olmazdı.»

Reha İsvan, yetkiliye «yanlış düşünüyorsunuz»

diyecekti. **«Kaba kuvvetle, dayakla, işkenceyle ancak
kini, öfkeyi çoğaltabilirsiniz»** diyecekti. Yetkili ise aksini savunacakti. Bir ara, savını desteklemek için, şöyle dedi yetkili:

**«Benim evde iki buçuk yaşında bir çocuğum var. Annesi sözünü geçiremedi mi bana söyler. Ben vur-
dum mu tokadı, mum gibi olur çocuk!»**

**«Bu size ileride büyük sorun yaratır. Çocuğunuz
da bir gün sorunlu olabilir... Bugün köpekler bile da-
yakla eğitilmiyor»** dedi Reha İsvan.

Dünyadaki şiddet, evdeki şiddetin bir uzantısıdır...

Öyle çok duydum, öyle çok yazdım, öyle çok yaşadım ki şu cümleyi, ilk kim söylemişti, neredeydi, ne zamandı anımsamıyorum bile. Ama her gün, yeniden yeniden haykırmak istiyorum: **«Dünyadaki şiddet, evdeki şiddetin bir uzantısıdır.»**

«Engizisyon döneminin bittiği günlerdeydi...» diye başladı.

«O güne dek bana karşı müthiş bir sindirme kampanyası açılmıştı. Beni teslim almaya, irademi, onurumu sifıra indirmeye çalışıyorlardı, ondan sonra ne yapacaklarsa yapacaklardı... Çok sistemli, çok bilinçli bir kampanyaydı bu... Ancak, ben, sürekli mücadele ediyordum. Yasal yünden, dilekçelerle... Sonra ansızın, bıçakla kesilmiş gibi bu dönem sona erdi... Nedenini, nasılını bilemedik, ansızın kesiliverdi bu dönem...»

Koğuşta, birlikte kaldığı iki kız, yine hücre cezasına çarptırılmışlardı. Ve Reha İsvan yine koca koğuşta tek başınaydı. «Aslında bu bana da hücre cezası sayılırdı. Öyle ya, tutsaklık ya da işkence kitaplarında bile 'yalnız, tek başına bırakarak, manen çöktürme yöntemleri açıklanır. Beni hücreye kapatmıyorlardı ama, koğuş arkadaşlarım hücreye kapatıldıklarında, ben de koğuşta, tek başına kalarak, hücre cezasına çarptırılmış oluyordum.»

Koğuşta, tek başınaydı. Ansızın, tam kapının önünde, mazgalın önünde bir gürültü, bir ses duy-

«Benim mazgalın açıldı. Baktım, bizim kattan sorumlu teğmen, bir gardiyan, bir de Binbaşı; bizzat kendisi duruyor mazgalın önünde. Olacak şey değil, genellikle ya kendi odasında görüşür yöneticiler ya da polis odasında... Bana çok güzel şeyler söylediler. Sizi rahat ettirmek istiyoruz, rahatınızı istiyoruz, sizi üzmemek istemiyoruz falan gibi... Doğrusu biraz tuhaf olmuştu, biraz mizah gibi. Çünkü tam o engizisyon döneminden yeni çıkmıştım... 'Anlaşılan sizi bir türlü memnun edemiyoruz, siz de sürekli şikayetçisiniz' dedi...»

«Evet, çok şikayetçiyim» deyip, derhal şikayetlerini saymaya başladı Reha İsvan. Nedense aklına ilk tatlı konusu geldi. Oradan başladı: «Neden bize tatlı verilmiyor!»

Neden verilmediğini pekâlâ biliyordu. Açlık grevleri yüzünden. Olur a, açlık grevinden önce bunlar biriktirilir, sonra «açlık grevi yapıyoruz» derken bunları yiyiverirler diye düşünüyordu görevliler ve yetkililer. Bilmiyorlardı ki, grev bittikten sonra bile, o greve katılmamış olan birinin biriktirdiği yiyeceği bile yemeyi kabul etmezdi açlık grevi yapmış tutuklular.

«Ne? Size bu sabah tereyağ, reçel verilmedi mi?» dedi yetkili.

«Ne tereyağı, ne reçeli, 'işte sabahki bulgur çorbası burada duruyor' dedim... Gerçekten de sabah karavanasını henüz geri almamışlardı. 'Açın kapıyı görün' dedim...»

«Nasıl olur, size tereyağ, reçel...»

«Hoş, kendi de biliyor ya sabah bize ne verilip ne verilmediğini... İşte öyle söylüyor... Bu girişten sonra 'İşte maalesef, bizim burada olanaklarımız bu kadar... En iyisi siz bir dilekçe verin, sizi daha rahat

bir cezaevine nakledelim.’ dedi... ‘Örneğin, arkadaş-
larınızın yanına, öteki Barış davalılarının yanına ve-
rebiliriz’ dedi...»

«Hayır, olmaz» dedi Reha İsvan.

«Daha önce de söylemiştim. Ben ilke olarak, özel
bir şey istemek için, dilekçe vermemeye kararlıyım...
Ben ancak haksız muameleye maruz kalınca, hakla-
rımı savunmak için dilekçe veriyorum. Yoksa bir ay-
rıcılık istemek için değil.»

«‘Neden, niçin’ diyerek, uzun bir süre beni ikna
etmek için uğraştılar.»

«Dilekçe verin» - «Hayır vermem»lerin sonunda
Reha İsvan şöyle diyecekti:

«Bakın, siz isterseniz, beni Fizan’a da sürebilir-
siniz. Ancak beni nereye sürerseniz sürün, bildikle-
rimi de benimle birlikte götüreceğim. Ondan bir şey
değişmeyecek».

Yetkili, «Ama biz size, tek başınıza bir koğuş tah-
sis edemeyiz ki...» dediğinde Reha İsvan, «bu benim
sorunum değil, sizin sorunuz.» karşılığını verecekti.

Mazgal kapandı. Adımlar uzaklaştı.

İşte bu konuşmanın olduğu günlerdeydi. Metris
Cezaevi’nden bir yetkili Ahmet İsvan’ı cezaevine ça-
ğıracaktı. «Bakın, buradaki birtakım olaylardan, eşi-
nizin durumundan siz de çok şikayetçisiniz... En iyi-
si, eşi olarak siz bir dilekçe verin de Reha Hanım’ı
başka bir cezaevine nakledelim.» diyecekti.

Ahmet İsvan, dinledi, dinledi, dinledi... Sonunda
«Hayır, böyle bir dilekçe vermem» dedi.

Daha önce aynı öneriyi Reha İsvan’a da yaptık-
larını, onun da «hayır» dediğini söylememişlerdi Ah-
met İsvan’a... Karısının da hayır dediğini bilmeden,
«hayır, böyle bir dilekçe vermem» diyordu Ahmet İs-
van.

Tutukluluk boyunca, «**güzelim beraberliklerinden çalınmış**» yıllar boyunca, bir kez daha birbirilerinden habersiz aynı konuda dilekçe vermeyi reddediyorlardı. (İlkinin unutmadınız değil mi: Hani Reha İsvan'ın birinci tutukluluğunda, her ikisi de «içerdayken»... «Bir dilekçe verin de sizleri görüştürüverelim» derlerken...)

«**Hayır, böyle bir dilekçe vermem**» dediğinde Ahmet İsvan, yine çok şaşırmıştı yetkililer ve görevliler. Ama neden?

Nedenini anlatıyordu Ahmet İsvan. Yani, aşağı yukarı, Reha İsvan'la aynı şeyleri söylüyordu.

«**Bunu öğrenince, öyle sevindim ki...**» diyecekti sonradan.

Öyle sevindi ki... Öyle sevdi ki... Sevgiyle sevinmek öyle yakın ki birbirine... Çooook çok eskiden, Ahmet Mersin'de, Reha İstanbul'dayken, ucu yanık bir mendil yollamıştı üç çocuğunun anasına... İşte o zaman da öyle: Öyle sevdi, öyle sevildi ve öyle sevindi ki...

3. Koğuşta, hükmünü dolduran hükümlüler tahliye olmakta, yerlerine yenileri gelmektedir.

Mevsimlerden yazdı.

Bahar, içeriye görünmeden gelip geçmişti. Toprağı görmeyince bahar da görüleliyordu. Ne bir ağaç, ne bir dal, tohum vermedi, çiçek açmadı. Bir kez daha yazın geldiğini o kuyu gibi havalandırmanın taş zemininden başlarını yukarıya kaldırdıklarında, o dört köşe gökyüzünde gördüler.

Dört köşe gökyüzünü görmek bile büyük bir nimetti.

Ve bir gün, o nimetin de elinden alındığını öğrenecekti Reha İsvan.

Her şey bir kâğıt parçasıyla başladı...

Ama daha hiçbir şey başlamadan önce de mazgaldan göz açıp kapayıncaya dek uzatılveren ve «imzalayın» denilen kâğıtlar olsun, defterler olsun hep tedirgin etmişti Reha İsvan'ı. Bunlar genellikle mektuplarla, telgraflarla, para makbuzlarıyla ilgili fişler, kâğıtlar, ve defterlerdir. Bugüne dek «emre itaatsizlik» sayılmasın diye, ne olduğunu aceleden doğru dürüst okuyamadığı, ancak telgraf parçasıyla ilgili olduğunu bildiği şeyleri imzalamıştı. Ancak 16 Temmuz

tarihli dilekçesinde de dediği gibi: «Yanlışlık yapılabildiğini sandığımdan ya da şüphe duyduğumdan değil, resmi teamül ve kurallara uymayan bir işleme katılmak istemediğim için, bundan böyle kontrol imkânı olmayan ve hatırlamama imkan da bulunmayan herhangi bir hususta imza atmaya zorlanmamak dileğimi arzederim.»

Bu dilekçeyi verdikten sonra bir ay bile geçmemişti ki... Bir gün mazgaldan bir kâğıt uzatıldı.

«Mazgaldan bir kâğıt uzatıldı»yla başlayan olay, «emre itaatsizlik», «Resmi evrakı yırtma» gerekçesiyle Reha İsvan'a, havalandırmaya çıkma yasağı konulmasıyla sonuçlanacaktı.

Olayı, kendi yazdığı dilekçeden okuyalım:

«2 Ağustos 1984 Perşembe günü saat 9.30'da, bulunduğum B-3 koğuşuna, mazgaldan, teksir edilmiş boş bir fiş uzatılarak üzerine isimlerimizi ve koğuş numaramızı yazıp imzalamamız istendi. İstenileni yapmaya başladım. Sonra fişin üzerinde, «Havalandırmaya çıkış saati, giriş saati» gibi sütunlar bulunduğunu gördüm. Teksir kâğıdının üzerinde, resmi evrak olduğunu belirtir nitelikte ne bir mühür ne bir imza vardı. Daha önce de bu gibi fişleri doldururken yanlış yapıldığında bir yenisi verildiği için, onu iptal edip, bir yeni teksir fiş istemek üzere gardiyan hanımı çağırdım. Gelen polis hanım o fişi olduğu gibi vermemi istedi, oysa üzerinde imzam bulunduğu için yırtmıştım. Ayrıca bu fişi 'Havalandırma giriş, çıkış saatleri üzerinde belirtilmeden bu haliyle imzalamamıyacağımı' açıkladım. Zaten bu nedenle boş kâğıda attığım imzayı, iptal etmiştim. Eğer resmi evrak niteliğinin en ufak bir belirtisi olsaydı kuşkusuz bunca yıl devlet görevi yaptığım için kâğıdı gereken yöntemlerle iptal yoluna giderdim.

Havalandırmaya giriş ve çıkış saatlerimizi düzenlemek amacıyla hazırlanmış bu fiş. Ancak biz fişte belirtilen saatlerde havalandırmaya çıkarıldığımıza tanıklığımızı belirten imzayı attıktan ve görevliler de o saatlerde havalandırmaya çıkardıklarını imza ile belirttikten sonra bir evrak niteliği kazanacaktı.

Anlaşıyor ki bize boş olarak imzalatılmak istenen fiş, havalandırmaya gerektiği gibi düzenli ve belli saatlerde çıkarıldığımızı tesbit etmek gerekirse bunu kanıtlayabilmek amacıyla düşünülmüştür.

Ben ne zaman havalandırılmaya çıkarılıp ne zaman içeri alınacağımı bilmeden boş bir kâğıdı nasıl emirle imzalayabilirdim?

Devlet kavramına olan saygım, devletin kontrol mekanizmalarını yanıltabilmem imkanı var olduğu sürece herhangi bir teftişte ibraz edilmesi öngörülmüş olan onay, imzamı boş bir teksir edilmiş fişe atmayı engelleyecek ciddiyettir.

Havalandırmaya çıkışta ve girişte benim de kontrol edebileceğim şekilde belirtilen saatlerin bize imzalatılmasını çok olumlu bir gelişme olarak değerlendiriyorum ve seve seve imzalarım.

Devlet ciddiyetine olan inancım ve saygım nedeniyle, savunmam alınmadan mazgaldan havalandırma hakkımın iptal edildiğinin belirtilmesinin de mevzuata aykırı olduğunu sanıyorum. Disiplin cezası hiçbir kuruldan geçmeden, üst makamlara danışılmadan, nöbetçi kimse tarafından olay araştırılıp sorulmadan açıklanabilmesinin yasalara aykırı olduğunu sanıyorum. 'Boş kâğıda imza atmadın, senin havalandırma hakkını iptal ediyorum' diye, anında belirtilebileceğini sanmıyorum. Kaldı ki, durumu anlatmak istediğimi söylediğim halde yüzüme mazgalın çarpıl-

ması, sebepsiz bir olay yaratma amacını gütmektedir sanırım.

Daha önce de bana aslı olmayan suçlamalar atfedilmek istendiği için endişelerimi arzederim.»

«Emre itaatsizlik» suçlamasına karşı, Reha İsvan üç dakikada savunma yapamayacağından, savunmasını dilekçeyle yapmak kararını almıştı.

«Dilekçeyi vermeyin... Verirseniz dava açılır... Dilekçenizi geri alırsanız işleme konmaz.» dediler.

«Hayır» dedi Reha İsvan. «Dilekçemi verdim. Geri almayacağım. Siz ne isterseniz yapabilirsiniz: Dilekçemi ister işleme koyun, ister dava açın, sizin bileceğiniz iş. Ben dilekçemi geri almıyorum.»

Olay kapandı.

«O tarihten sonra çok muntazam çıktık havalandırmaya. Sabah ayrı, öğleden sonra ayrı...»

29 Ağustos 1984 günü Askeri Yargıtay 3. Dairesi, «noksan soruşturma» nedeniyle, Askeri mahkemenin aldığı kararı bozdu.

Ceza almış olan Barış Derneği Davası sanıklarının ikinci kez yargılanmalarına 10 Ekim 1984'de başlandı. Ve mahkeme eski kararında direndi.

Mahkeme, 8 Kasım 1984'de sanıklardan Mahmut Dikerdem, Niyazi Dalyancı, Melih Tümer, Gündoğan Görsev, Orhan Apaydın, İsmail Hakkı Öztorun'un tahliyelerine karar verdi.

Öteki sanıkların tutukluluk hali devam edecekti. Reha İsvan, öteki sanıklardan biriydi.

3. Koğuşun tam üstünde 5. Koğuş vardı.

Tıpkı 7. Koğuşun üzerinde 8. Koğuş olduğu gibi... 8. Koğuşta olup bitenler nasıl 7. Koğuştan duyuluyorsa, izleniyorsa (pencereleri alt alta), bir arada yaşanıyorsa, burada da durum farklı değildi.

Zaten dinledikçe, dinledikçe, koğuşlarda koşullar, birbirinden ne denli farklı olursa olsun, bir mozaiğin çeşitli parçaları tamamlanır gibi, Metris benim için bir bütün olup çıkacaktı.

1984 yazının günleri de her koğuştan ağır ağır geçti. En çok da dört köşe gökyüzünden geldi geçti.

Barış Derneği davasının duruşmaları yeniden başlamıştı. Duruşmaları kaçırmamak isteyen Reha İsvan için yeniden mücadele günleri gelmişti.

Yine bir duruşma öncesiydi.

Ertesi günkü duruşmada, Barış Derneği davası sanıklarının tahliyeleri söz konusuydu.

Reha İsvan havalandırmaya çıktığında, kızları pencereye üşüştüler. Belki onu bir daha göremeyeceklerdi.

Bir ara kızları Reha İsvan'dan «**Kalinka**» dansını yapmasını istediler.

Tahliye olacağını hiç sanmıyordu. Ama yine de...

**«Peki oynarım, ama tahliye olmazsam, karşılığını is-
terim. Siz de bana o güzelim klasik şarkılardan bir-
ni söylersiniz...»**

Bir süre önce Metris'e, Üsküdar Musiki Cemiyeti'nde eğitim görmüş bir kız gelmişti. Kısa zamanda birkaç arkadaşını çalıştırmaya başlamış, onları yetiştirmiş ve bir klasik Türk müziği korusu oluşturmuşlardı. Hele hele Dede Efendi'nin şarkılarını çok güzel söylerlerdi...

Reha İsvan ertesi gün tahliye olmadı.

Konseri dinlemeye hazırды.

Havalandırmaya çıktıklarında, klasik Türk müziği şarkıları söyleyen kızlar, Reha İsvan'ın koğuş penceresi önüne geldiler. Koroyu, Latife yönetiyordu. Ve konser başladı.

Metris'de, koğuşunda, demir parmaklıklara «tü-nemiş» Reha İsvan bu tadına doyumlayan konseri dinliyordu... Havalandırmadan, yükselen Dede Efendi'nin şarkıları, demir parmaklık falan dinlemeyip, pencerelerden içeri, koğuşlardan içeri süzüldü. Şarkılar koğuştan koğuşa geçiyordu ki ansızın...

«Ansızın Metris'de kızların 'yasakçı' ya da 'figüran' diye ad taktıkları görevli geldi ve koroyu susturdu.»

«Ama neden» diyordu koroyu yöneten. **«Marş falan söylemiyoruz ki, Dede Efendi'den şarkılar söylüyoruz.»**

«Dede Efendi falan anlamam» diye geldi yanıt.

«Bizde size değil, anlayana söylüyoruz şarkılarımızı» dediyse de Latife fayda etmedi.

Koro'daki kızlar havalandırmadan alınıp koğuşlarına sokuldular.

Ama şarkılar bitmedi. Koğuşlarında sürdürdüler

şarkılarını. Söz vermişlerdi Reha İsvan'a. Ona konser vereceklerdi.

Altıncı Koğuş susmuyordu. Dede Efendi'nin müziği bu kez, koğuştan dışarı, 6. Koğuşun demir parmaklıklarından dışarı süzülüyordu.

Sonra bu müziğe, kızların seslerine başka sesler karışmaya başladı. Başka sesler giderek yükseldi. Dede Efendi'yi bastırmaya başladı. Başka sesleri öteki koğuştakiler de duydu.

Başka seslere, kimsenin duymak istemediği başka seslere karşın, kızlar sürdürmeye çalışıyordu klasik Türk müziğini 6. Koğuşta. Artık Reha İsvan, «istemiyorum, konser istemiyorum» dese de faydasız, sesleri çıkmasa da kaldıkları yerden sürdüreceklerdi şarkılarını.

Şarkılarını bitiremediler 6. Koğuştakiler.

«Coplar, Dede Efendi'yi susturmuştu.»

Köyde, Taşköprü'de ne çok hastalık vardı. Hele o sıtma salgını zamanında. Kimi kez haftada iki çocuğun öldüğü olurdu. Reha İsvan, evden eve ilaç, yiyecek, mama taşıyor, hatta iğne bile yapıyordu.

Soğuk, rüzgârlı bir kış akşamıydı. Ahmet İsvan köyde değildi. Geceyarısını çoktan geçmişti ki, evin kapısı vuruldu. Önce rüzgâr sandı Reha İsvan. Hayır, değildi. Üstelik hiç alışlagelinmiş bir kapı vurma da değildi. Açtı. Karşısında, gecenin, soğuğun içinde Hüseyin. Hüseyin cin gibidir ve beş, altı yaşlarındadır. Hüseyin ninesiyle yaşar. Komşu Hüseyin'dir o.

«Ninem hasta. Çabuk gel».

Hüseyin kaybolmuş, Reha İsvan kendini dışarda bulmuştur. Bir iki dakikada komşu evdedir.

Hüseyin, «bir şeyler yap ninem ölmesin» diye yalvarırken, Reha İsvan ne yapabileceğini düşünmektedir. Yataktaki yaşlı kadın, ateşler içinde yanmaktadır. Kendinde değildir... Yapabileceği tek şey vardır: Bütün gün gübre taşıdıkları at arabasına yaşlı kadını koyup, Yalova'ya götürmek... (Koca Yalova'da bile tek bir taksinin olduğu günlerdir.) Kadının yaşı ve durumu; gecenin saati ve soğukluğu; araba-

nın durumu... bunları bir araya getirip, aklında evirip çeviren Reha İsvan, yeni baştan ne yapılabilir diye düşünür. Bir olasılık daha vardır: Evdeki penisin iğneleri... Ama ya kadının bünyesi... ya hastalığı... ya yaşı... ya şöyle olursa, ya böyle olursa arasında gidip gelmekte ve kahrolmaktadır. Öte yanda Hüseyin yalvarmaktadır; «bir şeyler yap... nineme bir şeyler yap, ölmesin» diye...

Sonunda kararını verir. Eve koşar. Penisilini alır, iğneyi yapar.

Hüseyin'in ninesi kurtulacaktır. Küçük Hüseyin, bugün çoktan büyümüştür. Üstelik o gün bugün çiftliğin müdavimlerindendir.

Köye ilk yerleştiklerinde, Ahmet İsvan Yalova'ya yayan gidip gelirdi. Sonra bir bisiklet edindi, onunla gidip geldi. Sonra bisiklete bir motor takıldı, motorlu bisiklet sahibi oldular. Sonra iki ailenin büyükleri biraraya gelip bir kaptıkaçtı hediye etti... Taşıma kamyonunu çok sonra edindiler.

Taşıma kamyonunu edindiklerinde, bu kamyonun meyva ve sebze taşımak dışında başka işlere de yarayacağını bilmiyordu Reha İsvan... Yine komşu evlerin birinde bir doğum vardır. Köyde her ev birbirinin komşusu olduğuna göre, hangi evde olduğu önemli değil... Ancak doğumda önemli bir sorun var: Bebeğin, eli kolu çıkmış gerisi gelmiyor. Köyün tüm kadınları, genç anne için «bu ölüyor» diye vahlanmaya başlamışlardır bile... Yapılacak hiçbir şey yok. Çocuk gelmiyor, anne ölecek... Belki de vardır, kadınlar bir Reha İsvan'a bakarlar, bir de meyva kamyonuna.

Reha İsvan, traktör tepesinden inmemiştir ama

hayatında kamyon kullanmamıştır. Nasıl olur ki... Başka hiçbir şey olamayacağına göre, sonunda aldı genç anneyi kamyona. Kendi direksiyona geçti. Kapadı gözlerini, bastı gaza, açtı gözlerini, vurdu Yalova'ya!

Yalova'ya vardılar. Genç anne nurtopu gibi bir bebek doğurdu. Ama Reha İsvan, o kamyona binip, köye dönemedi. Çünkü hiç mi hiç bilmiyordu kamyon kullanmasını!

Çocukların sıtmadan kırıldığı, köydeki ikiz bebeklerin bakımsızlıktan öldüğü günlerdi... Hayır, yeni doğan bu ikizleri yaşatmak için elinden geleni yapacaktı Reha İsvan. Nitekim yaptı da. Günde dört öğün kendi evinde hazırladığı mamayı, ikizlerin annesine taşımaya başladı. Önceleri bebeklerin durumu çok iyiydi... Ansızın bir gün hallerinde bir tuhaflik sezdi. Ne oldu bunlara? İkizlerin annesi babası yanıt verdi: «İshal olmuşlardı, biz de iyi gelir diye bala batırılmış saç verdik...» Hayır, çıldırmadı, sinirlenmedi Reha İsvan, yeniden anlattı, yeniden anlattı ne yapılması gerektiğini. Bir gün baba, «bu böyle olmaz, ben çocukları hocaya okutmaya götüreceğim» dedi.

Hoca Geyikdere Köyü'ndeydi. İkizlerden biri, yolda giderken öldü, öteki, yolda dönerken öldü.

Dindar ve tutucu bir köydü Taşköprü köyü. Köy imamının, köy kadınlarına verdiği öğütlerle, köy kadınlarının her derde deva olarak gördükleri «Reha Abla»ları arasında bir çelişki vardı anlaşılan... Her-

halde vardı ki, günün birinde köy kadınları dayanamayıp imama sordular:

«Peki bizim abla da cehenneme mi gidecek?»

İmamın yanıtı:

«Yooooook! O başka! Onun çukuru ayrı! Onunki günah yazılmaz!»

Bunu belirteyim de, belli olmaz, yarın öbür gün, Reha İsvan kırk yıl önce, izni olmadan iğne yapıyordu, hastalara bakıyordu, her eve girip çıkıp çocuklara mama veriyordu diye hakkında soruşturma falan açılırsa, hiç olmazsa köy imamının bile bu işleri onayladığı, fetvasını bile vermiş olduğu biline...

«Metris'te hastalıklar çok yaygındı... Bakımsızlık, kötü beslenme, soğuklar, rutubet...»

«Özellikle verem çok yaygındı. Kızlardan da çoğu hastaydı ama asıl erkeklerde verem çoktu... Bir kez, bir yetkiliyle konuşurken, eliyle gösterdi: 'İşte, şurası da veremliler koğuşu...' diye...»

Kızlardan biri, ne zamandır kan kusuyordu. Onu, «veremlidir» diye alıp, tek başına bir koğuşa kapadıklarında, tüm kızlar ve Reha İsvan, isyan edeceklerdi. Dilekçe üzerine dilekçe vermeye başlayacaklar, «biz razıyız, bizi de onun yanına koyun, arkadaşımıza bakmak istiyoruz» diye... Reha İsvan her ne kadar, öteki kızları yatıştırmaya çalıştıysa da, «sizler durun, yaşımdan ötürü ben daha korunmalıyım, bana bir şey olmaz» dediyse de fayda etmedi. Bir süre tek başına kapatılan veremli kızın yanına, bir süre sonra başka bir kızı daha kapadılar.

«Dişim ağrıyor diyenin dişini çekerlerdi. Yani hiç tedavi edilmezdi. Geçici dolgu yaparlar «çıkınca doldurtursunuz» denirdi... Kızlarımın çoğunun ağzında diş kalmamıştır.»

«Kızlarımın çoğunun kulak sorunları vardır. Kulak iltihapları vardır... Kulaklarını, o buz gibi duvarlara dayamaktan...»

«Kızlarımın...», «Kızlarımın...»

Peki, revir yok mu? Doktor yok mu?

«Bu dönemde en kötü sınav vermiş olanlar arasında bence doktorlar önde gelir. Metris'te anlatırlardı, işkencede doktorların bulunduğunu... Ölümünün yaklaştığını ve işkenceyi bıraktırmak için orada bulunduklarını anlatırlardı... Metris'te revir de vardı, doktor da... Ancak revirde hasta yatmaz, yani orada sürekli tedavi görmez, gider ve gelir... Doktorların da koğuşa girmeleri kâh yasaktır kâh değildir.»

Daha ilk tutukluğunda hastalıkları görmüştü Reha İsvan. Enfarktüs, felç, aklını yitirenler...

«Birinci tutuklanışımda, Kaçakçılar Koğuşundaydım... 45 yaşlarında, 28 yıl hapis yemiş bir kadın vardı. Sonradan Yargıtay, cezasını beş yıla çevirecek ve tahliye olacaktı... Ona çok işkence göstermişlerdi: Asılmış, cop sokulmuş gençler... Korkudan, 'ne isterseniz verin imzalayayım' demişti. Yargıtay kararıyla çıktı sonra... İşte o, ben koğuştayken enfarktüs geçirdi. Ona rağmen revirde yatmadı. Sedyeyle revire götürdüler, sonra geri getirdiler. Orada hiç tutmadılar.»

Yine ilk tutukluluğundaydı. Yine 3. Koğuştaydı. Berrin ve Zerrin kardeşler vardı. Hiç unutmaz, «hiç olmazsa siz iki kardeş bir aradasınız» gibi saçma sapan bir şey söylemişti de Reha İsvan aldığı yanıt karşısında donup kalmıştı: «Siz hiç kardeşinizle birlikte işkenceden geçtiniz mi!»

İki kardeşten biri pencereye çıkmış havalandırmadakilere bakıyordu. Ansızın söyledikleri anlaşılmaz oldu. Dili tutulmuştu.

«Üç dört ay hiç konuşmadı. Bir yanma inme inme inmişti. Bir yanı hiç tutmuyordu. Bir gözü kapandı. Doktor geldi, baktı ve gitti.»

O bakıp gitme arasında, «Size böyle bir şey olsaydı korkardım ama, bu daha 24 yaşında, hiçbir şeycik olmaz» demişti. Ve arkasından da bir sürü ilaç yollamıştı.

«İlaçları bize, kendi cam şişeleri içinde vermezlerdi. Torba içinde verirlerdi... Nitekim bu kez de rengârenk haplar getirmişlerdi. 'Hangisini verelim?' diye sorduğumuzda, 'her renkten bir tane verin' yanıtını aldık.»

Ertesi gün bir başka doktor gelecek, ona durumu anlatacaklardı. Doktorun gözleri faltaşı gibi açılmış, «Nee, yoksa ilaçları verdiniz mi?» diye soruyordu.

Hayır, vermemişlerdi ilaçları. Reha İsvan, ne de olsa köyden deneyimliydi.

«Haydarpaşa Hastanesine arada onu kontrole götürüyorlardı. Yine bir gün götürdüler. Ancak o gün Selimiye'ye, duruşmaya da gidecekler varmış. Hepsi ni bir arabaya bindirdiler. Hastanın işi, hastanede bir saatte bitmiş. Ama duruşma bitmedi diye, düşünün onu, felçli kızı, sabahın onundan akşam beşe dek, tam yedi saat, arabada, elleri kelepçeli beklettiler!»

Reha İsvan'ın çeşitli rahatsızlıkları vardı. Peki, o hiç revire gitmedi mi?

«Revirin niteliklerini bildiğim için hiç gitmek istemezdim. Bir de onurumdan istemezdim.»

«Biliyordum, büyük bir yetkili, askeri doktorlara, 'siz önce askersiniz, sonra doktor' demişti...»

İşte ondan hiç istemezdi, revire çıkmak, doktora görünmek. Ama tek neden bu değil.

«Şimdi, Metris'te genellikle şöyle olur: Sabah sayımında doktora görünmek istiyorsunuz, ya da ilaç istiyorsunuz diye yazılabilirsiniz. İlaç konusunda, vitamin dışında her şeyi verirler. Vitamin vermezler ki direnciniz artmasın... Doktora yazılmışsanız, doktor gelir, mazgalı açar, orada sorar 'neyin var' diye... Yani yalnız yüzünüzü görüyor mazgaldan, muayene etmek söz konusu değil. Oradan 'neyin var?' diye sorar, siz bilip neyiniz olduğunu ona söyleyeceksiniz...»

Reha İsvan'ın tansiyonunun inip çıktığı günlerdediydi. Baş dönmelerinin ardı kesilmiyordu. Kızları zorla ona doktor çağırmaya çalıştılar, ve sabah sayımında onu doktora yazdırdılar.

Bekledi, bekledi, bütün gün doktor gelmedi. Birkaç kez hatırlatmasına karşın gelmedi. Neden sonra polis hanımı çağırıp, «Sabah doktor çağırmıştım, şimdiye dek gelmedi. Bundan sonra gelmesin, istemiyorum» diyecekti.

Bir kez, şiddetli bir baş dönmesi nedeniyle, yine kızlarının ısrarıyla doktor çağırdı. Doktor yine gelmedi. Görevli kadın polis, gelip, «yürü» dedi Reha İsvan'a. Oysa ayakta duracak hali yoktu. Ha yığıldı, ha yığılacaktı.

Hayır, onu revire sedyeyle götürmediler. Bir du-

vara çarparak, bir trabzanlara tutunarak, merdivenlerden düşe kalka, yuvarlanarak revire götürüldü.

Revirde uzun bir kuyruk vardı. Kuyruğa girdi. Baktı ki olmuyor, olduğu yerde, bir çuval gibi yere yığıldı.

«Orada iskemle var, ama hiç oturun derler mi! Demezler!»

Yere oturmuştu. Sonunda sırası geldi.

«Beni bir daha doktora gitmeye tövbe ettirecek, onur kırıcı bir biçimde muayene ettiler.»

O günden sonra, Metris'te bir daha doktor çağırmadı Reha İsvan.

Onu bir daha doktora gitmeye tövbe ettirecek biçimde muayene ettiklerinden bir y` sonraydı ki, bir gün koğuştaki bayıldı. Kızları bu durum karşısında doktor çağıracaklardı.

«Şuurum yerinde değildi. Hayal meyal hatırlıyorum, sedyeyle taşınıyordum. Ağırılığımı vermemek istiyordum ama bilincim gidip gidip geliyordu.»

İğne yaptıklarını anımsıyor ama, neydi nedendi, unutmuştu...

Kendinde olsa asla çağırmazdı...

Onur kırıcı bir davranışla karşılaşmamak için revire gitmediği gibi, her «sayım var» komutunda da anında kapının önünde sayıma hazır olacaktı.

Kalabalık koğuşlarda, 35 kişinin ranzaların arasından, dar geçitlerden geçerek, aynı anda kapının önünde bir çember oluşturarak durmaları ne denli olası, onu bir yana bırakalım... Ya iki üç kişinin kaldığı koğuşlarda?..

Hani, uzun koridora açılan birkaç hücreden oluşan koğuşlarda, içerde iki üç kişi bile olsalar, «sayım var» komutuyla birlikte çılgınca bir koşu başlardı. Bu sayım komutu kaçta gelecek bilinmez ki, önceden hazır olunsun!

«Koridorun ucunda o koca demir kapı var. Demir kapının arkasında iki tane koca demir sürgü var. Daha o sürgünün biri açılmaya başlarken, insan duyar diye düşünürdük; o iki demir sürgünün ve kapının açılması en azından bir dakika sürer diye düşünürdük. Eh, o bir dakikada da kapıya yetişebilir insan... Evet böyle düşünürdük ama bu düşündüklerimiz hiç gerçekleşmez, bunların bize hiç yararı olmazdı. Çünkü, hiçbir şey duymayız, bir de bakarız, ansızın kapı açılmış. Nasıl olur bu? Çok basit:

Meğer, sürgüleri çokook yavaşcacık, çok sessiz, bize duyurmamaya gayret ederek açarlarmış.

Anlamıyorum. Onca koşacaklarına, bir iki saniye gecikseler ne olur ki... Aklımdan böyle saçma sapan şeyler geçerken, o beni durduruyor.

«Ne mi olur? Hakkınızda not tutarlar, rapor hazırlarlar, bağırıp çağırıp, hakaret ederler... Ne de olsa yaşlı başlı insanım. Ne diye hakaret ettireyim kendime... Bu gibi konularda özellikle titiz davranırdım. Gençlerden yetişemeyen olursa tokat da atarlarmış...»

Hayır, onur kırıcı herhangi bir söz ya da davranışla karşılaşmamak için her sayımda, o anda hazır bulunacaktı. Gerekirse koşacaktı, gerekirse ranzasından atlayacaktı, gerekirse giyinik yatacaktı. Her şeyden önce onuru...

Bir gün... Bir sayımda... Söylenen bir söz...

Neydi o söz?

Kim söylemişti?

Neden söylemişti?

Kime söylemişti?

Ne zaman söylemişti?

Sonuncusu dışında, hiçbir sorunun yanıtını bilmiyoruz.

Tek bildiğim (ve bundan böyle bileceğimiz) 31 Ekim günüydü. Sayımdaydı... Bu kadarını da, yazdığı dilekçeden biliyoruz:

«Komutanlık önüne:

31 Ekim 1984 Çarşamba günü sayımda yetkili ve görevlilerin huzurunda sarfedilen bir sözün başta 1982 Anayasası olmak üzere tüm yasalara aykırı olduğunu bildiğimi bildirmeyi bir görev sayıyorum. Bu dillokçem, hiçbir istemle ilgili değildir. Yasalara uy-

gun olan her tutukevi kuralına, yasağına uyageldim ve uyagideceğim. Ancak tüm icraatın yasalara uygunluğundan görevi ne olursa olsun hiçbir yetkili varestede değildir. T.C. yasaları, Metris Cezaevi Tutukevi yönetimini olduğu gibi, IKK'yı ve istihbarat subaylarının tümünü de bağlar.

Yaptırımların nedenini izah, insani olduğu kadar yasal ve hukuki bir görevdir. Zaten nedeni belirtilmeden uygulanan ceza ya da yaptırım, ceza ya da yaptırım niteliğini yitirir. Bir tavır, bir davranışı değiştirmek için ceza verilir, yaptırım uygulanır. Neyi niçin değiştireceği belirtilmeden bir kimseye uygulanan ceza, ceza değil sadece ezadır. Sebepsiz eza vermek de yasaktır. Herkese yasaktır.

T.C. sınırları içinde hiç kimse görevi, rütbesi, makamı ne olursa olsun «keyfi» davranma yetkisine hâiz değildir.

Kaldı ki Metris Ceza ve Tutukevi'nde hüküm kesinleşmiş tutuklu var mıdır bilmem. Bir tutuklu hakkındaki hüküm kesinlik kazanıncaya kadar suçsuz kabul edilmesi gereği de anayasaların İnsan Hakları Beyannamesi'nin ve hukukun temel ilkelerinden biridir. Arzederim.»

Neydi, niyeydi, kimdi, ne demişti, neden demişti, nasıl demişti vb. Ne önemi var ki...

Ortada bir söz, ve bu söze karşılık yerine getirilmesi gereken bir görev vardı. Reha İsvan görevini yerine getirmişti, o kadar.

Dilekçe vermek, kendini savunma yoluydu... Dilekçe vermek hakkını arama yoluydu... Dilekçe vermek yasal direniş yoluydu...

Ancak dilekçe vermek, pek de kolay bir iş değildi Metris Askeri Cezaevi'nde.

Her şeyden önce dilekçenin biçimi çok önemliydi. Kullanılacak kâğıt, sayfanın her iki yanında bırakılması gereken boşluk... Örneğin sol yanda, iki değil bir santim boşluk bırakılmışsa ya da bir santim değil de iki santim boşluk bırakılmışsa dilekçe kabul edilmeyebilirdi. Keçeli kalem denmişti ama her zaman değil... Bazen keçeli, bazen tükenmez kabul edilebilirdi. Tıpkı kimi zaman büyük harf, kimi zaman küçük harfli yazının kabul edilmesi gibi... Soyadı, adı, ana adı, baba adı, doğum tarihi, yeri, ikametgâh adresi, tahsil durumu, tutuklandığı tarih, yargılandığı dava, cezaevi künye kayıt numarası (meraklısı için belirteyim: Reha İsvan'ınki 82453), koğuş numarası, dilekçenin özü... Bunlar hep tek tek belli bir biçimde doldurulmalıydı. En ufak bir şaşma, biçimsel bile olsa, dilekçenin geri çevrilmesine yetiyordu. Her dilekçe «arzederim» sözcüğüyle bitmeliydi. Tek, şaşmaz kural buydu.

Verdiği dilekçeler üzerine de bir dilekçe yazacaktı Reha İsvan. 13 Kasım 1984'de. Ancak bu «dilekçeler üzerine dilekçe»ye geçmeden, bir önceki dilekçesinin (6 Kasım 1984 tarihli dilekçesinin) sonuna bakalım. Ailesinden yollanan para ve emanet hesabıyla ilgili bu dilekçeyi şöyle bitirmişti:

«Yasal haklarımı, tutukevi kuralları çerçevesinde kullanmaya hep özen gösterdim ve göstereceğim. Tutukevi idaresinin bazı yetkililerinin de kendi koydukları kural ve T.C. yasalarına riayet etmeleri gerektiğini sanıyorum. «Sen madem tutsaksın ben ne dersem o olur» anlayışı geçerli olmamalıdır, olursa ben 3.500 TL.'den yoksun kalırım. Belki biraz rahatım kaçır ama ülkemiz açısından çok daha önemli şeyler zedelenir. Ben devlete duyduğum derin saygıyı muhafaza etmek için insanüstü çaba harcıyorum. Bu konuda idarenin bana yardımcı olmaları, devlete ve yasalara saygı konusunda benden geri kalınmaması hususunu yetkililere arzederim.»

Bu dilekçeden iki gün sonra yine Barış Derneği'nin duruşması vardı.

Askeri mahkeme, 8 Kasım 1984'de sanıklardan Mahmut Dikerdem, Niyazi Dalyancı, Melih Tümer, Gündoğan Görsev, Orhan Apaydın, İsmail Hakkı Öztoran'un tahliyelerine, öteki sanıkların ise tutukluluk halinin devamına karar verdi.

Beş gün sonra Reha İsvan Metris Askeri Cezaevi'nde, 3. Koğuşta, ranzasında oturmuş, şu dilekçeyi yazıyordu:

«Komutanlık önüne:

12.11.1984 tarihinde, sayımda yetkililere üç adet dilekçe verdim. Bu dilekçelerden biri 6.11.1984 tarihinde sunduğum dilekçemde belirttiğim emanet hesabı konusuyla ilgiliydi. İkincisi, ek olarak ilişik olan, İstanbul Sıkıyönetim 2 Numaralı Askeri Mahkemesi'nin hakkımda 8.11.1984 günü verdiği kararı temyiz için verdiğim dilekçe ile komutanlıktan bu dilekçenin Yargıtay Daireler Başkanlığı'na iletilmesi isteğimi arzettiğim dilekçe idi.

Son günlerde kıvançla gördüğümüz gibi, aynı gün saat 11.00'de gardiyan Havva Hanım ve bir er dilekçemin işlem gördüğünü bana tebliğ ettiler ve tebellüğ pusulasını imzalatmayâ geldiler. Bu ivedi ilgiye teşekkür ederim. Yalnız, son derece aceleleri vardı, o kadar ki, ben emanet hesabıyla ilgili tebliğ pusulasını okuyamadım. Gözlüğümü takamadan er geri istedi, kendi hızla okurken yarıda kesti ve «Üsteğmenim çağırıyor», diyerek dilekçeleri aldı gitti. Ne tebellüğ ettiğimi hâlâ bilmiyorum. İki pusula imzalamam için sunuldu, birini imzaladım, o imzaladığım Yargıtay dilekçemle ilgili olanı idi sanıyorum.

Yargıtay dilekçesi süreli olduğu için, ısrarla polis memurunu çağırdım, anlattım. Erle birlikte, gardiyan hanımdı sanıyorum, geldiler. Bu kez er yalnız Yargıtay dilekçesini getirdi. Usulüne uygun olmadığı tebliğ edilen pusula üstünde yoktu, ve bu kez ben yanlış tebliğ pusulası imzalamış olabileceğimi düşündüm.

Evrak, bu kadar telaşla ve bir delikten uzatılarak, okumama bile fırsat verilmeden imzalatılırsa imzanın bir önemi kalmıyor. Yanlışlıklar olabilir ve ni tekim bu sefer de bu hususta kuşkuluyum. 12.11.1984

tarihlisinin tebellüğ pusulasında ne yazdığını bilmiyorum ve imzalamadım.

Yargıtay'a gidecek dilekçeye gelince... Aynı gün B-3 koğuşundan iki kişi, temyiz dilekçesi verdik. İkisi de aynı şekilde yazılmıştı. Benim dilekçem uygun görülmeyle iade edildi, diğer tutuklununki iade edilmedi. Her ihtimale karşı, her ikimiz de, benden istenen biçimiyle yazdık verdik. Süresi içinde itiraz söz konusu olduğu için, komiser hanıma hemen teslim ettik.

Ama, ısrarla belirtmeme karşın, ne tebellüğ etmem istendiğini anlayamadığım için imzalayamadığımı sandığım 12.11.1984 tarihli dilekçemi, ya da üstünde bana bilgi verilen not bulunan tebliğ pusulasını bir daha göremedim.

Mağdur olmamam için konuyla ilgilenilmesi hususunu arzederim.»

Kasım ayının günleri rüzgarla, yağmurla, karla, fırtınalarla geçti dışardakiler için...

Beton kar tutmadı. Ne de demir parmaklıklar...

İçerdekiler karı görmedi... Yağmurda, şemsiyelerini açıp telaşlı adımlarla yürüyüp, sığınacakları bir dam, bir saçak altı aramadılar... Rüzgârda etekleri uçuşmadı. Saçlarında bile duymadılar rüzgârı... Soğuk, zaten iliklerine işlemiştir. Yaşadıkları fırtınalar ise, dışarıdaki fırtınalardan çok farklıydı.

Ve yılbaşı geldi.

Yılbaşında, yeni bir yılla birlikte Ahmet İsvan çıkageldi Metris Askeri Cezaevi'ne.

Levent'teki evleri soyulmuştu.

Her ne hikmetse, eve giren hırsız, yalnız Reha İsvan'a ait takıları çalmış, öteki şeylere elini bile sürmemişti.

İşte bu konuyu görüşmek için, Ahmet İsvan'la Reha İsvan, bir «açık görüş»te biraraya geldiler.

Görüşmenin sonunda Reha İsvan, «Helâl olsun

hırsıza!» diyecekti. «İyi ki eve girmiş, iyi ki aldıklarını almış, aksi halde seni bugün asla göremezdim. Bütün çaldıkları helâl olsun!»

Gerçektir bu söyledikleri. Kış ortasında, hiç ummadığı bir anda yeniden çocuklar gibi şendi.

Açık görüşte hazır bulunan görevliler şaşkınlıklarını gizleyemediler bu «helâl etme» işine...

Bir yılbaşı öyküsü daha.

Bu yılbaşı öyküsünde, ne telli pullu yılbaşı ağaçları var, ne karlı meydanlar, ne kırmızı sırça toplar, ne de eriyen karlara karışan akşam karanlığı...

Bu yılbaşı öyküsünde yalnız ve yalnız mideme saplanan keskin bir bıçak, yüreğimi terketmeyen bir sızı var.

«Bugün yılbaşı» dedi görevli. «Bugün, kim ne yiyecek istiyorsa, liste yapın, hepsini aldırabilirsiniz akşam için.»

İnanamadılar. Kulaklarına inanamadılar.

Hepsini mi?

Her şeyi mi?

Ne istersek mi?

Tavuk da yazdırabilir miyiz?

Ya balık?

Pastırma?

Yanıt hep «evet»ti. «Evet, ne isterseniz! Her şeyi...»

Koğuştaki bayram havası esiyordu. Her ağızdan bir yemek adı çıkıyordu. Ne çok şeyi, ne çok özlemişlerdi.

Yemekler sıralanıyor, listeye yazdırmadan önce

her biri üzerinde tartışılıyor, tam listeye yazılacak-ken son anda vazgeçiliyor, yoksa bunun yerine şunu mu yeğleseک tartışmaları yeniden başlıyor, bir türlü karar verilemiyordu.

Ama «her şeyi» diyordu görevli. «Ne isterseniz...»

Canları ne çekerse yazdırmaya başladılar. Liste uzayacak diye endişe duymaya başladılar.

«Kaç madde yazdırabiliriz?» diye sordular.

«Ne kadar isterseniz» diye geldi yanıt.

Kimi, bunun gerçek olduğuna bir türlü inanamadığından, «çok istemeyelim, hepsini vermezler, üç beş yeter» diyordu. Ama istekler sınırlanamıyordu.

İştahlar açılmış, düş gücü kanatlanmıştı.

Sonunda liste oluştu.

Akşama dek sevinç içinde, kendilerine çekecek-leri ziyafeti beklemeye başladılar. Buna beklemek bile denmezdi. O gün öyle çabuk ya da öyle yavaş geçti ki saatler, dakikalar koğuşlarda...

Sonunda akşam oldu.

Yemek saati...

Karavana geldi: Sıcak suda birkaç parça patates.

Reha İsvan, yılbaşı yemek listesine tek şey yazdırmıştı: Elma şekeri.

Neden dersiniz?

O yılbaşı akşamı herkes aç açına yattı ranzasına. Kimse sıcak sudaki patates parçalarına dokunmamıştı.

Takvimlere göre yeni bir yıl geçmişti: 1985.

İçeridekiler için yılların yenisi eskisi olmuyordu.

Yaşamında ilk kez bir falakaya tanıklık etmek için 1985 yılını beklediğini nereden bilebilirdi ki Reha İsvan. Hayır bilemezdi. Bilmiyordu. Ama etti işte. Her şeyi gördü.

«Daha henüz lise öğrencisiydi.» (Yani, Metris'e girmeden önce lise öğrencisiydi demek istiyor.) «Onu tutmuşlar, tam üç koğuşun aralığında koridora yatırmışlar, ayaklarının altına copla vuruyorlardı. Her üç koğuştakiler de mazgaldan görüyordu olayı... Daha lise öğrencisiydi...»

Lise öğrencisi bir «küçük kız» daha. Falakaya yatırmışlardı. Üzerinde Nazım Hikmet'in bir şiirini bulmuşlardı. Ondan.

Şiirde, Nazım Hikmet,

«Yaşamak ne güzel şey

Taranta Babu!

yaşamak ne güzel şey...

Anlıyarak bir usta kitap gibi

bir sevda şarkısı gibi duyup
bir çocuk gibi şaşarak
YAŞAMAK...

Yaşamak;
bিরer bিরer
ve hep beraber
ipekli bir kumaş dokur gibi...
Hep bir ağızdan
sevinçli bir adestan
okur gibi.
YAŞAMAK...»

diyordu.

Hayır, bu şiirin son bölümü, şu bölümü yoktur
cepte taşman kâğıtta:

«YAŞAMAK:

Ne acayip iştir ki,

bu ne mene gidiştir ki Taranta - Babu
bugün bu

«bu inanılmayacak kadar güzel»

bu anlatılamayacak kadar sevinçli şey:
böyle zor,

bu kadar

dar,

böyle kanlı,

bu denli kepaze...»

Kış mevsimiyle birlikte hastalıklar arttı Metris Askeri Cezaevi'nde. Özellikle «çıplaklar»da...

«Tek tip elbise giymeyi üç yıldır reddeden; bu yüzden hep hücre cezası, dayak, her tür hırpalanma ve benzeri yaptırımlara göğüs geren; koğuş arama-sı bahanesiyle saatlerce kar, yağmur altında dışarda bekletilen bir grup tutukluya «çıplaklar» derdik...»

«Çıplaklar koğuşlarından birinde, giderek bir gencin kalbinden rahatsızlandığını duyduk... Doktorların emir aldıkları, bu nedenle çıplaklar koğuşlarındaki hastalara bakmadıkları söyleniyordu. Bu inanılır bir şey değildi. Ama çok geçmeden bu acı gerçek, tartışmasız olarak kanıtlandı.»

«Kalp krizi tutan genç için çağrılan doktor koğuşa gitmemekte ısrar edince, slogan gelmeye başladı. Kızlar da hemen şlogana katıldılar.»

«Bizim koğuşta çok zorunlu olmadıkça slogan atılmıyordu. Ancak bir çeyrek saat 'doktor istiyoruz', 'D-8'e doktor gönderilsin', 'tutuklular ölüme terk edilemez' haykırıışları dinmedi. Bizim koğuştaki kızlar da katılmak istiyorlardı...»

Reha İsvan, «durun belki de doktor giyiniyordur,

alet edavatını topluyordur... bunlar zaman alır, biraz daha sabredelim» diyecekti.

On dakika beklediler. Yirmi dakika beklediler, 25 dakika... yarım saat...

«Ve ben de ranzamdan fırladım. Ciğerlerimizin bütün gücüyle çağrıya katıldık... Gecenin biriydi... Mazgaldan «nöbetçi» diye bağırmaya başladım... Oradaki er, «ne yapacan nöbetçiyi» dedi... «Duymuyor musun, doktor istiyorlar» dediğimde, 'yok, nöbetçi yok» dedi.»

Reha İsvan, «sen insan değil misin! Adam ölüyor, git, hemen nöbetçiyi çağır» diye bağırdı. Ama dışardan hiçbir ses gelmedi.

Sloganlar, iki üç saat sürecekti ve Metris inleyecekti.

«Kalp hastası bu tutuklu için çok sık doktor isteniyordu ve çağrılar ister istemez slogana dönüşüyordu.»

Doktor istemek için bu ne ilk, ne de son haykırışları ya da slogan atışlarıydı.

Daha önce... henüz «slogan atmaya» bunca sık başvurmadağı bir dönemde Reha İsvan, doktor isteme eylemini dilekçeye dökmüştü. 2 Şubat 1985 tarihli dilekçesindeki tonlamayla sonrası arasındaki farkı görebiliyorum.

(Dilekçede söz konusu edilen olayla, şimdi okuduğunuz, birbirinden ayrı olaylar. Belirtirim.)

Reha İsvan'ın dilekçesini okuyorum:

«Komutanlık önüne:

2.2.1985 Cumartesi gecesi, saat 10.40'ta erkek koğuşlarından bir ağızdan doktor çağrıldığını duydum. Biraz sonra kadın koğuşlarından da E-8'e doktor gönderilmesi için hep birden çağrıda bulunuldu. Revir-

den bunun, sair zamanlarda atılan sloganlarla karıştırılabileceğinden kaygılanarak, «Revirde doktor yok mu, doktor isteniyor» diye seslendim. Daha sonra mazgaldan nöbetçi polis memurunu çağırarak durumu sordum. Bizlerden biri hastalanırsa hemen görevini yapacağını söyledi. Hipokrat yemini etmiş doktorlarımızın her ne koşulda olursa olsun, hastaya yarıdmsız bırakmayacaklarına inanmak isterim. Acaba nöbetçi doktor mu yoktu? Saatlerce süren doktor çağırılmaya devam edilmiştir.

«Ben, yetkili en az bir görevlinin durumdan haberi olduğunu bildiğim için bir daha çağrıda bulunmadım. Ancak yaşlı ve birtakım rahatsızlıkları olan bir tutsak olarak, benzer bir dürumda tıbbi müdahaleden yoksun kalacağım kaygısını taşıdığımı, başka bir nedenle görevliye bu kaygımı bildirdiğimde, 'Ölürsen öl' demiş bulunduğu için de can güvenliğinden endişe ettiğimi arzederim.»

Doktor o gece gelmedi. Bir hafta sonra bu çocuk öldü.

Bütün Metris bir ağızdan bağırmışlar, yine de seslerini duyuramamışlardı.

«O kadar sık doktor çağrısına katılmak zorunda kaldım ki, sonunda slogan atar oldum denilebilir. Bu nedenle ilk tutsaklık günümünden beri yürekten katıldığım, ama yaşım başımla uygun görmediğim için çok seyrek ve ivedi durumlarda katıldığım 'İnsanlık onuru işkenceyi yenecek' sloganını var gücümle atmaya koyuldum.»

«İnsanlık onuru işkenceyi yenecek.»

Kaçınılmaz. Mutlak yenecektir.

Metris Askeri Cezaevi'ne girmeden önce, («tezgâhtan geçmiş kızlarını kucaklayıp, bağrına basmadan önce»), Reha İsvan'ın kişisel yaşamına, işkence, sıcak ve mutlu bir aile tablosu çerçevesinde girmişti.

«Çok yaşlı annem, çocuklarımız TV karşısında sıralanmış, serin bir kasım ayı akşamı, yiyor, içiyor, gülüp konuşuyorduk. Kapı çalındı. Ben mutfaktaydım o an, hiç unutmam ellerim yarı ıslak karşıladım askerleri, sivilli TİM'i. Çay filan hazırlıyordum galiba, Ahmet'le görüşeceklerini söyleyince, içimde hiçbir huzursuzluk ve kuşku olmadığı için yeniden mutfağa döndüm, belki de ellerimi kurulamak için...

İçerden Ahmet'in çok dik sesini duydum, irkildim; onu bir köşeye çekip götüreceklerini söylemişler. 'Tevkif müzekkeresi var mı? Sorun nedir? öğreneyim' demiş. 'O da ne demek? Yasa, kural vb.ni hâlâ geçerli mi sanıyorsun Bey?' gibilerinden bir şeyler demişler. Bir tartışma başlamış. Bir, iki dakika sürdü, sonra Ahmet'i alıp odasına çıkardılar, iki tomsonlu asker, galiba bir assubay, bir sivil memur evi arayacaklarını, benim de birlikte bulupmamı diledi-

ler. Bu garip olaylara öfkelenmiyor değildim, ama elimden geldiğince yumuşak sesle konuşuyor, görevlerini yapmalarında onlara nezaketle yardımcı olmaya çalışıyordum. Keyiflerinden gelmiş değildiler, emir almışlardı, bir yerlerden. Öfkem onlara yönelik olmamalıydı. Nitekim, toplumun öfkesi genellikle bu zavallı, çok zavallı araçlara yöneliyor, ve emri verenler de, bundan yararlanıp kullarını harcaı harcaı veriyorlar. Ah bir öğrenebilse insanlar, kula kul olmanın ahmaklığını!»

«İşkenceci bir araç, imal edilen, alınan, satılan, harcanan bir araç, bir balta, bir zincir, bir bıçak. Ruhunu, insanlığını şeytana satmış bir meta. Ona kızmak bile ona değerinden çok paha biçmektir.»

«Asker ve polis evde kitaplarımızı talan etmekle, elli kadarını alıp gitmekle kalmadılar, bize nispet de verdiler: 'Ne güzel ev! Herhalde güzel bir yaşantınız da vardı...' gibilerden! Yani, 'Bundan sonra mutluluğunuzun nasıl acısını çıkaracağımızı görürsünüz' demek istiyorlardı. Oysa yaşlı annem onlara demli çaylar sunuyor, asker eşi olmaktan gelen bir sevecenlikle, üniformalılara dostluk elini uzatıyordu. Damar sertliğinden mustarıptı. Evin içindeki trafik ona damadının Belediye Başkanlığını anımsatmıştı...

— Orhan'cığım, darısı başına! diye torununun sırtını sıvazlıyordu, konuklarını dostça uğurlarken...»

Eve gelen Tim, Ahmet İsvan'ı alıp götürmüştü.

«Evimizden 'müsadere' edilenler arasında annemin dedesinden kalma, 1876 yapısı bir tóplu tabanca da vardı. Bu tabancayı biz antikadan da saymazdık, çünkü, çok hor kullanılmış, çarpılıp boyası çıkmıştı. Sapiyla ceviz kırdığımız olmuştu! Sonradan bu önemli 'delil'i mahkemeye çıkartmaya utanacaklar, bir tutanak tutarak delil listesine sayıyla kaydedil-

miş bu aracı 'imha' edeceklerdi. Oysa Ahmet, 27.5 ay bu delil bahane edilerek hapis yattı. Metris'te tartıştığım bir subaya, ne kendi tahliyemi, ne beraatimi, ne de başka bir şey beklediğimi, ama evimizden silah diye aldıkları bu cismin duruşmaya, Ahmet'in suçluluğunun delili olarak çıkarılacağı günü beklediğimi söylemiştim. Utandıracaktı sebep olanları ve utandırdı. O denli utandılar ki, imha etmek zorunda kaldılar. Yok ettiler silahı. Böyle yapıldığı da mahkeme huzurunda okundu. Ve Ahmet az sonra tahliye oldu.

Anlattığım bir perşembe gecesi idi. Pazar günü saat 15.00'e dek Ahmet'e ne olduğunu, nerede olduğunu bilmeyecektik. Ahmet yok olmuştu. İzi belli değildi. Başvurduğumuz hiçbir makam akibetinden haberdar değildi. Ahmet İsvan diye biri resmen yoktu. Yok olmuştu. Sonra 15 gün kadar sonra bulduk. Çamaşır filan götürdük, sonra yine kaybedip kışla kışla aradık...»

Ne işkencedir, ne işkence değildir?

Fiziksel, maddi işkencenin, tartışılacak yanı yok. Ama galiba manevi işkencenin de tartışılacak, sorgulanacak yanı yok. Çünkü her şey çok açık:

«İnsanlık onuruna yöneltilen her tehdit işkencedir.»

Ve sürdürüyor konuşmasını Reha İsvan:

«Maddi işkence kızlarımı bedensel olarak sakatlıyor, kalıcı izler bırakıyor, onların uykularını kaçırıyordu ama en az maddi işkence kadar sistemli ve sürekli uygulanan manevi işkencenin sonuçları da kalıcı ve etkili oluyordu.»

Metris'te geçirdiği 38 ay boyunca şuna inandı: «İnsanlık onuru işkenceyi yenecek. Çünkü cesaretle, işkencenin üzerine gitme cesareti insanda mevcuttur.»

Nicedir biliyorum: Reha İsvan için kendi onurunu korumak, insanlık onurunu, tüm insanlığın onurunu korumaktan farklı bir şey değildir.

Nicedir, dört köşe gökyüzünde martılar da görünmedi... Çöpe bile gelmez oldular.

Çöpe en çok fareler geldi.

Kalabalık koğuşlarda, fareler barınamazdı. Hareketten, gürültüden olsa gerek. Üç beş kişinin kaldığı koğuşlarda ise fareler ha bire ürerdi.

Koğuş arkadaşlarının yine hücreye kapatıldıkları bir günde tek başına ranzasında oturuyordu.

Tıkır... tıkır... minicik fındık fareleri...

Bir an kendini fındık fareleriyle konuşurken bulacaktı Reha İsvan.

«Yoo, orada dur... fazla yaklaşmak yok...» diyordu, içlerinde en «evcilleşmiş» olana, en çok yaklaşıp yaklaşana.

Hele, fındık farelerinden biri, fazla mı yalnızlık çekiyordu ne, iyiden iyiye sokulmuştu:

«Aaaa, sen de çok oldun ama... fazla şımarmak yok dedim ya...»

Bir kuş sesi, kanat sesi, dal hışırtısı, yaprak hışırtısı değil... bir fare tıkırtısı bile yetiyordu «haydi devam» demeye... Yaşamaya devam, gülmeye devam, direnmeye devam, dayanmaya devam, yeryüzünü sevmeye devam, inanmaya devam, umuda devam...

Çoook, çok eskidendi.

Manisa'daydı... Beş yaşındaydı. Ve yaşamının ilk sıkıyönetimini yaşıyordu. Menemen Olayları nedeniyle sıkıyönetim ilan edilmişti. Yaşamı boyunca daha nice sıkıyönetimler yaşayacağını henüz bilmiyordu.

Annesiyle babası, birilerine ziyarete gitmişlerdi. O, yeni doğmuş kızkardeşi ve yaşlı «dadianne»yle evde kalmıştı... Kapı, pencere, her yer sımsıkı kapalıydı... Ansızın, ocağa bir kürek kömür atılmasıyla birlikte ocak «patlayıverdi». (Yunanlıların bıraktıkları kurşunlar olmalıydı.) Her yer bir anda dumana boğuldu.

Ödü koptu. Yangın çıkacak diye korktu. Kardeşi ölecek diye çok korktu. Bir koşuda odada ne kadar kapı pencere varsa tümünü yumruklayıp, tekmeleyip açıverdi.

Tamam. Kapıları, camları açtı ya içi rahattı artık. Kardeşi ölmeyecekti. Yangın çıkmayacaktı.

Metris'te düdükler çalar, tatbikatlar yapılırdı.

«Alarm tatbikatı... Düdüklerin çalınmasıyla birlikte, askerler koşuyor; komutları, bağırımları, ayak seslerini işitiyor, sürgü sesi duyuyoruz... Alarm tatbikatı yapıldığına göre, ben önce koşup sürgüleri

açıyorlar sandım. Meğer tam tersi; koşup tüm ara bölmeleri kapayıp, kapılardaki ikinci sürgüleri de çekiyorlarmış... Ne oluyor, nedir bu diye öğrenmeye çalıştığımızda yangın tatbikatı demezler mi!»

«Dünyada bunun yangın tatbikatı olduğuna inanmazdım. Anlayınca çok şaşıtm. Düşünün bir yangın çıkarsa, sizi oradan kurtaracaklarına — kaçma olasılığına karşın — tam tersine sizi daha da kapatıp, ızgara olmaya bırakacaklar...»

«Yani ölsün daha iyi. Kaçmasından daha iyidir anlayışı...»

Metris'te nice yangın tatbikatına tanık oldu Reha İsvan. Hayır, Manisa'yı, yaşadığı ilk yangın korkusunu, ilk sıkıyönetim günlerini düşünmedi. Düşünecek o kadar çok şeyi vardı ki...

İçerde Reha İsvan, «Günümüzde suç nedir, ne değildir; kim suçludur, kim değildir, artık iyice birbirine karıştı» diye düşünüyordu...

«Suçlu ve suçsuz kavramları birbirine karıştı» diye düşünüyordu...

«Benim başıma bunlar gelebiliyorsa,...»

Hadi onu bırakalım; «Ahmet gibi bunca mantıklı, hep mantığını, aklını kullanıp, neden sonuç ilişkilerini görebilen, devlete, yasalara bunca bağlı birinin başına bunlar gelebildiyse...»

«Ya işkenceden, tezgahtan geçirilenler... İşkenceden sonra suçlu ilan edilenler... Hatta 'ben suçluyum' demişse bile neyi ifade eder ki bu: Gerçekleri savunmada, gerçeklerde direnmede kimin fiziksel gücü ne kadar dayanır? İnsan acıya dayanmadığı için yalan söylemez mi?»

Sürdürüyordu düşünmeyi:

«Oysa ... Sinir gücü ve sağlam bünyesiyle işkenceye dayanabilen bir kişi, suç sayılan bir fiili işlemişse bile aklanabiliyor, salıverilebiliyor...»

Kim suçluydu, kim suçsuz?

«Dava açılmadığı için beş yıl hapis yatan, dava açılır açılmaz, ilk celsede salıverilebiliyordu... Öyley-

se suçsuzken de ceza görebiliyor birçok insan... Ve suçu saptanmamış bile olsa 'adam edilmeye' çalışılıyor...»

Kim suçluydu, kim suçsuz?

(Henüz tahliyesine vakit var... Henüz Türkiye'nin İngiltere Büyükelçisi'nin, Barış Davası sonuçlanmadığı halde onu ve arkadaşlarını «suçlu» diye niteleyeceğini bilmiyor... Ama başkalarının vurduğu «suçlu» damgasını gazetelerden izliyor... Ve hükümsüz tutuklu olarak cezalandırılıyor ya...)

Aklında suçluyla suçsuz birbirine karışmıştı.

İşte nicedir suç işlemiş oldukları varsayılan gençlerle birlikte yaşıyordu: «Daha yargılanmadan suçlu ilan edilmişlerdi. Yargılama, delil bulma, kanıtlama işleri uzun zaman aldığından, vakit kaybetmeksizin eğitilmeye başlanmışlardı. Ama nasıl bir eğitim?»

«Nasıl bir eğitim?»

Öyle çok sordu ki bu soruyu kendine... Çocuklarını, Osman'ı, Orhan'ı, Nurhan'ı doğurduğunda... Onları köyde büyütürken... Sonra öğretmenlik yıllarında: Yalova'da ve Yeşilköy'de... Sonra Milli Eğitim Müdürlüğü Yardımcılığı görevini sürdürürken...

«Nasıl bir eğitim?»

Öyle açık seçik, öyle berraktı ki sorunun yanıtı kafasında. Temeli, kaynağı sevgiye dayanan eğitim!

«Öğretmenimiz bizi öyle çok severdi ki..» diyenleri anımsadı.

«Metris'te, daha yargılanmadan suçlu ilan edilenler bile 'eğitilmeye' çalışılırdı. Nasıl bir eğitim mi? Cezaya dayanan bir eğitim.»

İlk adım, içeri alınanları önce gerçekten suçlu olduklarına inandırmak. Tutukluya, kendi suçluluğuna inandırılma doğrultusunda her türlü mezalim de-

neniyor... Ondan sonra, onurları, iradeleri kırılıp, kul olmaya talim ettiriliyorlar...»

«Ama yalnız içerde değil, dışarda da insanlarımızı za suçluluk kompleksi verilmeye çalışılmıyor mu...

Tek tip giysili, tek tip düşünen, tek tip yaşayan, tek tip inançlı, tek tip vatandaşlar amaçlanmıyor mu?»

Hiç unutmaz... Yeşilköy Lisesi'ndeydi. Çocukları okula, «sağa bakma, sola bakma, doğru yürü» komutlarıyla içeri sokuyorlardı. Kimi öğretmenin elinde mezûre, öğrencilerin etek boylarını ölçtüğü günlerdi... Ansızın sıradan çelimsiz Cemil'i çekiverdi bir öğretmen, veryansın indiriyor tokadı. Reha İsvan izliyordu olayı; biraz şaşkınlıkla, biraz da çocuğu kurtarmak amacıyla, «ne yaptın Cemil» diye sormak bahanesiyle çekti aldı çocuğu... Pençe pençe yanakları, çakmak çakmak gözleriyle Cemil, kazağının yakasını çektiştiriyordu:

«Kazağın altında kravatım vardı. Ama ceket almıyoruz. Ondan kravat, kazağın dik yakasının altında kalıyor, görülmüyor...»

İçine bir diken battı Reha İsvan'ın.

Metris'te günler geçiyordu... ya da günler geçmiyordu.

Hükümsüz tutuklu Reha İsvan, kızları konuşurken, tartışırken her zaman onlarla aynı düşüncede değildi. Kimi zaman kızdığı, öfkelendiği de oluyordu. «Yaşına başına rağmen» kızdığı olurdu...

Ama o düşüncenin, o davranışın arkasında yatan nedenleri, karşısındaki genç insanı o hale, o düşünceye, o davranışa getiren nedenleri anlayınca, kızgınlık geçer, düşüncelere katılmasa bile sevgi sürerdi...

«Sevgi nedir zaten? Anlamak, sevmektir... Anlamaya çalışmak sevmektir...»

Şimdi durup dururken neden sevgiden söz etmek? Durup dururken değil, sevgi bağları hep vardı zaten. Şimdi söz etmeye gelince: Dışarıya bahar gelmişti, 1985 baharı. Belki de ondan...

Bir kez daha içeridekiler, görmedi, duymadı, koklamadı, hissetmedi baharı...

Ama görmeseler de, duymasalar da, koklamasa-

lar da, hissetmeseler de sevgiyi canlı tutmaya çalış-
tılar.

«Şaşarsınız, bir zamanlar birbirine düşman olan
gruplardan iki kişi aynı yerde bir arada kalıyor ve
sonsuz iyi ilişkiler içinde olabiliyorlar...»

Nasıl olabilir? Neden olabilir böyle bir şey?

«Mezalim karşısında bütünleşmekten. Mezalim
arttıkça, bu bütünleşme yoğunlaşıyor, tutuklular ara-
sında sevgi çoğalıyor.»

Sevgi tohumlarını çoğaltmak olasıydı da, kin to-
humlarını yok etmek çok güçlü Metris'te. Mevsimler-
den bahar olsa bile...

«Gençlerin çoğu annelerine, babalarına başkaldı-
rıp, evlerinden çekip gitmişlerdi. Kimi bir şeylere
başkaldırmıştı ama neye başkaldırdığını bilmeden.
Bir kez evden çekip gidince, ailelerin ekonomik, top-
lumsal yapısı yüzünden geri dönüş de olmuyordu...»

«Oysa bugün bu gençlerin tek güvenceleri, tek
dayanakları aileleri... Zamanla iki yönlü bir etkile-
şim oldu. Aileler de içerdeki çocuklarıyla birlikte ge-
lištiler, değiştiler...»

(Görecektim: Metris'in kapısında, çocuklarıyla
görüşmeyi bekleyen aileleri görecektim.

«Eskiden benim kocam eve geldi mi, ilk iş onun
ayaklarını yıkardım, artık yıkamıyorum, başka işle-
rim var» diyen ... «Kızımın başına ne geldiyse oku-
maktan geldi sanırdım, kızardım, oysa şimdi hem ken-
di elimle ona kitap getirmeye çalışıyorum, hem de
ben kendim okuyorum, bizim başımıza gelenlerin,
okumamaktan geldiğini anladım» diyen... «Ben ne

öğrendimse kızımдан öğrendim» diyen anneleri, babaları gördüm...

Yaşamlarını yollarda Metris'e gidip gelerek; kızlarının ya da oğullarının çamaşırlarını yıkayarak; onların bakışlarından ne istediklerini, ne isteyebileceklerini düşünüp, onu temin etmeye çalışarak; en çok da çocuklarının sağlıklarından endişe ederek; ama her görüşte çocuklarına, «sen beni merak etme, kendine bak yavrum, kendini düşün» diyerek; ve çocuklarından da aynı yanıtı «beni değil, kendini düşün» yanıtını alarak; özetle dışarıda oldukları halde yalnız ve yalnız içeriyi, içeriyle birlikte yaşayan anneleri, aileleri gördüm...)

İçerde, ailelerine karşı sevgi bağlarını güçlendirirler gençler.

Reha İsvan kızlarına şöyle diyecekti:

«Artık sizler de sevgisiz hiçbir yere varılamayacağınızı öğrendiniz. Bu da bir kazançtır.»

Sevgi tohumlarını çoğaltmak olasıydı da, kin tohumlarını yok etmek gücü Metris'te. Mevsimlerden bahar olsa bile...

Kimi görevli, «biz emir aldık, emri yerine getiriyoruz» diyordu.

«Ama, kimin, emir aldığı için mezalimi uyguladığı; kimin, içinden gelerek keyifle yaptığı bakışlarından anlaşılır. Gözlerinden anlardık. Tüm kızlar da bilirdi, anlardı bunu.»

Bakışlar yalan söylemiyor.

Ve Reha İsvan, polis komiseri Hürmüz Hanım'a:

(mezalime tahammül edemediği, iyi ve anlayışlı olduğu için;

sayıma geldiği vakit «iyi akşamlar» diyen bir görevliye;

ve son dönemlerdeki bir yetkiliye: Saatler ve beklentiler açısından tutukluların yaşantısını düzene soktuğu için, hakları olan sabunları dağıttığı için; mikrop lu kırık tabakları toplatıp, hakları olan, tutuklular için sağlanmış olan temiz tabakları verdiği için;

fırsat bulsaydı, «insanca yaklaşımınızın değerini biliyoruz» demek isterdi.)

Evet, kimi zaman, o gelirdi sayıma: «İyi akşamlar» diyen görevli. Öyle müthiş, öyle olmayacak bir şeydi ki bu (yanılmıyorsunuz, «iyi akşamlar» ya da «günaydın» demekten söz ediyorum. Başka bir şeyden değil.) farkedilmeden geçmesine olanak yoktu.

«Bir kez yine o nöbetteydi. Sayıma geldi. Ama yanında üstleri vardı. Bu nedenle bize 'iyi akşamlar' diyemedi. Onun duyduğu ezikliği, üzüntüyü, yine biz, bakışlarından anladık.»

Öyle... Bakışlar yalan söylemiyor.

Yargılandığı davada yargıcın söylediği ve zapta da geçirdiği bir söz aklından çıkmıyordu. Çıkmayacaktı da...

«Savaş hali uygulaması içinde sanığın lehine olan her şeyin gözönünde tutulması diye bir şey yoktur.»

Mevsimlerden ister bahar olsun, ister kış, ister yaz... unutmuyacaktı.

«Savaş hali»... Ne çok geçiyordu bu sözcük duruşmalarda... Kimle kim savaşıyordu?

«Yaz sıcakları tüm yurdu kapladı» diyordu gazete manşetleri.

İçerde, onlar yaz sıcaklığını görmedi, duymadı, yaşamadı... Sıcaklığın, güneşle, ısıyla gelen sıcaklığın taş duvarları, demir parmaklıkları aşması, nemi, rutubeti, kini, öfkeyi göğüslemesi güç işti.

Metris'e sıcaklık, farklı farklı biçimlerde, değişik yöntemlerle girebiliyordu. Örneğin: Başka cezaevlerinden yazılmış çift denetimden geçmiş, iki kez «görölmüştür» damgasını yemiş, açık zarflarda gelen mektuplarla... Örneğin bu zarflardan çıkan şiirlerle, çiçek resimleriyle... Örneğin, Mersin, Samsun, Erzurum, Konya, Balıkesir, Giresun ya da yurdun herhangi bir başka köşesinden gelen, tutuksuzlardan gelen mektuplarla, kartlarla... Ya da yurt dışından Avrupa ülkelerinden, Amerika Birleşik Devletleri'nden, Kanada'dan Avustralya, ve Yeni Zellanda'dan gelen mektup, kart ve resimlerle...

Bunlardan ne kadarı ve hangileri Metris'te Reha İsvan'ın bulunduğu şu ya da bu sayılı koğuşuna dek ulaşabildi; ne kadarı ve hangileri ulaşamadı, idarede hangileri takıldı, hangileri Reha İsvan'ın tahliyesini bekledi, hangileri ev adresine yollandı ya

da görüşmecisine verildi bilmiyorum. Bildiğim, bugün yani tahliye oluşundan aylar sonra bunların hâlâ içini ısıttığı...

Metris'in 3. Koğuşuna sıcaklık, Uluslararası Af Örgütü'nün yolladığı kalın yün şalla geldi... Ama Hollanda'dan, Amsterdam'dan bir ilkokulun tüm öğrencilerinin beyaz kartondan kestikleri, üzerlerini rengârenk elişî kâğıtlarıyla süsledikleri, yolladıkları güvercinler koğuşa ulaşamadı...

Dünya Köy Kadınları Örgütü'nün başkanlığından, Oslo'dan gelen «dünyanın her köşesindeki üyelerimizin, 9 milyon kadının yüreği sizin için çarpıyor, bir an önce özgürlüğünüze kavuşacağınızı umuyoruz» diyen mektubu da Metris'e girip dokuz milyon kadının sesini Reha İsvan'a duyurmayı başardı da, İngiltere Parlamentosu'ndan bir milletvekili kadının Margaret Beckett'in mektubu bir türlü geçemedi o taş duvarlardan. Çünkü bilinen haksızlığı dile getiriyordu Margaret Beckett mektubunda...

Eileen Clifford, ne parlamento üyesiydi ne de herhangi bir kuruluştan. İngiltere'nin bir taşra kentinde bir «ev kadını»ydı. İngiliz basınından izlemişti Barış Derneği Davasını. Bu davadan tutuklu olanların da hiçbirini tanımıyordu. Ama yine de mektup yazdı Reha İsvan'a: «Bakın, beş ve yedi yaşındaki kızlarım, içinde bulunduğunuz koşullarda sizi neşelendirmek için bir resim yapmışlar, benden size yollamamı istediler» diyordu mektubunda... Şimdi bakıyorum: Beş yaşındaki Amy ve yedi yaşındaki Alice, «dünyanın öbür ucunda» hiç tanımadıkları birini neşelendirmek için rengârenk bir lunapark resmi yapmışlar: Dönmedolap dönüp duruyor, atlıkarıncanın ise keyfine diyecek yok... Lunapark giremedi koğuş-

tan içeri. Hem girse bile ranzalara yer yok, nereye sığdıracağız salıncakları, atlıkarıncaları...

«Anacığım»... «Benim güzel annem»... «Saygıdeğer Reha Ana»... «Annelerin en yiğidi»... «Sevgili anneciğim»... «Canım anacığım»...

Bu sözcüklerle başlayan mektupların tümü girebilseydi içeri... Metris'in bile şoğuğu kırılabilirdi. Ama olmadı.

«Reha Ana»ya yollanan onca şiir, adrese ulaşmadan, kâğıtlarda, yüreklerde kaldı.

Ne çok şiir, ne çok şiir yollanmış! Hele öteki cezaevlerinden...

«İçerde, herkes o kadar derinden duygulu ki, bunu ifade etmek için şiir yazmak zorunluluğu hissediliyor... Acının da, insana öz her duygu gibi, şiirsel bir yanı var...»

«Duygularını nakışa, el işlerine dökmek de yaygın. İnsanın gemlenmiş yaratıcılığı, koşullar ne denli sınırlayıcı olursa olsun bir yerde filiz veriyor. Bu konuda engellere karşı direnç, kişileri elişlerine yöneltiyor.»

Elišleri, sözcük işlemeleri... Tüm yürek işleri bir araya gelip insanın içini ısıtıyor.

Biliyorum, henüz erken... Ancak tahliye olduktan sonra söyleyebilecek bu sözleri ama olsun. İçerdayken de taa içinden hissetti ya.

«Yaşamımın hiçbir döneminde insanlarla bu kadar birlikte olmamıştım... Yalnız olmadığımı bana öylesine güçlü hissettirdiler ki, bunu hak ettim mi diye düşünür oldum... Bu ilgi yalnız kendime, şahsıma değildi. 60 yaşımda inançla şunu diyorum: İnsanlara yüreğinle sarılabildiğin zaman, yürekten el

ele tutuşabildiğin zaman yalnız kalmıyorsun, yalnız bırakılmıyorsun.»

İçerdeyken hissettiği «yalnız bırakılmamayı» dışarıda yoğun bir biçimde yaşayacaktı Reha İsvan. Ve ilk olanak bulduğunda şöyle diyecekti:

«Demir kapılar ardında, ülkemle, dünyayla ilişim kesilerek yalnızlığa, çürümeye, yozlaşmaya terk edildiğimi düşünenlere, uygar, aydın, çağdaş insanların özgürlüğüme verdikleri değer, beni kuşatan sevgilerindeki sıcaklık, kuşkusuz bazı gerçekleri vurgulamak açısından uyarıcı niteliktedir... Başta kendi ülkenin değerli, özverili insanları olmak üzere, tüm dünyanın güzel, aydın, duyarlı ve bilinçli insanların gördüğüm sıcak sevecen destek ve anlayış, halkımız ve insanlık için yüz ağartıcıdır.»

«İçerdeyken bana yazılanların az bir bölümü elimde geçmişti. Tutsak ya da özgür olanlardan, yurt içi ve yurt dışından bana ulaştırılan güçlendirici, onurlandırıcı mektup, kart, telgraf ve çiçeklerle gelen sıcak seslenişler tükenmiyor. Sanki bir sevgi pınarı kaynıyor bir yerlerde. Biri bitmeden bir yenisi ulaşıyor.»

Tanık oldum. Tahliyesinden sonra eve gelen çiçeklerin sonu gelmeyecekti. Öyle ki bunlar balkonlara taşacak, tüm mahalle şenlenecekti... İçlerinde bir buket var ki, belirtmeden geçilecek gibi değil: Bir sepet kır çiçeği. Üzerinde «İçerideki oğullarınızdan» yazılı... «Kızlarım», «kızlarım»... Hiç düşmüyor ya ağzından...

«Güzelliklerle çepeçevre kuşatılmış gibiyim. Telefonlar hiç durmuyor. Telefon bandları kayda yetişmiyor. Ben yokken telefonla arayanların not edilmiş listeleri, sevgiden başlayıp barışa uzanan güven çizgisi gibi kesilmeden sürüp gidiyor.

Bana ulaşabilenlerin sayısı arttıkça kıvancım, gücümle birlikte inancım, sorumluluğum da yeni boyutlar kazanıyor. Tümünün gücünü, bilincini, sevgisini içimden sımsıkı kucaklarken onlara yanıt verme konusunda çaresizleşiyorum. Tümüne 'sağolun, beni yaşamımın en amansız döneminde yalnız bırakmadınız, yalnızlık nedir bildirmediğiniz, varolun' diyorum. 'Sizler varoldukça' diyorum, 'gerçek barış engellenemeyecektir. Yeter ki sizleri, bizleri birbirimizden koparıp ayırmassınlar, bölüp güçsüzleştirmesinler.'

(Reha İsvan'ın «ben sıradan bir insanım, başka bir niteliğim yok benim» dediğine ya da «ben ne yaptım ki bunca insan, bunca ilgi, bunca destek, bunca dayanışma gösterdi, bunca omuz verdi?» diye sorduşuna tanık olacaktım.

Hayır, sorunun yanıtını vermedi: «Yalnızca onurumu korudum, onurumu korumaya çalıştım» demedi.)

«Yalnız bırakılmamak»... ya da ... «yalnız değildim»...

Bu kavramın, bu sözcüklerin gerisinde «aile»nin de büyük bir etkisi seziliyor. Zaman zaman rasgele ya da bilinçle seçilmiş tümcelerde:

Örneğin: «Annem ve babam bana insan sevgisine, barış tutkusuna dayalı güvencenin kaynağını gösterdiler. Onlara onurumu borçluyum.»

Örneğin: «Üç çocuğumdan ikisi eğitimlerini uzakta sürdürüyorlardı. Kocam Davutpaşa'daydı, ben

Metris'te... Ama ailecek hiç bu kadar yakın olmamıştık birbirimize...»

Örneğin: «...Orhan iki kışla arasında gide gele sürdürürken yaşamını, öğrenimine iki yıl ara verip, ailemizi geçindirecek, hem tutsak ana - babasına hem gurbetteki kardeşlerine destek olacaktı... Uzaktaki evlatlarımdan gelen sıcak sevgi dalgaları; 90 yaşındaki Aminnemin her hafta Metris'e ulaştırmayı başardığı kartlar; kardeşimiz Memet İsvan'ın kararlılığı, güvenirliliği, destek oluşu; avukatım Turgut Kazan'ın inançla sürdürdüğü mücadele (Onu da aileden biri olarak görüyor.); karanlıkları ısıtacak güçtendi...»

Bu sıcak aile bağları, onur savaşımında, önde gelen desteklerden biriydi. Yaşamının her döneminde geniş aile dayanışması egemendi.

Evlatlar: Osman, Orhan, Nurhan.

Osman ve Orhan'dan sonra, en sonunda bir kız çocuğu olduğunda, aile rahat bir nefes almıştı! Yok o da erkek olsaydı, adını Murat koyacaklar ve belki de Osman, Orhan diye başlayan çocuk dizini taa Abdülmecit'e dek gidecekti!

Daha ilk çocuğunu beklediğinde, babası «kadının cinsi, ilk çocuğunu erkek doğurur» diye düşüncesini ve kızına duyduğu güveni ortaya koymuştu. (Anne boşuna demezdi: «Babanız her konuyu at ve atçılık deyimleriyle konuşur!») Ve o günden sonra her fırsatta kızının üzerine titredi baba. Örneğin, genç evlileri çiftlikte ziyaret ettiğinde, kızına minicik bir sepet içinde dört yumurta bile taşıtmaya-

çaktı. Kızına ya da bebeğe bir zarar gelmesin diye...

Kızı her İstanbul'a gelişte, «**şimdi kaç aylık oldu?**»... «**daha ne kadar kaldı?**» sorusu. eksik olmayacaktı dilinden. Yani müthiş bir sabırsızlık, bir telaş...

Yine İstanbul'a gelmişti Reha İsvan. Yine aynı soruları sordu baba. Yanıt, «sekiz aylık»tı... Baba-kız birlikte Galatasaray'a yürüdüler. Bebeğe hırka örmek için birlikte yün aldılar. Yalova'ya dönecekti Reha İsvan. «**Kendine iyi bak kızım**» - «**Sen de kendine iyi bak baba**» ... Ve ayrılırlar.

İlk bebek erkekti. Babasının ona güveni boş çıkmamıştı. Ama baba göremedi torununu.

Bebeğe birlikte yün alıp, «kendine iyi bak»larla ayrıldıkları günden iki hafta sonra ölüm haberi geldi çiftliğe.

Reha İsvan için tarifsiz bir acı...

Osman, Orhan, Nurhan... Oysa Ahmet İsvan, daha taa başında tersini «sipariş» etmişti Reha İsvan'a: «**Bir kızımız olacak... Kızımızın örgülü uzun saçları olacak...**»

Annesi, yalnız üç torununu görmekle kalmayıp, onları yetiştirmede, kızına destek olacaktı. Sonra, kızıyla birlikte, tutuklu damadına Davutpaşa'ya gidip gelecekti... Sonra kızının da tutuklandığını görecekti...

«**Onlara onurumu borçluyum**» diyordu, Metris'te, hükümsüz tutuklu Reha İsvan.

29 Ekim 1985.

Bugün Cumhuriyet Bayramı.

Bugün Reha İsvan'ın yaş günü. Bugün Metris Askeri Cezaevi'nde, 3. Koğuşta 60. yaşını doldurdu.

«Hayatımın en anlamlı doğum günlerinden biri»...

Hayır, koğuşta «bayram gibi» bir kutlama olmadı. Yalnız kızların yaptığı, «Metris Pastası» ve öteki koğuşlardan da gelen armağanlar, elişleri...

Dünyanın çeşitli ülkelerinde, çeşitli dillerde, «60. yaş gününüzde, barış için sizinle birlikteyiz» diyen kartlar basıldı... Kartlarda, güvercinler demir parmaklıklardan dışarı uçuyorlardı...

Ne var ki, Reha İsvan kartpostallardaki resimleri değil, Metris'in gerçeklerini yaşıyordu. Ve şu anda Metris gerçeklerinden biri, yine acımasız soğuklardı.

Cumartesi ve pazar günü kaloriferler yanmıyordu.

«Metris'in her yanında değil, koğuşlarda yanmıyordu... Sayımda nöbetçi subaya sordum. 'Emir aldık, hafta sonlarında ve tatil günlerinde kaloriferler yanmayacak' dedi.»

Reha İsvan, **«bir yandan insan haklarını savun-**

duğunuzu söylüyorsunuz, bir yandan da bu! Biz insan değil miyiz» diyecekti. «Ben hakkımı dilekçeyle ararım».

«Nöbetçi subay, 'ne yaparsanız, yapın' deyip gitti. Ben de derhal dilekçe yazdım. Hatta kızlar, 'bu dilekçe değil, bildiri olmuş' dediler.»

Dilekçesini verdikten sonra cumartesi sabahı, erkenden sabah beşte uyandı Reha İsvan. Ortalık kapkaranlıktı. Elini, endişeyle, heyecanla, merakla, acaba bir sıcaklık duyar mı diye kalorifere çekine çekine uzattı... Ve evet! Kalorifer yanıyor!

O an duyduğu sevinç, çok şeye bedeldi!

Avukatına, «dilekçemi yazıp, hakkımı aldım. Bunun kayda geçmesini istiyorum» diyecekti. Evet, dilekçesine mutlaka yazılı yanıt istiyordu. Avukatı Turgut Kazan, «Olumlu sonuçlanması o dilekçeye cevap verildi demektir» deyip, onu ısrarından vazgeçirecekti.

Dilekçeyi yazıp, hakkını almıştı. Artık hafta sonları ve tatil günlerinde de koğuşlarda kalorifer yanacaktı.

Kaloriferlerin yandığı o ilk cumartesi sabahındaki sevincini asla unutamaz! Unutmayacak!

Daha başından anlamıştınız değil mi, bu koca sevincin yalnız birkaç derecelik ısı değişikliğinden kaynaklanmadığını...

19 Aralık 1985.

Askeri Yargıtay Daireler Kurulu, «noksan soruşturma» nedeniyle, Askeri mahkemenin «direnme kararı»nı yeniden bozdu.

Barış Derneği Davası sanıklarının, yeniden, üçüncü kez yeniden yargılanmalarına 17 Şubat 1986'da başlanacaktı.

«Daha ilk tutukluluğumda bile mahkemeye götürülüşüm sorun olurdu. Daha doğrusu beni mahkemeye götürmemek için uğraşırlardı...»

Sonunda, şöyle bir yol bulmuştu: Mahkemede, her duruşmada, bir sonraki duruşma tarihi belli oluyor ve bu haber olarak gazetelere yansıyor ya, o da gazete haberini kesip, «**şu tarihte duruşmam var... gereğinin yapılması**» diye dilekçe veriyordu.

«Bu savaşıma rağmen Orhan Apaydın'ın savunmasını yaptığı duruşmanın ilk bölümünde bulunmamıştım... Sonunda mahkemede zapta geçirttim, beni duruşmalara getirmiyorlar diye... Buna Metris idaresi çok kızdı. Albay, 'bizim bir suçumuz yok! Sizi duruşmaya yollamamız için, mahkemeden celp gelmesi gerek. Mahkeme heyeti bize bu celbi yazmadıkça sizi buradan çıkaramayız. Yolda başınıza bir kaza gelse, ölseniz ne yaparız, sorumluluğunuz bize ait' dedi... Ben de bu durumu mahkemede anlatmıştım. Celbin mahkeme sonunda hemen yazılarak, beni getiren astsubaya elden verilmesi ve benimle birlikte Metris'e ulaşması kararı alındı ve uygulandı.»

17 Şubat 1986'da yine Barış Derneği duruşması var.

Reha İsvan, bu kez çok emin, duruşmaya götürüleceğinden emin, bekliyor.

Sabah çok erken kalktı. Daha önceden ne giyeceğini kararlaştırmıştı. Duruşmaya giderken giyimine, saçına başına özen gösterirdi. Hoş, duruşma olmadığı zaman, koğuşunda, ranzasında otururken de gösterirdi ya... Siyah tayyörünü giydi. Beyaz iç fanilasından jilette kestiği ve şerit haline getirdiği parçalarla, tayyör ceketinin kenarını çepeçevre süslemişti. Fanila parçalarının birbirine eklendiği yerler, dikmiş yerleri belli olmasın diye de kızlar el işi hünerlerini döktürmüşlerdi.

Beyaz «biye»li, siyah tayyörünü giydi. Saçlarını taradı. Doğrusu, permaşarpla kesilmiş saçlara doğru dürüst bir biçim vermek güçtü ama olsun...

Daha sayımdan önce hazırды. Duruşmaya götürülmeye hazırды.

Genellikle duruşmalara götürülecek olanlar, çok erken saatlerde koğuşlarından alınırlardı.

Reha İsvan hazırды ve bekliyordu.

Her sabahki gibi sayım yapıldı. Onu almadılar.

Koğuştaki kızlar da ya yine onu gelip almazlarsa diye endişeleniyor, ancak endişelerini belli etmeye çalışıyorlardı.

Biraz daha bekledi.

Mazgaldan görevlilere seslendi. «Duruşmam var, mahkemeye götürülmem gerek.»

Aldığı yanıt, içini dondurdu. «Celp gelmedi» diyorlardı. Ardından da «Merak etmeyin, herhalde celp gelir... gelirse biz de sizi götürürüz!»

«Bunu, keyifle, gülerek söylüyorlar!»

Dakikalar geçiyor, kimse Reha İsvan'ı almaya gelmiyordu.

Saat dokuz buçuk oldu. Reha İsvan'ı havalandırmaya aldılar.

Hayır, hayır, hele bugün, hele havalandırmaya, hiç mi hiç çıkmamalıydı. Duruşması var. Duruşmaya götürülmeli.!

Nöbetçilere söylüyor, hep «tamam tamam» yanıtını alıyordu.

Havalandırmadaydı. Artık daha çok bekleyecek hali kalmamıştı. Başladı içeriye haykırmaya.

«Nöbetçi subayla görüşmek istiyorum!»

Bağırıyor, bağırıyor ama gelen olmuyordu.

«Başladım demir kapıya var gücümle vurmaya. Müthiş ses çıkar. Çok sinirlenirler demir kapıya vurmaya... Ayağımla vuruyorum, ellerimle yumrukla-rımla vuruyorum. ... Koridorun bir penceresi var. Oraya koşup, cama vuruyorum.»

Cama vürdukça elleri kesilecek diye korkuyor ama olsun, yine de vuruyor. Camla demir kapı arasında koşup duruyor! Duruşması var! Duruşmaya götürülmeli.

«Sonunda sıhhiye eri açtı kapıyı. 'Ne oluyor, be-la mısın sen' dedi. 'Evet belayım. Nöbetçi subayla koo-nuşmak istiyorum' dedim... Nöbetçi subay ve öteki görevliler ilerde gülüşüyorlar, duyuyorum... Tekrar havalandırma kapısına vurmaya başladım.»

Saat onu beş geçiyordu. Bir infaz subayı geldi.

«Reha Hanım, müsterih olun. Elimizde yapabile-ceğimiz hiçbir şey yok. Sizin için celp gelmedi. Bi-ze Mahmut Dikerdem için celp geldi.»

«Nasıl olur, Mahmut Dikerdem, tahliye olalı bir buçuk yılı geçti» dediyse de Reha İsvan, «boşuna gü-

rültü etmeyin, onun yerine sizi alıp götürüremeyiz» di-
ye karşılık geldi.

«Beni duruşmaya götürmezseniz skandal olur!
Bütün gazeteciler orada. Bu kez olmazsa bile bir baş-
ka kez mahkeme heyetine her şeyi anlatırım, dedim.
... Telefonla arayın, celbi telefonla istetin dedim....
Beş dakikada bir arayın, dedim...»

Neden sonra Reha İsvan alınıp, duruşmaya gö-
türülecekti.

Ama onca gecikmenin nedeni belki de sandığı
gibi değildi.

«Aynı gün, aynı yerde, aynı saatte Dev Sol'un
da mahkemesi var. Onları, birbirlerine zincirle bağ-
layarak götürüyorlar. Bu kez beni de aynı koşullar-
da götürmeyi göze alamamış olacaklar, aynı arabay-
la götürmemek için işi uzatmışlar sanırım.»

Sonunda elleri önden kelepçelenip, gardiyan ve
görevlilerle tek tutuklu olarak cezaevi arabasına bin-
dirildi.

Duruşmaya gidiyordu.

Bir insanı dinlerken, yüzlercesinin sesini duyuyorum ya da duyduğuma inanıyorum. Öyle kalın ki duvarlar...

Sesleri ulaşmadığında, yüzlerini görüyorum. Kocaman ya da kocaman olmayan gözlerine her zaman bakamıyorum. Öyle yoğun ki bu sis...

Sisler ya da duvarlar arasında onları düşünmeye, düşlemeye çalışıyorum.

İşte, **Nergis**, Almanya'daki ikinci kuşak çocuklardan, ailesi kesin dönüş yaptı;

Şeyma, kocası idamlık, o ise... O, herkesin yükünü yüklenir. Başka türlü sü elinden gelmez;

Nilüfer, gerçek bir sigara tiryakisi, bir de tıpkı Monaco Prensesi Caroline'e benzer;

Nazlı, onun da kocası idamlık... Adı Nazlı ama kendi hiç değil;

Nevin, tıpkı bir torba gibi yığılmıştı koğuş kapısına. Açlık grevi sırasında... Reha İsvan'la tam kucaklaşmadan önceydi...

İşte **Ayten**, işte **Züleyma**, **Zahide**, **Nilgün**, **Seher** işte **Dilek** ve öteki **Dilek**...

İşte, **Berrin** ve **Zerrin** kardeşler. Parmaklıklara tutunmuş, havalandırmayı seyrediyordu **Zerrin**, anı-zın felç geldiğinde... **Berrin**, hep dayanışmada... Taa yürekten...

Hülya. Koltuk değnekleriyle yürüyor ama yüzü-nün asıldığını, yakındığını kimse görmedi.

Fazilet. Özverili kantinci. Onun da kocası içerde.

Sevinç. Ne çok özledi kendi kenti **Çanakkale**'yi...

Fusun'u görür gibi oluyorum: Çok şişman, rân-zaların arasından güçlkle geçiyor. Meğer hamiley-miş, haberi bile yok, ha birş aşerip duruyor koğu-şa...

Şermin ciddidir ama, teyzesinin yolladığı «Rüya Tabiri» kitabıyla çok eğleniyor. Kitapta her derde deva arasında bol bol da mapusluğa karşı devalar, dualar var. «İnsanlarımızın yaşamında nasıl da önem-li bir yeri var şu mapusluğun...»

Acaba **Nezihe** şu anda nerelerde, ne yapıyor? İçerde günde 8 saat ders verdiği olur. Ne dersi mi? Almanca, İtalyanca ve İngilizce dil dersleri. Ders ver-meddiği zaman da kendi bir şeyler daha, biraz daha öğrenmeye çalışır. **Reha İsvan**'ın «havalandırma» ar-kadaşıdır.

Gaye felsefecidir. Felsefede doktora öğrencisiydi. **Reha İsvan** ondan ne çok şey öğrendi. Örneğin **Herman Hesse**'yi..

İşte, **Nahide**. O da öğrenci ama lise öğrencisi. Şiiri çok sever. Çeşitli ozanların şiirlerini, bu arada **Nazım Hikmet**'inkileri de...

Gülşen ve **Fatoş** hemşire. Koğuştakilerin sayısı, ranza sayısını aşınca, aynı ranzayı paylaşacaklar.

İşte **Güneş**, **Gürcan** ve **Müşerref**, onlar da bir grup.

İşte, **Deniz**. O da tıpkı **Reha İsvan** gibi, dilekçelerle sürdürür direnişini. Zaten herkes demez mi «siz ana-kız gibisiniz»...

Hele **Şadiye**, «sizin sürtüşmeleriniz, tartışmalarınız bile ana-kız gibi» der. **Şadiye** doktordur.

Neriman 'Hoca' da öğretmen... Zaten burada yaşı 25'ten yükseği pek yok. Olanlara da 'hoca' gözüyle bakılıyor. En iyi **Metris Pastalarını** **Neriman Hoca** yapar.

Deniz'le **Derya** yanyana ranzalarda yatarlar. Tam üstlerindeki ranzada da **Reha İsvan**. Tanrı korusun, bir gece düşecek olsa... doğru denizle deryanın ortasına... Dalgalar tüm koğuşu kaplayacak, kızlar kendilerini okyanusa açılmış sanacak...

Ama **Aşkın**... O, okyanusların ortasında bile «anneanesi»ni ne eder eder bulur.

Şehnaz, İranlıdır. Mimardır. İnsanların mutlu yaşayacağı mekânlar çizmeye hazırdır.

Filiz, adı gibidir ve filiz gibi ince el işleri yapar...

Muallâ, hemşiredir. Mesleğini çok sever.

Melâhat, henüz doktor değildir ama tıbbiyeden geldiği için herkes ona doktor der.

Aysel 19 yaşındaydı. Ölüm orucunda, «serum takalım mı?» sorusuna hep «hayır» dedi. 72 gün sonra belleğini yitirdi ve ne bu soruya ne başka sorulara yanıt verdi. Mahkemesi Adana'ya nakledilmişti. O durumda Adana'ya götürüldü ve ilk duruşmada tahliye oldu... Gördüm Aysel'i. Şimdi dışarda. Yaşamakla yaşamamak arasında.

Melek, gece yasağında tutulup getirilmişti içeriye. Hamileydi. Kimsesi yoktu. Ne arayanı, ne soranı... Tahliyesi geldi. Ama nedense bir türlü çıkamadı. «Kimi işlemleri eksik» dendi. Bir ay sonra çıkabildi.

İşte **Fatma**, **Ayşen**, **Gülşen**... İşte **Türkân**, **Melda** ve **Selda**... Koğuşlar ayrılır, koğuştakiler ayrılır, yeni koğuşlar açılır, yeni arkadaşlıklar kurulur, geriye **Selda**'nın şarkıları kalır...

Gülay, kan kusuyor diye tek başına bir koğuşa konuldu. Herkes dilekçe verdi arkadaşımıza bakmak istiyoruz, bizi yanına verin diye... Sonunda:

Ya **Sabahat**, ya **Nezahat**, ikisinden biri verildi **Gülay**'ın yanına. **Sabahat**'la **Nezahat** kardeşiler.

Süheyla'yla **Saliha** da kardeş. İçlerinden biri müebbet...

Hatice ve **Ülkü**. Hayır, onlar kardeş değildi. Ama ilk geldikleri gün, «tezgâh»dan geçip geldikleri gün tanınmayacak haldeydiler. **Reha İsvan** sonradan güç-

l k çekecekti, o g rd   kızlarla bunların aynı insan olduğuna...

İ te, Ufuk. Hâlâ en ince el i leri elinden geliyor.
G l at. Temsillerde ba rol onun.

T rk n. Müebbet girdiği gün, derhal bir   len hazırladı arkadaşları ona.

Leman, «Hayatta bir tek ya lılıktan korkardım. Sizi tanıdıktan sonra, artık korkmuyorum» diyecek Reha İsvan'a.

İ te, Ayten. Beş yıl mahkeme bekledi Metris'te. Ve sonra bir gün, ilk celsede çıkıverdi.

Zekiye. Temizlikte üstüne yok. Herkesin içine ko turup durdu.*

Saffet. Bebesi daha    buçuk ya ında. Ne çok  zler onu.

Mesude. Henüz altı aylık evli. O da özlemler içinde.

Güneş'in kocası, ölüm orucunda öldü. İ erdeydi G ne , kocası  ld  nde.

Mukaddes'in kocası ise hücrede asılı bulundu. Mukaddes o sırada i erdeydi. Ve malta humması çekerdi.

İ te U urcan. Bir ak am bile «iyi geceler» demeden uyumadı Reha İsvan'ın alt kat. komşusu, lise   rencisi... Ne çok kan akmı tı, kafası yarıldı ında...

İ te Kıymet, i te **Asiye,** i te **Ay en** Hemşire...

İ te Reha: «Gençlerden çok şey öğrendim. Ama en   n mlisi insanlık onurunu korumada onların dirençlerine tanıklık ettim, kendi iradelerine sahip  ık-

mada nasıl bütünleştiklerini gördüm. Onun için diyorum ki, asıl, insanlık onurumu korumada onlardan çok şey öğrendim.»

İşte Ayşe, Nazan, Gamze ve ötekiler...

İşte adlarını sayamadıklarım...

Bir insanı dinlediğimi sanmıştım... yanılmışım.

Henüz erken, henüz 17 Şubat gününü, duruşmayı yaşamadık. Ama ben yine de Reha İsvan'ın sesini duyuyorum. Dün, bugün ya da yarın söyleyeceklerini...

«Acımı ve kıvancımı paylaşan ve paylaşmayanlara bir çağrıda bulunmak istiyorum» diyor bu ses.

«Ne görüşte olursanız olun, şu ya da bu biçimdeki davranışlarını onaylayın ya da onaylamayın, kınayın ya da kınamayın, içerdekiler bizim öz evlatlarımız. Bunu unutmayınız. Düşman sayıp üzerlerine yürümek, ezip yok etmek, teslim alıp, kapatıp unutmak yerine, bağrımıza basıp, onlara sahip olmaya bakalım. Buna mecburuz. Onlar bizim öz yavrularımız. Tıpkı kendi çocuklarımıza davrandığımız gibi davranmalıyız: Bize ters gelen, başkalarının suç saydığı davranışlardan ötürü onlara darılamayız. Onları dışlayamayız, ölüme ve umutsuzluğa terk edemeyiz.»

Askeri Yargıtay Daireler Kurulu'nun «noksan soruşturma» nedeniyle bozduğu Barış Derneği Davasında 23 sanığın yargılanmasına üçüncü kez yeniden başlandı. İstanbul 2 numaralı Askeri Mahkemesi'nde. İlk yargılamadan bu yana 3 yıl, 7 ay, 23 gün geçmişti.

Sabahın erken saatlerinde, sanıkların aileleri, yakınları, avukatlar çok sayıda sanatçılar, yazarlar, yerli ve yabancı basın üyeleri, yabancı diplomatlardan oluşan bir kalabalık birikmişti duruşma alanına.

Duruşma salonuna girmek için işlemler oldukça uzun sürdü. Barış Davasının Sağmalcılar Cezaevi'ndeki sanıkları geldiler. Aynı davadan Metris'teki tek tutuklu henüz ortalarda yoktu. Yoksa yine mi getirilmeyecek, ya da yine mi gecikecekti?

Saat 11.15'de, duruşma Başkanı Albay Ahmet Şen, duruşma Yargıcı İskender Tepebaşılı, üye yargıç Yüzbaşı Tarık Kale'den oluşan mahkeme heyetiyle, askeri savcı yardımcılarından Yılmaz Özyiğit yerlerini aldılar.

Sanıklar, avukatlar, dinleyiciler ve basın zaten çoktan yerlerini almış, hazır bekliyorlardı. Evet, evet, Reha İsvan da zamanında yetişebilmişti. Sanıklar

arasında oturuyordu. Sirtında beyaz fanila şeritli siyah tayyörü... Baş her zamanki gibi dimdik.

Önce sanıkların kimlik saptaması. Sonra Askeri Yargıtay Daireler Kurulu'nun bozma kararı okundu. Ve oturuma ara verildi.

İşte o «ara»da, orada olup, avukatlar ve dinleyiciler arasında gidip gelen sevinç dalgalarını izlemeliydiniz! Çok söze gerek yok: Herkes inanmıştı ki, artık bu kez son! Artık bu kez tümü tahliye edilecek!

O akşam evlerde ne yemekler pişeceği; kimlerin nerede, kimlerle özgürlüğü kutlayacakları; nasıl özlem giderileceği hep konuşuldu. İşte artık sonunda içerdekilerin bir bölümüyle, dışardakilerin bir bölümü buluşup hasret giderebileceklerdi.

Oturumun öğleden sonraki bölümünde Askeri Yargıtay Daireler Kurulu'nun bozma kararına, karşı görüşü sorulan sanık ve avukatlar, bozmaya uyulmasını istediler. Askeri savcı da karara yasal olarak uyulması gerektiğini belirtti. Mahkeme, bozma kararının, soruşturmanın genişletilmesi yönünden sanıklar lehine olduğunu belirterek, oybirliğiyle bozma kararına uyduğunu bildirdi.

Sanıklar tek tek söz almışlar, şimdi de Turgut Kazan 24 savunma avukatının imzasını taşıyan dilekçeyi okuyordu.

Sanıkların 38 aydır tutuklu bulunmalarının tariflere sığmayacak ve onarılmayacak haksızlıklar yarattığını belirten Turgut Kazan, «Söz konusu haksızlık yalnız müvekkillerimizin özgürlüğünü sınırlamakla kalmamış, tüm insanlığın, insan haklarını savunanların ve hukuka inananların vicdanını kanatmıştır» diyordu.

«Davamızda tutuklamanın getirdiği haksızlık,

hakkın üzerine oturmuştur. Müvekkillerimiz hep haklı çıkmış, ama haksızlıktan kurtulamamıştır. Mahkûmiyet hükmü iki kez bozulduğu halde müvekkillerimize bir yararı dokunmamıştır. Çünkü kendileri hep tutuklu kalmıştır. Kısacası, suçtan, suçu-suçluluğu saptamaktan çok, tutukluluk üzerine kurulmuştur bu dava. Hep tutukluluk esas olmuştur». diyordu.

Yeniden ara verildi. Duruşma salonundan çıkan sanık yakınları, aileler, dinleyiciler mutluluk içinde birbirlerine sarılıyorlardı. Sevinç dalgaları artık gemelenemez oldu.

45 dakikalık bu aradan sonra yeniden duruşma salonundayız. İşte karar açıklanıyor:

Sanıklardan Reha İsvan, Harun Aykut Göker, Cemal Tahsin Usluoğlu, Haluk Tosun, Gencay Şaylan ve Prof. Metin Özek'in 'tutuklu kaldıkları süre- lere, dosya münderecatına ve delil durumuna' göre tahliyelerine...

Sanıklardan Dr. Erdal Atabek, Orhan Taylan, Ali Sirmen, Ali Taygun, Hüseyin Baş ve Ergun Elgin'in ise 'tahliye isteklerinin, dosyanın safahat geçirmesi, uzun süre Yargıtay'da kalması ve heyette değişiklik' nedeniyle incelenerek, 10 Mart 1986 günü yapılacak oturumda kararlaştırılmasına; şimdilik tutukluluk halinin devamına...

karar verildi.

(O anı, o şaşkınlığı, o dudaklarda donup kalan gülüşleri, yüreklerde buzula dönüşen sevinci ve daha bir sürü şeyi, anlatmaya ne benim kalemimin, ne de sözcüklerin gücü yeter. Ondan geçiyorum.)

Üye yargıç Yüzbaşı Tarık Kale, tutuklu bulunan

tüm sanıkların tahliye edilmeleri gerektiğini belirterek, karara muhalefet şerhi koymuştu.

O akşam kimse sevinemedi. Hele o gün tahliye olanlar hiç.

Birkaç gün sonra, 82 yaşındaki bir hukuk savaşçısı Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, «Cumhuriyet» Gazetesinde, «Adalette de Batı Standardı» başlıklı yazısında (23 Şubat 1986) şöyle diyecekti:

«... 'Geciken adalet adaletsizliktir' Bu söz büyük düşün ve özgürlük savaşçısı Voltaire'indir. Ben de, 82 yaşında bir hukuk emeklişi olarak şunu ekliyeyim: 'Daha da gecikirse zulümdür.' ... Eğer bir salıverme gerekçesi var idiyse bu, ya 12 kişinin hepsi için vardır, ya da hepsi için yoktur. Aynı durumda olanların altısı için bir türlü, öbür altısı için başka türlü gerekçe olamaz...»

Tutukluluk halinin devamına karar verilen altı sanık, 10 Mart 1986 günü yapılan oturum sonunda tahliye edildiler.

Tahliye olmadan birkaç saat önce, 17 Şubat günkü duruşmaâa, Reha İsvan, davanın başından beri hiçbir zaman tahliye istemediğini, tahliyesi hakkında diyecek bir şeyi olmadığını belirttikten sonra şöyle sürdürmüştü konuşmasını:

«Yazılı yasalara uyarak somut ve yansız belgelere dayalı yargılansaydım, suç bana ilâştirilmeyecekti.»

«Ben zaten özgürüm. Özgürlük mekânla sınırlı değildir. Özgürlük, bilinçle ilgili bir şeydir...»

«Tutuklanmamla ilgili dilediğiniz kararı verebilirsiniz. Atıfet değil, adalet istiyorum.»

Metris Askeri Cezaevi'nin 60 yaşındaki hükümsüz tutuklusu Reha İsvan, özgürlüğü içinde taşımıştı 38 ay boyunca.

Reha İsvan'ı dinliyorum.

Bir ses dinlediğimi sanmıştım... yanılmışım.

Yalnız Ayşe'leri, Deniz'leri, Dilek'leri, Güneş'leri, Nevin'leri, Filiz'leri değil; Ali'leri, Orhan'ları, Hüseyin'leri, Ahmet'leri ve Murat'ları dinliyorum.

Dinlemeye başladığımda, mevsimlerden kıştı. Hâlâ baharı bekliyorum.

REHA İSVAN'IN SAVUNMASI:

(21.7.1983 günkü oturumda
okumaya başladığı savunma.)

«Sözlerime şunu belirterek başlamak istiyorum:

Duruşmanın başından beri bu davanın neden açıldığını ve nasıl açılabilirdiğini anlayabilmiş değilim.

Deliller okunurken hep kendi fiilimle ilgili bir suç kanıtı bekledim, çıkmadı. Delil diye okunan bazı yazılar ise dava konusunda beni büsbütün şaşırttı.

Anlıyamadım: Biz 1682 yılında, 10 yaşında Rus Çarı ilân edilen, imparator unvanı ile tahta çıkan dev bir yönetici, gaddar bir despotun siyasetini gütmele, onunla işbirliği yapmakla mı suçlanıyoruz?! Yoksa Çarlığı devirip, temsil ettiği her şeyi yıkan SSCB'ne hizmet etmekle mi suçlanıyoruz?!

Biz, yoksa, TRT'de biri için anma töreni düzenlenen sabık hükümlülerden, diğerini anmaktan söz ettiğimiz için mi suçlu görülüyoruz?!

Değil de, bugün eserlerinin Türkiye'de satışından elde edilen telif haklarının, T.C. Merkez Bankası kanalıyla, Fransa'daki varisine transfer edildiği bilinen bir ozanın şiirlerinin okunduğu yerlerde bazı üyelerinin bulunmuş olması mı derneğimizi suçlu düşürüyor?

Acaba günümüzde gazete sütunlarında, TV ekranlarında birçok devlet adamının yaptığı gibi, emperyalizm'den, şovinizm'den, askeri paktlar'dan, militarizm'den söz etmiş olmamız mı suçumuz?

Bunlar değil de, yöneticilerimiz arasında uluslar-

arası çocuk yılı çalışmalarına katılmış olan kişilerin bulunması mı suç teşkil ediyor?!

Doğudan batıya içinde barış ve sair muteber sayılmayan sözler geçen tüm toplantılar **Barış Derneği**'den alınan direktiflerle mi düzenlenmiştir ki, tutuklanabilmiş olmamıza ve yargılanabiliyor olmamıza delil olarak, Avrupa'nın bin bir kentinde yapılan toplantılardan söz ediliyor?!

Üyelerimizin kendi adlarına, başka kuruluşlar adına ve **Barış Derneği** üyesi sıfatlarıyla ilgisiz olarak yaptıkları konuşmalarla mı suçlanıyoruz biz?

Birleşmiş Milletler'in çok muteber hükümetler dışı üyesi, BM organları'nın danışmanı Dünya Barış Konseyi'nin mâli kaynakları konusundaki bazı kuşku lar mı bize yansıyor? Yoksa **Dünya Barış Konseyi**'nin yönetimi, eylemleri mi beğenilmediği için biz tutuklandık?

Yaklaşık bir buçuk yıldır bunların yanıtını bulmak için uğraşıyorum.

23.5.1983 günkü celsede, bu aklımı kurcalayan, bir türlü yanıt veremediğim sorulara yenileri eklendi:

Suçumuz, resmi makamlara başvurarak fuarda bir pavyon kiralayıp fuarı gezen yüzbinleri Nötron Bombası'nın tehlikeleri, yumuşama politikasının fazi letleri ve silahlanmanın boyutları ve tehlikeleri konusunda uyarmak mı?

O d a değil de, çocuklarımızın mutluluğu için Di mitrov'un Alman Nazizm'ine, İtalyan Faşizm'ine karşı 1935 - 1938 yıllarını kapsayan süredeki cephe öne rilerini direktif ittihaz edip «Çocukların Mutluluğu Cephesi» kurmakla mı suçlanıyorum?!

Hiçbir celse kaçırmadan duruşmaları takip edebileyim diye aylarca mücadele verdim, cezaevi yöntemlerini, bürokratik engellemeleri aşmayı başardım

ama bu soruların yanıtını bulmayı başaramadım. İstanbul'un üç bucağında, beş ayrı salonda, çokça değişen mahkeme heyetleri önünde görülen davamıza, her türlü güçlüğü yenerek ulaştım ama ne yazık ki bugüne dek, somut yanıtlara ulaşamadım.

Bizim olmadığımız şeylere benzetildiğimiz ve yapmadığımız şeyleri yaptığımız varsayılarak, benzetme usulü ile yargılandığımız hususunda bende kaygı uyandıran belgeler okundu, sorular soruldu ama somut hiçbir suç delili açıklanamadı. Bazı gazete sütun yazarlarının desteksiz atışları ile desteklemeye çalıştıkları mesnetsiz iddialar da bu gerçeği değiştirmeye yetmedi.

Çelişkilerin boyuna bakınız:"

Arkadaşlarımdan ve dinleyenlerden özür dileyerek gine Teşrik-i Mesai Şaibesi altında bulunduğum «Deli Petro»dan söz edeceğim: Kim bu Deli Petro? Batılılar Büyük Petro diye anıyorlar. 1672 - 1725 yılları arasında yaşamış bir Rus Çarı.

Galiba SSCB'nin dış politikasını desteklediğimizin kanıtı olarak bu duruşmada Rus Çarı Deli Petro'nun vasiyetnamesi okundu. Rus İmparatorluğu 1682'den 1917'ye kadar mutlakiyetten meşrutiyete sonra da Meşrutiyetten Sosyalist Cumhuriyete gelmiş. 1917'den bu yana komünizmi benimsemiş. Yüzyıllar boyu süren kanlı savaşlar ihtilaller geçirmiş, bu ülkede her şey kökünden değişmiş ama, iddianameye göre, bu 300 yıl sürecinde kuzey komşumuz için devlet sürekliliği geçerli, Türkiye Cumhuriyeti için ise 1979 - 1980 arasında devlet sürekliliği geçersizdir.

1979'da devletin yasaları gereği ak dediğine, 1980'de aynı devlet kara diyor.

1980 yılının Nisan ayında devletin Barış Derne-

ğ'inden şikayeti yok. O gün için **Barış Derneği** devlet denetiminde, üstelik de olağanüstü ahval nedeniyle ilân edilmiş sıkıyönetim altında, Sıkıyönetim Komutanı'nın izniyle olağan kongresini yapıyor. **Barış Derneği'**ne, 1980 Eylül'ünden sonra da faaliyetinin, en azından, beğenilmediği konusunda ufak bir uyarı vaki olmuyor. Devletin valisinin verdiği kabul resminde derneğin başkanı, devletin çağrılısı olarak, bulunuyor, Sıkıyönetim Komutanı ile dostane konuşuyor, devletten saygı görüyor.

Sonra tüm derneklerin faaliyeti durduruluyor. **Barış Derneği** de faaliyetini tatil ediyor, kapalı bulunduğu süreç içinde «legal» ya da «illegal» faaliyeti yok - olduğu da iddia edilmiyor.

İstanbul'da devleti temsil eden vali aynı vali, asker-sivil güvenlik yetkililerinde önemli bir değişiklik yok ama bakıyoruz, birden nasılsa derneğin «illegal» olduğuna karar veriliyor. Bir yıldan az bir süre önce muteber bir derneğin saygıdeğer başkanı olarak, devletin İstanbul ilindeki temsilcisi valinin konuştuğu olan, Sıkıyönetim Komutanı ile sohbet eden, 40 yıl devlete hizmet etmiş eski bir büyükelçi, kelepçe ile götürülüyor ve saç ustura ile kazınarak zindana atılıyor. Yani:

1979'da devletin yasalar gereği ve sıkıyönetim uygulaması sırasında ak dediğine, aynı devlet 1980 yılında kara diyor.

1980 Nisan ayında devlet izniyle, sıkıyönetim gözetiminde aklanan ben, 1981 Şubat'ına kadar derneğin sürdürdüğü «legal» ya da «illegal» hangi eylemler ya da işlemlerinden ötürü olduğu belirtilmeksiz, tutuklanıyorum; ihtilal çıkartma hazırlığı içinde bir «illegal» dernek yöneticisi olduğum izlenimi var ama inanamıyorum, kimse de inanamıyor. Somuta

dönüşmeyen bu izlenimler bugüne kadar rivayet'ten öte bir nitelik kazanamadı.

Bizim görüşlerimize, faaliyetimize **Dünya Barış Konseyi** ile paralellik kurulmak ,suretiyle, dünyanın soğuk harbi tüm dehşeti ile yaşadığı 1951 - 1957'lerin açısından bakılıyor. Detant'tan yana olmak, silâhlanma yarışına, nükleer silâhlara, teröre karşı olmak gibi genel bazı benzerliklerden hareketle, güdümünde olduğumuz iddia edilen **Dünya Barış Konseyi** için 1970 - 80 yıllarında **Birleşmiş Milletler Örgütü'nün**, değerlendirme biçimi geçerli sayılmıyor. DBK belli bir kaynağın 30 - 40 yıl önceki yargı ve yorumları gerçek kabul edilerek suçlanıyor. Derken, DBK ile Barış Derneği özdeşleştiriliyor. Sonra bu soyut ve mesnetsiz varsayımlara dayanılarak „Barış Derneği suçlanıyor. Oysa, Barış Derneği 1977 yılında kuruldu.

Birleşmiş Milletler'in Dünya Barış Konseyi giderlerine katkıda bulunduğu **Dünya Barış Konseyi'nin** Birleşmiş Milletler organlarında önemli bir yeri olduğu gözardı edildiği gibi, yönetimine üst düzey din adamlarının katıldığı bir **Dünya Barış Konseyi**, dosyaya konulan yazılarda ille de 1951 - 1957 ölçeğinde ele alınıyor. Bilmem hangi İngiliz kaynağı **Dünya Barış Konseyi'ni** nasıl değerlendirmişse, o geçerli sayılmak isteniyor da, günümüzde **Dünya Barış Konseyi'nde** Doğu ve Batı Almanya temsilcilerinin birlikte çalıştıkları, SSCB'nin de ABD'nin de **Dünya Barış Konseyi** çalışmalarına katkıda bulundukları gerçeklerine itibar edilmiyor.

Bulgar devrim lideri, komünist devlet adamı Dimitrov'un 1930 - 1938 yıllarında faşizme karşı ortak cephe çağrısı okunuyor ama, sanıkların ısrarına rağmen, faşizme karşı aynı yıllarda liberal, Hristiyan demokrat, katolik, muhafazakar görüşlü devlet adam-

larının ortak cephe önerilerinin de okunması iste-mi reddediliyor. Böylelikle «ortak davranış» çağrı ve önerilerinin «komünist taktiği» olduğu varsayılarak, «Birlik, beraberlik»ten yana tüm çağrı ve önerileri-mize suç niteliği isnad olunmak isteniyor. Demek ki 1950'de Demokrat Parti'nin kurduğu Vatan Cephesi, 70'li yıllarda kurulan Milliyetçi Cepheler, İkinci Dün-ya Savaşı'nda İngiltere, ABD ve müttefiklerinin na-zizme ve faşizme karşı savaşmak için kurdukları cepheler «komünist» taktiğinden esinlenmişti.

Terör'e, savaş'a, ırkçılığa, faşizm'e ve emperya-lizm'e karşı yurttaşlarımızın birleşmesini ve diren-melerini önermişsek bunu suç telâkki etmek, müm-kün değildir.

Duruşmada XVII. yüzyılın 80'li yıllarında hükü-met etmiş bir Çar'ın vasiyetnamesi istetilip okunu-yor, 1983 yılında görülmüş bir davanın karar belge-si, sanıklarının, tanıklarının beyanları, savcı ne de-miş, yargıç ne sormuş bir bir okunuyor; 1935 - 38 sü-recinde faşizme karşı ortak cephe çağrısında bulunan komünist bir devlet adamının cephe konusundaki gö-rüşleri 1963 yılında kurulmuş, 1965 yılında kapanmış derneklerin kapanış bildirgeleri, tüzüğü okunuyor da, onlar gibi ve onlar kadar bu dava ile, Barış Derne-ği ile ilgisi olmayan, «Uluslararası Çocuk Yılı» Koor-dinasyon ve Danışma Toplantısı'nda yaptığım kısa bir konuşmanın bazı bölümleri okunuyor, diğer bölüm-leri ısrarla atlanıyor, oysa madem okunmakta ısrar ediliyor, bari daha objektif ve sağlıklı değerlendirile-bilsin diye tümünün okunmasını rica etmiştim.

Ayrıca, hiç anlayamadığım bir nedenle, konuş-mamdaki emperyalizm, faşizm vb. kelimelerin altı çi-ziliyor.

Temelinde emperyalizm'e, emperyalist sömürge-

ciliğe, emperyalizm'in zulmüne karşı verilmiş o şanlı özgürlük savaşımız yatan Türkiye Cumhuriyeti'nin bir mahkemesinde — «savaş hali» kuralları da uygulanırsa — Türkiye Cumhuriyeti yasalarına ve geleneklerine dayalı olması gereken bir askeri mahkemede, suç delili olarak ikame edilmek istenen bir metinde, emperyalizm kelimesinin altı çiziliyor. Emperyalizm'den söz etmek suçmuş gibi soru soruluyor. «Emperyalizm» sözcüğünün, belki de marksist terminoloji olarak nitelendirilmek üzere, altı çiziliyor!

Davada yeri olmayan bir konuda konuşmaya zorlandığım için üzgünüm ama 21 Nisan 1983 TRT Haber Bülteni'ni dinlerken, iddianamedeki ve sorgulamadaki çelişkilere örnek teşkil ettiği için, şunları not etmekten kendimi alamadım: UNESCO'nun 20 Nisan 1983 toplantısında «Eğitimde Barış ve İnsan Hakları» konularına önem verilmesi ve 1974 yılındaki tavsiye kararlarına uyulması kararlaştırılmış.

Burada deliller okunurken bana sorulmuştu, UÇY çalışma grubunuz adına okul kitaplarındaki faşist, şovenist, emperyalist eğilim aşlayan bölümlerin okul kitaplarından çıkarılmasını önermeniz ne demek oluyor diye! O zaman kuşkusuz yanıtlamıştım, bugün de Devlet Türkiye Radyoları ve Televizyon Kurumu'nu tanık gösteriyorum: Amacımız Sovyetler'in yaptığı barış propagandasına destekçilik etmek değildi; barış ve insan hakları ilkelerine ters düşen kısımlar çıkartılarak okul kitaplarının, barış özlemini geliştirecek biçimde yeniden düzenlenmesini önermiştik. Böylelikle 1983 UNESCO toplantısında yapıldığı gibi, UNESCO'nun 1974 yılında aldığı tavsiye kararına uyulması gereğini belirtiyorduk. Bu önerimiz, çalışmalarımızın ileri görüşlü niteliğini bir kez daha ka-

nıtlar. Onun ötesinde olumsuz bir yönü yoktur. Suç atfedilebilecek bir mahiyeti olamaz.

«Uluslararası Çocuk Yılı» konusunda yaptığım çalışmaların, söylediğim sözlerin bu dava ile hiçbir ilintisi olamaz. Bunu bir kez daha vurguladıktan sonra, savunmam açısından çok önemli bulduğum bir noktanın gözardı edilmemesini istiyorum:

Benim hakkımda, suç işleyip işlemediğim konusunda karar verirken açılmış olan bu davanın çerçevesi içindeki fiillerime, sözlerime, yazılarıma ilişkin suç unsuru aranmalı.

Delillerin okunması safhasında da, 4 Nisan 1978'de, Hacettepe Üniversitesi Konukevi'nde verilen açılış kokteylinden önce yaptığım bir konuşma kısmen okundu. 11 Mayıs 1978 tarihli Hayat dergisinde geniş yer verilen Uluslararası Çocuk Yılı çalışmalarının açılış toplantısını anlatan yazının fotokopilerini sunuyorum (Ek 1). Bana sorgulamam sırasında gösterdiğiniz ve benim kabul ettiğim metin bu toplantıda yaptığım konuşmanın metnidir. İhsan Doğramacı, sayın Emel Korutürk, Muslih Fer'den sonra yaptığım belirtilen bu konuşmada «somut ve can alıcı örnekler» verdiğim ifade edilerek, «Bir yandan nötron üretildiği dünyada bir yandan da çocuklara gülün eylemin (...) demenin gülünç olacağını, asıl barışı engelleyen nedenlerin ortadan kaldırılması gerektiğini (...) açıkladı» denmektedir. Yazı şöyle bitiyor: «Toplantı Milli Eğitim ve Sağlık Bakanlığı temsilcilerinin katkıda bulunan konuşmaları ve İhsan Doğramacı'nın bu konuda ayrıntılı bir konferansı aralık ayı içinde toplama kararı ile son buldu». Yazıda toplanacağı bildirilen konferansın programını da heyetinize sunmuştum, incelemiş olmalısınız. Bu kapsamda suç iş-

lemiş olmam nereden akla gelmiş hayret etmemek mümkün değil!

Ayrıca delil niteliği ne kadardır bilmem ama herkesin içini rahatlatmak, kuşkuları zail etmek için benim çocuklarla ilgili çalışmalarımın diğer sosyal faaliyetlerimden sözeden, röportaj vb. yazılar ve birkaç fotoğraf da veriyorum bilmem bunları «illegal» uğraşlara benzetebilecek misiniz!? (Ek 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 17 a.)

Dünya Çocuk Yılı'na önemli ve değişik bir perspektif getirdiğim, diğer fazla övücü sözleri meyanında, bizzat Doğramacı tarafından toplantıda bulunanlara ilan edilmiş ve gine İhsan Doğramacı'nın önerisi ile bana oracıkta ileriki çalışmalarda önemli bir görev verilmesi, emrivaki bir acele oylama ile, kararlaştırılmıştı.

Çocuk konusu, genellikle, birkaç gösterişli tören ve devlet protokolü ile büyük kentler düzeyinde, geçirildiğinden insanların vicdanlarını rahatsız eden konular olarak sürüp gider. Uluslararası Çocuk Yılı'nın da bu çerçeve içinde ele alınabileceği endişesiyle yapılan müdahale sonuç vermiş ve özellikle çalışma grubumuzun enerjik girişimleri ile Uluslararası Çocuk Yılı yurt ölçeğinde değerlendirilmiş, Çocuk Yılı faaliyeti Türkiye'de daha anlamlı ve kapsamlı olarak sürdürülmüştür.

Bugün dahi Uluslararası Çocuk Yılı çalışmalarımızın yankılarını duymaktan, sonuçlarını izlemekten kıvanç duyuyorum. Özel eğitim gereksinimi olan çocuklar, yetiştirme yurtları, çıraklık sorunları ve yuvalar sorunu ile emniyet çocuk bürolarına eğilinmesi gerektiği Uluslararası Çocuk Yılı çalışmalarımız kapsamında kampanyaları yapılmış, ilgi çekilmiş, özen-

le üstünde durulmuş konulardı. 1979 yılı boyunca bu sorunları su yüzüne çıkarmağa çalıştık.

İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü'nde o sırada Özel Eğitim Bölümü'nden sorumlu olduğum için, dik-katlerin bu konuda yoğunlaşması doğrultusunda har-cadığımız tarafsız ve bilimsel çabalar herkesin ma-lûmudur.

Bu çalışmalarımı sürdürürken yaptığım konuş-maların hiç birisi Barış Derneği adına yapılmış de-ğildir. Ama elinizde bulunan metinden de izleyebi-leceğiniz gibi, çocuk sorunu ile barış sorunu o kadar içiçedir ki, tüm dünya çocuklarına bu arada ülkemiz-deki evlâtlarımıza ayrılabilcek kaynakların çoğu-nun, silah sanayii tekellerinin, legal, illegal silah tûc-carlarının cebine girdiği öyle saklanamaz bir gerçek-tir ki çocuklarımızın refahı, mutluluğu, sağlığı ve ge-leceği konusunda söylenebilecek her şey savaş ve barış parantezine alınmadık olmaz.

Onun için emperyalizm, faşizm, anti-militarizm, şovinizm, ırk ayırımı, ordu-sanayi kompleksleri de-yimleri Çocuk Yılı konuşmalarında geçiyorsa, barış-la ilgili önerilerimizde sık sık kullanılıyorsa, bunları ille de belli bir ideolojinin kapsamında düşünmek, ancak bu terimlerin ne anlam taşıdığını araştırma-makla izah edilebilir.

Bu iddiamı kanıtlayacak çarpıcı bir örnek vere-yim: II. Dünya Savaşı'nın Müttefik Orduları Başko-mutanı, ABD Genelkurmay Başkanı, sonradan ABD Devlet Başkanı olan General Eisenhower SSCB yan-lısı olmadığı, DBK'ne de üye olmadığı halde, halkı-na ve dünya kamuoyuna anti-militarist anlamda uya-rılarda bulunmuş, Ordu-Sanayi Kompleksleri'nin, Pentagon'un sivil yönetimi, politik gücü etkileyecek biçimde güçlendirilmelerinin önlenmesi gereğinden

sözetmişti. O bir askerdi ama anti-militarist olmak askere, askerliğe karşı olmak, orduya, askeri savunmaya karşı olmak anlamına gelmez ki! Umarım bunu bir gün bize kara çalmağı iş edinmiş sütun yazarları da öğrenirler!

Anti-Militarizm, askeri gücün kullanımını sorunların çözümünde en etkileyici çare olarak kabul etmek anlamına gelen militarizme karşı olmaktadır. Ulusların aralarındaki sorunları, ekonomik çıkar sürtüşmelerini bertaraf etmek için savaşı mubah, saldırganlığı meşru gören bir anlayış olan militarizm'e karşı çıkmayan barış savunucusu nerede görülmüş?!

Ulusların eşit olduklarını yadsıyan, kendi ırkını, ulusunu diğerlerinin üstünde tutabilmek için, savaşı öngören ırkçılıkla, şovinizmle, faşizmle barış kavramı bağdaşır mı ki, biz barış için çalışırken, bu kavramların anlamını teşhir etmiyelim?!

Kaldı ki Savcı esas hakkındaki mütaleasında, «Halkının % 100'ü Türk olan Anadolu toprakları emperyalist devletler tarafından parçalanmak istenmişti» cümlesine yer veriyor. Bizi batı emperyalizmine karşı çıkmakla suçlayan Savcı, «emperyalist» sözcüğünü Çin, Japon imparatorluklarını düşünerek mi söylüyor? Kimlerdi Anadolu topraklarını parçalamak isteyen emperyalistler? Bu bir. İkincisi, acaba neden iddia makamı «emperyalist» sözcüğünü kullandığı zaman altı çizilmiyor da benim Uluslararası Çocuk Yılı konuşmamdaki «emperyalist» sözcüğünün altı çiziliyor? Diyorum ya, nereden kaynaklandığı belirsiz bir izlenim yaratılmış zihinlerde benim ve arkadaşlarım hakkında.

Buraya kadar açıklamaya çalıştığım, neden bura-

da bulunduğum konusunda hâlâ yenemediğim hayretim!

Savunmaya geçmek istiyorum ama kendimi savunmam için bir neden bulamıyorum.

Benim suç sayılabilecek bir fiilim saptanamamış olduğuna, iddia da edilmediğine göre, kollektif bir suçlama ile karşı karşıyayım. «Şu fikirdeki insanlarla çalıştın, öyleyse senin fikirlerin de sakıncalı, onlar dış ülkelere gittiler orada faaliyetlerini sürdürüyorlar, bunun hesabını biz öyle ise senden sorarız; bak zaten emperyalizm'den sözetmişsin kötü; silahlanma yarışını yermişsin, savaşlar her iyi, güzel şeye kıyar demişsin, bu bize göre şu anlama gelir», deniliyorsa, ben ne diyebilirim?!

Özgür, demokratik, uygar bir ülkede zaten fikir suçu olmaz. Ortada bir yıkıcı eylem de yok! Üstelik iddianamede ve Savcının mütaleasında da yok.

Bölücülük iddiasına gelince, bölücülük ne kelime, değişik fikir ve anlayıştaki özel ve tüzel kişileri, barış özlemi etrafında toplamağa çalışmışız! O kadar ki, bu çabamıza devlete karşı siyasal cephe oluşturmak amacı atfedilmek istenebilmiştir.

Savcının mütaleasında öne sürdüğü gibi «Türk milletini etnik gruplara bölmek» şöyle dursun, bırakın etnik grupları, tüm dünya uluslarının bir arada iyi geçinmesini, birbirinin hakkına saygılı olması yaklaşımını barış çalışmalarımızın temeli ittihaz etmişiz.

İddianamede ve mütaleada Nötron Bombası'na karşı kampanyadan suçmuş gibi sözediliyor. Bir Barış Derneği geliştirilmiş acımasız silahlara karşı kampanya da açmazsa ne iş yapar? Yok Sovyetler'in Nötron Bombası yokmuş da biz ona kızarmışız! Askeri sırlar da, teknolojik sırlar da sır niteliklerini,

günümüzde üç gün saklayabiliyorlar. Bunu bilmeyen mi var?

Başkanımızın Antalya Belediye Başkanı'na «Esmeralda» gemisi için çektiği telgraf suç belgesi gibi sunuluyor. Bir Barış Derneği, bir ülkenin şöyle veya böyle görüşteki yurtdaşlarına gözlerden uzak işkence yapılması için kullanılmış kan kokan bir geminin ülkemizde selamlanmasını protesto da etmezse, o derneğe barış savunucusu sıfatı yakışır mı?

Bizi yargılarken, «Madem Savcı böyle düşünmüş, falan gazete de onun iddiasını destekliyor, öyle ise böyledir» denilecekse, zaten ben ne diyeyim?!

Dosyada güvenlik görevlilerince tutulmuş şahsıyla ilgili birtakım izlenim raporları var ki, izlenim raporları, birinci sınıf kanıt olsalardı, bu örnekleri, özellikle benim hakkımdaki izlenim yazısı ile polis kaydı, izlenim raporlarının kanıt olmayacakları ka-ziyesini güçlendirmek için kullanılabilirdi.

Delillerin okunduğu celselerden birinde, bir izlenim raporuna ilişkin görüşü hakkındaki sorunuzu yanıtlayan bir avukatımız, «Gerçekle ilgisi yok», deyince, «Uydurmuş mu yani? Bunlar uydurma mı diyorsunuz?» diye üstelediniz. Benden sorulmadığı için fikrimi söylemedim ama şimdi söyleyeceğim: Belli inançta ve görüşteki bir memur ya da memurlar, gürültülü bir ortamda, yaşamlarında yeri olmayan, daha önce duymadıkları kavramlardan söz edilince, kelime dağarcıklarında bulunmayan kelimeler geçince ve bunlar yazamıyacakları kadar hızlı sıralanınca, yarım yamalak duyduklarını, duyup anlamadıklarını yorumla karışık, «Olsa olsa usulü» kullanarak uyduruyorlar, belki uydurmuyorlardır ama, uydurmuştan beter oluyor! Bant çözümleri de ha kezâ!

Kaydedilenlerin hepsi anlaşılamıyor, benzetmelerle birçok hatalara düşölüyor.

Galiba iddia makamının da, onun iddiaları paralelinde yayın yapan gazetenin de iddiaları sadece bu kayıtlara dayanıyor.

Kaldı ki bizzat Savcı mütalaasında polis raporunu tekzip etmiştir; kanıt diye öne sürdüğü Barış Derneği faaliyet raporunda, Doğu Berlin'de 2-5 Şubat 1979 tarihlerinde yapılan DBK toplantısına kimlerin katıldığını açık seçik okuyan iddia makamı, böylece polis raporunda sözü geçen kişilerin bu toplantıya katılmamış olduklarını beyân etmiş oldu. Mamafih ben bununla yetinmeyip 2-5 Şubat 1979 tarihlerinde yurt dışında olmadığımı pasaportumun fotokopisi ile, bir devlet memuru olarak görevimin başında olduğumu da o tarihte imzalamış olduğum resmi evrakla kanıtlamaktayım (Ek 18).

Velev Barış Derneği'nin yayın organı da olsa, bir dergi sehven bazı isimler sıraladı diye, polisin bunu arayıp sormadan ciddi olarak saptamadan rapor düzenlemesi, polis raporlarının nasıl hazırlandıklarını açıklamaktan öte bir değer taşımamaktadır. Ne var ki bu raporlara dayanarak yazı yazan sütun yazarları da kalemlerinin onurunu kırmakla, mesleklerine gölge düşürmekle kalmamakta, ne yazık ki, bazen de yargıyı etkileyebilme tehlikesi yaratabilmektedirler. Ninelerimizin dediği gibi, «yanlış hesap» ise «Bağdat'tan döner», umarım ki bizim hakkımızdaki yanlış suçlamalar da bu mahkemeden dönecektir.

Mahkemenizin istemi üzerine 22.9.1982 tarihinde Emniyet'ten gönderilen yazıdan anlaşıldığına göre, benim «T.C.K.'nun 141 ve 142. maddesi şümölüne giren faaliyetlerimin bulunup bulunmadığı» sorulmuş,

gelen yanıtta, böyle faaliyetimin var olduğunu belirtmek üzere (ki bu konuda yetki yalnız yargı organına aittir) hakkımda birtakım bilgiler verilmiş.

Bu yazıda verilen bilgilerden künyem hariç en küçük ayrıntıya kadar her şey yanlış. Ve bu raporu polis, beni izleyip hakkımda araştırma yapıp, hudut kapılarında giriş çıkışımı, pasaport dairesinden çıkış izinlerini, bulunduğum devlet dairesindeki kayıtları inceleyerek hazırlamamış. Barış Derneği yayını ve sair yayınları kuşku götürmez kaynak olarak kullanmış.

Raporda:

— «1 Mayıs 1977'de DİSK'in tertip ettiği miting ve yürüyüş İSTA Ajansının fotoğraf ve film ekibinde» diyor. Yürüyüşte İSTA Ajansının fotoğraf ve film ekibiyle katıldığımı ifade etmek istemiş.

— Önce, DİSK bu yürüyüşü gizli tertiplememiş. İlegal bir miting değil. Vali yürüyüşün güvenlik içinde geçmesi için Belediye Başkanı'na, yazı yazmış, Emniyete emir vermiş (Ek 19).

— Saniyen, ben o mitingde yürümemiştim. Devlet izniyle devlet denetiminde yapılmış 1 Mayıs törenlerine katılmam sanki suçmuş gibi, delil niteliği taşıdığı sanısı uyandıracak biçimde, duruşmada bana gösterilen 1 Mayıs 1977 fotoğrafının da kanıtlandığı gibi, ben 1 Mayıs 1977'de İSTA Fotoğraf ve Film Ekibiyle yürümemiş, 78 yaşındaki annem ve eşimle birlikte töreni şeref tribününden izlemiştim.

— Aynı raporda Ahmet İsvan'ın eşi olduğum yazılı. Bu doğru, ama 141. - 142. maddelere girmez.

— «2-5 Şubat 1979 tarihleri arasında Doğu Almanya'da, Berlin'de yapılan Dünya Barış Konseyi (O)lağanüstü Kurultayı'na katıldı.» diyor raporda benim için, ve Barış Derneği yayınına kaynak gösteri-

yor; başka bir araştırmaya gerek duymadan bu haberi 141. madde kapsamındaki fiilim olarak mahkemeye bildiriyor. Bu devlet ciddiyetiyle ne kadar bağdaşır bilemem.

Nitekim, ben 2-5 Şubat 1979'da İstanbul Milli Eğitim Müdür Muavini olarak görevimin başındaydım. Ömrümde hiç Doğu Almanya'ya gitmedim ve Dünya Barış Konseyi'nin hiçbir toplantısına katılmadım. Bu tarihlerde Milli Eğitim Müdürlüğü'ndeki makamımda, Körler Okulu ve Yetiştirme Yurdu'na yazılmış 311/190536 sayılı resmi evrakı, Kültür Bölümü'ne gönderilen 311/1 sayılı evrakı, Yakacık Yetiştirme Yurdu'na giden 58089/190515 ve 58089/190500 sayılı yazıları, 2 Şubat 1979 tarih ve 190550 sayı ile Anadoluhisarı Özel Eğitim İlkokulu'na, 5 Şubat 1979 tarih ve 190560 sayı ile Anadoluhisarı Özel Eğitim Okulu'na gönderilen yazıları imzalamıştım. Belki imzaladığım başka evrak da vardır ama ne yazık ki Milli Eğitim Müdürlüğü, böyle hayati bir konuda yapılan başvuruda istenen gerekli bilgiyi vermekten kaçınmıştır. Bu husus da kanımca bu dava açısından üstünde durulması gereken bir husustur.

— «Mart 1979 yılı içinde» diye başlayan paragrafa gelince, (1979 Mart ayı içinde demek isteniyor olacak) Helsinki'deki «Vietnam'ı Destekleme Uluslararası Konferansı»na çağrılı olarak katılan eşimden söz ediyor.

Bu bilginin benim 141. ve 142. maddelerle ilgili faaliyetim konusunda bilgi verilmek istenen bir rapora neden dahil edildiğini anlamak mümkün değil. Ahmet İsvan'ı ve sözü geçen delegasyonu Helsinki Havaalanı'nda elçilik erkânı karşıladığı gibi, Türkiye'den ayrılmadan Başbakan ve Dışişleri Bakanı ile istişare edilmişti. Ayrıca Ahmet İsvan Helsinki'de El-

çiliğe davet edilerek konferansta yapacağı konuşma için Ankara'dan telsizle bir metin taslağı gönderilmiş olduğu bildirilmiş; 'kendisi bu taslak üzerinde Müsteşarla çalışmış ve mutabakata vardıkları metni konferansa sunmuştur. Ahmet İsvan konferansta hiçbir ortak mesaj imzalamamıştır; bu konferansı, raporda da belirtildiği gibi, 30 uluslararası örgüt desteklemiş ama nedensē, bunlardan sadece birkaçı amaçlı olarak seçilip zikredilmiştir, sizi etkilemek için amaçlı.

Polis'in ve Savcılığın güvenirliliğinden kuşku duymadan kaynak olarak kullandığı **Savaş Yolu** dergisini ben ve eşim hiç görmedik.

— **«Ahmet İsvan'ın karısı Reha İsvan'ı götürüp götürmediği bilinmemekte»** ibaresine gelince, ya bu raporda, **«Ahmet İsvan'ın karısı Reha İsvan'ı götürüp götürmediği bilinmemekte»** diye yazılacağı yerde, **«Filan tarihte Reha İsvan'ın SSCB Presidyum Başkanı ile bir telefon görüşmesi yapıp Konsolosluğa gizli belgeler sunup sunmadığı bilinmemektedir»** denseydi. Böyle bir şeyin vârit olabileceği izlenimi, kuşkusunu doğmayacak mıydı? Helsinki'deki toplantıya katılmak suç değil ama **bir belli amaç olmasa**, bilinmeyen, **«Bilinmemekte olduğu»** ifade edilen bir husustan hiç söz edilmezdi. **Ediliyor. İzlenim oluşturmak, kanaatinizi etkilemek amacıyla** sözediliyor.

Ve izlenim raporları gibi, bu raporlar da sizin kanaat edinmeniz için dosyaya konmuş. İzlenimden kanaat oluşacak ve kanaat kararınıza mesned teşkil edecek. Yani kulaktan kulağa, dolaylı ve dolambaçlı yollardan edinilen asılsız bilgilerle hüküm vermeniz bekleniyor. Maalesef mümkün de!

Asla bu raporlara itibar etmeyiniz. Hatta duruşmada bunların okunması sakıncalı idi.

Dahası bunların sizin evinizde, dairenizde özel

olarak okumanız bile bize karşı vahim bir haksızlık teşkil ederdi.

Polis ve izlenim raporları için «Yalan mı yazmış? Uydurma mı yani?» diye sormuştunuz, buyurun siz karar verin öyle olup olmadıklarına...

Duruşmada yurt dışında bizim için yazılan, bizim hiç bilmediğimiz, duymadığımız yazılar okundu. Anlaşılan, «Bunlar sizin yandaşlarınız, siz onların destekçisisiniz» anlamında konmuşlar dosyaya; Savcı da mütalaasında bunlardan bazılarına değindi.

Aslında, içimden sadece «Bana ne? Neden kendi sözlerim, yazılarım, fiillerimle değil de bunlarla suçlanmak isteniyorum?» diye sorup kesmek istiyorum. Ayıp olmasın diye, «Bizim hakkımızda yalnız belli çevreler yayın yapmadı, onlardan çok daha fazla, 'makbul çevreler'den, aynı anlaşmalar içinde yer aldığımız, dost ve müttefiklerimizin basın-yayın organlarından destek, ilgi, sevgi gördük» demek durumunda kalıyorum ve ikinci türden yayınların fotokopilerini (sadece bir ikisini) sunmak zorunda kalıyorum (Ek 20, 21).

Diyelim ki, belli ve sınırlı bir amaçla beraber olduğumuz kişilerin arasında hüküm giyenler var. «Onlar hüküm giydi, siz de bunlarla aynı çatı altında bulundunuz, çalıştınız, siz de besbelli suçlusunuz» denilebilir mi? **Hukuken** denilebilir mi? İddianamede ve delillerin okunması safhasında, sorulan soruların bir bölümünde böyle bir yaklaşım sezdim. Buna karşılık ne denir? Aynı sınıfta okuduğum arkadaşım kopye çekmişse, aynı dairedaki mesai arkadaşım rüşvet almışsa, apartman komşum sokağa halı silkelemişse, bu yanlış fiiller bana da yansır mı? Böyle bir adâlet kavramı tasavvur dahi edemiyorum. «Bulun onları, suçları sabit ise, cezalandırın, bana ne?» de-

mekten başka nasıl savunabilirim kendimi?

Tutuklu bulunduğum sırada hakkımda ötede be-ride yazılanlar, yayınlananlar vb. aleyhime delil olarak ikame edilmiş. Şimdi de bu tür yayınlar sürüyordur... Bazılarını bana da postaladılar. Ben ne yapabilirim?! İddia makamını işkillendirmemek, sizin kanaatinizi lehimde etkilemek için bunlar konusunda elimden ne gelir? BBC ne diyeceğini bana mı sorar? TKP'nin Sesi Radyosu beni hoşnut etmek için mi çalışır?

Bunları söylemek bana çok yersiz, çok ters, anlamsız geliyor ama bunları da söylemezsem ne söyleyeyim? Savunma yapmam lâzım. Yapmasam ayıp olacak, tutarlı, delilli, ispatlı suç isnadı yok ki...

Gerek sorgulamam, gerekse delillerin okunması safhasında değinilen Uluslararası Çocuk Yılı konusunun, Uluslararası Çocuk Yılı Demokratik Örgütler Çalışma Grubunun, bu çalışmalarda benim üstlendiğim rolün Barış Derneği, dolayısıyla bu dava ile hiçbir ilişkisi yoktur.

Böyle olduğu halde, bu duruşmada konuşmalarım, Uluslararası Çocuk Yılı için yapılan basın toplantıları, çağrılar, çocukların mutluluğu doğrultusundaki önerilerimizden bölümler okundu. Okunurken üstünde durulan altı çizilen hususlara açıklık getirmeğe zorlanıyorum. Oysa, sorgu ve delillerin okunması safhalarında öne sürülenler de, benim yanıtlarım da, bu konuda şimdi söylediklerim ve söyleyeceklerim de davaya taalluk etmemektedir. Ben sadece yaratılmak istenen hayali bir görüntünün (imağın) aslını açıklayarak, somut dayanak aranmadan, tanık gösterilmeden, hukuken delil niteliği taşıyan kanıtlar sunulmadan oluşturulmağa çalışılan izlenim ve

kanaatlerinize dayanarak vereceğiniz hükümde, ya-
nıltılmamanıza yardımcı olmaya çalışıyorum.

Mesela Uluslararası Çocuk Yılı konuşmamda
eğer özen ve dikkatle altı çizilen noktalarda suç ara-
nacaksa, demiştim sorgulamamda, (ki hukuksal ve
yasal olarak asla bulunmaz), o suçun bu dava kap-
samında yeri yoktur. Uluslararası Çocuk Yılı toplan-
tısında söylediklerim aleyhimde kullanılmak istene-
cekse, o zaman ayrı bir dava açılır. Örneğin: Ulus-
lararası Çocuk Yılı Davası!...

Aslında, hakkımda nereden kaynaklandığını, kim-
lerin, niçin öyle değerlendirdiklerini bilmediğim pe-
şin hükümler ileri sürülüyor ki, âdil bir mahkeme
bunlara itibar etmez.

Sorgulamamda da anlamağa çalıştığımı ve anla-
yamadığımı söylemiştim:

Ben nerede, nasıl «illegal» işlem yapmış, bir sı-
nıfı öbür sınıf aleyhine kışkırtıcı hangi eyleme giriş-
mişim? Ve de 300 kişilik yazar, çizer, profesör arka-
daşlarımla devleti yıkmağa ne zaman, ne ile tevessül
etmişim?

İddianamede bana şahsen bir fiil isnad olunmu-
yor ki... Dernek kurulmadan önceye dayanan, dola-
yısıyla dava konusu dışında kalan bir plaket mese-
lesinde ismim geçiyor. Akl-ı selim galebe çaldı ona
zaten, iddia makamı iddianamesinde ve mütalaasın-
da yer vermiş olsa da, tarafınızdan değinilmedi bi-
le!

Yönettiğim bir oturumda bir konuşmacı Türki-
ye'de tarih dersi yanlış, fena okutulur demiş, ona da
tabii değinilmedi; ismim geçsin diye iddianameye
alınmış herhalde...

Deliller safhasında 1 Mayıs 1977 törenlerinde şe-
ref tribününde çekilmiş resmim gösterildi. Şayet ben

devletin izni ve denetimi altında yapılan, vilâyetin belediyeyi yazıyla asayiş konusunda uyardığı (yazının fotokopisini sunmuştuk) 1 Mayıs törenlerine katıldım diye hüküm giyeceksem, geri kalan yüzbinlerin durumu nasıl izâh edilecek. Yasalara göre suç olan ismi bilinmek mi?

— Mütaleanın 127. sayfasında suç isnadı amacıyla konmuş olduğu izlenimi veren ama okuyunca suça benzer bir yanı olmadığı açıkça görülen şu ibare var:

«20.5.1977 tarihinde Merkez Yönetim Kurulu yaptığı toplantıda sanık C.R. İsvan'ı Eğitim ve Araştırma Komisyonu'nda görevlendirdi». Tabi bu suç olamaz. Eğitim Komisyonu'nun suç teşkil edecek bir çalışması, bir raporu, bir sözü, bir eylemi - hayır, yok! Peki bu cümle mütaleada neden yer işgal ediyor?!

Nitekim bu görev bölümü yapılmıştır ama komisyon teşekkür edememiş ve hiçbir toplantı ya da faaliyet yapılamamıştır.

Her çalıştığım örgütte bana eğitim konusunda görev verilmiştir ve çeşitli sorunlar üzerinde yaptığım konuşmalarda çözümün eğitimden geçtiği inancımı belirtmişimdir (Ek İstanbul'u Temiz Tutalım Sempozyumu, TKKD Eğitim Faaliyeti). Uluslararası örgütlerin yayın organlarında eğitim konusunda yazılarım çıkmıştır (Ek Trait D'union, The Link)

Amacım hep insanların aydınlanmaya, eğitilmeye olan gereksinimlerine yanıt vermek olmuştur. Benim çabalarımda ideolojik suç aramak boşuna külfettir. O komisyon kurulamadı, çalışmadı ama kurulup çalışsaydı amacı insanları aydınlatmak barış konusunda temel bilgiler saptamak olacaktı.

Kalıyor, iddianamede aleyhimde imiş gibi yorumlanmak istenilen, Barış Derneği'nin kurucu ve yöne-

ticisi olmam keyfiyeti. Bir de iddianamede olmayan, sorgulamam sırasında çıkan Uluslararası Çocuk Yılı konusu var. Onun da dava ile hiçbir ilgisi yok.

Suçsuzluğumu kanıtlamak için delil ararken - tam neye cevap teşkil edecek delil aradığımı da bilmeden arıyorum; onun için geçmişle ilgili her anıyı karıştırıyorum bir röportaj geçti elime, muhabir hanıma 16 dernekte çalıştığımı söylemişim [röportajın yer aldığı Ocak 1979 sayılı Kadın Mecmuası'nı sunuyorum, sayfa 15, **Milli Eğitim Müdür Yardımcısı** (Ek 26)]. Şimdi say deseniz sayamam.

Bu derneklerden birçoğu fahri başkanları olmamı teklif etmişlerdir; ismim yerine çabalarımın yararlanılmasını yeğler sıradan üye olarak aralarında bulunurdum. Elimden gelecek bir şey olduğu zaman uğraşlarına yardımcı olurdum. Buna örnek olarak **İstanbul'u Temiz Tutalım Derneği** geliyor meselâ aklıma (ekte üyelik kartımı ve aidat makbuzunun fotokopisini sunuyorum) (Ek 30, 31).

(Savunmaya devam etmeden önce bir hususu anlamak gereksinimi duyuyorum. Yanıtlanmasa da zapta geçmesini istiyorum:

Hukuken iddia makamı ile infaz ve yargı makamı - savunma makamı ile sanıklara karşı bir taraf oluşturabilirler mi? Oluşturmaları bana, mantıken, hukuk kurallarına, yasalara, adâletin özüne aykırı düşer gibi geliyor.

Oysa, iddia makamı bize açıkça iftira ve hakaret yönelttiği zaman — hem de sadece yazılı olarak değil «jest»lerle — bu farkedilmiyor. Bizlerden biri iddia makamının iddia ve mütalealarını eleştirirse, suç işlemiş sayılabiliyoruz. İddiayı eleştirmeden savunma mümkün müdür?

Ben gözümle gördüğüm, kulağımla işittiğim hal-

de Başkanımızın saçlarının kazındığını dile getirince, **ânında** infaz açısından titizlik gösteriliyor. Yalan mı, yanlış mı diye araştırılıyor, yanlış olmadığı belirlenince, hapishane yönetmeliklerini inceleyip incelemediğim sorgulama dışı bir soru olarak soruluyor. Oysa ben sadece kuzey komşumuz için 300 yıl geçerli olan devlet sürekliliğinin ülkemiz için 8 ay içinde geçersiz sayıldığına örnek olarak değinmiştim, kelepçe ve saç kazınması olayına. İnfaz yasalarını eleştirmenin yerinin, hele benim durumumda biri için, burası olmadığını bilecek kadar akıllıyım ve özgürlüğe de eskisinden çok değer veriyorum.)

21 Temmuz Perşembe günkü oturumda, suçsuzluğumu kanıtlamak için delil ararken, elime geçen bir röportajdan bahsetmiş, muhabire 16 dernekte çalıştığımı söylemiş olduğumu, EK 29'dan okumuş ve şimdi say deseniz sayamam» demiştim.

Sosyal faaliyetimden hatırlıyabildiklerimi, iddia makamının ileri sürdüğü gibi, «bir bütün olarak değerlendirmenize kolaylık olsun diye, belgeleriyle bir bir sunuyorum ki, sonuçta bir bütün teşkil etsin.

Ve, Robert Louis Stevenson'un ünlü yapıtında canlandırdığı **İki Ruhlu Adam** inisali, birbirinden bağımsız ve tam zıt iki kişiliğe sahip olmak, ancak hayali roman kahramanlarına öz bir durum olduğu için, tek tek faaliyetime bakarak, kişiliğim hakkında, iddia makamından daha sağlıklı ve inanılır, bir sonuca varabilmenize yardımcı olmağa çalışıyorum. Kendimden uzun uzadıya söz etme zorunluğu en çok da beni, sıkıyor ama, ne çare!

Bakalım kendimi «Paravan» olarak kullandırtacak bir kişilik yapısı, bir üslup sezecek misiniz ben-de?

Güzel Sanatlar Akademisi Vakfı'nın (EK 32), **Darülaceze Derneği'nin** üyesiyim (EK 33). (1976 Temmuz, 146 No Belediye - İstanbul Dergisi, Sayfa 18) (EK 34).

14 Kasım 1975 günlü **Tercüman Gazetesi**, kurucusu bulunduğumu yazdığı, başka bir kuruluştan söz ediyor «Türk Motifleri Müzesi». Aynı konuda **Hürriyet Gazetesi'nde** de resimli geniş yayın var (10 Eylül 1976, Hürriyet) (EK, 35, 36).

Türk - Japon Kültür Derneği'nin çalışmalarına da kısa bir süre katıldım (Kadın Mecmuası'nın ekte sunduğum 30. Yıl sayısında yer alan röportaj Japon Konsolosluğu'ndaki kuruluş toplantısında yapılmıştır (EK 37). (Kadın; Mart 1976, Sayı 1086, Sayfa 20-23-38). Sonradan **Bozhane Yetiştirme Yurdu'nu** genişletmek, daha iyi hizmet verir hale getirmek için yardımcı olmak istediler, birlikte çalışıldı (EKİ 1979 Tercüman) (EK 38). Kayıtlı üyesi oldum mu hatırlamıyorum, belki onur üyesi kaldım, belki aidat da ödedim, kesin hatırlamıyorum, böyle niceleri vardır. **Tercüman Gazetesi'nde** 1979 yılında yayınlanan resimli bir yazıda Türk - Japon kadınlarının **Bozhane Yetiştirme Yurdu'na** gelir sağlamak için düzenledikleri ortak defileden söz edilerek «İki ülke kadınlarının kurmuş oldukları bu dernek örf, âdet ve geleneklerin yaşatılmasını sağlarken, elde edilen gelirle de bazı kültürel hizmetlere girişmektedir. Bunların en son örneği, Beykoz'un Bozhane Köyü'nde yaptırılmak istenen Ortaokuldur» denilmekte. O sırada ben Milli Eğitim Müdür Yardımcısıydım ve **Bozhane Yetiştirme Yurdu** benim bölümüme bağlı idi. Bilmem cehalete karşı cephe olarak nitelendirilip suç atfedilebilir mi ama, iki ayrı ülkenin ve kültürün kadınları, dili, ırkı; di-

ni ayrı kadınlar sorunlu çocuklarımıza bir okul sağlamak için «bir ve beraber olmuşlar», elele vermişlerdi.

Dünya Barış Konseyi gibi Birleşmiş Milletler'in danışman üyesi olan dokuz milyon kadın üyesi bulunan **Dünya Köy Kadımları Teşkilatı** (Associated Country Women of the World-ACWW)'nin 14 uluslararası birçok toplantısına katıldım. Bu örgütün FAO'da («Gıda ve Tarım Örgütü»nde) düzenlediği bir seminere katılmam istemi, 1968 yılında Köy İşleri Bakanlığı'ndan iletildi.

Sunduğum haritada da görüldüğü gibi ACWW, sosyalist blok dışındaki ülkelerde yaygın biçimde örgütlenmiş, bir Kadın Örgütleri Konfederasyonudur. Üyelerinin ve üye derneklerin kent değil, köy kadımlarını temsil etmesi şarttır.

Türkiye de batı blokuna dahil olduğu için, ACWW ülkemizde de, kendi amaçları doğrultusunda, dernekler kurulmasını istiyordu, T.C. Devleti'nin o zamanki AP Hükümetinin Köy İşleri Bakanlığı yetkilileri, beş kıtada örgütlenmiş bu uluslararası kuruluşta Türk köylü kadınlarının da temsil edilebilmesi yönünde yapılacak çalışmalar için, bir bakanlık görevlisi ile birlikte Silifke'li bir çiftçi hanımla beni uygun görmüşlerdi.

Devlet izniyle ve anlattığım amaçla, tarafımdan kurulan Köy Kadınları Derneği, sunduğum haritada Türkiye'nin de yeşile boyanmasını sağladı. Kırsal yörelerdeki kadınlarımızın **Dernekler Yasası'nın** getirdiği zorunluluklara uymaları, eğitim düzeyleri açısından, sorun olduğu için, ilk kurulan Köylü Kadın Derneği dışında bu örgütlenme başarılamadı. Belki de iyi oldu, çünkü hernekadar demokrasiyi benimsemiş isek de, toplumsal ve yerel örgütlenmelere dahi kuş-

kuyula bakan bir merkeziyetçi eğilim, zaman zaman dernek faaliyetini, okuma-yazma sorunu dışında da, tehlikeli bir serüven'e dönüştürebiliyor.

Görev nedeniyle benim kente göçmem sonucu, köy kadınları batı dünyasında tam 100 yılı aşkın süredir örgütlenmelerini geliştirerek 9 milyon üyeli konfederasyonlar kuradursun, köylü kadın derneklerinin, Türkiye'deki tek örneği de kapandı gitti... Kalan parası ve mülkü Taşköprü Köyü ortaokul ve ilkokuluna devroldu, ortaokul inşaatının tamamlanmasına ayrıldı.

Bu örgütün yayın organlarında Türkiye'deki faaliyetimizi, köy kadınlarımızı, eğitim bursu sağladığımız kızlarımızı öven yazılar, fotoğraflar çıkmıştır, sunuyorum (EK: 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85).

Yakında kamu yararına olarak tescil edilen Türkiye Soroptimistler Derneği'nde de çalıştım. Önce 1948 yılında kurulduğu sırada, her meslekten, tek üye alan bu derneğe Ziraat Y. Mühendislerinin temsilcisi olarak beni uygun buldular, sonra evlenip Yalova'ya yerleşince uzaklık ve ağır meslek ve aile yükümlülüklerim nedeniyle soroptimistlerden ayrıldım. 1968 yılında yeni kurulan Marmara Soroptimist Kulübü'nün ısrarıyla yeniden üye oldum. Bu dernekte iki dönem Kadının Mevkiini Yükseltme Komisyonu Başkanlığı yaptım (EK 39) (Bu çalışmalarım konusunda bilgi vermek üzere ekte tarafımdan Avrupa Federasyonu anketine paralel olarak yürütülen anket ve sonuçları konusundaki yazımı sunuyorum) (EKİ Çağdaş Toplumda Kadının Yeri ve Sorumluluğu. Kadının Mevkiini Yükseltme Komisyonu Raporu) (EK 40).

İkişer yıllık iki dönem de tüm Türk Soroptimistlerini temsil etmek üzere, Avrupa Federasyonu nez-

dinde guvernörlüğe seçildim. Bu süre içindeki çalışmalarım hakkında bir izlenim edinilmesi için belgeler sunuyorum (EKİ: Brüksel'de 11-12-13 Temmuz 1973'te toplanan Soroptimist Kulüpleri Avrupa Kongresi'nin programı, delege kartı ve aynı toplantıya katılanların listesi; 6 Mart 1971'de Soroptimist Kulüpleri Avrupa Federasyonu Guvernörler Toplantısına katılanların listesi, Avrupa Federasyonu yayın organı «The Link-Le Trait d'Union» Dergisi'nin yayınlanan yazılarımı ve tartışmalara katılımımı gösteren sayıları, Milli Eğitim Müdürlüğü Halk Eğitimi Merkezi'yle dayanışma içinde gerçekleştirilen ve Avrupa Federasyonunda 'Türk Projesi' diye anılan okul-atölye toplum eğitim merkezi konusunda bilgi veren broşür, 1970, 1971, 1972-1982 yıllıkları) EK 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55).

Bu görevlerimi hep devlet izniyle ve devlet denetiminde sürdürdüm. Kusur diye nitelendirilmek suç aranmak şöyle dursun, çalışmalarım genellikle örnek gösterilirdi.

İstanbul eski değerlerini, Türk Mimari Sanatı'nın başyapıtlarını kurtarmak için de çalıştım. Kurduğumuz «Pembe Köşkü Onarma Komitesi» de başarılı olmuş bir girişimdir. Bir süre baltalanan bu uğraş, 1982 yılında, kısmen de olsa amacına ulaşmıştır. Bu çalışmalarımın niteliği konusundaki belgeleri de faaliyetimi «tüm olarak ele alıp nitelendirebilmeniz» için ekliyorum (EKİ 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62,63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70).

Bu gibi faaliyetimin çoğunu anımsamıyorum bile, küpür dosyalarımı, anı olarak biriktirdiklerimi karıştırdıkça kıvançla yeniden yaşadım bu vesileyle.

Sosyal faaliyetimin niteliğini yansıtan resim, küpür, ne bulursam fotokopilerini veriyorum. Bunları

herhalde güzel anılar olarak yaşlılığın ürpertici duygusuna sıcaklık katmaları için saklamışın. Torunlarıma ninelerini tanıtırılar diye saklamışım (EK 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85).

Dosyada aleyhime delil yoktur. Yargı makamının izlenim edinmesi için konmuş, delil niteliği olmayan, bazıları tümüyle gerçek dışı, bazıları tam anlamıyla iftira niteliğinde sözler, yazılar vardır. Bu sunduklarım ise gerçektir. Kişiliğimi yansıtırılar. Somut delil yokluğunda kanaat edinecekseniz, bunlardan yararlanacağınızı ummak isterim.

Kırk yıldır bu tür sosyal faaliyet içindeyim. Barış Derneği çalışmalarım da bu tür sosyal faaliyetimden biri... Uluslararası düzeyde de sosyal faaliyetim olmuştur. Sunduğum belgelerden de göreceksiniz: Memleketimizi savcının dediği gibi kötülemek, dışarıda itibarını düşürmek şöyle dursun, Türkiye'nin, Türk halkının özelliklerini, gerçeklerini anlatıp dostu düşmanı olumlu yönde etkilemek için maddi manevi hiçbir özveriden kaçınmamışımıdır. Sorunlarımıza anlayış ve destek kazanmak, övünülecek konularımızı vurgulamak, yansıtmak ulusal ve uluslararası düzeydeki sosyal faaliyetimin amacı ve niteliği olmuştur (Kadının Mevkiini Yükseltme Komisyonu Anketi ve Sonuç Raporu ile Link dergilerindeki yazılarımı yukarıda sunmuştum). Bu çabalarım herkesin bildiği bir husustur (EK 40).

Bunun kanıtlarını bir bir sayacak değilim. Ancak, göze de hitap ettiği için 11 Aralık 1973 tarihli Günaydın Gazetesi'nin fotoğrafını sunuyorum. EK 86'dan okuyorum, hakkımda, «Türk Kadınının Temsilciliğini yaptı. Bu çalışmalarıyla ulusunun kadınına dünya kadınları arasında seçkin bir yer sağlamak

için didindi» deniyor. Hepsi birbirinden değerli ve yurtsever, mesleğinde isim yapmış Türk kadınlarından oluşan kalabalık bir grup olarak katıldığımız Dünya Meslek Kadınları Örgütü (European Federation Of Soroptimist Clubs)'nın 50. Yıldönümü törenlerinde, resimde gördüğünüz bayrağımızı, yurtsever Türk kadınının simgesi olmaya lâyık gördükleri için, bana taşıtmış, bayrağımızın geçişinin uyandırdığı olağanüstü coşku üzerine de hepsi gözyaşlarıyla boynuma sarılmışlardı.

İddia makamı mütaleasında, bizim dışarıdaki ve içerideki konuşma ve faaliyetimizle ülkemizi küçük düşürdüğümüz için batı camiasında Türkiye'nin yalnızlığa itildiğinden sözedince gözümde o sahne canlandı ve çok önemsenecek bir yanı olmasa da milli kütüphanelerimizin arşivlerinden aradım, buldum ve o gururlu anımı tesbit eden vesikayı buruk bir duyguyla Savcının da inceleyebilmesi için sunuyorum (EK 86).

İddia makamı, esas hakkındaki mütaleasında, «Reha İsvan'ın iştirak ettiği faaliyetler tüm olarak ele alınıp değerlendirildiğinde» diye başlıyor suçlamasına; bunu diyen Savcı faaliyetimden tek bir örnek vermemiş. Faaliyetimden tek tek örnekler verilmeden tüm olarak nasıl ele alınacak anlayamadım.

Ne Barış Derneği'nin ne de benim, ne bireyde ne tümde «illegal» diye tanımlanabilecek hiçbir faaliyetim olmadığı, olamayacağı gibi, «Tüm olarak ele alınıp değerlendirilmesi» gereken, ömür boyu sürdürdüğüm, faaliyetimden örnekleri, çeşitli bakış açısı yansıtan yayın organlarından ve fotoğraflarla size yansıtmaya çalışıyorum ve ben de Savcı gibi kişili-

ğimi ve faaliyetimi bir bütün içinde değerlendirmenizi istiyorum.

Ülkeme, çevreme, toplumumuza yararlı olabilmek için çok içtenlikle, özveriyle çalışmışımdır, bugüne kadar bu çabalarım övülürdü, şimdi yargılanmama neden oluyor. «Sana neydi?» denilebiliyor galiba... Ne yapalım? Ceza istenmesi haksız, istenen ceza az da değil, dile kolay! Nasıl savunayım kendimi? Bir suçum yok ki, dert burada.

İçimden dizeler geçiyor, söylesem savunmama yardımcı olur mu acaba? Belki vicdanınıza ulaşmama yarar:

«Hem bölgesi hem meyvesi görkemli ağaç

Biliyor kurtulamaz

Gazabından gece rüzgârları'nın» diyor şair. Yoksa sakın, insanın yüreğinden kopup dilinden dökülüveren hisler de fikirler gibi suç sayılmasın!

Dava ile ilgisiz, başka derneklerle ilgili faaliyetim konusunda birtakım belgeleri, zihinlerde yaratılmak istenmiş birtakım izlenimleri siler umuduyla sundum ve beni buraya ancak bu yanlış, dayanaksız ve tutarsız izlenimler getirmiş olabilir kanaatıyla, **duruşma ile alâkası olmayan iddia ve delilleri, duruşma ile ilgisi olmayan savunuyu ve belgelerle izâleye çalışıyorum.**

Bunu böyle yapıyorum diye bu suçlama biçimini hukuken geçerli saydığım sanılmasın.

Bu hususu, altını çizerek belirttikten sonra, ne beni ne de dava konusunu ilgilendirdiği halde, değinmek zorunluluğunu duyduğum başka bir durumdan söz açacağım:

Sorgulama safhasında Nazım Hikmet bu davanın temel konularından biri olarak ele alındı.

Nazım Hikmet değerli bir şair. Komünizmi benimsemeyen ülkelerin, sosyalist olmayan insanları tarafından da baş tacı edilen bir şairdir. Kurtuluş Savaşı Destanı kendisine okunduğunda, şairliğine Atatürk'ün de hayran kaldığı, hatta ozanı Çankaya'ya davet etmek istediği söylenir.

O aynı zamanda bir komünist. Biz komünist olduğuna bilmiyorduk, onu kapitalist bir ekonomik düzenin savunucusu sanıyorduk mu dedik ki, 1938 yılında görülmüş davaların gerekçeli hükümleri, Yargıtay bozma, yeniden düzeltme kararları okundu bu duruşmada?

T.C. yasalarında şairler siyasal görüşlerine göre övülür ya da yerilir, barış ancak kapitalist görüşteki ozanlar, barış yanlıları tarafından savunulabilir diye madde mi var ki, bilmediğim, adını duymadığım kişilerin geçmiş davalarda, neden, nasıl yargılandıkları dinletildi bize?

Aynı duruşmada yargılanıp aynı suçlamadan hüküm giymiş Kemal Tahir'in TV'de anılması örneği bir yana, iddianamede ve mütaleada denildiği gibi: «Müteaddit defalar sözü edilen fikirlerinden dolayı takibata uğramış, Türk adâleti tarafından mahkûm edilmiş» olması nedeniyle, Nazım Hikmet'i anmak suç teşkil ediyorsa, o zaman Celâl Bayar'ın da adını anmamalıydık. Daha bir yüzyıl yaşasın, yıldönümlerini sevdikleriyle birlikte kutlasın, ama 1938'de değil, daha yakında, 1960'larda kendileri de Türk ordusu tarafından tutuklanmış, iddianamenin, «Türk Adaleti», diye tanımladığı biçimde mahkûm edilmişti, hem fikirlerinden hem fiillerinden ötürü.

Amacım Sayın Celâl Bayar'ın suçluluğundan, suçsuzluğundan söz etmek değildir. Şunu belirtmek istiyorum: Bir duruşmada olaylar, kanıtlar, kişiler hukuk açısından değerlendirilmeli, duygusal veya ideolojik etkiler geçersiz olmalıdır. Olaylara salt hukuk ve adâlet yönünden bakılmasını, savunmam açısından çok önemli bulduğum için 'bu konuya (N. Hikmet) değindim. Amacım kimseyi yermek ya da övmek değildir.

Yeri gelmişken söyleyeyim. Bu dönemde devlet gücünden, güçlü devletten sıkça sözediliyor.

Devlet, gücünü o anda iktidarda olan görüş yanında kullanmağa karar verirse, o anda iktidarda olan güçlere ne sebeple olursa olsun, hoş gelmeyen kişiler ezilebilir. Kanıtlar olmasa da yoktan varedilebilir; insanlar yaptıklarını vatan, millet yararına yaptıklarına inandırılabilir. Ancak adâlet dağıtanlar, hukukçular her türlü duygusal yaklaşımdan soyutlanabildikleri ölçüde âdildirler, inançlarının niteliği, yoğunluğu kararlarının hukuksallığını etkilememelidir.

Önemli olan, savaş hali uygulamaları da geçerli olsa, bu duruşmada alınacak kararların, devletin bugünkü gücüne güç katmak ilkesi yerine, insan özgürlüğünün, insanların temel haklarının bilincinde bir vicdâni kanaatten kaynaklanmış olmasıdır. Böyle olmayan kararların kalıcı oldukları da tarih boyunca görülmemiştir. Galile'nin giydiği hüküm ancak yanlış, giderek gülünç bir karar örneği olmaktan öteye gidememiştir ve Hristiyan âleminin bu yüz karasını silmek, Hristiyan âleminin bugünkü ruhâni lideri Papa Paul'e düşmüştür. Demek ki yüzyıllar boyu tüm insanların vicdanı o karardan rahatsız olmuş ve

yüzyıllar sonra da olsa, adâlete çalınan o kara lekenin silinmesi vâcip olmuştur. Jeanne d'Arc mahkeme kararıyla diri diri yakılmıştır. Ama suçsuzluğun erdemin simgesi olarak anılır. Yakılması için verilen karar neyin simgesidir? Jeanne d'Arc'ın alevleriyle hükmün kaynağındaki karanlık anında ışımağa başlamış, ozanların dizelerinde, öykülerde, türkülerde ışıldaya ışıldaya sıcaklığı bugün bizim yüreklerimize kadar ulaşabilmiştir: Onun bir yurtsever olduğu gerçeğini hiçbir karar örtbas edememiştir.

Açıkça ortadadır ki derneğimizin aleyhinde geçerli ne tek bir delil bulunabilmiştir ne suçlamanın maddi dayanakları belirlenebilmiştir. Yoksa burada 35-40 yıl önce görülmüş davaların karar metinleri, bizim dahlimiz ve bilgimiz olmadan Avrupa'nın dört bucağında yapılan toplantılar, deste deste şiirler vb.'i günlerce okunmaz, kişi kişi tek tek suçumuz ne ise kanıtlarıyla kısaca o tartışıldı.

Benim dernek yöneticisi olarak, ya da kişisel olarak nasıl devleti yıkmağa yönelik icraatta bulunduğum, T.C. yasalarına aykırı bir düzeni kurmak için ne gibi gizli faaliyet yürüttüğüm, hangi «illegal» toplantılara katıldığım belgelenir, bilmem hangi partinin, bilmem nerede yaptığı «plenum» toplantısında kim ne demiş, kime demiş diye okunacağı yerde, kendi sarfettiğim yıkıcı, bölücü, bir sınıf insanı isyana teşvik edici sözlerim burada delilleriyle bir bir sıralanırdı.

Gerçi bizim için «zaten Ermeni terörüne karşı çıkmaları bunlardan beklenemezdi» dediğine göre, iddia makamının hakkımızda tüm söyledikleri, söyleyecekleri önemini yitirmiştir. Ne var ki, sanık ol-

duğumuz için, gine de söyledikleri üzerinde durma-
ğa mahkûmuz.

İddianame ve Savcının mütaleası için, olsa olsa, bu duruşmada sık sık tekrarlandığı gibi, «Davanın özelliği itibarile», ciddiye alınmadan, kaleme alınmış denilebilir. Yoksa hukuki dayanak hususu bunca hafife nasıl alınırdı?

Zira iddia makamı bizim hakkımızda a-dan z-ye hataya düşmekle kalmıyor, hukuki terimlerinin kullanılmasında bile yanlış yapılabiliyor. Canı isterse isminin son hecesini Rus ismine benzettiği DBK Bölge Sekreteri Hanımı, SSCB vatandaşı ilân ediveriyor (esas hakkındaki mütalea — Barış Komitesi Derneği Savaşı — Mustafa Gül, Sıkıyönetim Savcısı, sayfa 38, paragraf 3, satır 14). Durum benzetmeğe müsaitse gerçekleri araştırma hele kanıtlama gereği aranmıyor. Madem hanımın ismi K-i-r-a-nova, öyle ise iddia makamı kesinlikle yazıyor, «(--) Sovyet vatandaşı Evgenya Kranova...»

Ya da iddia makamı, öyleye benzetmişse, birçok kişiden «firari sanık» diye söz ediveriyor (esas hakkında mütalea, Mustafa Gül, sayfa 34, satır 11). Örneğin, Bedir Aydemir bu davanın 'sanığı' olmadı ki 'firari sanık' olsun. Kendisi 'firaridir ama sanık' değildir. Hakkında dava açılmamıştır ki sanık olsun!

Kaldı ki, sözü geçtiği için söyliyeyim: Bedir Aydemir'in ef'âlinden mesul tutulmayı reddediyorum, çünkü Londra'da çıkan İşçinin Sesi Gazetesi'ne, Barış Derneği'nin adını kullanarak demeç verdiğini haber alır almaz, Merkez Yürütme Kurulu'nda kendisiyle görüştük, görüşlerini ve tutumunu yadsıdığımızı duyurduk, dernekle ilişkisi kesildi. Bunun kanıtı da o tarihten sonra imzasına derneğin hiçbir belge-

sinde, karar defterinde rastlanmayışdır. Bir daha da ben şahsen yüzünü görmedim.

Ya «Karar Taslağı» deyimini çevirip «Taslak Karar» deyiminin ihdâsına ne demeli! Ortada suç yoksa, kanıt yoksa, sözcükleri ters kullanıp kanıtla benzetiriz türünden iddia nerede görülmüş! Madem ki karar olarak kabul edilmiş belgeye rastlanmıyor, yahut kararlarda yasa çerçevesinde suç teşkil edecek unsur yok, o zaman kongrede, özgür bir tartışma ortamında ileri sürülen önerilerden oluşan taslak metinlerini, sonuna bir «karar» sözcüğü ilave ederek karara benzetiriz, gibilerden bir yaklaşımla, oylanıp kabul edildiği belirsiz bir taslak iddia makamının suç iddiasını destekleyen delil olarak bir duruşmaya nasıl sunulur? Sunulursa hiç itibâr edilebilir mi? ‘Karar Taslağı’ anlamlı, kullanılan bir deyim. Alınacak karar için önerileri ihtiva eden, taslak, tasarlanıp tartışmaya sunulan metin anlamında oldum olası kullanılmakta, ‘Taslak Karar’ deyimini bu duruşma dışında ben duymadım, duyan var mı? **Bir dernek oylanmamış, yani kabul edilmemiş bir öneriden nasıl sorumlu tutulur?**

Savcı, esas hakkındaki mütaleasında, (Sayfa 2, paragraf 2) «Barış Komitesi Derneği sanıkları sorgu ve müdafaalarının birçok yerinde tekraren barıştan yana olduklarını, dünyada adil ve kalıcı bir barışın teessüsü için faaliyet gösterdiklerini bildirmişlerse de» diyor ve bunun doğru olmadığını ileri sürüyor; sanıklar Marxist ideolojide yer alan barışın savaşımlı doktrinine göre, barışın teessüsü için «esas savaşın, kendi devletine karşı, onu yıkmak için verileceği» ilkesinden hareket etmişlerdir demeye getiriyor (Sayfa 3, 1., 2., 3., 4., 5. paragraflar).

Oysa, bu duruşmada devletle derneğimizin işbirliği hakkında somut örnekler verildi. Ama devlete karşı tek fiilimize, ciddi ya da gayri ciddi, herhangi bir örnek verilemedi, delil öne sürülemedi.

Helsinki'ye giden bir delegasyonumuzun Helsinki havaalanında Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliğinden bir heyet, tarafından karşılandığı doğrudur. Finlandiya Büyükelçiliğimizde Türkiye'den **Barış Derneği** aracılığı ile giden delegasyon mensuplarına Ankara'dan, dışişlerinden telsizle gelen talimatın iletildiği doğrudur. Toplantıda yapılacak konuşma üzerinde elçilik üst düzey yetkilileriyle birlikte titiz bir çalışma yapıldığı doğrudur ve bunu teyid edecek tanıklar mevcuttur da, devlete karşı terörden yana, diplomatlarımızın katillerini siyânet eder tek bir sözümüz, fikrimiz, fiilimiz bulunduğu külliye yanlıştır. Böyle imâları derin bir esefle karşılıyorum.

Adisababa'ya giden üyelerimizin devletin çıkarları doğrultusunda katkıda bulunabilmek amacıyla Dışişleri Bakanlığı yetkilileriyle istişarede bulundukları doğrudur; aynı kişilerin masraflarını devletin karşıladığı doğrudur da, T.C. Devleti'nin, devlet aleyhine çalışan kuruluşların üyelerine yolluk ödemiş olabileceği varsayımı abestir; Türk devletini küçük düşürücüdür; bunu ileri sürmek suç mütalea edilebilir.

İddia Makamı'nın Marksist doktrindeki «barışın savaşı» konusunda mütaleasında yer verdiği özeti diğer bölümleri ise, lise 10. sınıfta okuduğum mantık dersinde öğrendiğim «syllogism» konusuna en güzel örneği teşkil edecek niteliktedir :

Dünya'nın en ünlü ve güvenilir bir ansiklopedisinde (Encyclopedia Britannica) «ikili-faraziye» me-

alinde nitelenen Syllogism'in tartışma aracı olarak eski Yunan filozofları tarafından zaman zaman kullanıldığı anlatılarak tipik bir örnek veriliyor :

«Hiçbir boğa güreşçisi korsan değildir.

Bazı İspanyollar boğa güreşçisidir.

Öyle ise, bazı İspanyollar korsan değildirler.»

«Barışın teessüsü için» arkadaşlarım ve ben de işte ancak «İspanyolların korsan olamayacakları» mantığına uygun düşebilecek biçimde devlete karşı savaş vermek için «İllegal» örgüt kurmuş olabiliriz!

Bizim mantık hocamız Prof. Seelye de Syllogism konusunda şu örneği verirdi :

«İnsanlar iki ayaklıdır.

Tavuklar da iki ayaklıdır.

Öyle ise insanlar tavuktur.

Tavuklar insandır.»

Kanımca Barış Derneği'nin ya da benim, savaşların temelinde çıkar çatışması olduğuna inancımıza, Marksist doktrin koşut tutularak suçlanmak istenmemiz, hukuk açısından aynı derecede tipik bir «Syllogism» örneğidir. Yani gerçekte ben ve arkadaşlarım ancak tavukların insan oldukları kadar suçlu olabiliriz.

Gine «Syllogism» mantığı ile, SSCB Avrupa'da nüfuzunu barış, kadın ve gençlik örgütleriyle arttırmıştır. Madem ki biz de Barış Derneği kurduk biz de SSCB'nin nüfuzunu arttırıp sürdürmesine aracı olduk.

Biz barış içinde birlikte yaşamayı savunuyoruz, SSCB de detant yanlısı, öyleyse biz SSCB yanlısıyız.

Ne diyor savcı mütaleasında, Dünya Barış Konseyi'ne SSCB yanlısı şahıslar üye seçiliyormuş! İhtiyarım dışında da olsa, madem ki, Dünya Barış Konseyi'

nin onur üyesi payesi şahsıma tevcih edilmiş, öyle ise ben, iddia makamının görüşüne göre, SSCB yanlısıyım.

Bu iddiaların, fiil ve sözlerim örnek gösterilerek kanıtlanmasını iddia makamından bekliyorum, yoksa «dilin kemiği yok», ben de kendisini örneğin Ermeni teröristlerine silâh sağlamakla suçlayabilirim ve bu uygulamaya göre, hukuk açısından hiçbir şey lâzım gelmez anlamı çıkabilir.

Yakıştırmalara, benzetmelere dayanılarak, bu «Sy⁴logism» mantığıyla kaleme alınmış iddianame ve mütaleaları, tutarlı, bir mahkeme heyeti zaten ciddiye alamaz.

Öne sürülen iddialardan anlaşıldığına göre, nereden kaynaklandığını bilemediğim bir görüntümüz var zihinlerde: Masum çehrelerle, «şeytana pabucu ters giydiren» dünyanın dört bucağında eli kolu olan kışkırtıcı tipler canlanıyor bazı kafalarda bizimle ilgili!

Şunca aydır bir düziye karşı karşıya geliyoruz. Arkadaşlarımın ve benim yüzlerimize baktığınızda ne görüyorsunuz? Bizim entrikacı, düzenbaz, sahte kişiliklerimizi gizli maksadımıza paravan edecek kişiler olduğumuza inanmanız mümkün oluyor mu? Yoksa aydın olma ayrıcalığının bize yüklediği sorumluluğu, bizim aydın kişiler olarak yetişmemize olanak veren ülkemize, halkımıza duyduğunuz sevgiyi, ve-fâyı, sorumluluğu müdrık kişiler mi var karşınızda?

Bizlerin dünyaya, insanlara güzel ve doğru şeyler vermek için uğraşan insanlar olduğumuzdan nasıl ve neden kuşku duyulabiliyor?

İnanın ki, biz-insanlığa yaşadığımıza degecek bir

şeyler sunmak istiyoruz. En gerçek ve kalıcı armağan olarakta Barış'ı düşlüyoruz. Bizler Barış'a, kişi olarak benim örneğimde olduğu gibi, en küçük çapta da olsa katkıda bulunabilmek için karşılıksız uğraş veren eğilmez, onurlu, inançlı insanlarız. Buna inanmanızı engelleyen ne gibi bir halim görülmüş benim?

Bizim kurduğumuz ve yönetiminde bulunmaktan onur ve kıvanç duyduğumuz dernek ne «illegal» olarak kurulmuş ne de «illegal»e dönüşmüştür. Bunu söylemek bile tuhaf geliyor bana... Başbakanlarla mektuplaşan, üyelerine Dışişleri Bakanlığının ülke çıkarlarını savunma görevi verdiği, delegasyonlarına harcırah ödediği, brifing yaptığı gizli örgüt nerede görülmüş?!

Savcı mütaleasında yasalar çerçevesinde kurulmuş, sıkıyönetim döneminde dahi suç işlediği kuşkusunu uyanmamış olan derneğimizin «İllegal»e dönüşmüş olduğunu kanıtlarmışcasına, 1 Mayıs törenlerine katılma kararı alındığından sözetti. Devlet izniyle ve devletin güvenlik kuvvetleri ve yetki makamları denetiminde yapılacağı bilinen bir tören'e katılma kararı «İllegal» olmanın kanıtı olarak nasıl öne sürülebilir?

İddianamede ve mütaleada başkalarının telgraf-ları bizi suçlamak için okunuyor!

Faşizme karşı zaferi kutlamak suç oluyor. Mütaleada, 30 Ağustos dururken, 1 Eylül'ü kutladılar deniliyor. Emperyalizme karşı kazanılmış 30 Ağustos zaferi ögüncümüzdür, kutlarsınız ama dünyanın yarısının, rejim, ideoloji, din, dil, ırk farkı gözetmeksizin elele vererek faşizmi alt ettiği 1 Eylül gününü vurgulamayı, evrensel barışa katkı saymışız. Varsın iddia

makamı ideolojik suçla bağlamaya çalışsın, kendi öyle görsün, suç değildir.

«İnsan Hakları Komisyonu» için suç diye öne sürülenler teröre karşı olduğumuzun belgesi olabilir ancak.

Savcı o tarihte kapatıldıklarına itiraz edilen basın organlarının sonradan çeşitli mahkemelerde hüküm giymiş olduklarını öne sürerek, «bunun nasıl barış savunusu olduğunu sanıklardan soruyoruz» diyor. **Yanıtıyorum : Ne tür olursa olsun anarşi ve teröre ve savaşa yandaşlık edenler, savaş ve terörü kışkırtanlar hariç, herhangi bir yayının yasaklanmasını protesto etmek barıştan yana olmak, demokrasi-den yana olmaktır.**

İddianamede ve mütaleada yanıltıcı bir yaklaşım daha var, en çok da iddia sahibini yanıltmış. Düşmanca tavır almamak, illede politik, ideolojik hayranlık olarak telâkki edilip aleyhimizde kanaat oluşturmak için kullanılmak istenmiş. Bu tür benzetmelerin hukuksal değeri de olmaması gerekir.

Örnekle anlatmak istiyorum : Daha birkaç gün oldu, Haziran 1983 — Temmuz 1983 sürecinde **İstanbul Festivali** programı kapsamında SSCB ve diğer sosyalist ülkelerin sanatçılarını, sanat yapıtlarını halkımız büyük bir hayranlıkla izledi, eleştirmenler övdü.

Bu duyulan hayranlık ideolojik diye değerlendirilebilir mi? Bu filmleri izleyenlere, filmdeki karakterleri beğenenlere, orkestra konserlerine gidenlere politik bir amaç yüklenebilirse, biz de savcının iddia ve mütaleasındaki verilerle suçlanabiliriz.

Coşkuyla (hem de ne coşkuyla) orkestrayı, solisti alkışlayanların bu hayranlıkları komünist olduklarından mı, komünizmi mi övüyor bu binlerce kişi?

Eleştirmenler komünizm propagandası ile suçlanabilirler mi? Çalanların çoğunluğu komünisttir oysa belki de! Komünistleri alkışlamak, «yaşa varol bravo» diye bağırmak, çiçekler sunup candan kutlamak komünizm propagandası yapmak, dolayısıyla bir sınıfın egemenliğinden yana olmaktadır denilebilir mi?

Ayrıca, Barış Derneği yöneticileri olarak toplanmalarımızda SSCB ve Bulgar, Macar vatandaşlarını konuk etmişiz diye 8 - 15 yıl ceza istemi ile yargılanaduralım, devlete ait konser salonunda solist Kraniyev'in 100 kişilik Sovyet sanatçı gurubuyla birlikte çaldığı ve çalgınca alkışlanan heyeti kim davet etti acaba? Aslını sunduğum programın altında bu konserin bir devlet kuruluşunun «değerli katkılarıyla gerçekleştiği» yazılı. Diğer sayfada «bu konserler Türk-Sovyet Kültür Antlaşması çerçevesinde gerçekleşmiştir» diyor (EK 87). Yani genelde Sovyet insanına, Sovyetlerle ilgili her şeye umacı gözüyle bakılmıyabiliyor!

Öte yandan, tuhaf bir rastlantı: Savcı mütaleasında bizi sosyalist ülkelerden heyetler davet edip, sosyalist ülkelere heyetler göndermekle suçladığı gün, gazetelerden ve TRT'den öğrendiğimize göre, Başbakan Ulusu yanındaki heyetle Macaristan'daki temaslarını tamamlamış, Romanya'ya geçmekteydi!

Demek ki diplomatik, kültürel, ticari vb amaçla heyet teatisi ille de suç teşkil etmiyor! Saygı sevgi göstersen de, yaşa varol desen de, yedirip içirsen, çiçek verip kutlasan da suç işlemiş olmuyorsun. Bu yasalar bize başka başkalarına başka türlü uygulanabilir mi? Uygulanabilsin diye bize kanıtlanamamış bir maksat atfedilmesi hukuka sığar mı?

Kanımca iddianamenin mantığı şöyle olsaydı ge-

çerli olabilirdi : Bu örgüt zamanın hükümetleri'nin görüşünü, zaman zaman ve tam olarak paylaşmamış, bazı konularda ülkenin ve dünyanın, barış doğrultusundaki çıkarlarını, hükümetlerin izledikleri politikanın aksi yönde görmüştür. Böyle iddia edilebilirdi de, tabi bu dahi suç teşkil etmezdi.

Barış için ne yapılabileceği, savaşa karşı nasıl tedbirler alınabileceği doğrultusunda fikir üretmek politika yapmak olamayacağına göre, derneğimiz değil 141., 142. maddelerden, dernekler yasasına aykırılıktan dahi yargılanamazdı. Derneklere yasaklanan parti politikasıdır; yani yasa derneklere bir partinin iktidara gelmesi için propaganda yapmağı, faaliyet göstermeğı yasaklar. Yoksa günlük yaşantımızda yaptığımız en ufak tercihler bile aslında belli bir politik bakış açısından kaynaklanır. Bu herhangi bir kanunla nasıl yasaklanır?

Biz politika yapmadık. Savaş kışkırtıcıları şunlardır, savaşlar şöyle şöyle durumlardan kaynaklanıyor, aman dünya barışını engelleyecek adımlar atılmasın diye uyarıda bulunma uğraşı verdik.

Takdir sizindir ama **Barış Derneğı'nin «İllegal»** kurulmuş çalışmış siyasal amaçlı bir dernek olduğuna kimseyi inandırmak mümkün olmamıştır olmayacaktır da.

Hükmünüz size kalmış bir şey, ancak kararınız olumlu da olsa olumsuz da olsa, ortada iddialara mesned teşkil eden ne bir delil ne bir tanık olmadığına göre, biz suçsuzuz.

Vereceğiniz karar ancak bu mahkemenin saygınlığının sizlerin adâlet anlayışınızın, tarafsızlığınızın ve hukuka verdiğiniz önemin bir mihengi olacaktır.

Adâletin yerini bulabilmesi için, önce bir dizi su-

alin yanıtını bulması gerekecektir: «Biz hukukçuyuz ama askeriz de, bu da «savaş hali» der misiniz demez misiniz? Hukuka öncelik tanıyacak mısınız tanımayacak mısınız? «Hukukçuyuz ama önce askeriz» derse-
niz, yasalar dura dursun, Hak yerini bulur mu bulmaz mı? Ve suçsuz kişiler kendilerini savunsalar ne olur savunmasalar ne olur?

Bu duruşmada şöyle sözler edildi :

«Siz bir ortaokul öğretmenisiniz, oysa bir dışiş-
leri yetkilisi kadar bilgi sahibisiniz. Neyinize gerekti? Nereden öğrendiniz bunları?»

Eğer dünyada olup bitenler hakkında bilgi edinmiş olmak sizce suç ise, peşin kabul edeyim bizler suçluyuz.

Çünkü bizler, mesleğimiz ne olursa olsun, dünya ile, evrenle, yurdumuzla, ülkemizin diğer ülkelerle olan ilişkileri ile, devletle, toplumla, gençlerimiz, ihtiyarlarımız, çocuklarımızla, hasılı: Yaşamla ilgiliz.

Çünkü insanları seviyoruz. Hiç ayırım gözetmek-
sizin her bir insanın mutluluğunu istiyoruz. Bu gerçekleşmeden tümü ile mutlu da olamıyoruz. Tüm canlıların güzel yaşamalarını istiyoruz çiçekler, balıklar, kuşlar dahil tüm canlıların verimli olmalarını istiyoruz — biz bunun için barış uğruna baş koyuyoruz.

Yani efendim eğer bize, «size ne dünyadan, Helsinki Nihai Senedinden, detanttan, barış için halkların dünya parlamentosundan, Uluslararası Çocuk Yılı'ndan, üçüncü dünya'dan? Bunlar insanı suça iter, bunlara eğilmek politika yapmaktır, derneklerin, kişilerin yüz karasıdır» diyorsanız, ben yerden göğe el-hâk suçluyum efendim.

Çünkü ben, «herkes kendi işinin, ailesinin sınırı

içinde kalırsa her şey düzelir; nasıl olsa devlet büyükleri iyisini bilir» diyen diyebilen kimselerden olmadım. Tüm insanlardan, hele hele kendi ülkemin insanlarından son derece sorumlu hissediyorum kendimi. «Savaşlara engel olmak bana mı düşmüş?» gibi hiç hissetmedim. Savaş olsa, ben «savaş olmasın diye neler yapabilirdim de yapamadım» diye ayrıca üzülürüm.

60 yaşına merdiven dayamış sıradan bir insanım; çocuklarım büyümüş, evlenmişler; çiftliğimde keyif sürmek, gelinlerimi sevmek, torunlar yetiştirmek dururken, örgümü örüp konserlere, tiyatrolara gitmek ya da pek pek Pembe Köşk'ü onarmak gibi uğraşlar sürdürüp akşamları TV izlemek, sabahları yürüyüp güneşlenmek dururken, kendimi ülkemden, dünyadan sorumlu tuttuğum için, Uluslararası Çocuk Yılı çalışmalarına katılırım; Nicaragua'da, Falkland'da, Beyrut'ta insanlar ölmesin diye çalışanlarla uğraş vermediği çiftliğimde âsude bir yaşama yeğlerim — Avrupa'ya ölüm araçları yerleşmesin diye çaba harcayanlara yardımcı olmağa çalışır, tek tek hepsi barışı özleyen bunca insanı, savaşlara kimler neden sürükliyor diye araştıranlarla beraber olurum. Eğer bu davranışlarım suç sayılacaksa, o zaman ben suçluyum. Ama barış için 40 yıl zindanda kalacak olsam da haklıyım. Bunu biliyorum. Buna kuvvetle inanıyorum.

«Siz kendi işinize baksaydınız ya, size ne dünya sorunlarından? Savaş, barış konusundaki gerçekleri ne diye kurcalarsınız, size mi kalmış bu işler?» yaklaşımı ile suçlanıyorsa evet, ben bu mantıkla suçlu düşerim. Ne var ki bu suçun cezası ne bu dünyanın ne öbür dünyanın yasalarında yazılıdır.

Nitekim, Deli Petro'ya varıncaya dek delil aranması bunu gösteriyor. Bir güne kötülüğe paravan olduğumuzu kanıtlamak mümkün değil. Fazilete suç kışvesi giydirmek kolay değil, hatta aslında imkânsızdır. Ne demiş İsmet Paşa? «Türkiye'de insan hakları gelişmesini durdurmaya tarihin seyrini değiştirmeye kimsenin gücü yetmez. Yalanı ve iftirayı hakiyat yapacak tılsım henüz keşfedilmemiştir» (EK 28A)

Ziraatçı olarak iyi ürün yetiştirmek, öğretmen olarak adil ve sevecen bir eğitici olmak, ana olarak namuslu, bilgili sevgi dolu evlâtlar yetiştirip iyi bir eş olmağa çalışmadım değil, çalıştım. Ama birinci derecedeki sorumluluğumdan ödün vermeden. Aksi halde harcanacak gençler, savaşa kurban vereceğim eşim, Napalm bombaları, nükleer başlıklı füzeler ya da kimyevi silâhlarla çiçek açamadan kavrulacak ağaçlar benden hesap sorarlar gibi gelirdi.

Sizler de bana sormazmıydınız, «A gafil, tüm insanlığın refahı, mutluluğu, sağlığı tehlikedeyken sen iki ağaç, üç çocuk birkaç öğrenciyle nasıl sınırlarsın kendini?» diye; bu bencillik nemelâzımcılık olmaz mıydı?

Duruşma yargıcımız, «neden dünya sorunları hakkında bu denli bilgi edinmek gereğini duydun, sen olsa olsa bir lise öğretmenisin?» diye bana sormadı ama, öyle bakılırsa ben de aynı suçu işlemiş bir öğretmen olduğum için Milliyet gazetesinde çıkan bir sütun yazısının çok kısa bir bölümü ile yanıtlayacağım bu soruyu :

«Kabul etmek gerekir ki», diyor sayın yazar, 'Barış ve Savaş' konusu bugün bizim de bulduğumuz batı dünyasında sadece birkaç savunma veya dış politika uzmanı'nın değil fakat tüm kamuoyunun yakın-

dan ilgilendiği, üstünde düşündüğü ve tartıştığı ya-samsal bir konudur.

Türk kamuoyunun da artık bu alandaki gelişme-leri daha yakından izlemesi zamanı gelmiştir.

Yeni bir savaşın blok dışı ülkeleri dahi kendi kap-samı içine almayacağını kimse garantileyemiyor (..) Bugün bir nükleer savaşı veya 'kıyameti' önleyen en önemli faktör iki blok arasındaki (..) 'dehşet denge-si'dir. (..)

Öylesine ciddi bir 'Hayat memat meselesi' ile il-gilenmemek olur mu?»

Neden Barış Derneği kurucusu olmaktan onur duyduğumu bilmem biraz olsun anlatabiliyor mu-yum?

Bazı yanlış yaklaşımların nelerden kaynaklana-bilmiş olacağını araştırıyorum, izlenimleri yanlışlar-dan arındırmak, açık ve duru olarak, biz neyiz ne değiliz bunu ortaya koymak için uğraşıyorum. Orta-da yadsınamıyacak basit gerçekler var. Üstelik, bu gerçeklere dayanarak, devleti teslimiyetçiliğin, kor-kaklığın, bağınazlığın batağından kurtaran, halkımı-za öncülük etmiş, değer ölçüleri bazan hâlâ karanlık tutumlara ışık tutan bir Atatürk gerçeği var.

Büyük Atatürk'ün adını yerli yersiz anarak onun saygınlığının, dokunulmazlığının ardına sığınacak kişilerden değilim. Ancak, ülkemiz için hayati olan birçok gerçeği aydınlattığı gibi, onun öngördüğü ba-zı ilkelerin barış konusunda ileri sürülebilecek bir çok varsayımın gerçek yüzünü teşhir edeceğine ina-nıyorum.

Ülkelerin, toplumların da, tek tek insanlar için olduğu gibi, iyi ve kötü anlarında, küçüklü büyüklü sorunlarının çözümünde, dostlarının, komşularının

ilgisine, desteğine, yardımına gereksinimleri vardır. Bu, yedi düvel'e karşı başını dimdik tutmuş Atatürk'ün en titiz bir özen gösterdiği konu olmuştur. Barış konusuyla ve bize yüklenmek istenen suçla çok açık bir ilgisi olduğu için üstünde duruyorum :

Atatürk döneminin dış politikası, ülkelerin birbirine düşman gözüyle bakmak yerine, zaman zaman düşmanca davranışlara göğüs gerilse bile, hep dost kalmanın yollarını arayıp bulma çabası içinde olmaları gerektiği anlayışıyla sürdürülmüştür.

Bu anlayışın insanca, barışçı bir yaklaşım olmasının ötesinde, ülke çıkarları açısından da yararı yadsınamaz.

Atatürk döneminde dış dünyadaki itibarımız, gücümüz, yalnızca elimizdeki çok savaş görmüş köhne silahlardan, ordumuzun cefâkar ve kahraman potansiyelinden kaynaklanmıyordu. Samimi ve gerçekçi bir dostluk ve barış politikasına dayanıyordu.

Son on yıllık tarihimizde bile dün düşman olanın, bugün dost olduğunun çok örneği var. Diğer uluslar içinde en çarpıcı örneklerden biri, II. Dünya Savaşı'nın en yeminli en kanlı düşmanı Japonya ve ABD'nin bugünkü sıkı dostluklarıdır.

Bunalım atlatılınca, düşmana bile dost gözüyle bakılabilmesi yolunu sımsıkı kapalı tutmak, neden yurtseverlik olsun? Ve belki — dost — olmak — yararlıdır — yaklaşımı neden hainlik olsun?

İnsanlar, Deli Petro 1683'de böyle düşünmüş, öyle ise ben 1983'de böyle dersem şöyle anlaşılır kaygısına zorlanmalı mıdır? Zorlanırsa ülkemiz ve şahslarımız için daha mı iyi olur?

Yıllarca bazı çevrelerin ülkemizde egemen kılmak istedikleri bu bağınazlığa, illkelliğe ne yazık ki

kendimi savunurken değinmek zorundayım. SSCB ile ilgili her şeye suç unsuru gibi bakılma eğilimi seziyor. Resmi gezilerde verilen hediye slaytları, Sovyet havayollarının, yolculuk sırasında anı olarak verilen, orak çekiçli anahtarlığı, **Hermitaj Müzesi**'nden katalogları imha mı etmeli dönüşte huduttan geçerken? Tüm devlet yetkililerince, «dost komşu ülke» diye tanımlanan bir ülkeye, bazı güvenlik yetkililerince gösterilen bu yersiz hassasiyet, Deli Petro'ya ya da İmparatoriçe Katerina'ya olan, kinimizden mi kaynaklanıyor?

Bir ülkenin uyguladığı iktisadi sistemi beğenilemeyebilir, siyasi rejimi ise kendi bileceği iştir; biz benimsemiyebiliriz ama böyledir diye **Balşoy Balesi**'ni, Sovyet atletlerini, Sovyetler'in çocuk eğitimindeki başarılarını da beğenmemekle mi yükümlüdür her Türk vatandaşı? Farz-ı muhal olarak, «şu yaptığı dünya barışı açısından yararlıdır», deyiverecek olsak, bu o devletin ajanı, uşağı olmak anlamına mı gelecek? Yoksa bundan o ülkenin rejimini zor kullanarak ülkemizde ikame etmeğe çalışmak anlamı mı çıkacak?

Devlet konuğu olarak gittiğiniz Leningrad kentinin güzelliğini, belediye hizmetlerinin mükemmelliğini, okulların sadeliğini ve intizamını övseniz, komünizm propagandası mı yapmış olursunuz? Ben böyle zannetmiyorum. Yasalar da öyle demiyor. Birtakım kuşkucu kimseler birtakım akıl dışı yorumlar yapıyor olmalı.

Düşünüyorum ki, «Ç» harfinin «Ş» harfinin kuyruğunu böyle yapmış, 1680'lerde can düşmanımızdı, 1940'larda böyle dendi, 1930'larda filanca şöyle mahkeme edilmiş diye, 1983'te insanların diline, mantığına, barışçılığına set çekip özgürlüğüne kilit vurulamamalı...

Hakkımızda hüküm vermeden önce, bu samimi sözlerimi değerlendirmenizi takdirinize bırakıyorum:

Benim davranışlarımı yönlendiren bir bakış açım var; onu peşinen yanlış saymayınız. Sözlerimin, icraatımın temel nedenlerine inmek adâlet gereğidir. Beni, yaptıklarımı yapmağa, söylediklerimi söylemeğe iten dürtülerde suç teşkil eden unsur var mı? Yoksa davranışlarım anlayışımın, eğitim tarzımın niteliğinden, farklılığından mı kaynaklanıyor? Bunu açık yürekle, açık kafayla değerlendirmeniz benim için de, sizler için de, ülkemiz, insanlarımız için de çok önemlidir.

Hele bir türlü anlıyamadığım, içime sindiremediğim, her sözü edilişte incindiğim bir husus var ki değinmeden geçemiyeceğim: Duruşmamızda uygulanan «savaş hali yöntemleri»... Demek ki savaşa benzer bir durum var. Kim bu savaşın tarafları? Siz bize düşman gözüyle mi bakıyorsunuz?

5 Mayıs 1983 günkü oturumda, şahidi olduğunuz iyi niyetli çabama karşın, ihzâren getirilme kararı hususuna değindiğimde, «yasal gereği olmadığı halde», denilerek yanıt zapta geçirildi. Mealen şöyle anladım: «Savaş hali uygulaması içinde sanığın lehine olan her şeyin gözönünde tutulması zorunluğu yoktur».

Dondum kaldım! Sanık benim. Savaş hali psikolojisi içinde benim lehimde olan her şeyin değerlendirilmeyebileceğinden sözediliyor. Kimin düşmanıyım ben? Yoksa kendi ülkemde benim düşmanlarım mı var?!

Sizlerin, adâleti, sadece hukuk ve adaleti temsil etmeniz gerekir. Şurada yazıyor ki, ülkemizin üzerinde yükseldiği temel, adâlettir..

«Savaş hali» olunca, devletin temelini teşkil eden adâleti'n temsilcileri mukni olmak zorunda da değil midirler? Çünkü duruşmanın, bu gününe kadar anlıyamadığım, ikna olamadığım hususları oldu.

Benim gerek fiillerimin gerek sözlerimin altında görüldüğünden farklı nedenler bulunuyormuş gibi davranılıyor; bunu hiç kabul edemem.

Bir örnek vereyim: Bu dava ile uzaktan dahi ilgisi bulunmayan Uluslararası Çocuk Yılı konuşmam okunuyor. Sonunda, «çocuklarımızın mutluluğu için hepimiz bir ve beraber olalım» gibi bir lâf etmişim.

Bu kadar iyi niyetli söylenmiş sözüm bile kuşku uyandırmış olmalı ki, bana bundan ne kastettiğim soruldu. Kimbilir altında cepheye çağrı temayülleri mi sezildi? Yoksa enternasyonalizm kuşkusu mu uyandı?

Oysa, delil olarak sunduğum eski gazete küpürlerinde görüleceği gibi, **Günaydın Gazetesi**'nin 23 Nisan 1978 günkü sayısında yazıyor, o konuşmamda ileri sürdüğüm temennileri **Günaydın Gazetesi**, muhabirine de ifade etmişim. Gazeteci kastettiğimi yorumlamada güçlük çekmemiş, söylediklerim çok açık olduğu için gazeteci art niyetle değerlendirmemiş, benden söz ederek şöyle yazıyor gazetede: «Yüreğinde insan sevgisi taşıyan herkesin, çocuklara daha mutlu yarınlar sağlanması için, desteğini istedi».

Aynı tarihlerde **Cumhuriyet Gazetesi**'nin yazdığına göre de, Uluslararası Çocuk Yılı çalışma grubumuzun yaptığı basın toplantısında aynı çağrıyı yinelemişim; «Çocuklarımızla birlikte ve çocuklarımız için; 1979 yılında çocukların yaşam sağlık, kültür, eğitim haklarından, yasaların kendilerine getirdiği güvencelerden yararlanabilecekleri bir özgürlük ve ba-

rış ortamını gerçekleştirmek için, hepimiz elele olmalıyız» (EK 5 ve 6'da sunmuştuk).

Bu eski gazete küpürleri mi gerekmeliydi, benim gibi birinin, «bir ve beraberlikten» söz ederken, içtenliğinin, niyetlerin en hâlisini belirttiğinin kanıtlanması için?

Kullanmış olmama, bu duruşmada, kuşkuyla bakıldığını sezdiğim kelimelerden biri de «Emperyalizm».

Oysa, büyük Atatürk bu kelimeyi dilinden düşürmemiştir. Son olarak, 19 Mayıs 1983 günü TV'de izlediğimiz belgesel Atatürk filminde de, Atatürk'ün çok inanmış bir antiemperyalist olduğu, vurgulanarak söylendi.

«Batı emperyalizmi» deyimini kullanarak Atatürk'ün dünya barışı ve insanların mutluluğu açısından tehlikesine işaret ettiği, emperyalizm kavramıyla, sıradan bir ana olarak, barışı ve çocuklarımızın mutluluğunu engelleyici etken diye benim sözünü ettiğim emperyalizmin aynı kavramlar olduğunu burada sıkılarak belirtmeli miyim?

Emperyalizm'den sömürü'den, silâhlanma'dan bahsederken, tam üç asır önce imparator ilân edilmiş Rus Çarı'nın miras bıraktığı amaçlara hizmet etmek gibi bir niyetim olmadığı benim gibi bir insana söyletilmeli miydi?

Dahası, bunu açıklayabilmem için, kelepçe vurularak atıldığım, insanlık dışı uygulamalara şahit olduğum, zindanlarda on ay bekletilmem ve asla beni ilzam etmiyecek suçlamalar altında bir buçuk yıl gibi bir zaman geçirmem mi lâzım geliyordu?

«Emperyalizm» dedi, Marksist terminolojide «emperyalizm» sözcüğü geçer; «Demokratik ne demek?»

«Sömürü düzeni» deyimini kullanmak fıkara edebiyatı yapmaktır, komünizmin felsefesine uygundur, diye benzetme yöntemiyle kanaat hasıl edilecekse, o kanaat oluşmadan, bu duruşmada (lehimde kanıt olarak) Atatürk'ün nutku'nun, çeşitli tarihlerdeki demeçlerinin okunmasını isterim.

Neden anti-emperyalist olduğum konusunda halâ bir kuşku varsa, lehimde kanıt olarak 19 Mayıs 1983 akşamı TV'de oynatılan Atatürk belgeselinin incelenmesini öneririm.

Barışa etkisi açısından, Barış Derneği üyeleri, emperyalizm, tekelci sermaye, silah ticareti konusunda Amerika'yı eleştiren bir söz etmişlerse, bunun hemen altı çiziliyor. Dünya Barış Konseyi yayınlarında, önerilerinde de bu terimler geçiyor, Dünya Barış Konseyi Sovyet yanlısı, zaten TKP'nin Sesi radyosu bunları savunduydu, besbelli bunlar «hain» deniliyor, ama böyle denile dursun, ortada gazete sütunlarından, TV ekranlarından yansıyan gerçekler de var :

Amerika'nın barış ve savaş konusunda oynadığı rolden, örneğin, devlet konuğumuz, Irak Başbakan Yardımcısı Ramazan şöyle sözediyor : «İran-Irak savaşını Amerika kışkırtıyor.» (EK 87/a).

Tüm Türk basınında birinci sayfada çıkan resimlerinden (fotokopi) ülkenin bugünkü en yetkili kişileriyle kardeşçe kucaklaşmalarını izlediğimiz Irak Başbakan yardımcısı söylüyor bunu ve ekliyor: «ABD silahları ikinci elden İran'a veriyor» (fotokopi, Günaydın 18/2/1983) (87/b EK).

Bunları söylemekten amacım, bu doğru mudur yanlış mıdır şu anda, onun üzerinde durmak değil. Şunu belirtmek istiyorum. Ziyareti TV ekranlarından önemle duyurulan bir kişi bunları söylüyor. Gaze-

telerimiz büyük puntolarla bu söylenenleri halkımıza manşetten yayıyor. Demek yasak olması bir yana, inanılması olası bir bakış açısı. Biz bu mealde bir lâf etsek, altı çizilerek aleyhimize delil diye okunuyor, zapta geçiyor.

Kabul edemediğim ama bu duruşmada bellediğim bir husus da şu: Günün resmi politikasına aykırı her görüş ulusal çıkarlara aykırı sayılıyor.

Yasalar karşısında tüm Türk vatandaşlarının eşit oldukları ilkesinden hareket edilirse, haksız ve tutarsız gelecek olan bu yaklaşım bana bir nükteyi anımsatıyor, kimin söylediğini unuttum, «bütün insanlar eşittir ama bazıları daha eşittir,» demiş biri! Günümüzde tabi ki geçerli olmaması gereken bu şaka, duruşma boyunca sanki bizim için icad edilmiş gibi gözüktü bana!

Benim inancıma göre iyi yurttaşların görevi iktidarda olan hükümetleri değil, halklarının çıkarını savunmaktır.

Nitekim yeryüzünde benim gibi düşünen çok kişi olmalı ki, 7 Nisan 1983 tarihli gazetelerde okuyoruz : «İngiltere ve Almanya başta olmak üzere yaklaşık 500 bin kişi nükleer füzelere karşı yürüyüş yaptı.» Oysa hükümetleri bu füzelerin kullanılmasından yanaydı. Şöyle sürüyor havadis : «Bu gösteriler öylesine bir düzeye gelmeğe başladı ki Amerikalı planlamacılar, bugün gösteriye katılan gençlerin yarın yönetimlere geçtiklerinde Batı Avrupa - Amerika ilişkilerinin büyük bir tehlikeyle karşı karşıya kalacağını açıkça söylemeye ve bunu engelleyecek yeni programlar oluşturmaya giriştiler.» Ve ilâve ediyor yazar : «Bazı ülkelerde olduğu gibi : 'Bunların hepsi ABD aleyhtarı

ve Rus ajanı' deyip atılıvermediği için sorun ciddiye alınıyor.» (EK 88).

Ve, örneğin, Başkan Reagan bu barış güçlerinin fikirlerini, eylemlerini benimsese de benimsemese de, hatta önce sövüp saysa da (Örsan Öymen — MİLLİYET) (EK 89) aradan az zaman geçip durumu değerlendirmeye fırsatı bulunca, kendi gibi ve bugünkü Amerikan yönetimi gibi düşünmeyenlerin de sesine kulak vermek zorunluğunu duyuyor. Uyarılar boşa gitmiyor, vatan hiyaneti de sayılmıyor. Uyarıyı yapanlar suçlanmıyor, değerlendiriliyor. Ve «'B A R I Ş' etiketli her taşın altında 'Moskova Parmağı' arayan şahin Reagan» Batı Alman parlamentosu kürsüsünden dünyaya duyuruyor: «Kalbim barış yürüyüşlerine katılanlarla beraberdir.» Daha bir yıl önce Bonn'da 300 bin kişinin katıldığı barış miting'i için söylediklerini unutmuş gözüküyor.

Silah ticaretinin savaş kışkırtıcılığını tahrik ettiği sık sık resmi ağızlardan duyuluyor. Silahlanmaya harcanan kaynakların gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarını engellediği, bakanlar, devlet başkanları tarafından gün geçmeyip tekrarlanıyor. Oysa bunu bizlerden biri söylemişse, suç yerine geçiyor. Aynı sözleri bizlerin söylememiz, SSCB'ni desteklemek için, Dünya Barış Konseyi'nin güdümünde söylenmiş addediliyor.

«Savaş tehdidi ile gelişmekte olan ülkelere kaldıramıyacakları yükler yükleniyor, çocukları iyi beslenemiyor, silahlanmada genel ve ayrıcalıksız indirim yapılsa da, çocuklar daha çok süt içebilseler» mi demişim? Bu, «silah yerine çocuklarımıza süt alalım da ordumuz zayıf düşsün, Deli Petro'nun vasiyeti yerine

gelsin» demek oluyor. Adâlet bunun neresinde? Yoksa yasalar karşısında eşit değil miyim?

Asıl kendilerinin neye hizmet ettikleri belli olan ya da olmayan birtakım sütun yazarları, bu tür yakıştırmaları, sanki öyle demişim gibi, tırnak içinde veriyorlar.

Bu da ihbar yerine mi geçiyor, şaşılası bulanık izlenimler mi uyandırıyor nedir?

Hukuk devletinde bir dava görülürken kamuoyu sanıklar aleyhine alenen etkilenmeye çalışılabilir mi? Bu da savunmam açısından yanıtlanması gereken bir soru.

Savunmama esas teşkil edecek olan sorgumda da belirttiğim gibi, barış güçleri, olaylara ülkelerinin politikaları açısından bakmaz bakamaz.

«Devleti yönetenler ne eylerse güzel eyler, biz kim oluyoruz bu konularda fikir yürütecek?» yaklaşımı ise artık hiçbir demokraside geçerli değildir. Olamaz da... Çünkü bu yaklaşım devletin halktan soyutlanması sonucunu doğurur. Kitlelerin sağduyusundan kaynaklanan uyarılardan yoksun, dolayısıyla dayanıksız kalan hükümetler devleti yozlaştırır, güçsüzleştirir.

Barış güçlerinin olaylara belli politikalar açısından bakmamaları gerektiğine inanıyorum, çünkü barış açısından yararlı olanı arayıp bulmakla yükümlüdürler. Bilimsel düzeyde, politik baskılara karşı koyarak, parti politikalarına alet olmadan, yan tutmadan barış için geçerli gerçekleri saptamalıdır. Bulguları, uyarı ve önerilerini kamuoyuna açıklamalıdır. Önce üyelerini sonra ülke ve dünya kamuoyunu etkilemeğe çalışmalı, kendi ülkelerinin parlamentosunun,

hükümetinin eğilimlerinin oluşmasına da katkıda bulunmağa çalışmalıdırlar.

Barış güçleri yanlı olamaz demiştim. Şöyle bir örnek vereyim: Brejnev, «nükleer savaşı başlatmak için düğmeye ilk basan biz olmayacağız» dediği zaman, barıştan yana olanlar onu alkışlarlar. ABD eski başkanlarından Eisenhower ülkesinin insanlarını ordu-sanayi komplekslerine, politikada militarizme karşı uyardığı vakit (*), barış için uğraş verenler onu alkışlar.

Hâl böyle olunca, bizim hakkımızda hüküm vermeden önce, barış için çalışanlara düşen görevin ne olduğunu bir kere düşünmenizi dileyeceğim.

Çünkü, biz söylediğimiz zaman yanlılığımızı kanıtlamak içinmiş gibi altı çizilen sözler, günlük gazetelerde bugün de yazılıp çiziliyor. 1 Nisan 1982 günü ben Metris'te kapalı durumda iken, Milliyet gazetesinde «KÖŞE» yazarı (EK 90) «Eğer ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki nükleer silahlanma yarışını yakından izlerseniz, daima Amerika'nın önce silahlandığını ve Sovyetler Birliği'nin dengeyi kurabilmek için arkadan geldiğini görürsünüz. Moskova adeta bu yarışta itilmiştir.» diye yazıyor. Sonra ss-20'lerle bu durumun tersine döndüğünü iddia ediyor. Bu cümleler belki savcının bizim hakkımızdaki bir yanılığını da giderebilir. Barış için çalışırken, Amerika'dan, NATO'dan sıkca söz etmemiz iddia makamını yanıltmış, bizi yanlı davranıyoruz sanmış. **NATO'ya da diğer askeri paktlara da barış yanlısı olduğumuz için karşıyız,** biri varken öbürünün lağvedilemeyeceğini biliyo-

(*) Zuckerman, Solley; Collins Yayınları, 1982 Londra «Nükleer Hayaller ve Gerçekler».

ruz. Ne var ki, NATO 1949'da, Varşova Paktı 1955'de kurulmuştur. Deveküşü misali bunu görmezlikten gelmek yurtseverlik değildir. Gerçekleri olduğu gibi söylemek yandaşlık, hainlik değildir.

Emperyalist siyasete karşı olmamız, Amerikan düşmanlığı olarak nitelendirilmemelidir. Biz Amerika'nın savaş ve barış konularını ele alış biçimini, Amerika'nın dış politikasını eleştiriyoruz, Amerikan yönetiminin emperyalist siyasetine karşıyız, belli bir politika açısından eleştirmiyoruz, politika yapmıyoruz; Amerika'nın karşıtlarını desteklediğimiz için eleştirmiyoruz; dünya barışını tehlikede gördüğümüz için eleştiriyoruz. Düşmanlık ne demek, örneğin bilim ve teknolojiye ulaştığı düzeyi övmekle kalmıyoruz, misal olarak kendi ailemi gösterirsem, eğitim düzeyine duyduğumuz güvenle, çocuklarımızı büyük özveriye katlanarak Amerikan üniversitelerinde okutuyoruz. Ben vaktiyle çiftliğimizde konuk ettiğimiz Amerikan okul çocuklarının, sevimli el yazılarıyla yazdıkları teşekkür mektuplarını, öz evlâtlarımın, kendi öğrencilerimin anılarıyla birlikte tam 22 yıl sandığımda saklamışım, tabii birkaç örneğini böyle bir duruşmada, kişiliğim hakkındaki yanlış izlenimleri siler umuyla size sunacağımı hiç düşünmeden (EK 91, 95). Bu nasıl düşmanlık!

Bütün bu saydığım politikalara da, dünya barışını tehlikeye düşüren etmenler olarak karşıyız. Belli bir politika açısından değil.

Amerikan yönetiminin savaş ve barış konularındaki dış politikasına karşı bizim dile getirdiğimizden çok daha şiddetli eleştirileri ABD'de, kurulu düzenin savunucusu ve sözcüsü The New-York Times Gazetesi

yayınlıyor (EK 98). Amerikan Newsweek dergisinde yayınlanan anket sonuçlarından (Newsweek, 31 Ocak 1983, sayı 51) Amerikan halkının hiç de azımsanmayacak bir bölümünün savaş konusunda bizim düşündüğümüz gibi düşündüğünü görüyoruz. «Pentagon» önünde ellerindeki «Barış» sözcükleri yazılı pankartlarla gösteri yapan papazlar, 50 milyon üyeli **Katolik Kiliseleri Birliği**'ni barışçılardan yana tavır almaya zorluyor. Bununla da kalmıyor, Amerikan Hükümeti'nin nükleer silahlar konusundaki girişimlerini yeniden gözden geçirmesi için yönetimi etkileyen en önemli âmillerden biri oluyor. Bunu yaptılar diye «hain», «düşman ülke yanlısı» v.b. sıfatlarla nitelenmek şöyle dursun, saygınlık kazanıyorlar. Üstelik bütün bunlar, sunduğum kupürden de anlaşılacağı gibi bizim her görüşteki, gazetelerimizde yayımlanıyor, halkımıza sunuluyor. Ama **Barış Derneği** üyeleri, «emperyalizm» demişlerse, uluslararası tekellerin barışa etkisinden, savaş kışkırtıcılığından, militarizm, şovinizm'den söz etmişlerse, bu ya **T K P'nin Sesi Radyosu**'nun yayınlarına, ya marksist felsefeye bağlanıyor. SSCB'ne hizmet edilip edilmediği bile tartışılabilir.

Emperyalizm'den, silah tekellerinin savaş kışkırtıcılığı ile insanları birbirine düşürerek kazanç sağladığından söz edilmesi, barış'ı savunurken faşizm'den, demokrasi'den, sömürüden bahsedilmesi, bir başka devletin siyasetine alet olunduğu için, ya da Deli Petro'nun ruhunu şad etmek için değildir, yurt-severliktendir, barışseverliktendir.

Hakkımızda karar vermeden önce, bu gerçekleri gözden geçirmenizi, barış konusunu tüm boyutları ile ele almanızı dilerim.

Mütalea'nın 4. sayfasında, «hiçbir saplantıya düş-

meksizin, vatan millet menfaatlerini ve konumunu ihmal etmeksizin, vatan ve millet müdafaasını üstlenen askeri gücümüzü zedelemeksizin sırf insani hislerle, manevi duygularla, insanlarla insanlar arasında dostluk anlaşma barış fikrini yayıp desteklemek için çalışanları hiçbir yasa maddesi suçlayamaz. Bilakis bu gibi şahıslar her zaman her yerde takdir ve şükranla karşılanır» deniliyor.

Teşekkür ederiz. İşte biz o insanlardanız. Ama nedense iddia makamı bunu takdir edemiyor bir türlü. Benim tarif edilen böyle bir kişi olmadığımı belirten ne kanıt gösterdi iddia makamı?

Yukarıdaki söylediklerime yani barış konusuna tarafsız baktığımıza, olayları yalnız barış yanlısı olarak değerlendirdiğimize tanık olarak, yurdumuz ve dünya açısından tarafsız ve çok yönlü bir politika izlemiş olan ve barış konusunu değerlendirmiş ve açıklamış olan anti-emperyalist Atatürk'ü gösteriyorum:

Burada Atatürk'ün emperyalizm, kapitalizm, saldırganlık ve benzeri konularda tüm söylediklerini sıralamama olanak yok ama bu duruşmada delil olarak Bolşevik partisinin tarihi okundu. Bu neyi kanıtlıyordu anlaşılamadı. Atatürk'ün çeşitli demeçleri, T.B.M.M. de yaptığı konuşmalar ve Nutuk'un barışa ve emperyalist saldırganlığa değinen kısımları okunsaydı, amacı dünya barışına hizmet olanların emperyalizm'e, şovinizm'e, sömürü'ye, sık sık değinmelerinin kaçınılmaz olduğu görülecekti.

Ayrıca, Barış Derneği yöneticilerinin suçlandıkları süre içinde günlük gazetelerde sözü geçen konularda yayınlanmış birçok yazıyı, Barış Derneği'nin ileri sürülen bu suçlamalarla bir ilişkisi bulunmadığının kanıtı olarak sunuyorum (EK 99, 100).

Bu yazıların yayınlanabildiği, dolayısıyla böyle konuların o günkü yönetimin resmi siyasetine uysa da uymasa da tartışılması yasaklanmamış bir ortamda, yasalar çerçevesinde kurulmuş, o günkü yasalara titizlikle uymuş, t      , silahlı silahsız her t  rl   çatışmaya karşı olmuş bir Barış Derneği'nin b  y  k bir uzak g  r  ş       ve   nsezi ile bu tartişmaları a  mış olmasının nasıl suç sayılabileceğini, bize suç isnad etmek isteyenlerin, bizi yargılayanların kendi kendilerine sormalarını isteyeceğim.

Sorgulama safhasında: «Bağımsızlıktan s  zediliyor T.C. Bağımsız bir devlet değil mi?» diye soruldu, «Ne demek bağımsızlık m  cadelesi?»

Bu sorunun sorulduğu g  nlerde Kara Kuvvetleri Komutanı olan Org. Nurettin Ersin: «T  rk ordusunun dışarıya olan bağımlılığı azaldı» diye demeç veriyordu ve bunu yayımlayan G  naydın Gazetesi, haberi birinci sayfada, b  y  k puntolarla Orgeneralin resmiiyle yansıtıyordu kamuoyuna (EK 101).

Sorulmuş olan sorunun yanıtı da b  ylece verilmiş oluyordu.

Dış yardımlara olan bağımlılığın yalnız ordumuz için geçerli olmadığını hepimiz acı acı yaşayarak bildiğimize g  re «bağımsızlık m  cadelesi» yani «bağımsızlık savaşımından» s  zetmek nasıl olup da derneğimiz hakkında kuşku uyandırabiliyor anlıyamıyorum.

Delil olarak sunduğum kup  rde de g  r  ld  ğu gibi, komutan, s  z ettiği kampanya sonucu, «elde edilen bu destekle ordumuzun dış yardımlara bağımlılığını adım adım ortadan kaldıran atılımlar»dan s  zediyor.

Barış Derneği'ne iddianamede ve m  taleada benzetme yoluyla yakıştırılmak istenenlerden hiçbirisi uymaz.

Nitekim, **Barış Derneği** konusunda düzmece karalamalarla oyalanan sütun yazarları v.b. **TKP'nin Sesi** radyosunu bizim suçluluğumuza kanıt gösterip eli kolu bağlı tutsak insanlara iftira ededursun, bizim hakkımızda halkımız hatta dünya kamuoyu yargısını vermişti.

Serbest bırakıldığımdan beri tanıdık tanımadık herkesten gördüğüm yakınlık ve sevgi ömrümün hiç bir döneminde bana bu içtenlik ve yoğunlukta iletilmemiştir.

Talihli bir insanım çocukluğumdan beri herkesten sevgi ve yakınlık gördüm, giderek saygı gördüm ama şu son günlerde bana gösterilen özel ilginin ulaştığı boyut ancak mağdur ve haklı olduğum hissinden ve bilincinden kaynaklanmakta olabilir.

Barış Derneği nedir? Ne değildir bunu bir de ben anlatmak istiyorum çok sade ve basit olarak :

Barışın temelli olması için ne gerekir? Bunu öğrenmek, bulgularımızı başkalarına göstermek, sürekli ve adil bir barışı engelleyen nedir? Bunu elden geldiğince somut olarak saptamak, başkalarına anlatmak için kuruldu **Barış Derneği** Kurucusu olarak amacımız, bilinçli barış özlemi duyan kişileri bir araya getirmek, savaş isteyenlere gerçekleri yılmadan göstermektir. Savaş ve barış konusundaki saplantıları, yanlış bilgileri ortadan kaldıracak savları oluşturarak savaş kışkırtıcılarının çabalarını etkisiz bırakacak şekilde kitleleri aydınlatmak için çalıştı **Barış Derneği**.

Türkiye'de barış özlemi çok köklü idi. Türk halkı oldum olasıya sevecen ve barışçıdır. Bu barış özlemini barış hareketine dönüştüren **Barış Derneği** olmuştur.

Zaten barış özlemi sadece ülkemizde değil, tüm dünyada hep varolagelmıştır. İnsanlar, toplumsal yaşama geçtiklerinden beri, sürtüşmeler, çıkar çekişmeleri dolayısıyla savaşmışlar, savaşlar oldukça da barış özlemi gelişmiş, barışın insanlar için vazgeçilmez bir gereksinim olduğu bilinci kökleşmiştir:

Barıştan yana olanlar, savaşa karşı savaşlarını yüzyıllar boyu yılmadan sürdürmüşlerdir, ama etki alanları dar kalmış, ancak sanayi devrimi sonucu silah teknolojisi de akıl almaz boyutlara erişince, barış fikrinin yaygınlaşması da hız kazanmıştır.

Tüm dünya bilginleri, gerçek aydınları, sanatçıları, dünyayı, yaşamı bir anda yokedebilecek olan, özellikle nükleer silahlara karşı önlem alma gereğini, zorunluğunu duymuşlar ve uluslararası çapta örgütlenerek çağdaş ulaşım ve iletişim olanaklarının da katkısıyla, dünya kamuoyunu savaşa karşı uyarmak görevini üstlenmişlerdir.

Böylelikle, savaşı önleyecek, barışa katkıda bulunacak her girişime destek olan özgür ve yansız barışçı gruplar oluşmuştur. Bunlar yalnız barışa yönelik girişimlere katkıda bulunmamış, kamuoyu etkinliği ile hükümetleri, devlet adamlarını, politikacıları barıştan yana, savaşı önleyici davranışlara zorlamışlardır.

Bugün tüm dünyada beklenmedik boyutlarda etkisini sürdüren barış savaşımını pasifizm ile teslimiyetçilik ile karıştırmak büyük hatâ olur.

Biz barıştan yana olanlar silahsızlanmadan söz ediyorsak, bu «genel, eş anlamlı, denetimli» bir silahsızlanmadır. Askeri paktlara karşı çıkmışsak, onların karşılıklı olarak kaldırılmasını istemiştizdir. NATO'ya

karşı söz etmemiz, Varşova Pakti'ndan yana olduğumuz anlamına asla gelmez.

İddianamenin yaklaşımıyla NATO, Türk bayrağı, Cumhurbaşkanlığı makamı gibi tartışılması mümkün olmayan bir müessese sanki!!

NATO'yu eleştirmek bir başka askeri pakta yandaş olmak anlamına gelmiyeceği gibi, **Barış güçleri için herhangi bir askeri pakta beğenmek, övmek de olası değildir.**

Askeri paktlar, dev ordular, her gün bir önceki günkü silahları oyuncak kadar önemsizleştiren silah teknolojisi varoldukça, barış hayâl olacağı için barış güçleri bunların tümüne karşıdır. Ama yansız olarak ve eşit biçimde, kontrollü azaltılmasını, giderek ortadan kaldırılmasını ister.

Dünyada 'Detente'ı bloklardan birinin yararına, öbürünün zararına gösterip savaş kışkırtıcılığına zemin oluşturan güçlü örgütler vardır. Dünya barışının yolunun dehşet dengesinde geçtiğini savunan, emperyalizme hoşgörüyü bakan, ırkçılığı, sömürücülüğü doğal bulan bir saldırgan savaş cephesi var. Silâh tekelleri ve silah mafyası bu cephede yer alıyor.

Bunun karşısında giderek etkinliğini arttıran, insanların kafasına ve yüreğine seslenen ve gittikçe büyük ölçüde ulaşabilen bir barışçılar safı da vardır.

Her ülkede savaşların ekonomik bunalımları çözmeye kaçınılmaz, ve gerekli olduğunu savunanlar var. Bunlar sürekli savaş hazırlığına gereksinim olduğunu, uluslararası sürtüşme ve anlaşmazlıkların sonuçta savaşla çözümlenebileceğini savunuyorlar ve her ülkenin bol bol silahlanmasını istiyorlar.

Bir de savaşın hiçbir zaman çözüm getirmediğini getirmeyeceğini, yıkım getireceğini iddia edenler var.

Bunlar özgürlük için verilen savaştan gayrı her türlü döğüşün insanlığa yarar getiremeyeceğine, zarar getirdiğine inanıyorlar.

Birbirine destek olan savaşçılar nasıl kıyım örgütleri oluşturuyorlarsa, birleştirici, yumuşatıcı, barışçılardan oluşan kesim de kendi aralarında örgütler kuruyorlar, barış örgütleri.

Dünya düzeyinde barış için çalışan grupların önde gelen örgütü Dünya Barış Konseyi'dir. Dinamik, akılcı etkinlikleri ile Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın çeşitli organlarında yer almaktadır. Birleşmiş Milletler'de saygınlık kazanmıştır ve danışman statüsüne görev yapmaktadır. D B K 137 ülkede her kesimde her inançta insana açık olarak örgütlenmiştir. DBK barış savaşımının (savaşım mücadele demektir) öncüsü olma niteliğini dosta düşmana kabul ettirmiştir.

Halbuki bu duruşmada Dünya Barış Konseyi'nin ne olup ne olmadığı konusunda, örneğin BM tarafından bu kuruluşa tanınmış olan statü geçerli ve önemli sayılmadı da, İngiltere'nin bilmem hangi arşivi'nin 1951-1957 soğuk savaş yıllarındaki Dünya Barış Konseyi'ni tanımlaması geçerli sayılmak istendi.

Türkiye'deki Barış Hareketi'nin DBK ile ilişkisi, Barış Derneği'nin barış için uğraş verme yöntemleri konusunda benimsediği ilkelerle, DBK ilkeleri'nin bir çoğunun benzerlik taşıdığındandır. Buna karşın, Türkiye Barış Hareketi'nin örgütü Barış Derneği'nin ülke gerçeklerinden kaynaklanan, vazgeçilmez, kendine has özellikleri de vardır :

Türkiye Barış Hareketi'nin temelinde Türk halkının ulusal bağımsızlık, demokrasi ilkeleri vardır.

Egemenliği kendi iradesinde bulan halkımız, Er-

zurum, Sivas kongreleri ve T.B.M.M.sini toplamış, emperyalizme karşı savaş sürerken dahi, karşılıklı dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerine önem vermiş, barış ve dayanışma içinde yanyana yaşama iradesini göstermiştir.

İşte Türkiye Barış Hareketi'nin temelinde yatan, bu bağımsızlık, ulusal egemenlik bilinci, antiemperyalist barış savaşımı'nın gelenekleri ve birikimleridir.

Barış Derneği kurulduğundan bu yana yaptığı çalışmalarda, âdil, kalıcı bir barışın gerçekleşmesi için çaba göstermiştir. Kongre kararları bu doğrultudadır.

Barış Derneği sürekli olarak barışın onu isteyen herkesin işi görevi ve hakkı olduğu gerçeğini vurgulamıştır.

Barış Derneği bu ilkelere ters düşmeyen herkesi, ayırım yapmaksızın, kabul edeceğini duyurmuş, barış için çalışan herkesin, politik tercihlerine bakılmaksızın harekete katılabileceğini belirtmiş ve barıştan yana çaba harcıyan herkesi, her fikri, her eylemi destekleyeceğini açıklamıştır.

(Nitekim iddia makamı da esas hakkındaki mütalesinde, genel yönetim kurulu kararımızda, «hangi siyasetten olursa olsun, tüm barış güçlerini kucaklayan» dediğimize değinmiş, yalnız yönetimlerin de bir siyaseti temsil ettiklerini unutarak, bunu devlete karşı ortak kıyam şeklinde yorumlayabilmiştir.)

Şahsen ben de kişinin ilk sorumluluğunun barışa hizmet olduğuna inanıyorum. Bunun için Barış Derneği'nin kurucusu ve yöneticisi oldum. Bunun suç olamayacağını da biliyorum. Gine de duyulan kuşku-

ları dağıtmak için bu konuda bazı şeyler söylemem, maalesef, zorunlu.

1982'nin Temmuz ayında, yani ben Metris'te tut-sak iken, New-York'ta 167 ülkenin delegesinin katıl-dığı, 50 liderin konuştuğu BM silahsızlanma özel otu-rumu yapıldı. Bu özel oturumun nihai belgesinde: «Ülkelerin şimdiyedek tarihte örneği yaşanmamış başdöndürücü bir silâhlanma yarışına girdiği» belir-tiliyor ve aynen şöyle deniyor: «Bu durum insanlık neslini ortadan kaldıracak bir tehlike taşıyor. Şu an-da mevcut silah stokları dünya üzerindeki tüm can-lıları ortadan kaldırmaya yetip de artacak düzeyde.»

Nükleer bir savaş tehlikesini önlemek artık acil ve kaçınılmaz bir görev haline gelmiştir. İnsanoğlu şimdi bir seçme ile karşıkarşıyadır: Silahlanma yarışını durdurmak ya da tümünden yokolup gitmek.»

Bana isnad edilmek istenen suçun niteliğini an-cak karineyle kestirmeğe çalıştığım, kendimi sa-vunmam şaştığım noktaları sıralamaktan öte gide-miyor, bunun için ben mi özür dileyeyim, sonunda benden mi özür dilenecek bilemiyorum.

Amacımız, yukarıda bir bölümünü aktardığım, «BM silahsızlanma özel oturumu sonuç belgesi»nden, tam bir netlik ve basitlikle yansıyan gerçeğe çare bul-mak için, elimizden geleni yapmaktır. Bu amaca ulaş-mak için bölücülük yapmak mümkün müdür?

İddianamede ve mütaleada derneğimizin bölücü-lük yaptığı yazılı; terörü, anarşiyi kışkırttığımız da yazılı.

Artık buna ben ne diyebilirim! Bu tür bir çelişki karşısında ne söylenebilir!?

Çelişki diyorum çünkü biz bölücülük değil birleş-tiricilik yapmağa çalıştık. Giderek **birleştiricilik** çaba-

larımızın da, devlete karşı cephe oluşturmak gibi yorumlanmak istendiğini hayret ve dehşetle gördük.

Daima terör örgütlerinin içimize sızmasını titizlikle önledik. «Bölücülük» tabiri her türlü akımla bütünleşmemek için direndiğimizden dolayı mı bize yakıştırılıyor?

Biz terörü kışkırtmadık, hedefi olduk; ama gine de savcı mütaleasında ve iddianamede terörü kışkırttığımızı öne sürebilmiş ve «Ermeni terörüne karşı çıkmaları zaten sanıklardan beklenemez» diyebilmiştir. Bunu diyebilmek için de daha önce tevsi tahkikat konusunda fikri sorulduğunda, lehimizde çok etkileyici bir delilin dosyaya girmesini engellemiştir.

Sayın Kemal Anadol 23/6/1983 Perşembe günkü oturumda durumu anlattı ve zaptta geçirildi. Sadece hatırlatmak için söylüyorum:

Luxembourg'da A E T ile ilgili bir toplantıda Dış işleri Bakanı'yla birlikte Türkiye'yi temsil eden zamanın milletvekili sayın arkadaşımız, diplomatlarımıza karşı işlenen suçlardan söz açarak, Ermeni terörünün uluslararası platformda kınanmasını istediğinden bahisle, bu konuşmanın delil olarak getirtilmesini mahkemedен istemiş, görevi sanıkların sadece aleyhine değil, lehine de delil toplamak olan iddia makamı bu istemin reddini uygun görmüştü.

Umarım heyetiniz bu açık haksızlığı mevzuat müsaitsе bugün olsun telâfi yoluna gider.

Mamafih, nasıl olsa teröre karşı tutumumuz hiçbir güne tevil götüremiyecek kadar açıkça ortadadır. Uyarılarımızı yöneltmeye başbakandan başlamışızdır.

İnsanların, tüm ulusların bir arada, barış içinde, mutlu gelişmesini istiyorduk, bu uğurda çalışıyorduk. Bu mu bölücülük?!

Hukuken delil niteliği taşımasa da burada okunan, aleyhimize ikâme edilmek istenen metinlerde, hükümet makamları ile yazışmalarımızda yer alan telkin ve önerilerin tümü bu doğrultudadır. Yazılarımızda, konuşmalarımızda ve yazışmalarımızda teröre, bölücülüğe ve savaş kışkırtıcılığına karşı çıkılmasını istediğimiz açıkça görülmektedir. Okunan ve okunmayan belgelerde yetkililer ve sorumlular uyarılmakta ve anarşinin önlenemeyişinin vebâinden sözedilmektedir.

Kaldı ki, bizim faaliyet gösterdiğimiz süre içersinde suç işlemiş olamayacağımız aşikar, aksi halde en azından sıkıyönetim döneminde bir uyarı olurdu. Zaten 12 Eylül öncesinin kumandanlarından bir çoğu biz tutuklandığımız zaman görev yapan komutanlardı, emniyet teşkilatı aynı emniyet teşkilatıydı, bazıları değilse bile çoğunluğu aynı mevkileri işgal ediyor.

Sonra bir de bakıyoruz ki, iddianamenin 7. sayfasında, dehşetle görüyorum ki, «barış sözcüğünün mukaddes anlamını paravan yapıp (..) dünyanın hür ve demokratik düzenini (Batı dünyasını) ve Türkiye'nin ve hür ve demokratik batı dünyasının güvenliğini sarsacak faaliyet» yaptığımızdan sözediliveriyor!

Demek böyle gizli yıkıcı işlerle uğraşanları vilayet, sıkıyönetim komutanlığı, yani devlet protokol listesine alıyormuş!

Biz «Batı Dünyasını», «Ve hür ve demokratik batı dünyasının güvenliğini sarsacak» faaliyetimiz keşfedilip zindana atılaturalım, hür ve demokratik batı dünyası bizi savunmakta sözbirliği etmiş gibi ayağa kalkıverdi.

Metris'te bulunduğum sırada, yandaşı olduğumuz

varsayımı, yüzde yüz bir gerçekmiş gibi, kuşku duyulmadan öne sürülen doğu bloku ülkelerinden tek bir kişiden mektup, kart filan almadım. Ama İngiltere'den çok sayıda, Almanya'dan, Belçika'dan, Holanda'dan beni çok duygulandıran, elim kolum bağlı iken güç veren, onuruma onur katan bir sürü mektup, kart aldım. Kontrolden geçtikleri için ('malum çevreler'den olsaydı sanırım bana verilemezdi). Bir tane-sini niteliklerine örnek olarak sunuyorum (EK 102).

Her kesimiyle batı basını, TV ve radyoları çok yoğun yayın yaptı lehimize. Zaten öyle olmasa onca kişi nereden bilip yazacak bize?

Bir tanıdığım benim tutuklandığımı Amerika'da sağırlar için yapılan özel haber yayının alt yazılarından öğrenmiş. Bu denli önem verilmiş bu habere, Amerikan haber programlarında. Tahliye kararımı da oğlum Amerika'daki evlâtlarıma müjdeliyememiş, çünkü daha önce gazeteciler telefon edip haber vermişlermiş. Bizim güvenliğini sarsmak için «İllegal» örgüt kurup aleyhinde komplolar plânladığımız iddia edilen hür ve demokratik dünyanın bizim tutuklanmamız karşısındaki tutumu böyle!

Demekki iddia makamı bizi hain biliyor, batı düşmanı sayıyor ama, batılılar öyle düşünmüyor, bize sahip çıkıyor. Batının «malûm çevreleri» değil, batının durmuş oturmuş kamuoyu ve sözcüleri sahip çıkıyor bize, örneğin BBC, örneğin Washington Post.

Gerek Avrupa devletlerinin, gerek ABD'nin gerek Avrupa Ortak Parlamentosu'nun oturumlarında, senatolarda okunan raporlarda bize haksızlık edildiği savunuluyor.

Amerikan kurulu düzeninin sesi The New York Times 21 Kasım 1982 Pazar günkü sayısında, böyle bir

gazete için alışılmışın üstünde önem atfettiğini belirten üç sütun üzerine, duruşmada çekilmiş büyük fotoğraflarımızla birlikte, ve büyük manşetle verdiği haberde genel kanının salıverileceğimiz yönünde olduğunu belirtiyor ve davanın sadece bir gözdağı vermek amacıyla açılmış olabileceği görüşüne yer veriyor.

Yani bizim hür ve demokratik düzenini sarsma yönünde faaliyet yaptığımız öne sürülen batı, bizim ciddi olarak suçlanabileceğimize bile inanmıyor.

Burada çok önemle üzerinde durmak istediğim bir husus var.

Dış ülkelerin bizim uğradığımız tarifsiz haksızlığı örnek göstererek, ülkemizi küçük düşürmeleri'nin mesulü ve müsebbibi elbetteki ben ve arkadaşlarım değiliz.

Bizim, Türkiye'nin dışarıya yansıyan durumuna etken olan hâlimiz, beni bir yurtsever olarak kuşkusuz üzüyor. Bu yüzden kendimi iki kez haksızlığa uğramış addediyorum.

Batının bizim davamızı ele alış biçimini ve bu hususu kanıtlayan delilleri sadece ve sadece, «Batı Dünyası»nın olaya bakışını yansıtmak ve «Batı dünyasının güvenliğini sarsacak faaliyet»e önayak olduğum iddiasının ne kadar yersiz, ne kadar tutarsız olduğunu anlatmak için sunuyorum.

Ülkemizin küçük düşmesi konusunda tutuklanıp yargılandığımdan ötürü kendimi içinde bulduğum işlevin vebâli, batıdan çok batı yanlısı olanların boynuna.

Dış ülkelerde hakkımızda yayınlananlar konu-

sunda şaşılacak bir hususa daha değinmek istiyorum:

Nedense yedi düvelin basın yayın organları sık sık Barış Derneği Davasından sözededursun, bunlar asla kâle alınmaz, bunların sözü edilmezken, dava boyunca TKP'nin Sesi Radyosu'na sınırsız bir ayrıcalık tanındı. Başından beri bu davanın en güvenilir delil kaynaklarından birini, TKP'nin Sesi Radyosu teşkil etti.

Tüm dünya basınında, BBC gibi en çok dinlenen yayın organlarında gün geçmedi ki kapsamlı yorumlar, yayınlar yapılmasın. Guardian, Der Spiegel, Stern, Le Monde, Le Matin v.b. Batı Dünyası'nın en ünlü yayın organları duruşmamıza TKP'nin Sesi Radyosundan daha fazla süre ayırdı. Daha kapsamlı ve etkili yayın yaptı ise de, nedense iddia sahipleri bunu görmezlikten geldi. Ayrıca, ismini kimsenin duymadığı, bilmediğimiz, tanımadığımız birtakım yayınlar delil gösterildi, tercümeleri için ciddi çaba harcandı.

Tekrar söyleyeyim kanıtlar olmasa da bizi haksız yere ezmek isteyenler olabilir ve bizi mahkûm etmenin vatan millet yararına olduğuna inananlar da çıkabilir.

«Delil önemli değil aslolan çabukluktur, kanaattir» varsayımından yola çıkılabilir ama gerçekte aslolan adâlettir.

Olaylara, insanlara bakış açıları, yaklaşım biçimleri değişir ama devletin temelinde adâlet olduğu gerçeği değişmez.

Dünya durdukça herşey değişir ama insan hakları ilkelerinin özü değişmez, adalete gölge düşerse

en güçlü devletlerin temelinden sarsıldığı hakikati de-
ğişmez.

Belli bir süreç içinde kem gözle bakılan kişile-
rin aslında yurtsever olduklarının sonradan kabul
edildiği çok görülmüştür. Bunun tersi de olur. Aslo-
lan hukuktur, adâlettir.

Bizler sizin karşınıza, bizim gibi düşünmeyenle-
rin gazetede, şurda burda yaptıkları tezviratın etkisi
ile getirildik. Bundan gocunmuyoruz, çünkü hukuk
geçerli ise, bizi yargılayanların vicdanındaki adâlet
duygusu, değişik görüşlerin çatışmasından etkilen-
meyecek kadar, hâkim ise, biz maruz kaldığımız bu
haksızlıktan kurtuluruz.

Tarihte çok örneği var: Sürülmüş, zindana atıl-
mış, idam edilmiş ama kamu vicdanında onurlu ko-
numlarını korumuş nice adam gibi adam var. Na-
mık Kemal'lerden, Mithat Paşa'lardan, Dreyfüs'ler-
den sözetmiyeceğim, kendi öz babamdan misal vere-
ceğim.

O ülkesi için yaptıklarını o denli inanarak yap-
mıştı, engin özverisini öylesine önemsemezdi ki, da-
ha ben küçücükken barış ve savaşın anlamını bel-
leğime işlemiştir de, ülkemize barışın gelmesi için
verdiği yaman mücadeleden hemen hiç sözetmemiş-
tir.

Bu dava ile ilgili gördüğüm, savunmamla belir-
ginleşmesini istediğim hususları ben ondan değil, si-
lah arkadaşlarının onun görevlerini de kapsayan
araştırmalarından, yaşamını ve mücadelesini konu
alan yazarlardan öğrendim (EK 103, 104, 105).

Aslını sunacağım kitapta (EK 106) Babamın çok
sade onurlu yaşamı ve anti-emperyalist kişiliği vur-
gulanıyor; ve yazarı babamı, «Samsun'dan Erzurum'a;

Erzurum'dan Sivas'a; Sivas'tan Adana'ya, Adana'dan İzmir'e sömürgecilerle işbirlikçilerine karşı savaşılan Kemal Kırkkilise» diye tanımlıyor ve onun, «Çanak-kale müstahkem mevki komutanı bulunduğu 1937 yılı 30 Ağustos konuşmasında, Türk ordusunu şöyle nitelendirdiğini» kaydediyor:

«(..) bu kudretli ordu insanlık için pek önemli bir barış etmeni olduğu kadar, Türk sınırlarında yurt görevini yapan askerlerimizden bir tek nöbetçimizin hukuku ile de yakından ilgilidir.» (*)

Ömrünün kırk¹dört yılını yani tam dörtte üçünü asker olarak yaşamış, savaşlarda geçirmiş, ölümcül yaralar almış, özgürlük ve barış uğruna verdiği savaşımında ise idam hükmü giymiş bu general, zaferin yıldönümünde ordumuzdan «Barış etmeni», «hukuk» savunucusu olarak söz ediyor.

Bilmem anlatabiliyor muyum?

Alıntılar sunduğum bu kitabın yazarı onu hiç tanımamış. Babamın uğrunda savaştığı bir yörenin çocuğu olduğu için, türkülerden, öykülerden, ozanlardan duymuş onun ismini; ölümünden çeyrek yüzyıl sonra da tarihi belgelere dayanarak onun öyküsünü yazmış.

Oysa babam, 19 Mayıs 1919'da Atatürk'le Samsun'a çıkan Topçu Binbaşı Kemal Bey, zamanın hükümeti tarafından «vatan haini» ilân edilmiş ve «savaş hali» nedeniyle tutulur tutulmaz asılması için ferman çıkarılmıştı.

Bugün ise, Anıtkabir Müzesi'ndeki «Kurtuluş Savaşımızın Adı Belli İlk Öncüleri» listesinde, «Protokol sırasına göre altıncı olarak yer almaktadır.

(*) Onar, Mustafa, Haçın Gâvuru, s. 172.

Amacım darda kalınca, babam da olsa, bir millî kahramanın adını kendime siper etmek değil. **Adını bu davada gururla anıyorum** çünkü, 1919'da **9. Ordu Kıtaaatı Müfettişliği Topçu Komutanı** unvanıyla Mustafa Kemal'in yanında yerini alan, «Sivas Kongresi hazırlıklarını İbrahim Talûyla birlikte tamamladıktan sonra Kilikya Kuvayi Milliye Kumandanı Kozanoğlu Doğan Bey olarak özgürlük savaşımını (mücadelesini) örgütlemekle görevlendirilen, «Kilikya'daki başarısından sonra (...) büyük taarruza cephenin Topçu Komutanı olarak katılmış ve birliklerinin başında İzmir'e girmiş» olan **Kemal Doğan'ı, emperyalizme karşı yurdu için savaştığı bu sıralarda, emperyalizme hizmet etmeği yeğleyenler «vatan haini» olarak tanımlıyorlar ve asılmasını vacip görüyorlardı.**

Onlara kalsa idi o haini sorgusuz sualsiz asarlardı.

Oysa o zaman ilerici, barışçı, özgürlükçü olduğu için batı emperyalizmine karşı savaştığı için asılmak istenen babam, aslında suçlu değil, yiğit bir yurtseverdi (Bu konuda, babam hakkında gazete, dergi ve ansiklopedilerde yer alan değerlendirmeleri ilâşikte sunuyorum). (EK 107, 108, 109).

Bu gerçek, çok geçmeden asıl hainlerin suratına bir tokat gibi inecek ve Doğan Bey halkının dilinde destan olacaktı:

«Hançer bıçak asıcılar
Gayri bizi kesiciler
Ayân olsun Doğan Bey'im
Urumluyu basıcılar»

O zamanki «Rumlu» şimdi «Doğanbeyli»dir.
Savunmamda anlatmak istediklerimle babamın

anti-emperyalist mücadelesinin ilişkisini ve babamın barışçı, âdil, yurtsever kişiliğinin bu davanın özüne tuttuğu ışığı bilmem yansıtabiliyor muyum?

Adâlet koşullardan etkilenmediği, sadece hukuka yasal olarak işlediği sürece adâlettir ve kararlar ancak adâleti yansıttığı zaman kalıcıdır. Kurucusu ve yöneticisi olmakla suçlandığım Barış Derneği'ni, «Savaşlar, insanların düşüncelerinde başladığına göre, barışın savunulmasını da insanların düşüncelerinde oluşturmak» gerektiğinden hareket ederek, yani Birleşmiş Milletler Sosyal, Ekonomik ve Kültürel İşler Örgütünün (UNESCO) kuruluş belgesi girişinde vurgulanan, bir gerçekten hareketle kurduk.

Apaçık ortadadır ki: Amacım mevcut devleti zor gücüyle yıkıp yeni bir devlet kurmak değildi.

Evet, Barış Derneği'nin kurucularındanım ve en başından, faaliyetini tatil ettikleri güne kadar yönetiminde bulundum.

Suçlulara «paravan» olmak için değil, suç işleyenlere karşı çıkmak, mazlumlara siper olmak için...

Barış hareketine omuz verdim ama «hain» olduğum için değil; dünyada mevcut 50.000 nükleer başlıklı füze, ABD'nin Hiroşima'ya attığı atom bombasından 600 bin kat daha güçlü de ondan!

Evet, barıştan yanayım çünkü, «Şu anda mevcut silah stokları dünya üzerindeki tüm canlıları ortadan kaldırımağa yetip de artacak» düzeye ulaşmış bulunuyor. Bundan dehşet duyduğum için savaşa karşı savaşanların yanındayım, bir komşu ülkeye hizmet etmek için değil!

1982 Temmuz ayında BM silahsızlanma özel oturumuna sunulan askeri belgelerde ne diyordu: «Nükleer bir savaş tehlikesini önlemek artık acil ve kaçır-

nılmaz bir görevdir. İnsanoğlu şimdi bir seçme ile karşı karşıyadır: Silahlanma yarışını durdurmak ya da tümünden yokolup gitmek!»

Biz vatan hainlerine «paravan» olanlardan değiliz; bu askeri belgelerde sözü geçen silahlanma yarışına «dur» diyenlerdensiniz. İnsan neslini, doğayı yok etmek isteyen hainlerden gelen tüm lânetlere göğüs gerenlerdensiniz.

Evet! Ben seçimimi yaptım. Kendi çıkarları için insanların, uygarlığın, doğanın tahrip edilmesi tehlikesini bilmezlikten gelen gafillerle birlik olamazdım, barış savaşçılarının safını seçtim.

Ben, «Bizim Radyo», Moskova ya da TKP'nin Sesi Radyosu barıştan, Barış Derneği'nden, Dünya Barış Konseyi'nden, benden, benim gibilerden söz etti diye, isnadda bulunulabilecek kimselerden değilim. Ben, evlâtlarım, öğrencilerim, yurttaşlarım ölmesinler diye, savaşla, savaştan yana olanlarla savaşanlardanım.

Bunu böyle bilersiniz!

Sizin vereceğiniz hüküm yalnız bizim özgürlüğümüzle, derneğimizin aklanmasıyla ilgili olmayacak, bunlardan çok daha önemli, çok daha geniş boyutlu bir karar olacak.

Toplum olarak demokrasiyi, demokratik yaklaşımı gerçekten benimsiyor muyuz? Benimsemiyor muyuz?

Yalnız kendi halkımız değil, dünya kamuoyu da sizlerden bu sorunun yanıtını bekliyor.

İnsan zekâsını, yaratıcılığını, hayâl gücünü, çağlar ötesinden bakıldığında tarihin görülemeyecek kadar küçük süreçlerinde ülkemizde egemen olan si-

yasetlerin sınırı içinde kalmağa mahkum edecek miyiz, etmeyecek miyiz?

Toplumumuz için yararlı olanı açıkça tartışarak saptamak yerine, insan aklını o gün için geçerli olanın çemberine hapsetmek vatana hizmet midir, demokrasiye ihanet midir?

Gerçek demokrasiye aykırı olan, insan doğasına da aykırıdır; onun için de sonuçta olanaksızdır. İnsan doğasına aykırı kararları sağlayacak kanun yapılamadı, yapılamayacak da...

«(..)

İnsanlarda tek zorlu kanun
Savaşlara, yoksulluğa karşı
Kendilerini ayakta tutmaları,
Ölüme karşı yaşamalarıdır...»

demiş bir yabancı ozan.

İnsanlarda tek güzel kanun
Suyu ışık yapmaları
Düşmanı kardeş yapmalarıdır (..)* (*)

Ne güzel ne doğru... Yeter ki insan olmanın bilincinde olalım ve bu yalın dizelerin anlatmak istediklerini içimize sindirebilelim.

Kişiliğim hakkında hüküm sizin!

Ama hükmünüzü vermeden önce bir düşünün, çünkü:

«Zulmün her türlü
Kötü kardeşler
Hiçbiri

(*) Eluard, Paul; «Asıl Adâlet».

İnsana göre değil.

Ağaç dikmek, sabahları uyanmak iyi

İyi, hayvanlara bakmak, çiçekleri sulamak

(..)

İyi hürlüğü düşünmek

Yaşamak onun için

Bütün gün çalışmak onun için iyi

(..)

Zulmün her türlü kötü.» (*)

(*) Berk. İlhan. «Son Yerine».

Portre: Orhan Taylan

Reha İsvan'ın Albümü'nden

Babası Tümgeneral Kemal Doğan.

Annesi Mevhibe Kemâl.

Doğduğu yıl anneannesinin kucagında.

Beş yaşında

12 yaşında,

Erzurum'da ilkokul. Cumhuriyet Bayramı. (Ş harfini taşıyan)

Arnavutköy Koleji. Orta bölüm mezuniyeti.
(Ön sırada soldan sağa dört yakın arkadaş: Hasmik, Reha, Serap, Rahşan.)

Kolej. Lise mezuniyeti. 1944
(Önde sol başta Reha, 4. Serap, üstte \Rahşan ve Vedat)

Mezuniyet sonrası tekne gezisi.
(Sağ başta Reha. Ufka dalmış genç: Ahmet İsvan)

Ankara Ziraat Fakültesi. 1945 .
(Sol başta Reha, siyah elbiseli: Asistan Havva Hanım.)

*Gazi çiftliği yolunda azimli
bir genç: Ahmet İsvan.*

*Doğayla haşır neşir: Mutluluk
gibi, özgürlük gibi bir şey.*

Fakülte sonrası, evlilik öncesi. 1949.

*Kardeşinin mezuniyet gününde
kardeşi Ayfer'le.*

16 Haziran 1950'de evlendiler.

"Kövden İndik Sehre". 1950.'

*Çocukluktan beri bir tutku:
At sevgisi.*

Oğlu Osman'la

Oğlu Orhan'la.

Kızı Nurhan ve annesiyle.

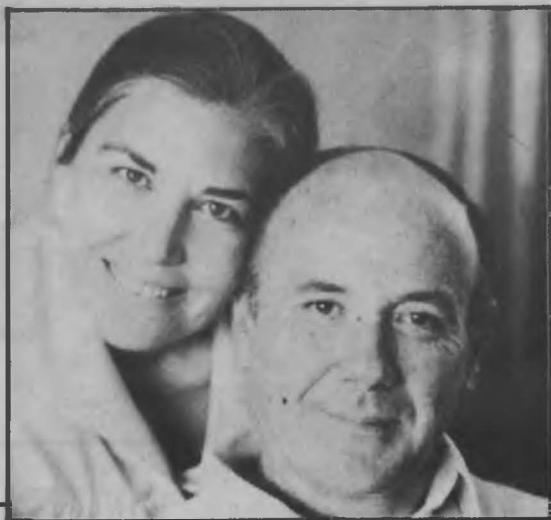
Reha ve Ahmet İsvan çocuklarıyla. 1959

Aile birarada. 1971.

Yıl 1974.

1975

Yeşilköy Lisesi'nde Öğretmen. 1976.

Belediye Kreşlerinin birinde. 1976.

Bariş Derneği Duruşması, 31 Ekim 1984

Bariş Derneği Duruşması 17 şubat 1986

Savunmasını yaparken.

Açık görüşte. (Fotoğraf: Erdoğan Köseoğlu)

Metris'de. (1982 - 1985)

Metris'de.

Tahliye edildiği gün, kocası, oğlu, gelini ve torunuyla.

ZEYNEP ORAL'IN ÖTEKİ KİTAPLARI :

- **ESİNTİLER**
(Gür Yayınları - 1983)
- **KONUŞA KONUŞA**
(Gür Yayınları - 1984)
- **YAZ DÜŞÜM YAZ**
(Gür Yayınları - 1985)
- **KATMANDU'DAN MEKSİKA'YA**
(Gür Yayınları - 1985)
- **KADIN OLMAK**
(Milliyet Yayınları - 1986)

